AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

PHASELIS TERİTORYUMUNDA

ARES KÜLTÜ ve TAPINIMI

Aykan AKÇAY

Danışman

Prof. Dr. Murat ARSLAN

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Aykan AKÇAY'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak oy birliği ■ oy çokluğu □ ile kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Mustafa BULBA	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Murat ARSLAN	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Emre ERTEN	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Murat TAŞKIRAN	(İmza)

Tez Başlığı: Phaselis Teritoryumunda Ares Kültü ve Tapınımı

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 28.07.2023

Mezuniyet Tarihi :

(İmza)

Prof. Dr. Tuncer DEMİR

Müdür

AKADEMİK BEYAN

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ;

Doktora Tezi olarak sunduğum “Phaselis Teritoryumunda Ares Kültü ve Tapınımı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Aykan Akçay

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **iv**

HARİTALAR LİSTESİ ..... **v**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **vi**

ÖZET ..... **vii**

ABSTRACT ..... **viii**

ÖNSÖZ ..... **ix**

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Kapsamı ve Amacı 1

1.2. Kaynak Materyaller 3

1.3. Metodoloji 4

1.3.1. Sayısal Belgeleme ve Görüntüleme Çalışmaları 4

1.3.1.1. *Reflectance Transformation Imaging* – RTI – 5

1.3.1.2. Sayısal Fotogrametri – *SfM* – 8

1.4. Modern Literatür 11

İKİNCİ BÖLÜM

TANRI ARES

2.1. Antikçağ'ın Savaş Tanrısı: Ares 19

2.2. Etimolojik Köken 20

2.3. Ares'in Anayurdu 22

2.4. Epik Gelenekte Ares 25

2.5. Tanrının *Epitheton*'ları 28

2.6. Tanrının Kültleri 30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU'DA ARES KÜLTÜ VE TAPINIMI

3.1. Anadolu'da Ares Kültü 39
3.1.1. Pontos - Paphlagonia Bölgeleri 40
3.1.2. Mysia Bölgesi 42
3.1.3. Ionia Bölgesi 42
3.1.4. Karia Bölgesi 47
3.1.5. Lykaonia Bölgesi 49
3.1.6. Kilikia Bölgesi 51
3.1.7. Pisidia Bölgesi 52
3.1.8. Pamphylia Bölgesi 56
3.1.9. Lykia Bölgesi 67
3.2. Bölüm Değerlendirmesi 78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PHASELIS TERITORYUMUNDA ARES KÜLTÜ ve TAPINIMI

4.1. Ekizce Ares Kutsal Alanı 82
4.1.1. Lokalizasyon 84
4.1.2. Kutsal Alanın Çevresi ve Ares Kültü ile İlişkisi 90
4.1.3. Kutsal Alanın Topografyası 101
4.1.4. Kutsal Alanının Seçimi ve Doğal Peyzaj 103
4.1.5. Arkeolojik ve Epigrafik Buluntular 110
4.1.5.1. Adak Stelleri 113
4.1.5.1.1. Yazıtlı Adak Stelleri 114
4.1.5.1.2. Betimli Adak Stelleri 125
4.1.5.1.3. Yalın Steller 128
4.1.5.2. Numismatik Buluntular 128
4.1.5.3. Metal Buluntular 133

4.1.5.4. Terrakota Figürinler 134

4.1.5.5. Seramik Buluntular 137

4.2. *Potamos Meizoares* Kutsal Alanı (?) 138

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ 142

BİLİMSEL YAYIN VE KISALTMALAR LİSTESİ 148

BİBLİYOGRAFYA 150

EPİGRAFİ KATALOĞU 150

NUMİSMATİK BULUNTULAR KATALOĞU 279

METAL BULUNTULAR KATALOĞU 282

TERRAKOTA BULUNTULAR KATALOĞU 285

SERAMİK BULUNTULAR KATALOĞU 289

LEVHALAR 300

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ekizce Ares Kutsal Alanı buluntu dağılımı 113
Şekil 2. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen adak stellerinin dağılımı..... 114

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Ekizce Ares Kutsal Alanı 83
Harita 2. Ekizce Ares Kutsal Alanı, lokalizasyon (Google Earth) 84
Harita 3. Çandır Vadisi teritoryum ayrımını gösteren lahitler (Google Earth) 89
Harita 4. Ekizce Ares Kutsal Alanı ve çevresine ilişkin görünürlük analizi 109
Harita 5. Mizir Mevkii, Potamos Meizoares ve çevresine ilişkin *viewshed* analizi. 139

KISALTMALAR LİSTESİ

aş. : Aşağıda

bk. : Bakınız

cm. : Santimetre

çev. : Çeviren

çiz. : Çizim

dn. : Dipnot

der. : Derinlik

ed. : Editör

har. : Harita

gen. : Genişlik

m : metre

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

kat. no. : Katalog Numarası

lev. : Levha

no. : Numara

sf. : Sayfa

str. : Satır

şek. : Şekil

vd. : Ve devamı

v.d. : Ve diğerleri

vdd. : Ve devamının devamı

vol. : Volume

Yuk. :Yukarıda

yük. : Yükseklik

yy. : Yüzyıl

ÖZET

Bu çalışmada, Phaselis teritoryumunun kuzey sınırında tespit edilen Ares kült alanları ve bu alanlarda tespit edilen epigrafik belgeler ve arkeolojik buluntular ışığında, bölgedeki Ares tapınımı değerlendirilmektedir. Tahtalı Dağ'ın eteklerinde yaşayanlarca tapınım görmüş Tanrı Ares'in kült ve pratiklerini anlayabilmek amacıyla Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda yürütülen beş yıllık yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen veriler bir bütünlük içerisinde burada sunulan doktora tezi kapsamında incelenmektedir. 2017-2021 yılları arasında yürütülen bu çalışmalar neticesinde, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda sayısı 100'ü geçen adak steli ve çeşitli kategorilerde arkeolojik buluntular tespit edilmiştir. Alanda belgelenen yazıtlı adak stellerinin çoğu, korunma durumları nedeniyle transkripsiyon yapılamaz düzeyde bulunması nedeniyle, çalışmada sayısal görüntüleme (*RTI, SfM*) metotları aracılığıyla dijital epigrafi çalışmaları yürütülmüştür. Bu veriler ışığında MÖ III. ile MS IV. yüzyıl arasında, Phaselis teritoryumunda görülen Ares kültü ve tapınımına ilişkin çok yönlü bakış açıları ve yorumlar geliştirebilecek arkeolojik bir repertuvar elde edilmiştir. Çalışmada, Phaselis'in dağlık bölgesinde bulunan Ares kült alanlarının lokasyonları ve buna bağlı olarak bölge halkının kimliği, dini inanışları ve tapınım şekilleri gibi sosyo-kültürel verilere ulaşılması amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

THE CULT AND WORSHIP OF ARES IN THE TERRITORY OF PHASELIS

This study evaluates the cult sites of Ares on the northern border of the Phaselis territory and the worship of Ares in the region based on the epigraphical documents and archaeological artifacts found in these sites. In order to understand the cult and practices of the god Ares, who was worshipped by the local people living in the surroundings of Tahtalı Dağ, the data collected as a result of the surveys carried out in the Sanctuary of Ares at Ekizce for five years are analyzed as a whole within the scope of the doctoral thesis presented here. As a result of these studies conducted between 2017-2021, more than 100 votive stelae and archaeological materials in various categories were identified in the Sanctuary of Ares at Ekizce. In the light of these data, an archaeological repertoire has been obtained that can provide multifaceted perspectives and interpretations on the cult and worship of Ares in the territory of Phaselis between the third century BC and the fourth century AD. Digital epigraphy studies were also carried out in the study since most of the votive stelae documented in the area could not be transcribed due to their poor state of preservation. It is aimed to reveal the cult practices of the local people who worshipped Ares, and accordingly, it is aimed to reach socio-cultural data such as the identity, religious beliefs and worship patterns of the people living in the mountainous regions of Phaselis.

ÖNSÖZ

2011 yılında başlayan Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırmaları'nın altıncı yılında, Ekizce Yaylası'nın hemen güney yakasında yükselen tepelikte yer alan ve çok sayıda yazıt barındırmasıyla dikkatleri çeken bir kutsal alanda çalışmalar yürütmeye başladık. Böylelikle 2017 yılı itibarıyla söz konusu alanda 5 yıl boyunca sürecek bir araştırmanın başlangıcı yapılmış oldu. İlk bakışta dağılım alanı olarak büyük bir yüzölçümüne sahip olmayan (yak. 200 m^2) bu alandaki çalışmaların 5 sezon boyu süreceğini tahmin edemezdik. Fakat her yıl, iki - dört hafta arasında değişen kısıtlı araştırma dönemi boyunca, alanda yürüttüğümüz 12 saate varan yoğun tespit ve belgeleme çalışmaları neticesinde, kutsal alana olan ilgimiz ve heyecanımız giderek artmaktaydı. Nitekim arazide çalıştığımız günler boyunca birbiri ardına kaydettiğimiz adak stelleri, tüm alanı 5 yıl boyunca yeni yöntemlerle ince bir elekten geçirmemize vesile oldu. Bu sebeple, alanda bulunan ve eğimli topografya nedeniyle nitelikli-niteliksiz birbirine karışan tüm blok ve taşların, her biri defaatle üzerinde bir yazıt olup olmadığı, dübel deliği, ikonografik betimleme *etc*. unsurlar taşıyıp taşımadıklarını tespit etmek üzere sistematik belgeleme çalışmalarına başladık. Araştırma takviminin, kentte yürüttüğümüz kazı çalışmalarıyla çakışması nedeniyle, kutsal alana ulaşımı Phaselis Kazı Evi üzerinden gerçekleştirdik. Öyle ki bu durum her gün gidiş-geliş olmak üzere, 2 saatlik bir araç yolculuğuna tekabül eden, virajlı ve dik bir dağ yolu ile alana ulaşım zorluğunu ortaya çıkarmaktaydı. Bununla birlikte, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın bulunduğu noktaya ulaşıldığında, yak. 10 dakikalık yürüyüş mesafesinde, dik bir araziye tırmanmak gerekiyordu. Alanda bulunan yazıtların transkribe edilebilmesi nedeniyle yürüttüğümüz dijital görüntüleme çalışmalarını uygulayabilmek için gerekli ekipmanların yanı sıra, tüm gün sürecek arazi çalışması için gerekli iaşe vb. ihtiyaçların da taşınması ile birlikte alana ulaşması kolay değildi. Kutsal alana ulaştığımızda ise çalışmaları yürütebilmek için sistematik bir düzene ihtiyaç vardı. İlk yıllarda herhangi bir düzenleme yapmadan yazıtlar belgelenip, envanter numaraları verilse de, sonraki araştırma sezonunda alana tekrar çıktığımızda, her yıl giderek artan adak stelleri nedeniyle, bazı yazıtları tekrar bulmakta zorlanıyorduk. Zira alanda nitelikli-niteliksiz ve genel olarak bir form gözetmeden işlenen adak stelleri, bir yamaca sürüklenmiş, girift haldeydi. Bu durum sonraki araştırma dönemlerinde belgelenen blokların, en alt noktadan tepe noktasına doğru, teraslar halinde yazıtlı-yazıtsız blokların alanda tasnif edilmesinin ardından, fiziksel envanter numaraları ile kayıt altına alınmalarının yanı sıra hava fotoğrafları üzerinden de yüksek çözünürlüklü görüntüler alınarak dijital envanter kaydı üretilmesiyle çözüme ulaşmış oldu. Böylelikle bir sonraki sene alana ulaştığımızda gerek blokların yerinde dizilimi gerekse dijital yerleşimleri birer harita olarak kullanıldı ve zaman kaybı ile birlikte mükerrer kayıtların

önüne geçildi. Toplam beş sezon süren bu çalışmalar sonucunda Ekizce Ares Kutsal Alanı'na dair tarihsel çıkarımlar yapabileceğimiz çok sayıda epigrafik ve arkeolojik veriye ulaşmış olduk. Bahsedilen bu çalışmaların tek bir kişi tarafından yapılabilmesi elbette mümkün değildir. Arkeolojik ve epigrafik saha araştırmaları, bilindiği üzere yüksek motivasyon ve özveri gerektirmektedir. Elbette bu konuda şanslıydım. Zira hocalarım ve ekip arkadaşlarımın, zorlu arazi şartlarına karşı alandaki özverili çalışmaları, yüksek enerjileri ve sabırları sayesinde bu araştırmalar başarıyla tamamlanabilmiştir. Böylelikle 2017-2021 yılları arasında süren uzun çalışmalar neticesinde, burada sunulan doktora tezinin zemini hazırlanmıştır.

Bu vesileyle başta Phaselis Kazı ve Araştırmaları başkanı Prof. Dr. Murat Arslan olmak üzere, arazi çalışmalarında yer alan tüm bilimsel üyelere ve katılımcılara teşekkürü borç bilirim. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nı doktora tezi özelinde çalışmam konusunda beni cesaretlendiren, ayrıca arazi çalışmaları sırasında, 'adak steli' olabilecek her bir bloğu/taşı gözden geçiren değerli hocam Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN'e teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmalar sırasında, Akdeniz sıcağı altında tüm gün boyunca, mesleki motivasyonu ve yüksek enerjisiyle desteğini esirgemeyen Öğr. Gör. Dr. Mustafa ŞİMŞEK'e ve Merve ASİ'ye ayrıca gönülden teşekkür ederim. Ekizce'de sürdürdüğüm arazi çalışmalarımın her anında yanımda bulunan ve belgelenen adak stellerinin dijitalleştirilmesinde alınan binlerce fotoğraf kaydı sırasında göstermiş olduğu sonsuz sabrı, enerjisi ve motivasyonuyla bana destek olan değerli meslektaşım ve arkadaşım Arş. Gör. Betül GÜREL'e minnetlerimi sunarım. Ekizce'de belgelenen adak stellerindeki yazıtların yüksek korozyona bağlı oldukça zor geçen dijital transkripsiyon sürecinde, teknolojik yöntemlerle tek bir harfi dahi görebilmek ve alanı tüm hassasiyetle 'okuyabilmek' için tarifsiz çabalar gösterilmiştir. Bu çalışmalar sırasında her zaman bana destek olan Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN'e içten teşekkürlerimi sunarım. Dijital transkripsiyon çalışmalarında bana desteğini gösteren, arkadaşım Doç. Dr. Hüseyin UZUNOĞLU'na ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Son olarak tezin yazım sürecinde, desteğini ve sevgisini her zaman hissettiğim sevgili Merve ERASLAN'a ve tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme; Rukiye – Hüseyin AKÇAY'a ve sevgili kardeşim Ayça AKÇAY'a sonsuz minnetlerimi sunuyorum.

Aykan Akçay, 2023

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Kapsamı ve Amacı

Bu doktora tezinde, Phaselis teritoryumunun kuzey sınırındaki dağlık bölgelerde tespit edilen Ares kült alanları ve bu alanlarda tespit edilen materyal kültür kalıntıları değerlendirilmektedir. Çalışmada, tezin kaynak materyallerini oluşturan Phaselis – Termessos teritoryum sınırında bulunan Ekizce Ares Kutsal alanında yürütülen son yüzey araştırmaları kapsamında belgelenen Tanrı Ares ile ilişkili epigrafik belgeler, arkeolojik materyaller değerlendirilmekte ve bölgedeki Ares kültü ve tapınımı incelenmektedir. Phaselis teritoryumunda yer alan Tahtalı Dağ'ın eteklerinde, yüksek mevkilerde yaşayanlarca tapınım görmüş Ares kültü ve pratiklerini anlayabilmek amacıyla, Ekizce Yaylası'ndaki kutsal alanında yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında belgelenen tüm veriler bir araya getirilerek tez kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca, aynı bölgede yer alan ve önceden varlığı bilinen Mizir Mevkii'ndeki, Irmak Tanrısı Ares'in (Potamos Meizoares) kült alanı da çalışmada değerlendirilmektedir. Bu bağlamda 2017-2021 yılları arasında yürütülen Phaselis teritoryumu yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilen 'Ares Kült Alanı' ve çevresinden (Ekizce Yaylası, Mizir ve Havuzönüdamı mevkiileri) ele geçen arkeolojik kalıntılar ve epigrafik belgeler özelinde bölgenin sosyo-kültürel yapısına dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmaktadır. Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırmaları kapsamında Ares Kutsal alanında yürütülen disiplinlerarası çalışmalar - epigrafi, arkeoloji, tarihsel coğrafya, alan arkeolojisi, uzaktan algılama - sonucunda, söz konusu alanda çok sayıda adak stelinin yanı sıra çeşitli kategorilerde - seramik ve terrakota parçaları, metal buluntular, kült objeleri, kabartmalı adak stelleri, farklı dönem ve kentlere ait sikkeler *etc*. çok sayıda arkeolojik kültür kalıntısı tespit edilmiştir. Alanda beş sezon boyunca farklı intervallerle sürdürülen bu çalışmalar sonucunda; 2017 yılında 28 adet, 2018 yılında 21 adet, 2019 yılında 21 adet ve 2020 yılında 30, 2021 yılında ise 6 adet olmak üzere toplam 106 adet adak steli belgelenmiştir. Burada sunulan çalışma kapsamında elde edilen veriler aracılığıyla, Ares Kutsal Alanı'na ilişkin çok yönlü bakış açıları ve yorumlar geliştirebilecek arkeolojik bir repertuvar elde edilmiştir. Kutsal Alan'da şimdiye kadar belgelenen ve çoğunun korunma durumu geleneksel yöntemlerle çözülemeyecek kadar aşınmış ve yıpranmış durumda bulunan materyal kültür kalıntıları, çok yöntemli sayısal görüntüleme (*RTI, SfM* etc.) metotları ışığında analiz edilip değerlendirilmektedir. Elde edilen epigrafik ve arkeolojik veriler üzerinden Phaselis teritoryumunun yüksek kesimlerinde görülen Ares kültü ve tapınımı irdelenmekte, buna bağlı

olarak bölgede yaşayan *otokhton* halkın kültürel yapısı, dini inanışları ve tapınım şekilleri gibi sosyo-kültürel verilere ulaşılması amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde; Ares'e ilişkin günümüze kadar süre gelen modern literatürde yer alan çalışmalar derlenmiş ve incelenmiştir. Yanı sıra tez çalışmasında izlenen metodolojiye değinilmiş ve son bölümde incelenen Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda tespit edilen aşınmış durumdaki epigrafik belgelerin transkripsiyonunun yapılabilmesini sağlayan sayısal görüntüleme metotlarına ve bu metotları kullanarak yazıtların çözümlenme aşamalarına ilişkin detaylı bilgilere yer verilmektedir.

İkinci bölümde Tanrı Ares'in kimliği ve karakteri ele alınmaktadır. Ares'in varlığına işaret eden ilk somut veriler üzerinde durulmakta ve tanrının tartışmalı olan etimolojik kökeni üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır. Devamında tanrının ana yurdu olan Thrakia üzerine farklı görüşlere yer verilmektedir. Aynı bölümde epik gelenekte, özellikle Homeros destanlarında geçen Ares karakteri incelenmekte ve şairin tanrıdan hoşnut olmayan tablosuna ilişkin aktarımlara yer verilmektedir. Tanrı'nın *epitheton*'larının incelendiği alt başlıkta ise Homeros destanlarında tanrıya atfedilen nefret ve aşağılayıcı sıfatlara değinilmekte ve Ares'in Olympos tanrıları arasında sevilmemesi ve düşük bir itibara sahip olmasının bu aktarımlardan ileri gelmiş olduğuna değinilmektedir. Tanrının bu görünümüne karşıt olarak ise gerek Hellas'ta gerekse Anadolu'da belgelenen epigrafik verilerde geçen Ares *epitheton*'larına yer verilmektedir. Bölümün son alt başlığında ise Tanrı'nın Hellas, Rhodos, Girit, Kyklades Adaları, Makedonia, Thrakia bölgelerindeki kültü ve tapınımı, genel-derleyici bir kapsamda ele alınmakta ve Tanrı'nın bu bölgelerdeki epigrafik-arkeolojik verileri üzerinden tümden gelim yöntemi izlenmektedir.

Üçüncü bölümde bu kapsam daraltılarak ancak daha detaylı bir biçimde ele alınarak, Anadolu'daki Ares kültü ve tapınımı üzerinde durulmaktadır. Anadolu'nun kuzey bölgeleri Pontos ve Paphlagonia'dan başlanarak, güneye doğru bir yay şeklinde sırasıyla Mysia, Ionia, Karia, Lykaonia, Pisidia ve Pamphylia bölgelerinde tanrının kültü, ortaya çıkarılan son arkeolojik ve epigrafik veriler özelinde incelenmekte ve Lykia'da Ares kültü ve tapınımıyla bölüm sonlandırılmaktadır. Böylelikle son bölümde ele alınan Phaselis teritoryumundaki Ekizce Ares Kutsal Alanı, barındırdığı epigrafik belgeler ve arkeolojik buluntular bağlamında değerlendirilirken, çalışmanın üçüncü bölümünde irdelenen Anadolu'daki Ares karakteri – özellikle Lykia, Pamphylia ve Pisidia gibi yakın bölgelerdeki – göz önünde bulundurularak, Tanrı'nın Phaselis teritoryumundaki görünümü ve karakteri üzerine karşılaştırmalı çıkarımlar ve yorumlar yapılabilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın son kısmını oluşturan dördüncü bölümde ise, Phaselis teritoryumunda yürütülen yüzey araştırmaları (2017-2021) ışığında Ares kültü ve tapınımına dair yeni ve özgün veriler sunan Ekizce Ares Kutsal Alanı değerlendirilmektedir. Bölümde öncelikle, bölgedeki Ares kültü ve tapınımı kronolojik bağlamda, tarihsel olaylara dayandırılarak bir zemine oturtulmaya çalışılmaktadır. Ardından kutsal alanın topografik özellikleri ve doğal peyzajı göz önünde bulundurularak kült alanının seçimi üzerine yorumlamalara yer verilmektedir. Bölümün devamında tezin kaynak materyallerini oluşturan Ekizce Ares Kutsal Alanı'ndan ele geçen arkeolojik buluntular ve epigrafik belgeler değerlendirilmekte ve Ares'in bölgedeki rolü irdelenmektedir. Bölümün son alt başlığında ise Phaselis teritoryumu içerisinde kalan, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın bulunduğu Çürük Dağı'nın batı ucundaki Mizir Mevkii'nde bulunan diğer Ares kült alanında tespit edilen epigrafik veriler ışığında Potamos Meizoares'e ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Böylelikle Phaselis teritoryumunun yüksek kesimlerinde yaşayan *otokhton* halkların Ares'e tapınım şekilleri ve kült pratikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Çalışma değerlendirme ve sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır. Ardından epigrafik belgeler ve arkeolojik buluntulara ilişkin kataloglara ve levhalara yer verilmektedir.

1.2. Kaynak Materyaller

Çalışmanın kaynak materyallerini Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu yüzey araştırmaları kapsamında Ekizce Ares Kutsal alanında belgelenen (2017-2021) adak stelleri, pişmiş toprak kaplar, hayvan figürinleri, metal buluntular, farklı dönem ve kentlere ait sikkeler oluşturmaktadır. Ekizce'de tespit edilen; gerek geleneksel yöntemler kullanılarak (fotoğraf, çizim, estampaj *etc*.) gerekse yeni sayısal görüntüleme metotlarıyla (*RTI*, Fotogrametri, Uzaktan Algılama) belgelenen arkeolojik ve epigrafik veriler bir araya getirilmiştir. 5 yıl süren saha çalışmaları sonucunda elde edilen bu veriler, tematik ve kronolojik bir perspektif içinde kategorize edilmiş, bölümler halinde değerlendirilmiş ve tez çalışması sonunda kataloglar halinde verilmiştir. Alanda belgelenen yazıtlar, kabartmalı steller ve sikkeler üzerinde dijital arkeoloji/epigrafi çalışmaları yürütülmüştür. Aynı zamanda materyallerin görüntü verileri bilgisayar ortamında sayısallaştırılmış ve analiz aşamasında kullanılmak üzere *RTI* ve 3B fotogrametrik (*SfM*) görüntüleri oluşturulmuştur. Zira alandaki yazıtlar uzun yıllar sert iklim koşullarına maruz kalarak oldukça yıpranmış ve aşınmış durumdadır. Alandaki çoğu yazıtın bilinen yöntemlerle okunabilmesi mümkün görünmemektedir. Bu durum Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın günümüze kadar tüm verileriyle açığa çıkarılamamasında etken rol oynamış

olmalıdır. Bu bakımdan söz konusu malzemelerin tanımlanması, okunması ve tekrar değerlendirilmesi amacıyla, sayısal belgeleme metotları kullanılmıştır.

1.3. Metodoloji

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen adak stellerinin mevcut korunma durumları, geleneksel belgeleme yöntemleri (*fotoğraf, estampaj*) kullanılarak yazıtların çözümlenmesini zor hale getirmektedir. Zira, alanda belgelenen yazıtların az bir kısmı özenli karakterizasyon gösterirken büyük çoğunluğu tarihleme yapılmasına olanak sağlamayacak derecede yerel tarzda ve özensiz kazınmıştır. Bu etkenlerin neden olduğu transkripsiyon kısıtlamalarının yanı sıra yazıtların kazındığı bloklarda - topografyanın sunduğu olanaklar çerçevesinde - dayanıksız malzeme kullanılması (kireçtaşı, kumtaşı) ve bazı yazıtlarda harflerin yeteri kadar derine kazınmaması yüzeydeki aşınmalardan dolayı transkripsiyonu zor hale getirmektedir[1]. Bu kısıtlamaları aşabilmek için Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda tespit edilen tüm adak stelleri, beş yıllık araştırma sezonu boyunca, sistematik bir biçimde geleneksel belgeleme yöntemlerinin yanı sıra sayısal görüntüleme metotlarıyla belgelenmiştir.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın tarihsel ardalanına dair önemli veriler barındıran adak stellerinin çok yöntemli incelemeleri kapsamında değerlendirilmesi ve çözümlenmesi tezin izlediği yöntemdir. Bu bağlamda, öncelikle görünmeyeni görünür kılmak, sonrasında ise bilinmeyeni ortaya çıkarmak çalışmanın ana yöntemi ve amacıdır. Çalışmada başvurulan bu metotlar ışığında yürütülen dijital transkripsiyon çalışmaları ve çok yöntemli analiz aşamaları alt başlıklarda aktarılmaktadır.

1.3.1. Sayısal Belgeleme ve Görüntüleme Çalışmaları

Çalışmada belgelenen adak stelleri, sayısal görüntüleme metotlarından *Reflectance Transformation Imaging*[2] (*RTI*) ve *Structure from Motion* (*SfM*) fotogrametrisi[3] kullanılarak kayıt altına alınmıştır. *RTI* ve *SfM* metotları zaman içinde dış etkenler nedeniyle yüzeyleri yıpranan, mantar ve liken tabakalarından dolayı görsel olarak belirsiz/karmaşık durumda bulunan materyal kültür kalıntılarının, sayısal ortamda çeşitli algoritmik görüntüleme filtreleri ve istenilen açıdan (sanal) ışık uygulayabilme gibi farklı analiz seçenekleri sunmasıyla mevcut

1 Alanda yürütülen litolojik çalışmalar için bk. aş. böl. 4.1.3.

2 Mudge v.d., 2006; *CHI*, 2013.

3 Plets v.d., 2012: 886; Remondino, 2014.

bilgiye ulaşılmasına katkı sağlamaktadır. Geleneksel yöntemlerle okunabilmesi neredeyse mümkün olmayan 100'e yakın adak yazıtı ve üzerinde kabartma-insizyon bulunan adak stellerinin *RTI* görüntüleri ve üç boyutlu fotogrametrik modelleri üzerinden çok yöntemli transkripsiyon çalışmaları yapılmaktadır. Çalışmada incelenen adak yazıtlarının *RTI* ve *SfM* metotları kullanılarak sayısallaştırılması ve elde edilen veriler üzerinden analizlerinin yapılması bölgedeki Ares tapınımı ve kültüne ilişkin yeni bilgilere ulaşılmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

Ares Kutsal Alanı'nın bulunduğu eğimli topografyada, yazıtlı/yazıtsız adak stelleri ile niteliksiz taşlar/bloklar akıntı halde birbirine karışmış durumda bulunmuştur. Topografyanın eğimli olması nedeniyle dağınık ve girift halde bulunan bloklar, aynı zamanda günümüz bölge halkı tarafından yapılan çeşitli tarımsal faaliyetler nedeniyle belli bir alanda toplanmış ya da sürüklenmiş durumda bulunmuştur. Alandaki yazıtlı/yazıtsız adak stellerinin özenli-keskin bir formda işlenmemiş olması, arazide bulunan diğer doğal taşlardan ayırt edilmesini zor hale getirmektedir. Bu noktada, alandaki adak stellerinin ayırt edilmesindeki en önemli unsur, istisnasız her bir adak taşının üst kısmına işlenmiş dübel delikleri olmuştur. 2017-2021 yılları arasındaki çalışma takvimi boyunca, alandaki nitelikli-niteliksiz blok karışıklığı daha önce belgelenen ve envanter numarası verilen yazıtlı blokları alanda tekrar bulmak, bir önceki yılda incelenen niteliksiz bloklara sonraki sezon araştırmalarında tekrar gözden geçirmek kısıtlı bir çalışma süresinde yapılması gereken yüzey araştırmalarında zaman ve enerji kaybına neden olmaktaydı. Bu kısıtlamanın önüne geçebilmek için, arazi çalışmaları sırasında tespit edilen yazıtlı bloklar, yazıtsız adak stelleri ve kabartmalı steller, alandaki niteliksiz bloklardan *in-situ* konumunda teraslar halinde ayrıştırılarak, sınıflandırılmış ve envanter çalışmaları yürütülmüştür. Çalışma sonunda yazıtların dağılım gösterdiği alanın insansız hava aracı ile görüntüsü alınmış ve ortho-fotosu üretilmiştir. Ardından adak stellerinin fiziksel envanter numaraları yüksek çözünürlüklü bu ortho-foto ile eşleştirilmiştir. Bu görüntü verisi kullanılarak, her bir araştırma yılında, alanda daha önce geleneksel yöntemlerle belgelenen yazıtların tekrar bulunarak sayısal görüntüleme metotlarıyla belgelenmesi pratik hale getirilmiş ve olası mükerrer kayıtların önüne geçilmiştir (**Lev. 1**).

1.3.1.1. *Reflectance Transformation Imaging* – RTI –

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen yazıtların dijital analizi aşamasında başvurulan ilk yöntem *RTI* (*Reflectance Transformation Imaging*) metodudur. *RTI* metodu özellikle yüzeyi yıpranmış, görsel olarak karmaşık veya harf karakterlerinin silikleştiği, dolayısıyla okunmasında güçlük çekilen yazıtların transkripsiyon sürecinde etkili bir sayısal görüntüleme metodudur.

Ekizce'de tespit edilen adak stellerinin tümünde görülen yüksek korozyon *RTI* destekli analizi gerekli duruma getirmiştir (**Lev. 2a**). *RTI* metodu, nesne yüzeyinin farklı açılardan aydınlatılmasıyla kaydedilen dijital görüntülerden elde edilen yansıtma verilerini kullanarak nesne yüzeyinin 3 boyutlu modelinin oluşturulmasını sağlamaktadır. Bir *RTI* modelinin oluşturulabilmesi için nesne yüzeyine dik bir noktada sabitlenen fotoğraf makinesi ile farklı ışık açıları ile aydınlatılarak kaydedilen bir dizi (24-60) dijital fotoğraf kaydı gereklidir. Kayıt sırasında nesne yüzeyine uygulanan ışık açıları, bir kubbe formunda eşit miktarda dağılım gösteren noktalar halinde uygulanmaktadır. Metodun bu gereksinimlerini karşılayan iki farklı *RTI* kayıt sistemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir kubbe formunda strüktürün içine yerleştirilmiş, konumları önceden belirlenmiş ışık dizisi ve tepe noktasına sabitlenen bir fotoğraf makinesi ile kayıt yapılan *Dome-RTI* sistemidir[4]. Hızlı ve pratik bir *RTI* kaydına olanak veren bu sistem daha çok küçük ölçekli (sikke, terrakota, mühür *etc*.) buluntu grubunun sayısallaştırılması aşamasında kullanıma uygundur. Buna alternatif olarak geliştirilen diğer *RTI* kayıt sistemi ise *Highlight-RTI* (*H-RTI*) yöntemidir[5]. Tez kapsamında Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen adak yazıtlarının sayısallaştırılmasında kullanılan bu sistem, taşınabilir fotoğraf ekipmanlarından oluşması[6] ve arazi şartlarına uygunluğu sayesinde, küçük/büyük ölçekteki materyal kültür kalıntılarının (lahit, yazıt, stel *etc*.) *RTI* kaydına imkan tanımaktadır. Kutsal alanda belgelenen adak stellerinin *H-RTI* kaydı aşamasında; üçayak yardımıyla yazıtlı yüzeye dik bir açıda (90°) sabitlenen fotoğraf makinesiyle, her bir adak steli için yaklaşık 50 fotoğraf kaydı alınmıştır. Bunu yaparken her bir karede, yazıt yüzeyi harici bir ışık kaynağı yardımıyla - yarım küre formunda - 15, 30, 45 ve 65 derecelik açılardan aydınlatılmıştır (**Lev. 2b**). Kaydedilen bu fotoğraf dizisindeki yansıma değerleri *RTI Builder* (v.2.0.2) yazılımı ile işlenmekte ve yazıtlı yüzeyin morfolojisine ait matematiksel bir model oluşturulmaktadır[7]. Bu aşamalar sonucunda oluşturulan *RTI* görüntüsü, *RTI Viewer* (v.1.1) isimli programda incelenmekte, yazıt yüzeyinin sayısal kopyası istenilen açıda (sanal) ışık yardımıyla aydınlatılmakta ve farklı matematiksel görüntü filtreleri yardımıyla detaylı bir analiz süreci

---

4 *Dome-RTI* hakkında detaylı bilgi için bk. Willems, 2005: 73-80.

5 Mudge v.d., 2006: 195-202.

6 Bu ekipmanlar; *DSLR* kamera, üçayak (tripod), tekayak (monopod), taşınabilir ışık kaynağı, uzaktan kumanda, tetikleyici ve *RTI Builder* yazılımında ışığın yüzeye düşüş açısının belirlenmesinde kullanılan siya/kırmızı renkte parlak kürelerdir.

7 *RTI* metodu ilk olarak 2001 yılında *PTM* teknolojisi adı altında bir arkeolojik materyal üzerinde uygulanarak geleneksel belgeleme metotlarıyla tespit edilemeyen detayların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Detaylı bilgi için bk. Malzbender v.d. 2000; Malzbender 2001, 519-528.

yürütülmektedir. Tahribatsız ve temassız belgelemeye imkan veren *RTI* metodu epigrafi[8] araştırmalarında kullanılmasının yanı sıra arkeolojik çalışmalarda; numismatik[9], seramik[10], terrakota[11], kaya sanatı[12] *etc*. materyal kültür kalıntılarının analiz ve değerlendirme sürecine katkı sağlayan bir metot olarak kullanılmaktadır.

Ares Kutsal Alanı'ndaki adak yazıtlarının *H-RTI* metodu ile belgelenmesi aşaması, ilk etapta eğimli topografya ve yüzeyde meydana gelen akıntı tabaka içinde birbiri üstüne sürüklenmiş nitelikli-niteliksiz bloklar nedeniyle mümkün olmamıştır. Yazıtlı blokların yere paralel bir konumda bulunmaması ya da etrafında yer alan diğer materyaller (ağaç, kaya *etc*.) engeller kayıt aşamasını zorlaştırmıştır. Kutsal alanda bulunan neredeyse tüm adak stellerinin üst kısmında görülen dübel delikleri sayesinde tespit edilen adak stelleri, *in-situ* konumlarında düzenlenmiş, etrafındaki engellerden izole bir duruma getirilip, yazıtlı kısım yüzeye gelecek şekilde niteliksiz bloklarda/taşlardan ayrıştırılmak kaydıyla düzenlenmiştir. Alanda belgelenen yazıtların *H-RTI* kaydı aşamasında en az iki kişiye ihtiyaç duyulmaktadır (**Lev. 2b**). Bir kişi yazıt yüzeyine farklı açılardan harici bir flaş ile ışık uygularken diğer kişi ise ışık-yazıt mesafesini harici flaşa sabitlenmiş bir ip yardımıyla sabit tutmakta ve fotoğraf makinesini uzaktan kumanda yardımıyla tetiklemektedir[13]. Güneş ışınlarının yazıt yüzeyine düştüğü zamanlarda ise üçüncü kişi bir şemsiye ya da reflektör yardımıyla yazıt yüzeyini tamamen gölge durumuna getirmektedir. Her bir yazıtın *RTI* görüntüsü için ortalama 60 adet fotoğraf kaydı gerçekleştirilmiştir.[14] Kaydedilen tüm fotoğraflar, *RTI Builder* programıyla işlendikten sonra *RTI Viewer* üzerinden dijital transkripsiyon çalışmaları yapılmıştır. *RTI Viewer*'da analizi

---

8 Kleinitz, 2012; Kleinitz, 2013; Piquette, 2014; Tüner Önen ve Akçay, 2014; Akçay, 2016.

9 Mudge v.d., 2005; Palma v.d., 2012; Tacla, 2018; Min v.d., 2021.

10 Artal-Isbrand v.d., 2011; Earl v.d., 2011; Trimmis, 2021.

11 Hunziker-Rodewald and Fornaro, 2019.

12 Mudge v.d., 2006; Duffy, 2010; Kleinitz, 2012; Mudge v.d., 2012; Frood and Howley, 2014; Hameeuw v.d., 2016; Diaz-Guardamino and Wheatley, 2013; Díaz-Guardamino v.d., 2015.

13 *H-RTI* kaydı sırasında ışığın yazıta olan mesafesi, yazıtlı bloğun diyagonal uzunluğunun 3-4 katı uzunluğunda olmalıdır.

14 Alandaki tüm yazıtların *H-RTI* kaydı için yaklaşık 7400 adet fotoğraf kaydı alınmıştır. Kayıt aşamasında Nikon D800 fotoğraf makinesi ve 50 mm sabit lens (f/12 – ss 250/320) kullanımı tercih edilmiştir. Lykia Bölgesi'nin parlak güneş ışınlarına karşı, gölge durumuna getirilmiş yazıt yüzeyine yeteri kadar aydınlatmayı sağlayabilmek için 500W (Profoto B1) taşınabilir bir paraflaş kullanılarak alandaki yazıtların *H-RTI* kaydı gerçekleştirilmiştir. Alandaki adak yazıtlarının korunma durumu göz önünde bulundurulduğunda, yazıtların dijital transkripsiyonu aşamasında yüksek çözünürlüklü, detay kaybının ortaya çıkmayacağı bir görüntü elde etmek için tüm veriler ham dosya formatında *NEF* (*Nikon Electronic Format*) kaydedilmiştir.

yapılan yazıt, iki boyutlu bir görüntü sunmasına rağmen elde edilen yüzey verisi üç boyutludur. *RTI Viewer*'ın barındırdığı görüntü geliştirme ve iyileştirme fonksiyonları aşınmış yazıtlarda direkt gözlemle ya da geleneksel belgeleme metotlarıyla görülmesi mümkün olmayan harf karakterlerini görünür kılabilmektedir (**Lev. 3a-b**). Bu fonksiyonlar arasında tez kapsamında incelenen yazıtların analizinde *diffuse gain* ve *specular enhancement* algoritmalarının kullanımı, dijital transkripsiyon aşamasına önemli katkı sağlamıştır. Bu noktada, *diffuse gain* görüntü verisinde birbirine komşu pikseller arasında yüzeye işlenen harflerin derinlik algısını artırarak görsel analize katkı sağlamaktadır. *Specular enhancement* ise kaydedilen yazıtın üç boyutlu yansıtma verilerini kullanarak yüzeyin makro-topografik modelini oluşturmaktadır. Yanı sıra, bu filtre ile analiz sırasında yazıt yüzeyindeki doku ve renk değerleri tamamen kaldırılarak, yalnızca üç boyutlu yüzey analizi yapılabilmesiyle etkili sonuçlar elde edilmektedir.

1.3.1.2. Sayısal Fotogrametri – *SfM* –

Ares Kutsal Alanı'nda tespit edilen yazıtların belgelenmesinde kullanılan diğer bir yöntem ise *Structure from Motion -SfM-* fotogrametrisidir. *Structure from motion*, birbiriyle örtüşen iki boyutlu görüntü verilerinin (fotoğraf) bağdaştırılarak nesnelerin üç boyutlu sayısal modelinin oluşturulmasında kullanılan fotogrametrik bir kayıt yöntemidir.[15] *SfM*, kamera kalibrasyonunu ve görüntü yönünü hesaplayarak, bir dizi fotoğraftan metrik bilgilerin elde edilmesini sağlayan pasif sensör tekniğidir. Görüntü verilerinin matematiksel olarak işlenmesinden, seyrek veya yoğun bir bulut oluşturarak üç boyutlu bir model üretir.[16] Üretilen bu model üzerinden 3 boyut görüntüleme programları aracılığıyla çok yönlü görsel analiz çalışmaları yürütülebilmektedir.

Ekizce'deki adak stellerinin 3B sayısal modellerinin oluşturulması için ilk aşamada, arazi çalışmaları kapsamında tespit edilen yazıtlı blokların 'görüntü verisi' alımı yapılmış ve her bir yazıt yüzeyin için ortalama 50-70 adet fotoğraf kaydı oluşturulmuştur. Bunu yaparken, özellikle aşınmış durumdaki yazıtların çözümlenebilmesi için yüksek detaylı ve hassas bir fotogrametrik model üretebilmek amacıyla, bilimsel fotogrametri kurallarına dayalı bir prosedür izlenmiştir[17]. Buna göre, her bir yazıtın kaydı sırasında birbiriyle örtüşen görüntü

---

15 Hess and Green 2017: 243 vdd.

16 Remondino, 2014.

17 Eserlerin belli bir sistematik düzende ve uygun ekipmanla bir dizi fotoğrafının kaydedilmesi ile oluşturulan fotogrametrik modeller lazer tarayıcılardan daha hassas sonuçlar verebilmektedir. Bu tamamen araştırmacının, veri kaydı sırasında izlediği yöntem ve kullandığı ekipmana bağlıdır. Bu aşamada, çoğu araştırmacı 'bilimsel fotogrametri' standartlarına uymayı ihmal etmekte, doğruluk oranı ve güvenilirliği düşük analiz verileri üretmektedir. Bu noktada, tez çalışması kapsamında *SfM* fotogrametrisi ile belgelenen

oranı en az yüzde altmış altı olmalıdır ve bu oranı elde etmek için kamera, fotoğraflar arasında kameranın görüş alanının yüzde otuz dördüne eşdeğer bir mesafede hareket ettirilmelidir. Bu sıralama, yazıtın tüm yüzeyi kaydedilene kadar devam etmektedir. Söz konusu kayıt aşaması, teorik anlatımda kolay uygulanabilir gibi görünse de, dış ortamda alınan kayıtlarda ve zorlu arazi koşulları altında bu prosedürü uygulamak zor hale gelebilmektedir. Yazıtların etrafında bulunan ağaç ve çalı gibi faktörler nedeniyle yüzeyde oluşan kısmi gölgelenme, sayısal modelin oluşturulması aşamasında birbiriyle örtüşen piksellerin eşleşmesini engellemektedir. Bu nedenle kutsal alandaki yazıtların kayıpsız ve doğru bir sayısal modelini elde edebilmek amacıyla, yazıt yüzeyine düşen ışık/gölge homojen bir dağılım durumuna getirilerek kaydedilmiştir (**Lev. 4**).[18] İkinci aşamada ise, arazide kaydedilen yazıtlara ait görüntü verileri bilgisayar ortamında fotogrametri yazılımı kullanılarak işlenmiştir. *SfM* fotogrametrisi algoritmasını kullanarak nesnelerin sayısal üç boyutlu modellerini oluşturabilen farklı fotogrametri yazılımları bulunmaktadır. Tez çalışmasında SfM modellerinin oluşturulması aşamasında *Agisoft Metashape Pro* yazılımı kullanılmıştır. Yazıtların kaydedilen görüntü verileri bilgisayar ortamında envanter numaraları özelinde ayrıştırıldıktan ve optimize edildikten sonra *Metashape* yazılımında *SfM* algoritmalarıyla işlenmiştir. Bu işlem sırasında, yazılım üzerinde, yazıta ait görüntü verisindeki (fotoğraf) kamera konumu ve oryantasyonu tespit edilerek birbiriyle örtüşen fotoğrafların hizalanması aşaması gerçekleştirilmiştir.[19] Hizalanan fotoğraflar üzerinden yazıt yüzeyinin işlenebilmesi için gereken yoğun nokta bulutu (*dense cloud*) oluşturularak, üçgenleme (*triangulation*) metodu algoritmaları ile yazıtın 3 boyutlu *mesh* görünümü elde edilmiştir. Son olarak, yazıt yüzeyine ait foto-gerçek doku işlenerek alandaki tüm adak yazıtları ve kabartmalı steller üç boyutlu olarak sayısallaştırılmış ve belgelenme aşaması tamamlanmıştır.[20] Son aşama ise fotogrametrik modeller üzerinden

tüm materyal kültür kalıntıları bilimsel fotogrametri standartları çerçevesinde kaydedilmiş ve işlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. https://culturalheritageimaging.org/Technologies/Photogrammetry/

18 Kutsal alanın bulunduğu eğimli arazide kamerayı yazıtlı yüzeye dik açıda ve sabit mesafede tutabilmek için ise bir tek ayak (*monopod*) yardımıyla gerekli görüntü verisi alınmıştır. Yazıtların SfM kaydı sırasında 36.3 megapiksel çözünürlüğe sahip Nikon D800 DSLR fotoğraf makinesi ve 50 mm f/1.4g sabit lens kullanımı tercih edilmiştir. Bununla birlikte SfM kaydı aşamasında hassas, tutarlı ve metrik ölçümler yapılabilen bir model elde edebilmek için her bir yazıtın yanına 1/10 mm hassasiyetinde kalibrasyonu yapılmış fotogrametrik ölçekler yerleştirilmiştir. Ölçekler hakkında detaylı bilgi için bk. http://culturalheritageimaging.org/What_We_Offer/Gear/ Scale_Bars/

19 Plets v.d., 2015: 886.

20 Fotogrametrik modellerin oluşturulması aşamasında; *Intel Xeon E5-2630v3* işlemci, *Nvidia RTX3070* ekran kartı ve *64 gb DDRAM* donanımıyla *Windows 7 64 bit* işletim sistemi üzerinde çalışan bir iş istasyonu kullanılmıştır.

yürütülen 3B dijital görüntüleme çalışmalarıdır. *SfM* modeli oluşturulan materyaller üzerinden çeşitli üç boyut görüntüleme programları yardımıyla dijital görüntülüme ve analiz çalışmaları yürütülebilmektedir. Tez kapsamında ele alınan yazıtların sayısal kopyalarının bilgisayar ortamında görüntü iyileştirme çalışmaları aşamasında, *MeshLab* ve *XShade* olmak üzere iki farklı yazılım kullanımı tercih edilmiştir.[21] Her iki program da barındırdıkları farklı görüntü iyileştirme fonksiyonlarıyla Ares Kutsal Alanı yazıtları transkripsiyon çalışmalarına çok etkili sonuçlar vermiştir. Bu çalışmalar kapsamında, ilk olarak *MeshLab* programında her bir yazıtın aşınma düzeyi, karakter dizilimi ve harf detaylarına dair ilk gözlemin yapılabilmesi için, yüzey dokusu kaldırılmış ve 3B verisinden oluşan makro-topografya sanal ışık altında farklı açılardan aydınlatılmıştır. Dijital transkripsiyon çalışmalarında ise *Meshlab*'de bulunan görüntü işleme ve iyileştirme filtreleri kullanılmıştır. Bu filtrelerden *Radiance Scaling* ışığın yansıma yoğunluğunu, sayısal modelin yüzey girintilerine ve karakteristik özelliklerine göre anlık işlemektedir. Böylelikle materyalin gölgelenme ve aydınlanma verileri yüzey nitelikleri ile bağdaştırılmakta, içbükey ve dışbükey verileri artırılarak görsel algıyı kuvvetlendirmektedir.[22] Bu fonksiyonlarıyla *Radiance Scaling* görüntü filtresi, çalışmada incelediğimiz aşınmış yazıtların okunmasına katkı sağlamıştır.[23] Çalışmada belgelenen yazıtların *SfM* modelleri üzerinden yürütülen diğer dijital transkripsiyon çalışması ise, *Exaggerated Shading* yöntemidir. Bu yöntemde dokusuz durumdaki üç boyutlu bir modelin yüzeyine uygulanan farklı açılardaki ışığın etkin konumu dinamik olarak ayarlanmakta ve anlık olarak işlenmektedir.[24] İşlenen bu anlık veriler, dijital analizi yapılan materyal yüzeyine çok ölçekli gölge tonlamaları uygulamakta ve yüzeye işlenen derinlik detayları ortaya çıkmaktadır.[25] *SfM* modellerini *Exaggerated Shading* yöntemiyle inceleyebilmek için *Xshade* yazılımı kullanılmaktadır.[26] Söz konusu yazılım üzerinde materyallerin sayısal kopyaları üzerinde gölgeleme tonları,

---

21 *MehLab* ve *XShade* açık kaynaklı, ücretsiz yazılımlardır.

22 Vergne v.d. 2010, 1.

23 Meshlab'e entegre edilen radiance scaling filtresi aşınmış yazıtların sayısallaştırılarak yüzey detaylarının artırılması ve buna bağlı transkripsiyon çalışması ilk kez 2012 yılında yapılmıştır; Granier v.d. 2012. Radiance Scaling tekniğinin kullanımı bu tarihten itibaren farklı araştırmacıların ilgisini çekmeyi başarmış ve günümüze kadar epigrafi ve kaya sanatı çalışmalarında yer bulmuştur. Örnek çalışmalar için bk. Medici and Rossi 2015; Carrero-Pazos v.d. 2018; Bendito v.d. 2017; Carrero-Pazos - Espinosa-Espinosa 2018; Ravanelli v.d. 2022.

24 *Exaggerated Shading* yöntemi kartografik arazi yükseltisi çalışmalarından esinlenerek geliştirilmiştir bilimsel bir analiz yöntemidir.

25 Rusinkiewicz v.d. 2006, 1199.

26 *X-shade* açık kaynak kodlu bir yazılımdır ve Princeton Üniversitesi araştırmacıları tarafından geliştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. https://gfx.cs.princeton.edu/proj/xshade/

aydınlanma kuvveti ve yönü, yüzey vektörlerini kullanarak karşıtlık artırma ve sepya/yeşil/monokrom renklerde stilize etme seçeneklerini kullanarak çok yönlü, interaktif analiz çalışmaları yürütülmektedir (**Lev. 5**).

Tüm bu çalışmalar sonucunda Ekizce Ares Kutsal Alanında sayısı 100'ü geçen adak stellerini, dijital epigrafi çalışmalarıyla inceleyebilmek için yaklaşık 15.000 fotoğraf kaydı alınmıştır. Yukarıda detaylı olarak aktarılan *RTI* ve *SfM* metotlarına bağlı analiz çalışmaları, Ekizce Ares Kutsal Alanı yazıtlarının barındırdığı epigrafik ve arkeolojik verilere ulaşabilmemiz aşamasında önemli katkılar sağlamıştır. Çalışmanın sonunda verilen Epigrafi Kataloğu kısmında kutsal alanda belgelenen adak stellerinin *RTI* ve *SfM* analiz sonuçlarına dair görsellere de yer verilmektedir.

1.4. Modern Literatür

Bu başlık altında, Tanrı Ares hakkında günümüze kadar ele alınan çalışmalar kronolojik bir akış çerçevesinde aktarılmakta ve araştırmacılar tarafından benimsenen 'Ares' portresi sunulmaya çalışılmaktadır. Tanrı Ares'in kültü, kimliği ve görevleri üzerine yapılan modern araştırmalar 1848 yılına kadar uzanmaktadır. Yapılan bu araştırmaların ilkinde, H. D. Müller tarafından Ares hakkında yayımlanan bir monografinin alt başlığında "*Yunan dininin gelişim tarihine bir katkı*" bölümünde, Ares'in Thebai'ın kuruluş efsanesi içindeki rollerini ve Aloeus'un oğullarının tanrıyı zincire vurması mitini araştırarak tanrının 'özgün' doğası ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.[27] Ares'in aslında *khthonik* bir tanrı olduğu sonucuna varan Müller, tanrının daha sonraki temsilleri ile onun 'özgün' *khthonik* doğası arasındaki ilişkileri araştırmaya devam etmiştir. Müller, Ares'in özgün doğasını aramanın gerekli olduğunu ve en eski tanrıların toprağa bağlı olduklarını öne sürmektedir. Ares kültünün kadimliği, onun temel anlamda bir soyutun yani savaşın personifikasyonu olmasının imkansız olduğunu belirtmektedir.[28]

1855 yılında H. W. Stoll, Müller'in tanrının *khthonik* kökenlerine ilişkin teorilerini geliştiren ve savunan "*Ares'in özgün doğası*" üzerine bir çalışma yayınlamıştır.[29] Benzer sonuçlara farklı açılardan bakarak ulaşan Stoll, *khthonik* tanrıları doğurganlık, bereket ve ölümle alakalı korkunç, berbat varlıklar olarak nitelendirmektedir. Stoll ayrıca Ares'in aslen bir *khthonik* tanrı olduğuna ve tarih öncesi en önemli tapınım yerinin Boiotia olduğunu

---

27 Müller, 1848: 1-55.

28 Müller, 1848: 91-129.

29 Stoll, 1855: 1-48.

belirtmektedir. Ares'in sonraki savaş tanrısı rolü, Stoll tarafından Thrakialı göçmenlerin etkisine atfedilir. Ares'in belirli yerel kültleriyle ilgili olarak, Stoll'un makalesi Pausanias'a dayanmaktadır.[30]

1895 yılında K. Tümpel, der Paulys Real-Encylopädie'deki Ares'e ilişkin makalesinde, kısaca kült ve mitlerin incelemesi ile birlikte her bölgeyi ayrı ayrı sırayla tartışmaktadır.[31] Tümpel, tanrının yerelleştirilmiş oluşumlarına dair araştırmasını, Ares'in edebi tasvirlerinin kısa bir tartışmasıyla takip etmiştir. Ares'in yerel kültleri ve nitelikleri hakkındaki tartışmasında, Homeros şiirlerinin Ares'i Thrakia ile ilişkilendirme biçimlerine değinen Tümpel, tanrının Thebai ve Boiotia'nın geri kalanı ile olan mitolojik çağrışımlarına da önemli bir yer vermektedir. Müller'in ardından Tümpel, Ares'in bazı sıfatlarının tanrının esasen *khthonik* olduğunu ima ettiğini ileri sürmektedir.[32]

19. yüzyılın sonlarında yapılan çalışmalarda, Ares'in kökeni ve doğası hakkındaki bilimsel fikir birliği göz önüne alındığında, Ares'in aslen doğada bir *kthonik* tanrı olduğu fikrinin benimsendiği görülmektedir. Ayrıca Müller ve Stoll'un savları, Ares'in belirli tezahürlerinin *kthonik* özellikler içerdiğini göstermektedir. Bu iddianın hem geçerliliği hem de içerimleri, *khthonik* bir tanrının ne olarak düşünüldüğüne bağlıdır. Stoll ve Tümpel'in fikirleri, toprak, yeraltı dünyası, ölüm, bereket ve tarımla olan ilişkilerin tümü, zorunlu olarak bir *khthonik* tanrı kimliği ile iç içe geçtiği yönündedir. Tüm bu çağrışımlar gerçekten de tek bir tanrının kimliği içinde birleştirilebilmektedir.[33] Ancak, Parker'ın görüşünde bildirdiği gibi, bağlantı gerekli bir kıstas değildir; Yeraltı dünyasıyla bir ilişki her zaman tarımla bir bağlantı gerektirmemektedir.[34]

1909 yılında yapmış olduğu çalışmada Farnell, Ares'in kanıtlanabilir hiçbir *khthonik* birlikteliği olmadığı görüşünü ileri sürmektedir.[35] Ares'i ölümün bir nedeni olarak görmekte ve ölümle yalnızca bu açından ilişkilendirmektedir. Farnell'a göre Ares'in görevi vücut toprağa düştüğünde sona ermektedir, ister gökte olsun isterse yeraltında, ruhun kaderiyle ilgisi yoktur. Ayrıca Ares ile bereket veya tarım arasında bağlantı olduğunu gösteren hiçbir kanıt olmadığını aktarmaktadır. Güvenilir bir sonuca varmak için Ares'e adanan adak türlerine ilişkin kanıtların,

30 Stoll, 1886: 482-487.

31 Tümpel, 1895: 642-656.

32 Tümpel, 1895: 657.

33 Scullion, 1994: 82-83; 92-93.

34 Parker, 2011: 80-81.

35 Farnell, 1909: 396-414.

en azından Roma İmparatorluk Dönemi'nden önceki kült uygulamalarıyla ilgili, yetersiz bilgi olduğunu söylemektedir.[36] Farnell, Ares'in ana kültlerin -varsa da- çok azına sahip olduğunu belirtirken, Ares'in kültlerinin yaygın olması gerektiğini ancak henüz kimsenin dikkatini çekmediğini varsaymıştır. Ares'in Thrakia'dan geldiği fikrine ilişkin haklı şüphelerini ifade etmiş olsa da Stoll ve Tümpel tarafından savunulan görüşlerin birçoğuna katılmadığı açıkça görülmektedir.

Kretschmer, 1921'de yayınlanan makalesinde Ares'in aslında bir yemin tanrısı olduğunu öne sürmektedir. Kretschmer bu fikri sunarken Orkhomenos ve Euaimon arasındaki MÖ IV. yüzyıldaki Arkadia kentinde ele geçen bir antlaşma metninden yola çıkmıştır. Bu antlaşma yemininde, Zeus ve Enyalios *epitheton* olarak Ares'in adını taşımaktadır. Kretschmer, bu tek kanıt parçasından Ares'in bozulan yeminlerin intikamını almış olması gerektiği sonucuna varmış ve Ares'in adının basitçe 'schädiger', 'zarar veren' anlamına gelmesi gerektiğini öne sürmüştür. Zarar vermek ve cezalandırmak kelimelerinin *zemia* (ζημία = zarar/ceza) gibi tek bir kelimede birleştirilebileceğini belirttikten sonra, Ares'in bu nedenle "strafer, rächer", "ceza veren, intikamcı" olarak düşünülebileceğini ifade etmektedir. Son olarak, Ares'in *Illias*'ta olan savaşla ilişkisinin, Enyalios ya da daha önce ayrı olan başka bir savaş tanrısı ile birleşmesinden kaynaklı olabileceğini ve savaşın amacının genellikle cezalandırmak veya intikam almak için olduğunu belirtip savaş tanrısı ve intikam/ceza-zalim fikirlerinin zorunlu olarak ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kretschmer, Ares'in *Illias*'taki kimliğinin, kült ve Attika trajedisindeki kimliğinden büyük ölçüde ayrı olduğu düşüncesini öne sürmektedir.[37]

Schwenn'in 1924 tarihli makalesinde, Ares'in kültteki asıl rolünün, bozulan yeminlerin intikamı olgusu için Kretschmer'i onaylayarak alıntı yapar, ancak Kretschmer'in bu rolün Ares'in aynı zamanda en azından köken olarak bir savaş tanrısı olmasıyla uyumlu olduğu fikrini reddetmektedir.[38] Schwenn "*Der Krieg in der griechischen Religion*" adlı araştırmasının üçüncü bölümünde, büyük ölçüde Stoll'un, Ares'in aslen bir *khthonik* tanrı olduğu teorisinin geliştirilmiş halini sunmaktadır.[39] Doğa tanrılarının çoğu halk tarafından paylaşılıp ortak yeminli tanrılar olarak kullanılabileceğini, unsurların hepsini eşit olarak etkilediği için, bir savaş tanrısının bir anlaşmazlıkta yalnızca bir tarafa ait olabileceğini, çünkü her iki tarafa diğerine karşı yardım etmesi gerektiğini iddia etmiştir. Sonuç olarak Schwenn, Ares'in eski bir

36 Millington, 2013: 243.

37 Kretschmer, 1921.

38 Schewenn, 1924, 224.

39 Schwenn, 1924.

panhellenik yemin tanrısı olarak, kült içinde bir savaş tanrısı olamayacağını aktarmaktadır.[40] Ares'in bir yemin tanrısı olduğunu, rolü gereği onun bir doğa tanrısı olması gerektiğini iddia eden Schwenn, Stoll'un ardından, Ares'in bir *khthonik* doğa tanrısı (örn. bereketle ilgili bir tanrı) olması gerektiğini tartışmaktadır. Çalışmasının geri kalanında, büyük ölçüde Pausanias tarafından tanımlanan bir dizi kült alanı ile sıfatı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Schwenn, bereket tanrısı olarak ortaya çıkan Ares'in, Thebai'da bir sivil koruyucu, Atina'daki yasaların koruyucusu ve Homeros tarafından bilinen en az bir bölgede savaş tanrısı haline geldiğini varsaymaktadır.[41]

O. Kern, *Religion der Griechen*'in ilk cildini 1926'da yayımlamıştır. Çoğu tanrının aslen doğada *khthonik* olduğunu iddia ettikten sonra, bunun ölüm ve yıkımla olan ilişkisi dolayısıyla özellikle *khthonik* tanrılar için geçerli olduğunu iddia etmektedir.[42] Schwenn'in aksine Kern, bereketle ilgili herhangi bir erken ilişkinin *Illias*'ta yazıldığı zamana kadar kaybolduğunu öne sürmektedir. MS II. yüzyılda Arkadia kültlerinin eski geleneklerini korumaya devam etmesinden dolayı, Tegea'daki Ares Aphneios kültünün, Ares'i bir bereket tanrısı olarak kendi kökenlerini yansıtabileceğini iddia etmektedir.[43] *Illias* ve sonrasında Ares'in tarımla asıl bağlantısının verimli ovaları harap eden olduğunu aktarmaktadır.[44] Kern, Kretschmer'in Ares'in, bozulan yeminlerin intikamcısı olduğu fikrini kabul etmesine rağmen, Ares'in yok edici olduğu fikrine odaklanmıştır.[45] Kern, savaşta insan katleden personifikasyonu olan Ares'in savaşı yöneten olmadığını, Zeus'un bu rolü üstlendiğini iddia etmektedir. Bunun yerine Ares vahşi, yıkıcı savaşın personifikasyonu olan "kötü/şeytani" savaş tanrısıydı fikrini savunmaktadır.[46] Kern, böylesine dar bir alana sahip olan ve savaşın öfkesini gerçekten temsil eden bir tanrının yalnızca Hellenler'in zihninde canlı kalmasını değil, aynı zamanda on iki büyük Olymposlu'dan biri olarak tanınmasını da tuhaf bulmaktadır. Kern, Ares'in adının tamamen Hellence olduğunu ve tanrının Thrakia'nın barbarlığıyla ilişkilendirilmesi ve orijininin buraya dayandırılması fikrine karşı çıkmaktadır.[47] Wilamowitz ise sadece Ares'in esasen Ionialılar tarafından ithal edilen barbar bir tanrı olduğunu iddia etmiş ve aynı zamanda

---

40 Schwenn, 1924: 224-225; 243-244.

41 Schwenn, 1924: 240-241.

42 Kern, 1926: 206.

43 Kern, 1926: 119-120.

44 Kern, 1926: 206-207.

45 Kern, 1926: 118.

46 Kern, 1926: 119.

47 Kern, 1926, 118.

Ares'in on iki büyük Olympos tanrısı arasındaki yerini, tamamen Thrakia etkisinin bir sonucu olarak aldığını aktarmıştır.[48] Bununla birlikte Thrakia etkisi ortadan kalktıkça Ares kültünün devam ettiğini, ancak yavaş yavaş ona olan inancın azaldığını ileri sürmektedir. Harrison da Ares'in Thrakia kökenli olduğu fikrini desteklemektedir.[49]

Nilsson, Ares adının yok edici anlamına geldiğini ve Ares'e ait kültlerin az sayıda olduğunu iddia etmektedir.[50] Nilsson yaklaşık 20 yıl sonra yayınlanan *Geschichte der griechischen Religion*'da, Farnell'i anımsatarak, Ares'in olası Thrakia kökenlerini onun özgün kimliğiyle alakasız bularak reddetmektedir. Ayrıca Ares'in birçok *mythos*'u olduğunu, ancak az sayıda külte sahip olduğu görüşünü yinelemektedir.[51] Ares'in sadece sınırlı bir kült tanrısı olduğunu belirtmekte ve kendisine adanmış hiçbir yazıt bulunmadığını ve adak sunulmadığını, bunun Ares'in on iki Olympos tanrısından biri olması göz önünde bulundurulduğunda, statüsüyle tutarsız bir durum olduğunu aktarmaktadır.[52] Son olarak Nilsson, Ares'in on iki tanrı arasındaki konumunu Homeros'a borçlu olduğunu öne sürmektedir. Nilsson, Wilamowitz, Schwenn ve Kretschmer arasındaki Ares ile ilgili temel anlaşmazlıklar, H. Trümpy tarafından 1950'de yayınlanan Homeros şiirlerindeki askeri terminoloji çalışmasında yer almaktadır.[53] Trümpy, çalışmasında *Illias*'ta geçen Ἄρης (personifikasyon) ve ἄρης (soyut isim) sözcükleri arasında ayrım yapmanın zorluğuna değinmektedir.[54]

L. Robert, Anadolu'daki Ares kültüne odaklanmış ve 1949 yılı itibarıyla bölgede yaptığı çalışmalar dahilinde Anadolu'da Ares kültü üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Özellikle Güney Anadolu'da Lykaonia, Isauria, Pisidia, Karia, Lykia ve Kilikia'daki bazı yerleşimlerde Ares'in varlığını belgelemiştir. Robert 'Anadolu'daki Ares'in çoğunlukla ilgili bölgelerde yerel tapınım görmüş savaş tanrılarının kolonizasyon hareketi sonrasında bir Hellen tanrısına dönüştürüldüğü ve Ares olarak tapınımının ve kültünün devam ettiği fikrini öne sürmüştür.[55]

W. Pötscher, 1959'da yayınlanan "Ares" başlıklı makalesinde, Schwenn ve Kern'in Ares'in *khthonik* kökenlerini savunma girişimlerine atıfta bulunarak, Ares'in *khthonik* bir tanrı

---

48 Wilamowitz-Moellendorff, 1932: 141; 322-323.

49 Harrison, 1922: 374-378.

50 Nilsson, 1925: 132.

51 Nilsson, 1967: 517.

52 Nilsson, 1967: 518.

53 Trümpy, 1950: 153.

54 Trümpy, 1950: 152-153.

55 Robert, 1949: 69-73; 1955: 72-78; 1966: 91-100; 1987: 91-100.

olduğu fikrini kabul etmektedir. Pötscher ayrıca, *khthonik* bir tanrının doğası gereği hem fayda hem de zarar içerdiğini varsayarak, *khthonik* bir doğanın Ares'in 'iki yüzlü' (ἀλλοπρόσαλλος) doğasıyla uyumlu olacağını öne sürmektedir.[56]

Otto, Stoll'un Ares hakkında sunduğu, vahşetinin diğer acımasız güçler arasında yer alan antik dünya dininden türediği iddiasını tekrarlamaktadır. Otto, Ares'in "zeki bir Hellen tanrıçası" olan Athena'ya yenilgilerini, Athena ve Zeus'un azarlamalarıyla birleştirmiş, Hellen halkının Ares'i ve onun çılgın öfkesiyle birlikte kontrolsüz savaşı reddettikleri olgusunu temsil ettiğini iddia etmiştir. Hatta Otto, Ares'in neredeyse hiç tanrı olmadığını ve Homeros'ta sahip olduğu itibarın tamamen şeytani bir intikam ruhu rolünden kaynaklandığını defalarca ifade etmektedir.[57]

L. Séchan ve P. Lévêque'in 1966 yılında yayımladıkları "*The Great Gods of Greece*" kitabında, mitolojide tanrının nadiren yer aldığına vurgu yaparak, Ares'in karanlık bir portresini çizmişlerdir.[58] Tanrının Zeus ve Athena tarafından dile getirilen azarlamaları ve Athena'nın "sakin cesaretinin", "fevri, kızgın Ares" ile çeliştiği fikrini öne sürerek, yaşadığı birçok başarısızlığı ve aşağılanmayı listelemişler ve sonunda Ares'in gerçek bir tanrı olmadığı sonucuna varmışlardır. Ancak iki tarihçinin de savunduğu bu görüş, edebi kaynaklara dayanmakta ve epigrafik, arkeolojik ve ikonografik kaynaklar dışında çizilen bir portre sunmaktadır.

Buna rağmen, 20. yüzyılın ortalarında yazılan bu eser diğer çalışmalarda etki yaratmış ve genellikle Ares figürü için bir referans görevi görmüştür. F. Vian, 1968'de yayınlanan Hellen mitolojisindeki savaşçı işlevi üzerine çokça alıntı yapılan bir makalesinde, Ares'in az sayıda kültü, ancak birçok efsanesi olduğu fikri için Nilsson'u takip etmektedir. Otto ve Stoll gibi, Vian da Ares'in Mykenai Dönemi boyunca temsil ettiği ilkel ve barbar bir savaş anlayışını, daha "mert/cesur" bir savaş anlayışına bıraktığı düşüncesini savunmaktadır.[59] Ares'in bilimsel *epitheton*'lar koleksiyonuna Kretschmer'in 'intikamcı' ve 'zarar veren' sıfatlarına katılan bir başka önemli ekleme, Ares'in etkili değerlendirmeleri için verimli bir yıl olan 1979'da ortaya

---

56 Pötscher, 1959: 6.

57 Otto, 1954: 46; 244-249.

58 Séchan and Lévêque, 1966: 243.

59 Vian, 1968: 55.

çıkmaktadır. R. Lonis, Hellas'ın Klasik Dönem savaş ve dini üzerine ele aldığı monografisinde, Stoll ve Vian'ı anımsatarak Ares'e 'savaşçı öfkesinin personifikasyonu' adını vermiştir.[60]

W. Burkert ilk olarak 1979'da Almanca olarak yayınlanan ve 1985'te İngilizce'ye çevrilen "*Greek Religion*"da Ares'e ayırdığı kısa bölümde, Farnell, Stoll, Tümpel ve Pötscher'in çalışmalarını tanrı özelinde başta gelen çalışmalar olarak göstermektedir. Stoll ve Tümpel'in ardından Burkert, *Illias*'ta Athena'nın Ares'e karşı kazandığı zaferlerin ve Zeus'un azarlamasının, Ares'in savaşta nefret uyandıran her şeyi somutlaştıran görünümü ile Athena'nın savaş dansını, taktiği ve disiplini geliştirmesiyle çeliştiğini, bunun sonucunda zaferin görkemi ile ilişkilendirildiğini iddia etmektedir. Burkert ayrıca, Ares'in 'savaş izdihamı' (Kampfgewühl) anlamına gelen antik bir soyut isim olduğunu öne sürmektedir. Burkert, Ares'e çok az yerde bir tapınak kültüyle tapınıldığını, ancak herhangi bir kanıt olmaksızın, savaştaki orduların zaman zaman Ares'e doğal olarak kurban adağı yaptığını da ifade etmektedir.[61]

W. K. Pritchett, "*The Greek State at War*" adlı çalışmasının din üzerine odaklanan üçüncü bölümünde Nilsson'un Ares'in pek çok miti, ancak az sayıda kültü olduğu iddiasını yinelemektedir. Vian'ın, Mykenai Dönemi'nde ilkel, barbar Ares'in yerini yeni, daha mert/cesur bir savaş anlayışına bıraktığına dair açıklamasını onaylamaktadır.[62] Pritchett çalışmasında Ares hakkında sistematik bir çalışma yapılmamasının eksikliğini belirterek mitolojiye odaklanmış araştırmacılar tarafından, tanrı üzerine birçok şey yazılmış olsa da, literatürde Ares ve Enyalios'a yapılan referansları, yazıtları ve sanattaki temsilleri toplayan ve analiz eden bir çalışmanın olmadığı gerçeğini dile getirmektedir.[63]

Ares'in görsel sanattaki temsillerine ilişkin iki çalışma ise 1984'te karşımıza çıkmaktadır. I. Beck'in vazo resminde ve heykelde Ares temsillerine ilişkin kapsamlı araştırması, P. Bruneau'nun *LIMC*'deki makalesini tamamlamakta ve buna nitelikli görsel levhalar eşlik etmektedir. Her iki çalışma da, eserleri hem sanat formuna (rölyef, heykel, vazo *etc*.) hem de konuya göre sınıflandırmışlardır. Bu eserler, Sauer ve Furtwängler'in 19. yüzyıl makalelerinin büyük ölçüde yerini almaktadır.

Pritchett'in 1979'da vurgulamış olduğu eksikliğin oldukça uzun soluklu ve detaylı bir çalışma gerektirdiği yadsınamaz bir gerçektir. 21. yüzyıldaki çalışmalara odaklandığımızda, M.

---

60 Lonis, 1979: 120.

61 Burkert, 1985: 141; 169-170; 415.

62 Pritchett, 1979: 158-159.

63 Pritchett, 1979: 160.

P. Gonzales tarafından 2004 yılındaki doktora tezi bu konuda dikkat çekicidir. Gonzales, Pritchett'in vurguladığı eksikliğe cevap verircesine, Tanrı Ares'e ilişkin tüm epigrafik ve arkeolojik kanıtları 2004 yılında tamamladığı doktora tezinde bir araya toplayarak Ares ve Enyalios kültlerinin tam bir araştırmasını ele almıştır. Gonzales bu çalışmada, Homeros'un aktarımları ya da tanrının *mythos*'larından ziyade, Ares'i materyal kültür kalıntıları üzerinden, tüm bölgelerden derlemiş olduğu veriler ışığında incelemektedir. Gonzales'in çalışması yukarıda değinilen Ares'e ilişkin çalışma yapan çoğu bilim insanın hipotezini yıkarcasına, Ares kültünün yaygın olduğu görüşünü öne sürmektedir. Gonzales'in bu çalışması etkileyici bir şekilde kapsamlı ve ayrıntılıdır, özellikle Anadolu'daki Ares kültü ve tapınımına dair önemli bir kaynaktır.[64] Elbette burada 20. yüzyıldaki araştırmacıların günümüz araştırma imkanlarından mahrum kaldığını ve Gonzales'in bu avantajı kullanarak tüm kaynaklara erişebildiğini de göz önünde bulundurmalıyız.[65] Gonzales tezini tamamladıktan bir yıl sonra yayınladığı makalesinde, Herodotos'un (VII. 76) günümüze eksik bir biçimde ulaşan ve Güney Anadolu'da yaşayan bir halka ait Ares kehanet merkezinin lokalizasyonunu belirlemeye yönelik bir çalışma da ele almıştır.[66]

2013 yılında ise Millington, doktora tezi kapsamında Arkaik ve Klasik dönemlerde Ares ile işkili -Gonzales'in aksine- sadece edebi metinler özelinde tanrının kültü, kimliği ve işlevleriyle ilgili kaynakların sentezini sunan kapsamlı bir çalışma yürütmüştür.[67] Millington başta Homeros olmak üzere birçok edebi kaynağı detaylı olarak incelemiş ve Hellen yaşamının bir unsuru olarak savaşın önemi ve onunla birlikte nedensel bir güç olarak tanrının gücünün ortaya çıktığını ve bunun geniş kültüyle Ares'e derin saygı olarak yansıdığını, Olympos tanrıları arasında bir yer edinmesine yol açtığını aktarmaktadır.

---

64 Gonzales, 2004.

65 Gonzales bu dijital erişim imkanına rağmen çalışmanın son bölümünde ele alınan Ekizce'deki Ares Kutsal Alanı'nı gözden kaçırmıştır. Zira kutsal alan ilk olarak 19. yüzyıl gezgin araştırmacıları tarafından ziyaret edilmiş ve Tanrı Ares'e ait bir yazıt kaydedilmiştir. Bunun ardından 2000-2001 yıllarında, Doğu Lykia özelinde yürütülen epigrafi temelli yüzey araştırmalarında incelenmiş ve Tanrı Ares'le ilişkilendirilen açık hava kült alanı olarak kayda geçirilmiştir. Detaylı bilgi için bk. aş. böl. 4.1.

66 Gonzales, 2005: 261-283.

67 Millington, 2013. Buradaki modern literatürün oluşturulmasında başvuru kaynağı olarak Millington'dan yararlanılmış ve Ares ile ilgili yayınlar eklenerek geliştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
TANRI ARES

2.1. Antikçağ'ın Savaş Tanrısı: Ares

Ares (Ἄρης), Hellen Pantheonu'nda Zeus ile Hera'nın çocuklarından biridir ve Olymposlular arasında savaş tanrısı olarak tapınım görmüş, şiddet, kaba kuvvet ile ilişkilendirilmiştir.[68] Mitolojik aktarımlara göre Ares, kana susamış, savaş çıkarmayı seven, her işe karışan ve bu sebeple genellikle sevilmeyen hatta yerilen bir Olympos tanrısıdır. Ares, Homeros'un *Illias* Destanı'nda, Zeus ve Athena'dan sonra en çok adı geçen üçüncü tanrıdır[69]. Bununla doğru orantılı olarak pek çok antik kaynakta da tanrıyla ilgili geniş bilgiler yer almaktadır.[70] Olympos tanrıları arasında olan Ares, Homeros'a göre Thrakialıdır.[71] Ares'in varlığına işaret eden ilk somut veriler Minos-Miken kültürlerine kadar geri gitmektedir. Tanrının en erken varlığına Knossos, Pylos ve Thebai'da bulunan yak. MÖ 1400 yılına tarihlenen Linear B tabletleri aracılığıyla ulaşılmaktadır. Bu tabletlerden elde edilen veriler ışığında Ares'in (ve onunla birlikte Enyalios'un) Minos-Miken kültürlerinde tapınım gördüğü öğrenilmektedir.[72] Knossos Sarayı'nın batı kanadında yer alan Savaş Arabası Tabletleri Odası'nda Ares, Knossos'tan iki tablette görülürken; Ares ile bağdaştırılan Enyalios ise Athana Potnia ve Paiawon ile birlikte bir tablette belgelenmekte, Pylos'ta ise bir tablette görülmektedir. Her iki tanrının da onurlandırmaları diğer tanrılarınkine benzemektedir ancak ne Ares ne de Enyalios, Pylos'taki sarayın son günlerinde kurban sunulan tanrıların derleme listesinde görülmemektedir.[73] Yine de başka yerlerde bulunan tabletler onların varlığını, ve Ares/Enyalios'un Olymposlular arasına sonradan katıldığı fikrini çürütmektedir, zira ikisinin

---

68 Hom. *Il.* V. str. 893; Hes. *Theog.* str. 922.

69 Illias Destanı'nda Zeus'a 482; Athena'ya 163, Ares'e ise 141 yerde atıf yapılmaktadır. Olympos tanrılarının Homeros destanlarındaki dağılımı için ayrıca bk. Dowden, 2007: 45.

70 Hom. *Od*. VIII. str. 266-327; Hes. *Theog*. str. 921, 934; Hom. *Hym. Ares*; Hdt. VII. str. 76-77; Apollod. *Bibl*. I. 4. 4; 7. 4; II. 5. 9; III. 4. 1; Ovid. *Met*. IV. str. 172-187; Paus. I. 21. 4; 28. 5; Vitr. *de Arch.* II. 8. 10-11; Str. XIII. 4. 116.

71 Hom. *Il*. XIII. str. 301; *Od.* VIII. str. 361.

72 Guilizio, 2001: 32-38.

73 Chadwick & Ventris, 1973: 311- 312; Gulizio v.d., 2001: 453-460; krş. Driessen, 2000.

de kökeni Zeus'un kendisi kadar sağlamdır.[74] Enyalios genellikle Ares ile özdeşleştirilmiştir[75]. Tanrıya dair bilinen en eski tarihsel referans ise Herodotos'un aktarımlarına dayanmaktadır[76]. Ksenophon, savaştan önce Enyalios'u çağıran askerlerden bahsetmektedir.[77] Ares, Hellen *pantheon'*unda ve Roma'da (Mars) savaş tanrısı olarak tapınım görmüştür. Ares savaş ile o kadar bağdaştırılmıştır ki Hellen *pantheon*'unda farklı bir fonksiyonu veya karakteristik bir özellik kazandığını gösteren çok az kanıt vardır. Ares'in bu kadar sınırlı bir fonksiyonu olması, diğer Olympos tanrıları ile kıyaslandığında alışılmadık bir durumdur. Belki de bu durum Hellenler'in onu savaşçı ve barbar Thrak kavimlerinden devşirdiklerini göz önünde bulundurduğumuzda, tanrının tüm yerli özelliklerini geride bırakıp, Hellen *pantheon*'unda yalnızca "savaş" ve "yıkım" fonksiyonlarını elinde tutmasıyla açıklanabilir.[78]

2.2. Etimolojik Köken

Tanrı Ares'in adının kökeni Platon'dan beri spekülasyon ve tartışma konusu olmuştur.[79] Khrysippos, Ares'in kelime anlamını *anairein* (ἀναιρεῖν) 'yok etmek' fiilinden türetilen *anaires* (Ἀναίρης) yani 'yok edici' olduğunu aktarmıştır.[80] *Etymologicum Magnum*'da ise Ares genellikle 'felaket' veya 'harabe' olarak çevrilen dişil isim 'ἀρή'den türetilen ve savaşla ilişkili 'zarar/hasar' anlamına gelen *blabe* (βλάβη) olarak yorumlanmıştır.[81] Ares'in etimolojisi Linear B tabletleri etimolojik olarak Ares ve Enyalios özelinde incelendiğinde, Ares'ten türemiş *theophorik* isimlerin Enyalios'a göre çok daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu *theophorik* isimler incelendiğinde Mykenai'da A-re-su-ti-jo, A-re-i-jo (Areios), Pa-na-re-jo (Panarieos) ve E-u-wa-re (Euares) Pylos'ta görülmektedir. Thebai'da önde gelen bir yetkili A-re-i-ze-we-I (Areizeus?) adını taşırken, yine Thebai'da Girit üretimi olan üç adet üzengi kulplu bir kapta, Areimenes'in varyasyonları olan a-re-me-ne ve a-re-i-mene isimleri geçmektedir.[82] Mykenai dönemi Knossos'unda Ares'e ilişkin *theophorik* isimlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ares'ten türemiş olabilecek diğer *theophorik* isimler Mykenai Knossos'unda daha da yaygındır.

---

74 Gonzales, 2004: 4.

75 Hom. *Il*. XVII. str. 259; Apollonius Rhodius, III. str. 321–326.

76 Hdt. II. 59, 63, 83; IV. 59, 62; V: 7; VII. 75-76, 140; VIII. 77.

77 Ksen. *Anab.* I. 8. 18; 5. 2. 14; *Hel*. II. 4. 17; *Kyro*. VII.1.26.

78 Farnell, 1896: 398.

79 Pl. *Krat.* 407d.

80 Plut. *Erotikos* XIII. B *c*. 757.

81 *Etym. Magnum*: 139, 8-26.

82 TH Z 849, 851, 852. Krş. Gonzales, 2004: 361.

Saray personeline ait bir ismin sonu]a-re-jo ile biterken ve bir diğer kişinin kısmi ismi olan A-re-i[[83] belgelenmiş ve en belirgini ise a-pi-ja-re'dir[84] (Amphiares/Amphiareus). Bu belgelerin Savaş Arabası Tabletleri Odası envanterine ait olduğu göz önüne alındığında isimler dikkat çekicidir. Burkert, "Ἄρης" kelimesini soyut olarak tanımlar ve "savaş" ve "kavga" anlamına geldiğini öne sürmektedir. Ona göre, Atina'da Zeus Areios, Athena Areia, Aphrodite Areia ve Mykenai'da Hermaas Areias, Areios Pagos (Ares Tepesi) are/os sıfatından türemiş olmalıydı.[85] Mykenai tabletlerine ilişkin kanıtlar, Ares ve Enyalios isimlerinin kökeni ve etimolojisi hakkında daha fazla bilgi vermektedir. Ares'e ilişkin Linear B tabletlerini ilk kez yayımlayan Kretschmer ve Gallavotti[86], 'ares' kökünün *eta* ve *epsilon'*da olduğunu belirtmiştir ki bu Homerik ἀρή ile ve ἀράω kelimesinin ἀρήμενος gibi biçemlerle kökteş olduğu görüşünü sunmuştur. Bu öneriye göre Ares'in anlamı, genel olarak kabul gören "savaş" veya "savaş kalabalığı" yerine "zarar veren" olmalıdır. Gonzales, bu anlamın, Ares'in doğası ve işlevine ilişkin geleneksel anlayışı pekiştirdiği için bağlamından koparılmaması gerektiğini belirtmektedir. Kretschmer'in bu etimolojik çalışması, Zeus Ares, Athena Areia ve Inyalios Ares'in ilahi tanıkları ve garantörleri olarak anıldığı Arkadia'nın Orkhomenos kentinde ele geçen bir antlaşma metnine (MÖ IV. yüzyıl) dayanmaktadır. Arkadia lehçesinin, Mykenai Hellencesi ile birçok özelliği paylaşan, en muhafazakar lehçe olduğu genellikle kabul edilmektedir, Orkhomenos'tan gelen söz konusu yazıt ise bunu bir kez daha doğruluyor gibi görünmektedir. Buna göre yazıtta geçen Zeus ve Enyalios'un *epitheton*'un *accusative* formu Ἄρης, ortak ilahi sıfat ἄρειος-α-ον ile değil, Ἄρης" ile ilgili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte "Ἄρης"in temel anlamı olan "zarar veren", bir yemin tanrısıyla ilişkilendirildiğinde, doğal olarak onunla birlikte "cezalandırıcı", hatta bozulan yeminlerin "intikamcı"sı anlamını taşıyabilmektedir[87]. Ares'in bu anlamları, edebi ve mitolojik anlatımlardaki imajıyla tamamen uyumludur. Bu önermelerin yanı sıra Ares'in etimolojik olarak Hint-Avrupa kökenli, 'kargaşa' ve 'şiddet' anlamına gelen *yōris* ve *yāris* kelimelerinden türediği öne sürülmüştür.[88] Bu önermelerin sonucu olarak Luvi dininde bir savaş tanrısı olan

---

83 KN Vc 7615; Krş. Gonzales, 2004: 5

84 KN Xd 94 ve X 7568; krş. Gonzales, 2004: 5

85 Burkert, 1985: 259-260.

86 Kretschmer, 1921: 195-198; Gallavotti, 1957: 230-231.

87 Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Kretschmer, 1909: 196; Gonzales, 2004: 5-6.

88 Ares'in etimolojik olarak Hint-Avrupa ilişkili olduğuna dair çalışmalar için bk. Benveniste, 1969: 100–101; Watkins, 1985: 3.

Iyarri ile Ares arasında etimolojik bağ kurulmaya çalışılmıştır.[89] Enyalios'un etimolojik olarak Hellas'a mı yoksa Hint-Avrupa kökenine dayanan bir isim olduğu konusunda farklı fikirler mevcuttur. Knossos Sarayı Savaş Arabası Tabletleri Odası belgelerinde 'e-nu-wa-ri-jo' olarak geçen isim Enyalios ile bağdaştırılsa da bu tabletin Enyalios'a atıfta bulunduğu konusunda kesin bir çıkarım bulunmamaktadır.[90] Orkhomenos antlaşma metninde geçen yemin tanrıları arasında Enyalios, Arkadia'nın yüksek kesimlerinde kullanılan dialekte bağlı olarak 'ἐν' edatının 'ἰν' olarak aktarılması nedeniyle 'Inyalios' olarak karşımıza çıkmaktadır.[91] Gonzales, Inyalios'u dilbilimsel olarak inceledikten sonra 'Enyalios'un anlam karşılığını "karşıt orduların kalabalığının içinde/içinde olan, savaşta çarpışma halinde olan" ya da "savaşta olan" şeklinde aktarmıştır.[92]

2.3. Ares'in Anayurdu

Homeros'a göre Ares Thrakia kökenlidir.[93] *Odysseia*'da, Aphrodite ile birlikte Hephaistos'a yakalanmalarının ardından Ares, Thrakia topraklarındaki sığınağına doğru kaçarken, *Illias*'ta ise çeşitli halklarla savaşmak için Thrakia'dan yola çıkmaktadır.[94] Ares'in kökeni üzerine yapılan önermeler, çoğu antik kaynak aktarımına dayanan veriler nedeniyle, tanrıyı Skyth ve Thrak topraklarıyla ilişkilendirmektedir. Çoğu antik kaynakta Ares kültünün ortaya çıkışı ve kökeni üzerine yapılan önermeler, bu aktarıma dayanmaktadır. Bununla birlikte Herodotos Thrakialıların yalnızca üç tanrıya saygı duyduklarını belirtmiştir: Ares, Dionysos ve

---

89 Georgiev 1963: 84; Carruba 1968; Harmatta 1968; Fauth 1974: 120; Millington 2013. Bu çalışmaların yanı sıra ἀρή ve Ares'in; Anglo-Sakson'da *eorre yrre* 'kızgın', *eorsian yrsian* 'şiddete meyilli'; Eski Sakson'da *irri* 'kızgın'; Sanskritçe'de *irin-* 'şiddet' ve *irasyáti* 'şiddetli olmak' arasında kurulan etimolojik bağlantılar için bk. Boisacq 1950: 76.

90 Palmer, 1963: 239.

91 Detaylı bilgi için bk. Buck, 1955: 144-146; krş. Gonzales 2004: 7.

92 Gonzales, 2004: 7. Her iki farklı anlam çıkarımı da, Hellen savaş narasında somutlaşan ve onun tarafından çağrılan askeri öfkenin gücü olarak tanrının işleviyle örtüşmektedir. Burkert, Enyalios'un daha küçük bir tanrı olan Enyo ile bağlantılı olabileceğini belirtir ve hem Enyo hem de Enyalios'un Hellen/Girit öncesi tanrılar olabileceğine inanır. Enyo, Homeros'un *Illias*'ında 5.333'te Athena'ya benzetilir ve 5.592'de Ares'in arkadaşı olarak görülür. Ksenophon kadar geç bir tarihte, Enyalios'un savaş alanında ayrı bir işlevi bulunmaktaydı; Burkert, 171: dn. 19.

93 Hom. *Il*. XIII. str. 301.

94 Hom. *Od*. VIII. str. 361.

Artemis.[95] Ayrıca Hellen ritüellerinde yaygın olmayan Enyalios'a yapılan köpek kurbanlarının Thrakia'da olduğu bilinmektedir.[96] Günümüzde modern araştırmacıların da kabul etmiş olduğu görüş genellikle bu aktarımlara dayanmaktadır. Bazı araştırmacılar ise edebî anlatılardan yola çıkarak, Ares'in Thrakia'daki kökenini bulmaya çalışmışlar ve Ares'i bir yabancı tanrı olarak nitelendirerek Hellen *pantheon'*una tam olarak uymayan bir tanrı olduğu sonucuna varmışlarsa da tanrının anayurdunun Hellas olabileceğine dair görüşler de mevcuttur.[97] Bu durum Homerik geleneğin Ares'i Θρῄκη olarak bilinen bir bölgeyle ilişkilendirmesi fakat bu coğrafi terimle tam olarak nereyi kastettiğine dair belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Kern, tanrının adının Hellence olduğunu gözlemlemiş ve tanrının Thrakia'nın barbarlığıyla ilişkilendirilmesine ve de orijininin buraya dayandırılması fikrine karşı çıkmaktadır.[98] Farnell ise, Ares'in Thrakia kökenli olma olasılığının üstünde dursa da bu konuda temkinli olmayı tercih etmiştir. Ares adının Thrakia'da hiç görülmediğini ve buna karşın tanrının kültünün Boiotia'da, özellikle Thebai'de ve Attika'da en güçlü şekilde göründüğüne dikkat çekerek her iki bölgede de Thrakialıların yerleşimine dair efsanelere değinmektedir.[99] Gonzales bu konuyu daha da derinlemesine inceleyip, Orta Hellas'ta, özellikle Boiotia ve Phokis'te Thrakialıların varlığından bahseden mitolojik bir geleneğin izlerine[100] ve Phokis'in merkezinde bulunan 'Hellas'taki Thrakialıları' konu alan tarihçileri inceleyerek bu hipotezi doğrulamaya çalışmıştır.[101]

Ares'in 'Thrakialı' kökenini Orta Hellas'ta aradığımızda gerçekten de şaşırtıcı bilgilere ulaşmaktayız. İlk olarak Phokis bölgesi *mythos*'larından sarsıcı bir aktarımı incelediğimizde, Tereus'un, Atina kralı Pandion'un kızı olan karısı Prokne'nin kız kardeşi Philomela'ya tecavüz etmesi ve onu sakatlaması hikayesini görmekteyiz. Apollodoros (MÖ 180-120) bu *mythos*'daki Tereus'u, Ares'in oğlu ve bir Thrakia kralı olarak aktarmıştır.[102] Thukydides (MÖ 460-400), Pandion'un imzaladığı uğursuz evlilik ittifakını açıklarken, bir önceki pasajında geçen Odrysian Kralı Teres'i, Tereus'tan ayırmak için bir açıklama yapmaktadır. Ona göre, Tereus'un böyle bir

---

95 Hdt. *Hist*. V. 7.

96 Hellen ritüelinde istisnai bir hayvan olan köpek, Karia'da (Arnob. *Adv. Nat*. 4.25) ve Lakonia'da (Paus. 3.14.9) da Ares'e sunulmuştur ve bazı köpek kurban etme örnekleri Hellas'ın kuzey sınırına kadar uzanıyor gibi görünmektedir. Ayrıca bk. Farnell, 1909: 399 vd.

97 Séchan and Lévêque, 1966: 248.

98 Kern, 1926: 118.

99 Farnell, 1909: 396-407.

100 Bu gelenekler hakkındaki tartışmalar için bk. Mclnerney, 1999: 130-132.

101 Gonzales, 2004: 12-14; Strabon (X.1.3), Khalkisli Aristoteles'in bir grup Thrakialı'nın Euboia'yı kolonileştirmek için Abai'dan ayrıldığını aktarmıştır.

102 *Apollod.* 3.14.8.

ittifakı anlamsız kılacak kadar uzaktaki (kuzey) Thrakia'da yaşamadığını, bunun yerine şu an Phokis olarak bilinen bölge Daulia'da yaşadığını ancak o zamanlar burayı Thrakialılar'ın iskan ettiğini aktarmaktadır.[103] Orta Hellas'taki Thrakialılar'ın, bölge genelinde adlarından ve geleneklerinden daha fazlasını bırakmadıkları görülse de tarihsel dönemin kuzey Thrakialılar'ı ile akrabalıklarını zayıflatmaya yarayacak ipuçları vermeye devam etmektedirler. Orta Hellas'taki Thrakia varlığı hakkında Strabon'un (MÖ 64-MS 24) aktarımlarına baktığımızda, Boiotialılar'ın Arne'den Boiotia'ya dönüşü neticesinde Thebai çevresinden üç grubun kovulmasına yol açmıştır: Pelasg'lar Atina'ya taşınır; Hyantes Phokis'te Hyas'ı (daha sonra Hyampolis) kurar; ve Thrakialılar ise Parnassos'a[104] Thesselia'daki Olympos Dağı ve Helikon Dağı'na, ve son olarak Makedonia'nın Pimpleia ve Leibethron dağları çevresindeki yüksek bölgelere göç etmiştir[105]. Mclnerney, Thrakialıların adını yaşadıkları yere istinaden, τραχεῖα (sarp) kelimesi ile ilişkilendirir ve θρίξ ile τριχίς arasındaki ilişkinin analojisine dayanarak τραχύς, ταράσσω ve Θράσσω sıfatını içeren kelime ailesinden Θραῖξ ve Θρῄκη'nin türemiş olabileceğini öne sürmektedir.[106] Yanı sıra, '*Thraks'* özel ismi Delphoi'daki *arkhon* listelerinde (MÖ 300-151) görülmesinin yanı sıra, Boiotia'nın da dahil olduğu Orta Hellas'taki Thrakia varlığı hakkında Strabon'un (IX.2) aktarımlarına kadar uzanmaktadır. Son olarak Homeros,[107] Ares ve oğlu Phobos'u, her ikisi de Boiotia, Phokis ve Aitolia ile sıkı bir şekilde ilişkili olan Ephyralılar ve Phlegialılara karşı savaşmak için Θρῄκη'den yola çıktığını aktarmaktadır. Gonzales'e göre bu pasajda geçen Thrakia ile kuzeydeki barbar toprakları değil de, Orta Hellas'ın engebeli ve taşlık dağlık bölgeleri olması akla daha çok yatkın görünmektedir.[108] Ayrıca böyle bir yorum, Ares'in Mykenai-Hellen *pantheon*'undaki varlığını açıkça kanıtlayan Linear-B tabletlerindeki kanıtlarla daha kolay örtüşmektedir.[109] Bazılarına göre ise, Ares'in Thrak kökenli olması Hint-Avrupa etkisiyle açıklanabilir, bu da daha önceki bir Hint-Avrupa evresinden Hellen kültürüne geçiş sırasında tanrının hem "cesur" hem de "barbar" özelliklerinin korunarak bir dönüşüm geçirdiği anlamına gelmektedir. Böylece, cesareti ve savaş alanındaki lider statüsü, Hellenler tarafından hızla benimsenmiş olmalıdır. Hellenler için barbar ve gizemli bir ülke olan Thrakia, onun barbar doğasını anlatmak için kullanılmış olmalıdır. Bu yaklaşımlardan yola çıkarak Ares'in bağdaştırıldığı Θρῄκη kökeninin coğrafi olarak hangi

---

103 *Thuk*. 2.29.3.

104 *Str*. IX. 2.3.

105 *Str*. X. 3.17.

106 Mclnerney, 1999: 125.

107 Hom. *Il*. XIII. str. 298-302.

108 Gonzales, 2004: 14.

109 Gonzales, 2004: 15.

‘Thrakia’ya eşdeğer olduğu hakkında kesin bir çıkarım yapılamasa da bugüne kadar gerek *mythos*’lar ve antik yazarlar gerekse modern tarihçiler tarafından genel olarak kabul görmüş ‘Kuzey’deki Thrakia’ya alternatif olarak ‘Orta Hellas’taki Thrakia’ hipotezi de göz önünde bulundurulmalıdır.

2.4. Epik Gelenekte Ares

Homeros’un destanlarında geçen Ares karakterinin geneline bakıldığında, şairin tanrıdan çok hoşnut olmadığı ortadadır. Zira tanrının savaştaki öfkesini, kana susamışlığını ve doymak bilmez öldürme iştahını, açık bir antipatiyle bize aktarmaktadır. Buna karşın Homeros akıl ve zekayla savaşan Athena'yı, satırlarında azgın savaş tanrısı Ares’e karşıt bir karaktere yerleştirmiştir. Homeros’a göre Athena savaştaysa ardında mantıklı, akla yatan bir hedefi vardır, Ares ise sadece savaşmak, kan dökmek için savaşmaktadır.[110] Ares, efsanevi Kadmos'un Ares'in çocuğu olan yılanı öldürdüğü Thebai'ın kuruluş mitinde yer almaktadır. Ares'in gazabı Kadmos tarafından yatıştırılır ve olay Kadmos Ares'in kızı Harmonia ile evlenmesiyle son bulur. Kuruluş efsanesindeki önemli rolüne rağmen, Boeotia'da Ares'e ait tapınaklar veya kutsal alanlar olduğuna dair çok az kanıt vardır.[111] Ancak Ares'i bir savaş tanrısı olarak net bir şekilde gösteren bu sıfat grubuna rağmen, *Illias*'taki tanrı bir savaşçı rolü oynadığı sahnelerde yenilir. *Illias’*ta Ares’e ilişkin *epitheton*’larda gördüğümüz üzere, savaş tanrısının bir savaşçı olarak hareket ettiğinde ortaya çıkan başarısızlığı arasında bir tutarsızlık görülmektedir. *Illias’*ta Diomedes[112] ile Athena'ya[113] yenilir ve bir *mythos*’ta kavanoza hapsedilir[114]. *Odysseia*'da ise Aphrodite ile yatakta yakalandığında, diğer tanrıların alay konusu olur. Ares'in doğası ve karakterine ilişkin genel olarak kabul edilen görüş, Zeus'un azarlamasıyla ilişkili görünmektedir:

> "*Böyle ağlaşıp durma dizimin dibinde, seni dönek, Olympos'ta yaşayan tüm tanrılar arasında benim için en nefret edileni sensin, çünkü senin işin gücün hep hır gür, kavga, savaş, ele avuca sığmaz huysuzluğun, biliyorum anandan gelme sana, Hera’dan, ben de ona zorla dinletirim sözümü, onun öğütlerinden geldi başına ne geldiyse. Ama böyle acı çekmene de dayanamam, benim soyumdan*

110 Simon, 2021: 281.

111 Paus. IX. 10. 5; Schachter 1981: 91.

112 Hom. *Il.*. V. str. 846-874.

113 Hom. *Il.*. XXI. str. 391-434.

114 Hom. *Il.* V. str. 395-397.

gelmişsin bir kere, benden doğurdu anan seni, yoksa bu yıkıcı, bu karıştırıcı huyunla bir başka tanrıdan doğmuş olsaydın sen, çoktan Titanların yurdundan da aşağılarda bulurdun kendini".[115]

Zeus onu tanımlarken dönek (ἀλλοπρόσαλλος) sözcüğünü kullanmaktadır. Kavga, savaş ve çatışmayla dost olduğunu ve yıkıcı özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir.[116] Kendi isteği ve zevki için savaş çıkaran Ares, savaşçıyı koruyan ve onlara yol gösteren Athena'nın aksine tam bir savaş meraklısıdır. Ares'in savaştaki tüm kahramanlıklarına ve cesareti, *Illias'*ta savaş alanında yetersiz kalmaktadır ve Athena tarafından iki kez yenilgiye uğramaktadır.[117] Homeros'un bu aktarımını araştırmacılar arasında farklı yorumlara yol açmıştır. Buna göre Athena'nın Ares'e karşı kazandığı zaferler, nefretin düşüncesiz katliama yansıması ve savaş alanında zekayı tercih etmesi olarak yorumlanmaktadır.[118] Bazılarına göre ise Ares'in barbarca ve vahşice bir savaş anlayışı ve tutumu sergilediği ve bunun yerini daha sonra kahramanvari bir duyarlılığın aldığını öne sürmüşlerdir.[119] Faklı bir görüş ise, Ares ve Athena karşıtlığını *Thebai'a Karşı Yediler* ve *Epigone* mitinde geçen Mykenai ve Thebai arasındaki süregelen düşmanlık üzerinden Geç Tunç Çağı güç siyaseti dünyasına yerleştirmektedir. Bu görüşe göre Athena, savaşçı tanrıça ve altın Mykenai prenslerinin koruyucusu Potnia'yı temsil ederken Ares, Hellen *mythos*'unda güçlü bir şekilde bağlı olduğu bir bölge olan Orta Hellas'ın savaş tanrısını temsil etmektedir. Bu tür spekülasyonlar ne kadar ilham verici olursa olsun, Homeros geleneğinde ifade edilen Ares'e yönelik tüm tutumları açıklamaz. Ares'in aşağılayıcı betimlemelerinin yanı sıra, *Illias'*ta ve epik geleneğin başka noktalarında, başarılı savaşçıların ve şehirlerin ilahi koruyucusu olan başka bir Ares'i de buluruz.[120] Bu Ares karakteri en belirgin şekilde, Athena ve Ares liderliğindeki kuşatma altındaki şehrin güçlerinin, düşmana saldırmak ve topraklarından sürmek için yürüdüğü Akhilleus'un Kalkanı'nda görülür.[121]

Aynı şekilde Odysseus, Giritli Kastor kılığında Eumaios'a şöyle der: "*Ares ve Athena bana savaş hatlarını parçalamam için bile güç verdiler. Düşmanlarım için kötülükler besleyen ben, ne zaman en iyi adamları seçsem, cesur ruhum asla ölüme doğru bakmadı, ama dışarı fırlayıp, açık ara ilk önce, düşmandan yoluma çıkanı mızrağımla yere sererdim."*[122] Her iki durumda da Ares ve

---

115 Hom. *Il.* V. str. 889-898.

116 Hom. *Il.* V. str. 30-35, 454-461.

117 Hom. *Il.* V. str. 846-855; XX. str. 86; XXI. str. 391-414.

118 Wathelet, 1992: 126-127.

119 Vian, 1968: 55.

120 Hom. *Il.*. XVIII. str. 490-607.

121 Hom. *Il.*. XVIII. str. 516.

122 Hom. *Od*. XIV. str. 216-221.

Athena, başarılı savaşçının ilahi koruyucuları olarak sunulur; o Ares Λαοσόος "ordunun kurtarıcısı"dır.[123] Bu arka plana karşı, Homeros savaşçılarının sık kullanılan lakapları "Ares'in hizmetkarları"[124], "Ares'in oğulları"[125], "Ares'in evladı"[126], "Ares'e denk"[127] ve "Ares'e eşit"[128] ve ortak lakap "Ares'in sevgilisi"[129] çok daha anlamlıdır. Özellikle *Homerik Hymnos* Ares'i öven ender kaynaklardandır:

> "Ey aşırı-kudretli Ares, arabayı ağırlaştıran, altın miğferli, yüreği kudretli, kalkan taşıyan, şehrin kurtarıcısı, tunç zırhlı, bileği güçlü, yorulmak bilmez, kargısı güçlü, Olympos'un siperi, iyi savaşan Nike'nin babası, Themis'in yandaşı, birbirine düşenlere karşı tiran, en adil yiğitlerin başı, yiğitliğin asasını tutan, ateşli çemberini dönerken sen gök kubbenin yedi patikalı ışığının arasında, orada tutar seni alev alev yanan kısrakların üçüncü mahrekte daima; kulak ver ey fanilerin koruyucusu, çiçeği âlâ gençliği bahşeden hafif ışınlarını gönder yücelerden hayatıma ve de savaşçı gücünü, böylelikle savuşturabileyim acı fenalığı başımdan uzağa, yönünü değiştirebileyim fikrimdeki ruhumun aldatıcı tesirinin, dizginle beni kışkırtan, beni ürpertici çarpışmaya iten yüreğimin delici gücünü; ah kutlu kişi, bahşet bana cesareti ki tutabileyim barışın ziyansız ilkelerini, kaçarak hasımlarımla dövüşten ve ecelin şiddetinden."[130]

Ancak bu dizeler, *Illias*'a ve dolayısıyla antik yazarların, modern araştırmacıların genel kanısı olan, tanrının şeytani ve vahşi savaşçı karakterinden o kadar uzaktır ki, çoğu yorumcu bu *epos*'u Hellenistik Dönem'den, Geç Antikçağ'a kadar uzanan bir zaman dilimine yerleştirmeye çalışmaktadır.[131]

---

123 Hom. *Il*. XVI. str. 398.

124 Hom. *Il*. II. str. 110; VI. str. 67; VII. str. 382; VIII. str. 79; X. str. 228; XV. str. 733; XIX. str. 78.

125 Hom. *Il*. II. str. 512; IX. str. 82.

126 Hom. *Il*. II. str. 540, 663, 704,745, 842; III. str. 147; XII. str. 188; XX. str. 238; XXIII. str. 841.

127 Hom. *Il*. II. str. 627; V. str. 576; VIII. str. 215; XIII. str. 295, 328, 500, 528; XV. str. 302; XVI. str. 784; XVII. str. 72, 536.

128 Hom. *Il*. XI. str. 295; XII. str. 130; XIII. str. 802; 20.46; krş. Hom. *Od*. VIII. str. 115.

129 Çoğunlukla Menelaos: *Il*. III. str. 21, 136, 232, 253, 430; ve diğer kahramanlar: *Il* VI. str. 73, XVI. str. 303, XVII. str. 319, 336.

130 Çeviri: Gören, 2021: 96.

131 Ares'e Homerik Hymnos, Kallimakhos'un ve Proklos'un hymnos külliyatlarıyla birlikte aktarılmış olmasına rağmen, yoğun *epitheton* kullanımı dolayısıyla erken dönemdeki araştırmacılar tarafından Orpheus'çu bir *hymnos* olduğu kanaatiyle diğer *Homerik Hymnos*'lardan ayrı olarak değerlendirilmiştir. Ancak West (1970, 300-304) Ares'e Homerik Hymnos'un, Orpheus'çu *hymnos*'larla benzerliğinin oldukça yüzeysel olduğuna dair üç temel kanıt sunup bunları örneklerle destekleyerek, yoğun *epitheton* kullanımının geç dönem

2.5. Tanrının *Epitheton*'ları

Ares'in Olympos tanrıları arasında sevilmemesi ve düşük bir itibara sahip olması, Homeros destanlarında tanrıya atfedilen nefret söylemleriyle doğrudan ilişkilidir. Homeros'un *Illias* Destanı'nda birçok yerde geçen Ares'e ilişkin *epitheton'*lar incelendiğinde, tanırının savaş alanındaki katliamcı, kana susamış ve şeytani bir personifikasyon portresiyle karşılaşılmaktadır. Ares, silahlar kadar sağlamdır (χάλκεος)[132]; öldürmeye (Αρης μιαιφόνος)[133] ve şehirleri yok etmeye (Αρηα πτολίπορθος)[134] niyetlidir. *Illias*'ta Ares ile ilişkili en sık kullanılan *epitheton*'ları arasında βροτολοιγός[135] ('insanın baş belası') gelmektedir. Βροτολοιγός *epitheton*'u ile bir vebaya/salgın hastalığa benzetilir ve yüksek ölüm oranını ve ölümün gerçekleşme hızını ima etmektedir. Ardından Ares'in çevik ve şiddetli karakteri, aceleciliğini ve öfkesini ön plana çıkaran θοῦρος[136] (fevri, öfkeli) gelmektedir. Ares'in çevik olduğu ve hatta tanrıların en hızlısı olduğu düşünülür (ὠκύτατόν περ ἐόντα θεῶν)[137]. Ares canidir (μιαιφόνος)[138]. Ares'in yasalardan tamamen habersiz olduğu varsayılır (οὔ τινα οἶδε θέμιστα)[139]. Görevi insan öldürmektir (φθισήνωρ[140], ἀνδροφόνος[141]). *Illias*'ın beşinci kitabında Athena ve Ares için kullanılan ἀΐδηλος[142] (öldürücü/yıkıcı/yok eden) *epitheton*'u da bu yöne işaret etmektedir. O halde savaş kanlı bir eylemdir (αἱματόεις)[143] ve Ares kanla beslenmekten zevk alır[144]. Öldürme ve kan tüketme konusunda doyumsuz görünmektedir: Ἄρης ἆτος πολέμοιο[145]. "Kalkanın

*hymnos'*larında sıklıkla rastlanan bir özellik olduğuna dikkat çeker. Ancak bu konudaki sorular henüz bütün yönleriyle cevaplanmış değildir. Bu konudaki sorunlar ve tartışmalar için bk. Allen, v.d., 1936: 384-389; Gelzer, 1987: 150-167; West, 1970: 300-304; Hermann, 1805: dn. 353.

132 Hom. *Il*. V. str. 704

133 Hom. *Il*. V. str. 844

134 Hom. *Il*. XX. str. 152.

135 Hom. *Il*. V. str. 31. 455. 493. 846. 899; VIII. str. 349; XI. str. 295; XII. str. 130; XIII. str. 298. 802; XX. str. 46; XXI. str. 400; Hes. *Sc*. str. 333, 425.

136 Hom. *Il*. V. str. 30. 35. 355. 454. 507. 830. 904; XV. str. 127. 142; XXI. str. 406; XXIV. str. 498.

137 Hom. *Od*. VIII. str. 331.

138 Hom. *Il*. V. str. 1.416, 844.

139 Hom. *Il*. V. str. 761.

140 Hom. *Il*. II. str. 833; IX, str. 600; X, str. 78; XI. str. 331; XIV. str. 43; Hes. *Frag*. XXV. str. 9.

141 Hom. *Il*. IV. str. 441.

142 Hom. *Il*. V. str. 880; 897.

143 Hom. *Il*. IX. str. 650; XIX. str. 313.

144 Hom. *Il*. V. str. 288-289.

145 Hom. *Il*. V. str. 388.

koruması altında savaşan tanrı Ares'in kanına doymak" savaşta ölümü ifade eden bir kalıptır.[146] Ares antik aktarımlarda bazen savaş sözcüğü yerine kullanıldığı görülmektedir[147]; yaptığı işler savaşı oluşturan eylemlerdir.[148] Ares ayrıca savaşta güç verebilir ve *Illias*'ta, Troyalılara bir yardımcı olarak görülmektedir.[149] Aiskhylos'un 'Thebai'ye Karşı Yediler'deki Thebai korosu, Ares'i şehrin kadim koruyucusu olarak haykırır.[150] Ares'in dokuz ya da on bin adam gücünde bağırdığı söylenir.[151] O "büyük bir kükreme'dir (βριήπυος ὄβριμος).[152] Savaşta Dehşet (Δεῖμος), Korku (Φόβος) ve Çekişme (Ἔρις) uygarlık karşıtı duygu ve güçlerin bir ifadesi olarak Ares'e eşlik eder.[153] Hades[154] ve Erinys[155] gibi Ἄρης'in de nefret edilen ve tiksinilen (στυγερός) olmasına şaşırmamak gerekir. Ares, Zeus tarafından en çok hor görülen Olymposlu'dur, çünkü sürekli olarak anlaşmazlıkları, savaşları ve kavgaları kışkırtır.[156] Dahası, hiçbir savaş tarafının yanında yer almaz ve babası kendisini bir dönek olarak ἀλλοπρόσαλλον[157] azarlar. Bu nedenle Athena tarafından da eleştirilir.[158]

Ares'in epigrafik belgeler ışığında farklı bölge ve kentlerde belgelenen *epitheton*'ları yukarıdaki tabloya tamamen zıt bir görünüm ortaya koymaktadır. Homeros'un eserlerinde tasvir edilen "azgın", "kana susamış", "insanların baş belası" bir savaş tanrısı yerine Ares, özellikle Anadolu'daki *epitheton*'larıyla, polis, *astylon* ve *khora*'ya yakından bağlı bir "koruyucu güç" olarak ortaya çıkmaktadır. Anadolu'da Ares'in *epitheton*'ları arasında *epekoos* (ἐπήκοος = duaları işiten) öne çıkmaktadır.[159] Phaselis teritoryumunda bulunan Ekizce Ares Kutsal alanındaki adak stellerinde *epekoos* sıfatı 17 kez geçmektedir.[160] Savatra'da ve kentin *khora*'sında Ares, *epekoos*'un yanı sıra *patrios* (πάτριος) *epitheton*'uyla da 'ata yadigarı'

146 Hom. *Il*. V. str. 289.

147 Pind. *Pyth*. V. str. 85; Diod. XI. str. 62.3; Soph. *OC*. 1044–1047; Aiskh. *sept.* 62–64; *Agam.* 438–444.

148 Apoll. Rhod. *Argon*. II. str. 987–992; Bakkh. *Dith.* XVIII. str. 36–60; Aiskh. *Agam.* 160–163.

149 Hom. *Od.* XIV. str. 216–217; Bakkh. *Ep.* V. str. 30–35; Pindar, *Pyth.* XI. str. 36–37; Aiskh. *sept*. 497–498.

150 Aiskh. *sept.* 104–107.

151 Hom. *Il*. XX. str. 51-52.

152 Hom. *Il.* XIII. str. 521; krş. Hes. fr. 10a.

153 Hom. *Il*. IV. str. 440-441; XIII, str. 299; XV. str. 119.

154 Hom. *Il*. VIII. str. 368; *Od.* XXIV. str. 414.

155 Hom. *Od*. II. str. 135; XX. str. 78.

156 Hom *Il*. I. str. 176-177; V. str. 890.

157 Hom *Il*. V. str. 831.

158 Hom *Il.* XXI. str. 413.

159 Bu *epitheton* için bk. aş. böl. 4.1.4.1.

160 Bk. aş. böl. 4.1.4.1.

tanrılar arasında anılıyordu.[161] Amblada'da Ares için kült festivali düzenlenmekteydi ve tanrı burada *panegyriarkhes* tarafından *epekoos* sıfatıyla anılmaktaydı.[162] Amblada teritoryumunda, Zekeriyaköy kabartmalarında binici rolünde görülen Ares, burada da *epekoos* sıfatıyla adlandırılmıştı. Son olarak Ares, Perge'de *paraphylaks* (παραφύλαξ) adaklarının koruyucu rolüyle *epekoos* sıfatıyla almaktaydı.[163] Ayrıca Ares, Anazarbos'ta Hera ve Zeus ile birlikte *polioukhos* (kentin koruyucusu) *epitheton*'uyla görülmekte ve O'nun koruyucu karakteri tekrar ortaya çıkmaktadır. Tanrı *theos megalos* (yüce tanrı) *epitheton*'u ile de farklı yerlerde tapınım görmekteydi. Kyeneai'da tanrının *theos megalos* (θεός μεγάλος = yüce tanrı) ve *theos megas* (θεός μέγας = büyük tanrı) *epitheton*'u, Ares kültünü kentin önemli kültleri arasına yerleştirmektedir. Yine, Phaselis teritoryumunda Ekizce'de Ares, 18 adak stelinde *megalos* olarak anılmaktadır. Aynı bölgedeki diğer kült alanın Mizir'de ise tanrı, Potamos Meizoares (ποταμὸς Μειζοάρης = Irmak tanrı yüceler yücesi Ares) olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada bir nehir tanrısı karakterinde tapınım gördüğü anlaşılan Ares, μέγας Ἄρης (büyük/güçlü Ares) ve μείζων Ἄρης (yüceler yücesi/en büyük Ares) ifadeleriyle nitelendirilmektedir.[164] Ayrıca Ares'e burada σώζοντι (σώζων = halaskar, koruyucu) *epitheton*'u ile de hitap edilmektedir. Tanrı, Oinoanda teritoryumunda bir yazıtta ise *Tauropoleites epitheton*'u ile belgelenmiştir.[165] Sagalassos'ta ise Ares yine farklı bir *epitheton* olan *Kiddeudas* adlandırmasıyla karşımıza çıkmakta ve ikili doğası gereği, sadece adayanları korumakla kalmamış, bölge halkının hasatlarının koruyucusu olarak da karakterize edilmiştir.[166] Ares'in Hellas'taki *epitheton*'larından Tegea'da görülen *aphneios* (ἀφνειός = zengin, varlıklı, bol) *epitheton*'u da Ares'i hem kentin topraklarının savaşçı koruyucusu hem de muhtemelen tarımsal bereketin sağlayıcısı olarak görülüyordu.

2.6. Tanrının Kültleri

Ares kültü ve tapınımı, Hellen geleneğinde ön planda tutulmaması nedeniyle uzun süredir Peloponnesos bölgesi ve Orta Hellas ile sınırlı kabul ediliyordu. 2004 yılında M. Gonzales tarafından yapılan yakın tarihli bir araştırma[167], Ares kültünün Hellas'ın yanı sıra, Rhodos,

---

161 Bk. aş. böl. 3.1.5.

162 Bk. aş. böl. 3.1.6.

163 Bk. aş. böl. 3.1.7.

164 Bk. aş. böl. 4.2.

165 Bk. aş. böl. 3.1.7.

166 Bk. aş. böl. 3.1.6.

167 Bahsedilen bu lokasyonlardaki Ares kültüne ilişkin detaylı bilgiler için bk. Gonzales, 2004; Peloponnesos: 65-164; Attika: 165-253; Orta Hellas: 254-281: Adalar: 283-371.

Girit, Kyklad Adaları, Makedonia, Thrakia ve özellikle Anadolu'daki varlığının çok iyi kanıtlandığını ortaya çıkarmıştır. Ares kültüne ilişkin en eski veriler Girit'ten gelmektedir. Adalarda Ares tapınımına ilişkin kaynaklar büyük ölçüde epigrafik belgelere dayanmakta ve geniş bir zamansal aralığı kapsamaktadır. Bu epigrafik kanıtlar yak. MÖ 1400'lerden MÖ II. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte Aphrodite'nin Ares'e eşlik ettiğini ve tapınımın özellikle adanın orta ve doğu kısımlarında daha yaygın olduğu görülmektedir. Ares, Knossos'ta önemli ve muhtemelen son derece eski bir kült alanıyla Girit'e hakimdi. Geç Tunç Çağı'na ait Knossos'taki Linear B tabletleri bunu kanıtlamaktadır.[168] Bunu takiben, yaklaşık altıyüz yıllık bir boşluktan sonra, MÖ V. yüzyılın ortalarında Knossos'taki bir antlaşma metni Ares ve Aphrodite'nin kutsal alanlarında yapılacak adak ve kurbanlara ilişkin hükümleri içermektedir.[169] Ayrıca Teos'ta bulunan ve Teos'un elçileri onuruna verilen kararname hükümlerinin geçtiği iki Hellenistik dekretin kopyasının Biannos'taki Ares *hieron*'una dikileceği belirtilmektedir.[170] Biannos'ta Ares, tanrıça Aphrodite ile birlikte onurlandırmaları paylaşıyordu ve coşkulu bir *hekatomphonia* ile onurlandırıldığı Biannos kentinin ana tanrısıydı.[171] Rhodos kenti Lindos, Enyalios'u MÖ V. yüzyılda bir *oikos* ve festivalle onurlandırırken, hem Ares hem de Enyalios, MÖ II. yüzyılda Rhodoslular'ın deniz zaferlerine ilişkin şükran sunularında görülmektedir. Ares'in ayrıca Aphrodite ile tapınım gördüğü modern Sta Lenika bölgesinin yakınında MÖ I. yüzyıla tarihlenen önemli bir tapınağı bulunmaktaydı.[172] Ares'in Girit kentlerinin antlaşma yeminlerinde çok fazla bulunması göz önüne alındığında, adanın diğer büyük kentlerinin de ona tapınım göstermiş olması ihtimal dahilindedir.[173] Ares'e Rhodos'ta tapınıldığına dair kanıtlar çok daha azdır; Tenos'ta bulunan Rhodoslu amiraller

---

168 Gulizio, 2001: 33, no. KN Fp 14+; Chadwick, 1973: 301-303, no. KN Mc 4462, 5792, 5808, 8450; KN Vc(l) 208; KN Le 641; krş. Gonzales, 2004: 350-370.

169 Meiggs ve Lewis, 1988: no. 42.

170 Guarducci, 1935: 29-32.

171 *Steph. Byz.* şurada: Βίαννος.

172 Bousquet, 1938: 389-406.

173 Ares, Aphrodite ile birlikte aşağıdaki antlaşma yeminlerinde geçmektedir: Eleutherna-Knossos, *SEG* 41.743; Knossos-Dreros, *IC* I.ix.1; Gortyn-Arkades, *IC* IV.171; Hierapytna-Lyttos *IC* III.iii.3B; Gortyn-Hierapytna-Priansos, *IC* IV.174; Gortyn-Sybrita, *IC* IV.183; Hierapytna-Lato, van Effenterre-Bougrat, Kretika Chronika 21 [1969] 11-24; Lyttos-Olus, *IC* I.xviii.9; Lato-Olus, *IC* I.xvi.5; Hierapytna ve kolonisi, *IC* III.iii.5 ve son olarak Olus-Rhodos, Staatsvertrdge III.552. Krş. Gonzales, 2004: 295, dn. 60. Ayrıca bk. Chaniotis, 1996: 69, dn. 67.

tarafından adanan bir yazıtta Athena Areia, Enyo, Enyalios ile birlikte Ares'in ismi de geçmektedir.[174]

Hellas genelinde Ares kültü ve tapınımının en fazla Peloponnesos ve Attika'da bulunduğu görülmektedir. Özellikle Peloponnesos'ta, *megapolis*'lerin çoğunda Ares'in (aynı zamanda Enyalios), numismatik ve epigrafik verilerin yanı sıra edebi kaynaklarla da tapınım gördüğüne ilişkin zengin kanıtlar bulunmaktadır. Bu veriler Tanrının bir tapınak, kutsal alan ya da kutsal bir koruda onurlandırıldığını ve tapınım gördüğünü kanıtlamaktadır. Bu durum aynı zamanda, antikçağın sonu itibarıyla, Ares'in "Thrakia"dan mı, yoksa Peloponnesos'un bir bölgesinden mi geldiğine dair tartışmalara yol açmıştır.[175]

Lakonia Bölgesi'nde, Sparta'nın askeri yapısı, Ares için ortaya koyduğu kült portresine de yansımıştır. Zira Ares, tümü Pausanias tarafından kaydedilen Sparta'nın yakın çevresinde en az iki farklı yerde kült almıştır. Eurotas'ın doğu kıyısında bir Ares Theritas tapınağı bulunurken, Sparta'nın güneydoğusundaki Geronthrai'da ise kutsal bir koruda Ares tapınağı yer almaktaydı ve burada kadınların içeri alınmadığı yıllık bir festival düzenleniyordu.[176]

Arkadia'nın büyük *polis*'lerinin çoğunda Ares tapınımı görülmekteydi. Bölgenin dağlık kısımlarında yer alan Tegea'da Ares, biri *agora'*da diğeri ise *khora*'da olmak üzere iki kutsal alanda tapınım görüyordu. Bunların en önemlisi kırsalda yer alan Ares Aphneios kutsal alanıdır.[177] Tegea agorasında Gynaikothoina *epiklesis'*i taşıyan Ares'in tasvir edildiği bir stel bulunmaktadır.[178] Megalopolis'te, kent merkezine yakın bir noktada Ares sunağına sahipti[179]

---

174 Söz konusu adak yazıtında diğer tanrı/tanrıçalarla birlikte Ares ve Enyalios'un isminin ayrı ayrı geçmesi iki tanrının ayrı tapınımına önemli işarettir. Yazıtın içeriği için bk. Graindor, 1906: 332.

175 Clem. *Al*. II.29.2-3: Ἄρης.

176 Paus. III.22.6-7. Kadınların bir Ares festivaline kabul edilmemesi, askerlerin savaştan önce kadınlarla ilişki kurma tabusuyla ilgili olabileceği gibi, mutlaka Ares kültünün veya genel olarak savaş tanrılarının ortak bir özelliği olarak görülmemelidir; Gonzales, 2004: 113. Festival hakkında detaylı bilgi için bk. Nilsson, 1975: 408.

177 Aphneios *epithethon'*unun anlamı *Pausanias* (8.44.7-8) tarafından şöyle açıklanmaktadır: Kepheus'un kızı Areope, Ares'ten hamile kalmış, ancak doğum sırasında ölmüştür. Ares, soyuna yardım etmek için ölü haldeki Areope'nin memelerinden süt akıtmıştır ve bu nedenle tanrı *aphneios* (ἀφνειός = zengin, varlıklı, bol) *epitheton*'u ile adlandırılmıştır. Ayrıca bk. Gonzales 2004, 116-117.

178 Paus. VIII.48.4-5.

179 Pausanias (8.32.1-3), Megalopolis vatandaşlarından aldığı bilgiye istinaden, Ares'in bir zamanlar burada tapınağı bulunduğunu aktarmıştır.

ve ayrıca Lykosoura'da tanrının Pan kutsal alanında bir başka sunağı bulunuyordu.[180] Elis'te, tanrının Ares Hippios ismiyle anıldığı, Olympia'daki hippodromun yanında bulunan *embolon*'un girişinde bir sunağı bulunmaktadır.[181] Tanrının Akhaia'daki Triteia ve Patras'ta da kültü görülmektedir.[182]

Argolis Bölgesi'ne doğru çıkıldığında, Argos'ta şehir surlarının dışında Artemision Dağı üzerinden Mantinike'ye giden yol üzerinde, Ares ve Aphrodite'ye ait iki tapınak bilinmektedir. Bu tapınakların her birinde kendi tanrısının tahtadan bir heykeli (*khoanos*) olduğu aktarılmıştır.[183] Ares, Korinthos'ta numismatik verilerle karşımıza çıkmaktadır. Korinthos'un dördüncü yüzyıl gümüş staterlerinin ön yüzünde görülen tanrı ve tanrıçaların[184] arasında yer alan Ares, gösterişli bir şekilde püsküllü bir miğfer takmış, sağ elinde dik pozisyonda mızrağı, sol omzunun üzerine asılı durumda kalkanı, bir ayağı kayanın üzerinde duran, tamamen zırhlı bir savaşçı olarak tasvir edilmiştir.[185]

Saron Körfezi'nde, Troizen ve Hermione *polis*'lerinde, Ares tapınakları bulunmaktaydı. Troizen'deki kült noktası, Ares'in savaşçı kızları Amazonları yenen Theseus'un, Ares Tapınağı'nın bulunduğu noktaya kadar olan efsanevi mücadelesine dayanmaktadır.[186] Pausanias buradaki Ares Tapınağı'nı, Troizen-Kelendris arasında bir noktaya yerleştirmiştir. Ancak tapınağın tam olarak nerede olduğu halen gizemini korumaktadır.[187] Pausanias ayrıca, Hermione'deki Khthonia kutsal alanı ve Klymenos tapınağının yanındaki başka bir tapınaktan (?) ve burada dikili Ares heykelinden bahsetmektedir.[188] Bunun yanı sıra Ares-Enyalios rahibinin bir heykelinin adanmasını kaydeden geç bir imparatorluk yazıtı tanrının kentte resmi bir kültü olduğunu göstermektedir.[189]

---

180 Paus. 37.10-11.

181 Paus. V.15.6. Bunun yanı sıra, Athena Hippia'nın sunağı yolun karşısında; Poseidon Hippios ve Hera Hippia sunakları ise hipodromun içinde duruyordu.

182 Paus. VII.22.8.

183 Paus. II.25.1; Khoanos (χόανος) her zaman olmasa da, çoğu zaman, büyük bir antik çağ kültünün bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Pritchett, 1998: 204-294; 1999: 168-182.

184 Korinthos'ta tapınım gören Athena, Dionysos ve Demeter ile birlikte tasvir edilmiştir. Bk. Camman, 1932.

185 *BMC Thessaly*, 159, no. 635, Pl. XXVI.2; 160, no. 649, Pl. XXVI.5; 165, no. 686, Pl. XXVI.12; no. 688, Pl. XXVI.13.

186 Paus. II.32.9.

187 Paus. II.32.9; ayrıca bk. Farnell 1909, 406; krş. Gonzales 2004, 80.

188 Paus. II.35.9.

189 *IG* IV.717.

Bu bilgilerden yola çıkarak Peloponnesos'taki Ares'e tapınımının Bronz Çağı'ndan Geç İmparatorluk Dönemi'ne kadar süregeldiğini söyleyebiliriz. Tanrı Ares bölge genelinde, bazı durumlarda aynı şehir içindeki birden fazla tapınakta tapınım görmüştür. Peloponnesos'un bağımsız ve savaşçı halkları, bölgede bulunan sunaklar, tapınaklar, kutsal alanlar ve festivallerle Ares'i onurlandırmaktaydılar. Tegea, Sparta, Argos örneklerinde olduğu gibi, bu bölgedeki veriler, Peloponnesos boyunca Ares'in kırsal ve/veya kent dışı *(extra-urban)* kutsal alanlarının baskınlığını ortaya koymaktadır. Peloponnesos'daki Ares kültünün geneline bakıldığında tanrının *polis-khora* ilişkisi dikkat çekmektedir.

Attika Bölgesi'ne geçtiğimizde, Atina'da Ares kültüne ilişkin kaynaklar nispeten fazla olsa da, tanrıya özgü herhangi bir ritüel veya kurbana dair çok az bilgi vermektedir. Pausanias, Alkamenes'in yapmış olduğu bir tapınağın içinde gördüğü bir Ares heykelinden bahsetmektedir.[190] Bu eser, günümüzde Louvre'da bulunan "Ares Borghese" ile özdeşleştirilmektedir.[191] Atina'daki *Areopagos* (Ares Tepesi) tepesi *mythos*'ta ön plana çıkmasına rağmen burada Ares kültünü kanıtlayan epigrafik veya arkeolojik bir kanıt henüz ele geçmemiştir. Areopagos'un yakınında, Atina *agora*'sında Pausanias bir Ares tapınağı tanımlamıştır.[192] Agora'daki Ares tapınağının, MÖ 440-436 yılları arasında inşa edildiği ancak MÖ I. sonu veya MS I. yüzyılın başlarında *in-situ* konumundan sökülerek, şimdiki yerine taşındığına dair arkeolojik veriler mevcuttur. Bu durum, Roma'nın Mars Ultor'u Atina demokrasisinin kalbine yerleştirmek adına, antik bir tapınağa ihtişamlı eklemeler yapılarak dönüştürülen bir Augustus Dönemi Ares Tapınağı olarak yorumlanmaktadır.[193] Atina'nın kuzeyinde yer alan Akharnia'da, Thukydides'e göre, her ikisi de ince kabartma heykellerle süslenmiş ve MÖ IV. yüzyıldan kalma iki yazıtlı stel buradaki Ares Tapınağı'na işaret etmektedir.[194] Bütün bunlar, antik kaynaklarda yer bulmamasına rağmen, Akharnai'daki Ares Tapınağı'nın Attika'da önemli bir dini merkez olduğunu göstermektedir. Alanın *ephebeia* ritüellerinde önemli bir yeri olduğu ve bir festivalin odak noktası olduğu anlaşılmaktadır.[195]

Euboia, Phokis, Boiotia, Aitolia ve Thessalia bölgeleri mitolojik aktarımlarda Ares'e dair yoğun izler bırakmasa da, tanrının kültüne ilişkin kanıtlar son derece azdır. Antik Thebai

---

190 Paus. I.8.4; Ayrıca bk. Pritchett, 1998: 61-97; 1999: 168-194; Habicht, 1998: 41-63.

191 Louvre MA 866: Bruneau, 1982: 178-180; Hartswick, 1990: 227, dn. 3.

192 Paus. I.8.4

193 Bu konuda detaylı aktarımlar ve yorumlamalar için bk. Gonzales, 2004: 170-199.

194 *SEG* 16.140.

195 Gonzales, 2004: 202, 240-247.

kalıntılarının modern kentin altına gömülmüş olması, şüphesiz bu olumsuz duruma katkıda bulunmaktadır, ancak ne Strabon ne de Pausanias, bölgedeki şehirlerin hiçbirinde Ares'e tapınağından bahsetmemektedir. Ares bu bölgelerde çok az sayıda sikke üzerinde tanımlanmıştır ve sadece dört yazıtta adı geçmektedir[196], ancak bunların hiçbiri kesin bir kült faaliyeti göstermemektedir. Thebai'ın Kadmos tarafından efsanevi kuruluş *mythos*'unda Ares kutsal pınarı ve ejderiyle ön plana çıksa da, kentte tanrının kültüne dair herhangi bir somut kanıt yoktur.

Son olarak Hellas'ın kuzeyine yöneldiğimizde, Tessalia ve Aitolia bölgelerinde de tanrı *mythos*'larda ön plana çıktığını görmekteyiz. Ares, her bölgenin mitolojik kraliyet haneleriyle ilişkili görünse de, tanrının kültüne dair somut bir kanıt bulmak mümkün görünmemektedir. Ares'e muhtemelen Boiotia'ya bağlı bir *kome* olan Hyettos'ta tapınılıyordu ve Koroneia'daki Athena Itonia kutsal alanında önemli bir heykeli vardı. Tam bir kanıt olmamasına rağmen, Pausanias'ın tanrının kutsal kaynağını gördüğü Thebai'da Ares'e tapınılmış olması muhtemel görünmektedir.[197]

Yukarıda genel olarak değinildiği üzere, Hellen anakarasında, Ares kültü'ne ilişkin en erken veriler Girit'ten gelirken, tanrının kültüne yoğun olarak Peloponnesos ve Attika'da rastlanmaktadır. Peloponnesos'ta büyük kentlerin çoğunda Ares (ve Enyalios) kültü ve tanrıya adanmış bir tapınak ve/veya kutsal alan görülmektedir. Ares, Lakonia'da da oldukça köklüdür; Sparta'da Enyalios'un iki kült heykeli ve Ares Theritas'ın bir *arkhaios naos*'u bulunmaktaydı. Lakonia kenti Geronthrai'da, kentin agorasının yakınındaki kutsal bir korulukta yer alan bir Ares tapınağı bir festival merkeziydi. Tegea, Sparta, Argos gibi örnekler, Peloponnesos boyunca Ares'in kırsal ve/veya *extra-urban* kutsal alanlarının baskınlığını ortaya koymakta ve Ares kültünün *polis-khora* ilişkisi dikkat çekmektedir. Arkadia kenti Tegea'da biri agora içinde, diğeri de *khora*'da olmak üzere Ares için adanmış iki kutsal alan olduğu bilinmektedir. Megalopolis, Ares'in hem bir sunağı hem de tapınağı bulunmaktaydı. Lykosoura'daki Despoina bölgesi de bir Ares sunağı içeriyordu. Ares'in Elis'te, Olympia'daki hippodromun içinde bir sunağı vardı ve Akhaia'daki Triteia ve Patras'ta da ona tapılıyordu. Argolis kenti Argos, tanrıyı iki tapınakta onurlandırırdı ve bu tapınaklardan birinde tanrının bir *ksoanon*'u bulunmaktaydı. Korinthos'ta numismatik tasvirleri onun savaşçı rolünü yansıtmaktaydı. Megara'da Enyalios'un bir tapınağı bulunurken, Hermione ve Troizen'de Ares'e tapılıyordu. Ares ve Enyalios Atina devletinden nispeten cömert bir ilgi görmüş ve tanrıya adanan tapınaklarda ve festivallerle

196 Schachter, 1981: 117-121.

197 Gonzales, 2004: 254-255.

tapınılmıştır. Genellikle Mars Ultor'un Roma tarafından Atina demokrasisinin kalbine yerleştirilmesi olarak yorumlanan Augustus dönemi Ares tapınağı, aslında daha önce var olan ve belki de MÖ IV. yüzyıla tarihlenen bir sunağın görkemli bir eklentisi olarak yorumlanmaktadır.[198] Thessalia ve Aitolia'da Ares efsanevi kraliyet evleriyle derinden ilişkilidir, ancak kültüne dair sağlam kanıtlara ulaşmak zordur. Muhtemelen Boiotia Hyettos'unda kendisine tapınılıyordu ve Koroneia'daki Athena Itonia kutsal alanında önemli bir heykeli dikiliydi.

Makedonya, Thrakia ve Pontos'un batısının yer aldığı vahşi barbar toprakları, antikçağda yaygın olarak Ares'in vatanı olarak kabul edilmektedir.[199] Homeros'tan bu yana süregelen bu kadim gelenek, Ares'in Thrakia'dan geldiğini aktarılmaktadır.[200] Epik geleneği takip eden antik aktarımlar da Ares'i, Skyth ve Thrak topraklarıyla ilişkilendirmektedir.[201] Bununla birlikte bu bölgedeki halkın dini ritüellerine dair en eski ve detaylı kanıtları sunan Herodotos'tur. Yazar, Thrakialılar tarafından tapınım gören tanrılar arasında yalnızca Ares, Dionysos ve Artemis'i sayarken[202]; Skythialılar için ise diğer tanrılar asında yalnızca "Ares" için heykel, sunak ve tapınak kurma gelenekleri olduğunu ve kurban ritüellerinin Ares'e özel olduğunu aktarmaktadır.[203]

> Bu aktarıma göre: "*Yalnız Ares'e ayrı bir tapınma söz konusudur. Her bölgede, toplanma yerlerinde bu tanrı adına, şu örnek üzere bir tapınak yükselir: Üç stadia eninde ve üç stadia boyunda bir alana, üç stadiadan az alçak ve ince dallardan yapılma demetler yığılır. Tepesi, eni, boyu eşit dörtgen bir terastır; üç yanı dimdik iner, üstüne dördüncü yandan çıkılır. Her yıl yüz elli araba dolusu yeni odun getirilip yığına eklenir. Çünkü fırtınalar yüzünden sürekli olarak çöker. Bu küçük tepenin en üstüne demirden yapılma bir pala dikilidir, bu pala çok eski olduğu için her bölgeden saygı görür ve Ares heykeli işte budur. Bu palaya her yıl sürü hayvanları kurban edeceklerdir ve tabi ki at, öbür tanrılardan çok daha cömertçe kurban edilir. Savaşta esir aldıkları zaman, bunların yüz tanesinden birini kurban ederler, ama hayvanlar için yapılan töreni yapmazlar. Başının üzerine şarap*

198 Gonzales, 2004: 33.

199 Bu bölgelerdeki Ares kültü ve tapınımı hakkında detaylı aktarımlar için bk. Gonzales 2004, 479 vdd.

200 Hdt. IV.59; V.7; VII.75-76.

201 Lyk. Cass. 937; Polybios XIII.10.7; Steph. Byz. *s.v.* θράκη.

202 Hdt. V.7.1.

203 Hdt. IV.59.

serperler, kafayı bir lenger üzerinde keserler, lengeri odun bağlarının tepesine taşıyıp içinde bulunan kanı palanın üzerine boşaltırlar. Yukarıda olan budur; o sırada aşağıda, kutsal tepeciğin yanında şu tören yapılır: Kurban edilen adamların sağ kollarını, elleriyle beraber, omuz başlarından keserler, gökyüzüne doğru fırlatırlar, öbürlerini de kurban ettikten sonra giderler. Kol nereye düştüyse orada, gövde de bir başka noktada, olduğu yerde kalır" (Hdt. IV. 62).

Yukarıdaki pasajdan anlaşılacağı üzere, Skythia'da, Herodotos tarafından Ares'le özdeşleştirilen savaş tanrısının *agalma*'sı, basit bir demir antik palaydı (*akinake*). Ares'in tapınağı odunlardan yükseltilen geçici bir yapı gibi gözükse de, her yıl düzenlenen kanlı kurban törenlerinde sürü hayvanlarının yanı sıra korkunç insan kurbanıyla (savaş esirleri) onurlandırılan tek tanrıydı. Anlaşılan o ki, farklı bölgelerde yükseltilen bu tapınağın üzerinde, tanrının demir paladan suretinin sabitlendiği merkezi bir höyüğü destekleyen, büyük ahşap platformlar bulunuyordu. Esirler burada bağlanıyor ve boğazları, kanı toplayan bir kovanın üzerinde kesiliyordu, daha sonra bu kan tanrının heykeli üzerine sıvanıyordu. Diğer çarpıcı bir eylem de kadavraların sağ kolları kesildikten sonra, havaya fırlatılması, vücut ve kol parçalarının olduğu yerde bırakılmasıydı. Herodotos'un aktardığı bu dehşet verici ritüelin gerçekleştirildiği ahşap platformların, arkeolojik olarak tespit edilememesi süreç bağımlı tahribat düşünüldüğünde beklenen bir durumdur. Ancak 'pala kültü', Skythia'da bilinmektedir. Düşmanlarını tahta bir platforma getirip boğazlarını ve bileklerini kesen bir kahramanı anlatan Oset sözlü geleneği, muhtemelen Ares'in Skythia ritüelinin yankılarını koruyor olmalıdır.[204] Son yıllarda, Herodotos'un yukarıda değindiğimiz aktarımlarıyla ilişkili önemli arkeolojik veriler ortaya çıkarılmıştır. Ukraynalı araştırmacılar tarafından yürütülen ve antik dönemde Skythialıların yaşadığı Donetsk civarındaki Kremenivka yerleşimindeki çalışmalarda bir kutsal alan tespit edilmiştir.[205] Oval formda, yerden moloz taşlarla örülerek yükseltilmiş bu höyük formundaki kutsal alandan ele geçen arkeolojik materyaller, Herodotos'un aktardığı,

---

[204] Bessanova, 1983: 45-50.

[205] Gershkovych and Romashko, 2013; Skythialıların kült ve ritüel uygulamalarının arkeolojik izleri son derece çeşitlidir. Çoğu zaman höyüklerde, kurganların yüzeylerinde ve insan gömüleri içeren hendeklerde çanak çömlek parçaları, hayvan kemikleri ve diğer buluntular (cenaze yemekleri olarak adlandırılır) yığınlar halinde belgelenmiştir. Bu açıdan, dışarıdan bakıldığında kurganlara benzeyen, ancak sadece nesneler içeren ve gömü içermeyen höyükler bölgede 'kutsal alan' olarak kabul edilmektedir. Skyth tapınakları ve kutsal alanları savaş tanrısı kültüyle ilişkilendirilmektedir. Herodotos'un, Skyth *pantheon*'unda, onuruna tapınaklar inşa edilen tek tanrıyı, Ares ile özdeşleştirmesi tesadüf olmadığı düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Gershkovych and Romashko, 2013; 19 vdd.

Skythialılar'ın Ares kutsal alanlarının gerçekliğini doğrular niteliktedir.[206] Ele geçen çeşitli arkeolojik materyaller bu höyüğün MÖ V. yüzyıl ile MÖ III. yüzyıl arasında kullanıldığını göstermektedir. Yüksek (kurbanlar için) ve alçak (sunak) bölümlerden oluşan bu düzenlemeler, o dönemin tipik bir özelliği olarak bilinmektedir. Herodotos'a bu aktarımı yapanların Skythialılar olduğu düşünülmektedir.[207] Bu tapınımın yerel bir savaş tanrısına yapılması beklenmektedir. Ancak Herodotos, Thrak ve Skyth tanrılarından bahsetmemekte ve bu kültü Ares ile özdeşleştirmektedir. Skythialılar ve Thrakialılar'ın tanrısı, Geç Arkaik/Erken Klasik dönemden itibaren Thrakialı Binici, efsanevi Thrak kralı Rhesos ile ilişkilendirilmiş görünmektedir.[208] Bu tanrı-kahraman her iki kültürde de kralla yakından ilişkilidir ve sıklıkla çeşitli kabilelerin ve krallıkların sikkelerinde tasvir edilmektedir. Özellikle kaya kabartması olarak görülen çok sayıdaki (2600 civarı) tasviri dikkat çekmektedir.[209] Ares'in Thrak ve Pontus binici tanrılarıyla olan ilişkisi Hellenistik ve Roma dönemine ait epigrafik belgelerden de bilinmektedir. Pontos'un kuzey kıyısında, Pantipakaion akropolünde bir Ares tapınağı bulunmaktaydı.[210] Ayrıca Thrakia'da, Ares'in Nikopolis ad Istrum'da yazıtlı bir sunağı ve Philippopolis'te kaidesi belgelenen bir heykeli bulunuyor olmalıydı.[211] Kyrios, Ares'in binici *epithetonu*'dur ve bu yazıtın üzerinde attan inmiş bir adamı sunağa götüren bir kabartma bulunmaktadır.[212] Genel olarak, Thrakia'nın Hellenleşmiş kentlerinde ve Pontus bölgesinde Ares kültlerinin görece azlığı ve genellikle Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olması dikkat çekicidir. Gonzales, Hellen Tanrısı Ares'in, aslen Thrakia veya Skyth kökenli bir tanrı sayılması durumunda, O'nun kültünün Anadolu'daki gibi yoğun ve zengin bir külte sahip olması gerektiğine dikkat çekmekte ve bu bölgelerdeki Ares kültlerinin seyrekliğinin, tam tersine, Ares'in bu bölgenin yerlisi olmadığını, bunun yerine çeşitli yerli güçlere asimile edilen bir Hellen tanrısı olması gerektiğini aktarmaktadır.[213]

---

206 Gershkovych and Romashko, 2013,:19.

207 Gershkovych and Romashko, 2013: 21.

208 Thrakia binici ikonografisi ve kültü için bk. Kazarov 1936; 477-488; Opermann, 1974: 353-362; Gocheva, 1986: 242-243; *LIMC* VI: 1019-1081; Dimitrova, 2002: 209-229.

209 Gonzales, 2004: 481.

210 CIRB 63 = IPE 2108b

211 T. Ivanov and R. Ivanov, Nicopolis ad Istrum, vol. I (1994) 153 no. 10 (= SEG 44.638). krş. Gonzales, 2004: 490.

212 *IG.Bulg* 111, 2: 1883; krş. Gonzales, 2004: 493-494.

213 Gonzales, 2004: 489-490.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU'DA ARES KÜLTÜ VE TAPINIMI

3.1. Anadolu'da Ares Kültü

Anadolu'nun birçok bölgesinde Ares kültü ve tapınımı dair izler görülmektedir. Farklı bölge ve kentlerden ele geçen numismatik buluntular ve epigrafik belgeler aracılığıyla MÖ V. yüzyıldan Geç İmparatorluk Dönemi'ne kadar Anadolu'da Ares'in varlığı kanıtlanmıştır. Tanrının Anadolu'daki en erken izlerine, Geç Arkaik Dönem'e tarihlendirilen Ksanthos ve Phokaia sikkeleri ile ulaşılmaktadır[214]. Bunu takiben, tanrıya ilişkin en eski tarihsel referans ise Herodotos'un aktarımlarına dayanmaktadır (VII.76). Herodotos, Anadolu'nun güneyinde yaşayan bir halktan bahsederken, burada bilici bir tanrı olarak Ares'e değinmesi, onun Klasik Dönem'deki varlığını doğrulamaktadır. Ares kültünün, MÖ IV. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun birçok kentinde ve/veya bu kentlerin teritoryumlarında; *polikhnikon, kome* veya kırsal alanlarda, insanların dini yaşamları içerisindeki yerini aldığı kült içerikli yazıtlarda görülmektedir. Hellenistik Dönem'e gelindiğinde Ares gerek sikke gerekse yazıtlarda, Geç İmparatorluk Dönemi'ne kadar çok daha sık karşılaşılan bir tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'da Ares kültü ve tapınımı üzerine ilk modern çalışmalar Robert tarafından yürütülmüştür. Robert özellikle Güney Anadolu'da; Lykaonia, Isauria, Pisidia, Karia, Lykia ve Kilikia'daki bazı yerleşimlerde Ares kültüne ilişkin materyal kültür kalıntılarını farklı yıllarda belgelemiş ve bunları titizlikle yayınlamıştır.[215] Robert'in münferit çalışmaları haricinde, Anadolu'da Ares'in genel bir portresini sunan kapsamlı ve toparlayıcı bir çalışma kaleme alınmamıştır. Bu durum diğer ana bölgeler için de geçerlidir. Öyle ki, 21. yüzyıla kadar Ares kültünün yayılımı, Peloponnesos ve Orta Hellas ile sınırlı kabul ediliyordu. Nitekim, bu *communis opinio*'ya karşın, 2004 yılında M. Gonzales tarafından Ares kültü ve tapınımına ilişkin epigrafik belgeler ve numismatik buluntular incelenerek hazırlanan doktora tezi; Hellas, Makedonia, Thrakia, Rodos, Girit ve Kiklades Adaları'nın yanı sıra Anadolu'nun birçok bölgesinde tanrının varlığına dair kanıtları ortaya çıkarmıştır.[216] Bu çalışmaların ardından farklı

---

214 Ksanthos sikkesi için bk. Fellows 1855, 12, lev. 11, no 7; Phokaia sikkesi için bk. Köymen 2006, 46, lev. 4, şek. 1.

215 Robert, 1949: 69-73; 1955: 72-78, 214; 1958: 43-44, 1966: 91-100; 1983: 572, 578-583; 1987: 416, 422-429.

216 Gonzales, 2004.

bölge ve kentlerde yürütülen arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarında ortaya çıkan yeni veriler neticesinde, Anadolu'da Ares kültü ve tapınımı 9 farklı bölgede ve 44 ayrı kentte epigrafik ve/veya numismatik kültür kalıntıları aracılığıyla kanıtlanmıştır.[217]

3.1.1. Pontos - Paphlagonia Bölgeleri

Anadolu'nun kuzey bölgelerinde Pontos, Paphlagonia, Bithynia sınırları içinde yer alan farklı kentlerde, Ares'in varlığına sikkeler üzerindeki betimlemeler ve antik aktarımlar aracılığıyla ulaşılmaktadır. Rhodoslu Apollonios (MÖ 295–215) Kerasos/Pharnekeia kentinin hemen karşısında kalan (1.7 km açığında) ve Plinius tarafından Hellenlerin 'Ares Adası' olarak adlandırdıkları[218], Khalkeritis (Aretias) Adası'nda bulunan Ares Tapınağı hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır. Yazar, Amazon kraliçeleri Otrere ve Antiope'nin savaşa giderken bu adada Ares için taştan bir tapınak yaptıklarını aktarmıştır.[219] Tapınağın yakınında kutsal sayılan siyah bir kaya[220] olduğunu ve Amazonların burada Ares'e dua ettiklerini, kurban olarak da at sundukları bilgisini vermektedir[221]:

> "*... Böyle konuştu ve gemiden onlara giymeleri için giysiler verdi. Ve sonra hep birlikte Ares Tapınağı'na bir koyun kurban etmek için gittiler; çatısız tapınağın dışında, çakıl taşından yapılmış, içinde eskiden Amazonların hep birlikte dua ettiği, siyah kutsal taşın durduğu eskhara'nın yakınında toplanırlardı. Ancak anakaradan geldikleri için koyun ve öküz kurbanlarını burada pişirmek için izinleri yoktu, bunun yerine eskiden büyük sürüler halinde tuttukları atları kesip parçalarlardı ...*"
> (Apoll. *Rhod. Argon*. II. str. 1168-1176.)

---

217 Anadolu'da Ares kültü yayılımını, epigrafik ve arkeolojik materyaller özelinde - bölge ve kent bazında - incelenebilmesi için, tez çalışması kapsamında çevrimiçi, interaktif bir harita oluşturulmuştur. Ülkemizde yürütülen kazı ve araştırmalarla birlikte her geçen yıl Ares kültüne dair yeni veriler ortaya çıkarılmaktadır. Söz konusu veriler yayımlandıkça, harita üzerine eklenecektir. Harita için bk. https://bit.ly/anadoludaares

218 Plin *Nat*. VI. 13. 32.

219 Apoll. Rhod. *Argon*. II. str. 385-388.

220 Khalkeritis Adası'ndaki (Giresun Adası) söz konusu kutsal siyah kaya günümüzde 'Hamza Taşı' adıyla yerli halk tarafından halen kutsal sayılmakta ve taşın yanında dilek ve dua ritüelleri devam etmektedir. Özellikle 'Mayıs Yedisi' olarak adlandırılan özel bir günde (Rumi takvime göre Mayıs ayının 7. günü) ada etrafında teknelerle dönülerek dileklerin dilendiği bu ritüel yerel halk tarafından halen sürdürülmektedir.

221 Benzer bir ritüel olarak, Herodotos (IV.62) Skythialıların gelenek ve göreneklerinden bahsettiği pasajında, Ares heykeli olarak kabul edilen antik bir palanın önünde her yıl sürü hayvanlarının kurban edildiğini, özellikle de at kurbanının cömertçe yapıldığını aktarmaktadır.

Khalkeritis Adası'nda yakın tarihe kadar Ares Tapınağı'na ilişkin herhangi bir mimari kalıntı tespit edilememişti. Ancak 2011 yılında adada yürütülen kazı ve araştırmalar sonucunda, Apollonios'un aktarımlarını doğrular nitelikte, Ares Tapınağı olabilecek bir yapı bulunmuştur.[222] Hellenistik Dönem'e tarihlenen tapınaktan Ares'e ilişkin herhangi bir yazıt veya materyal kültür kalıntısı henüz ele geçmese de bu yapı, tanrının kutsal alanı için şu an en kuvvetli aday konumundadır.[223] Apollonios, ayrıca bu adada yaşayan kuşların saldırgan olduğunu ve adaya çıkan yabancılara kanatlarını çırparak saldırdıklarını ve çığlık attıklarını aktarmıştır. Yazar, Argonautların karaya ayak bastığında 'Ares'in Kuşları'nın onlara saldırması ile ilgili mücadeleye de değinmektedir.[224] Apollonius'un aktarımlarındaki Amazonların tapınak ritüelindeki siyah kutsal kayanın yanında Ares'e kurban sunmaları, bu kaya kütlesinin Ares'in bir imgelemi olabileceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Ares tezahürünün bir kült objesi ile bağdaştırılması örneğine Herodotos'un, Skythialıların geleneklerini anlattığı bölümde (IV.62) karşılaşmaktayız. Bu aktarıma göre, Ares için her yıl odun yığınlarıyla yükseltilen ve ince dallarla şekillendirilen bir tapınağın tepesine 'antik bir pala' dikilmektedir. Yazar, Skythialıların ve civardan gelen yerli halkın bu palaya büyük saygı gösterdiğini ve bunun etrafında kurbanların sunulduğunu belirtir. Bu 'antik pala' Ares heykeli olarak tanımlanmaktadır. Bu aktarım Khalkeritis Adası'ndaki, Amazon'ların ritüelinde 'siyah kutsal kaya'nın Ares'i temsil edebileceği fikrini desteklemektedir.[225]

Pontos ve Paphlagonia bölgelerinde Mithradates VI Eupator (MÖ 120-63) döneminde basılan Ares tasvirli sikkeler ve civar kentlere yayılımı dikkat çekmektedir. Bu bölgelerdeki

---

222 Doksanaltı v.d., 2013: 176-177.

223 Khalkeritis Adası'nda yürütülen arkeolojik araştırmalarda, Klasik-Hellenistik dönemlerde kaya kültü ile ilgili bir açık hava tapınağının ya da kutsal alanının varlığı da tespit edilmiştir. Adanın suru dışında kalan kayalık bir bölge olan doğu sahilinde, kaya tapınımı ile alakalı sunu çukurları tespit edilmiştir. Diğer bir kaya tapınım ise adanın iç kısmında yer alan, açık hava tapınağı görünümündeki ana kayaya oyulmuş basamaklı bir altardır. Alanda çalışmalar yürüten E. Doksanaltı ve E. Aslan (2012: 220) bunu Kybele kültü ile ilişkilendirmiştir.

224 Plin. *Nat.* VI.13.32; Arr. *Periplus* XVI.4; *Anonymi* (*Arriani ut fertur*) *Periplus* Pont. Eux. 34, 11-12; 36, 1-6; Apoll. Rhod. Argon. II. 381-385; 1030-1230; Ps.-Sckymnos 911-913. Ayrıca bk. Arslan, 2005: 128-129; 2007: 5, dn. 17. Bugün ada üzerinde halen çok fazla kuş yaşadığı görülebilmektedir. Antik literatürde ifade edildiği gibi, günümüzde de bu küçük adayı üreme ve yaşam alanı olarak kullanan özellikle göç eden kuşlar, üreme zamanlarında yaklaşanlara tehditkar şekilde kanat çırpıp, çığlık atmakta ve hatta saldırmaktadırlar.

225 Gonzales (2004: 394-395), söz konusu 'siyah kutsal kaya'nın tıpkı Kybele'nin bir göktaşı ile imgelenmesi örneğinde olduğu gibi, Ares'i temsil ettiğini ve bunun kutsal bir doğal taş tapınımı olduğunu, bu durumun ise Hellen dünyasında yaygın olarak görüldüğünü belirtmiştir.

kentlerden Amaseia, Amissos, Khabakta, Gaziura, Pimolisa, Talaura, Sinope darplarında Ares, ön yüzde migferli sakalsız, genç bir savaşçı şeklinde tasvir edilmiştir.[226]

Ayrıca Bithynia'da Nikomedes I dönemi sikkesinde ise Ares, bir kaya üzerine oturur vaziyette, mızrağı, kılıcı ve kalkanı ile betimlenmiş olarak görülmektedir.[227] Sikkelerde görülen bazı Ares tasvirleri, Mithradates VI profiline benzetilmeleriyle açıklanabilecek bireysel özellikler taşımakta ve kralın Ares *apotheosis*'ine işaret etmektedir.[228]

3.1.2. Mysia Bölgesi

Pergamon: Mysia'da Ares'e ilişkin tek veri Pergamon'dan gelmektedir. Kentte tanrıya ilişkin numismatik buluntular arasında Ares, Caracalla dönemi sikkelerinde yer almıştır.[229] Yanı sıra, kentte bulunan bir yazıtta *hieraphoros* olan Euphemos ve Tullia Spendousa'nın Mısır tanrıları Sarapis, Isis, Anubis, Harpokrates, Osiris, Apsis'in yanı sıra Helios ile Diouskur'ların kült heykellerini adadığı binici tanrılar arasında Ares'in de ismi geçmektedir.[230] Bu durum Zekeriyaköy'deki kabartmalarda gördüğümüz Anadolu'nun yerel binici tanrılarının Hellen *pantheon*'undaki Ares'e asimile edilmesini gösteren diğer bir örnektir.

3.1.3. Ionia Bölgesi

Erythrai: Erythrai'da MÖ III. yüzyıla ait Ares rahipliğinin satıldığı bir yazıt belgelenmiştir. Yazıt MÖ 300 ve MÖ 260 yılları arasındaki 40 yıllık bir zaman diliminde kentte kültü bulunan farklı tanrıların rahipliklerinin kamu satışını içermektedir. Ares rahipliğinin satış bedeli listedeki tüm tanrılar arasında yedinci sırada bulunmaktadır ve 1.070 drahmiden satılmıştır.[231] Karşılaştırma olarak Hermes Agoraios rahipliği 4.600 drahmiden ve Zeus Philios 1.300 drahmai'dan satılırken Enyalios ve Enyo'nun rahipliği ise sadece 70 drahmai'dan

---

226 *BMC Pontus*; Amaseia, 6: no. 1, pl. I.13; Amissos, 17: no. 40-50, pl. III.5-6; Khabakta, 27: no. 1-2, pl. V.3; Gaziura, 30: no. 2, pl. V.7); Pimolisa, 37: no. 1, pl. VII.3; Taulara, 39: no. 1, pl. VII.5; Sinope, 100: no. 50, pl. XXIII.4.

227 *BMC Bithynia*, Pl.XXXVII.

228 Price, 1968: 5, Kleiner, 1955: 6, dn. 27; Olshausen, 1990: 1874.

229 Münzen von Pergamon 7.12.

230 *IvP* 336. Ohlemutz, 1968: 260, 273.

231 Robert 1933: 469-484; Sokolowski, *LSCG* no. 25; krş. Gonzales, 2004: 461.

satılmıştır.[232] Burada Ares ve Enyalios kültlerinin ayrıldığı da görülmektedir. Bu bilgiler ışığında, Erythrai'daki Ares kültünün yüksek saygınlık gördüğünü söyleyebiliriz.

Metropolis: Metropolis, Anadolu'da karşılaştığımız genel Ares kültü ve tapınımı hakkında çok farklı bir tablo ortaya koymaktadır. Burada kentin en önemli tanrıları Metropolis'e adını veren Ana Tanrıça ve Ares'tir. Kentten ele geçen epigrafik belgeler ve nümizmatik buluntular Ares'in burada saygın ve kurumsal bir külte sahip olduğunu çok net göstermektedir.[233] Ares, Metropolis'te kentin koruyucu tanrısı olarak büyük saygı görmüştür.[234] Tanrının kentteki önemi, tespit edilen materyal kültür kalıntılarının incelenmesinden görülebileceği üzere, benzersiz olarak nitelendirilebilir, zira Anadolu'nun diğer hiçbir kentinde Ares, herhangi bir *polis*'in ana koruyucu (*poliadik*) tanrısı olarak görülmemiştir. Hellenistik Dönem'e ait Akropolis'te olması beklenen Ares Tapınağı henüz bulunamasa da gerek kazılar sonucu alandan ele geçen Ares rahipliğinin geçtiği yazıtlı sütun blokları gerekse sikkeler üzerinde görülen tapınak tasvirleri, yapının burada bulunduğuna işaret etmektedir.

Metropolis'te Ares kültüne dair ilk bulgulara 1911 yılında, akropolis'te bulunan çok sayıda sütun parçalarının bir kısmında görülen epigrafik veriler aracılığıyla ulaşılmıştır.[235] MÖ I. yüzyıla tarihlendirilen bu yazıtlarda Ares kült personelinin listeleri yer almaktadır.[236] 1970'li yıllarda yürütülen kazı çalışmalarında ise yine akropolis'te bulunan yazıtlı sütun parçaları bir önceki yazıtların devamı niteliğinde Ares rahip ve rahibelerinin ve bununla birlikte diğer yardımcı personellerin hiyerarşik bir sırayla isimlerini barındırmaktadır.[237] Günümüze kadar süregelen yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları neticesinde Ares kültüne ilişkin bulunan yazıt sayısı 16'ya ulaşmış ve bu yazıtlarda tanrının toplam 38 kült personeline ait listenin varlığı kanıtlanmıştır.[238]

Metropolis'teki Ares tapınağının sütunlarındaki yazıtlar, kültün MÖ I. yüzyıldan MS III. yüzyıla kadarki kült personeline ışık tutmaktadır. Belli bir süreyle seçilen dinsel görevlilerin

---

232 Rahiplik satış listesinin tablo halinde verildiği çalışma için bk. Parker 2011: 100-102.

233 Metropolis Ares Kültü'ne dair yapılan çalışmalar için bk. Knibbe, 1989; Engelmann, 1993, 171-176; Engelman, 1999: 139-143; Dreyer, 2008; Dreyer and Engelmann, 2009; Meriç, 2004: 73, 111; Meriç, 1982: 51-52.

234 Meriç, 2004: 111.

235 Keil and von Premerstein, 1914: 104.

236 Dreyer, 2008: no. 110-118.

237 Meriç, 1982: 14; Meriç 2004, 73.

238 Dreyer, 2008: no. 81-109.

adları Ares Rahibi'nin (ἱερεὺς Ἄρεως) adı ile başlamaktadır, bir Ares Rahibesi ve Ares hizmetlilerinin adları ile devam etmektedir.[239] Ares kültüne mensup rahipleri, rahibeleri, hizmetlileri (*diakonoi*) ve *odrogos*'*l*arı kapsıyordu. Kültün hiyerarşik olarak tapınakta görevli personelin isimleri incelendiğinde aynı aileye mensup kişiler oldukları ve bunu istikrarlı bir biçimde devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Görevli aile bireyleri pozisyonlarını kültte de uygulamışlardır zira bu pozisyonlara göre bazıları rahip bazıları da daha sık biçimde "*odrogos*" olarak görülmektedir. 2009 yılında Dreyer ve Engelmann'ın yayınlamış olduğu Ares kültüne ilişkin yeni yazıtlar yayınlanana kadar *odrogos* yerel bir isim olarak biliniyordu.[240] Ancak bu bir isimden ziyade kültün organizatörü anlamını taşıdığı anlaşılmıştır. Bir yıllığına Ares rahipliğine atanan kişi kült ayrıntılarına aşina olmayabilirdi, ancak yine de kentteki geleneksel kültün organizasyonu için yardıma ihtiyacı olmalıydı. Bu nedenle kült pratiklerini; duaları, kurbanları, sunuları ve kültün gerektirdiği her şeyi doğru zamanda ve geleneksel tarzda yerine getirmeleri için yardım edecek bir profesyonele ihtiyaçları bulunmaktaydı[241]. *Odrogos* bir kült yöneticisi olarak bu ihtiyaca istinaden ortaya çıkmış ve festivalleri organize ediyor olmalıdır.[242] Yalnızca Metropolis'te geçen '*odrogos'* teriminin Hellence bir kökü bulunmamaktadır ve daha eski bir dine mensup kişilerden aktarılmış gibi görünmektedir. Dolayısıyla bu durum – diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi – Ares'in bir Hellen tanrısı olarak değil, daha önce bölgede tapınılan yerel bir tanrı olabileceği fikrini de ortaya çıkarmaktadır.

1998 yılında *bouleuterion*'un kuzeyinde bulunan ve Metropolis'in MÖ 150-130 yılları arasındaki Hellenistik Dönem'i hakkında önemli bilgiler sunan Appollonios onurlandırma yazıtı, kentteki Ares kültü için de önemli veriler sunmaktadır.[243] 40 satırdan oluşan söz konusu bu meşhur dekretin 34-40. satırları arasında, Ares'in de adının geçtiği, Apollonius'un taç giyme

239 Dreyer and Engelmann, 2009.

240 Köymen 2006, 62, 64.

241 Dreyer and Engelmann 2009, 175.

242 Metropolis'te "*odrogos*"lar sadece Ares kültü için değil aynı zamanda Zeus Krezimos tapınımı için de hizmet etmiştir. Son yıllarda yürütülen kazı çalışmaları esnasında keşfedilen Zeus Krezimos kutsal alanında (2015) bulunan yazıtlı sütunlar, tıpkı Ares Tapınağı'na ait olması gereken sütun tamburlarındaki yazıtlar gibi kült görevlilerin listesini barındırmaktadır. Zeus Krezimos kültü hiyerarşik olarak Ares kültünün gerisinde kalsa da her iki kutsal alanda görevli personelin isimlerine bakıldığında aynı aileye mensup kişiler oldukları ve bu durumu uzun süre kararlı bir şekilde sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu pozisyonlara göre bazıları rahip bazıları da daha sık biçimde '*odrogos*' olarak görülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Aybek v.d. 2018.

243 Dreyer and Engelmann, 2003.

töreninin organizasyonuna dair halkın kararını yansıtması, kentteki Ares kültü için ayrı bir önem taşımaktadır.

Ares ile ilgili başka bir belge ise banker Hegesias'ın Ares'e sunulmak üzere kurbanlık hayvan bağışında bulunduğunu belirten yazıttır.[244] Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıttan tanrı Ares onuruna bu etkinliğin düzenli olarak organize edildiğini öğrenmekteyiz. Bu organizasyonun sponsoru olarak ise kentte zengin bir banker olan Hegesias'ın törenlerin büyük bir masrafını karşıladığı bilinmektedir.

Ayrıca bugün İzmir Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Eros'un yaban domuzu avladığı sahnelerin betimlendiği friz bloklarından, Akropolis'te Ares Tapınağı dışında başka görkemli mermer yapıların da bulunduğunu anlamaktayız. Ares Tapınağı gibi bu yapı da Doğu Roma Dönemi'nde sökülmüş ve parçaları kalenin inşasında kullanılmıştır. Aynı zamanda kentin *bouleuterion*'unda bulunan ve muhtemelen Perge'deki kurucu heykellere benzer nişlere yerleştirilen, yapıyı süsleyen çok sayıdaki *bouleutes* (meclis üyesi) heykelleri arasında detaylı Hellenistik Dönem işçiliği gösteren zırh giymiş bir komutan ya da kentin koruyucusu Ares'e ait olabilecek bir heykel gövdesi (*torso*) bulunmuştur.[245]

Metropolis'ten ele geçen numismatik buluntular Ares kültünün kentteki en önemli kanıtlarını sunmaktadır. Kent sikkelerinde Ares Tapınağı'nı görmek mümkündür. Metropolis kentine ait üzeri Ares betimlemeli sikkeler incelendiğinde, birbirinden farklı beş tip görülmektedir. İlk tip MÖ I. yüzyıla tarihlenmektedir ve ön yüzde sağa dönük miğferli Ares başı, arka yüzde ise bir şimşek demetiyle birlikte Metropolis'i belirten monogram bulunmaktadır.[246] İkinci tip de ise tanrı MÖ I. yüzyıla tarihlenen gövdesi önden başı ise yan profilden gösterilen ayakta durur bir şeklide miğferli olarak, mızrak ve kalkanı ile birlikte betimlenmiştir.[247] Bu tipin aynı zamanda İmparatorluk Dönemi'nde de basıldığı görülmektedir ve ön yüzde Iulia Domna, Caracalla, Geta, Elagabalus, Severus Alexander, Maximinus,

---

244 Knibbe 1989, 13.

245 Bu heykel gövdesinin Ares'e ait olup olmadığı henüz kesinlik kazanmamıştır. Metropolis'de bulunan bronz Gallienus sikkesinde Ares, tapınağı içinde tasvir edilmiştir. Aybek, bu sikke üzerinde betimlenen figürün şüphesiz Ares kült heykelini yansıttığını aktarmaktadır. Ancak bouleuterion'da bulunan zırhlı *torso*'nun duruş bakımından bu figürü andırmasına karşın bir kült heykelinin sahip olması gereken boyuta ve işçiliğe sahip olmadığını aktarmaktadır. Ayrıca buluntu yeri akropolün oldukça uzağında olduğuna değinmiştir. Detaylı bilgi için bk. Aybek 2004, 44-45; Meriç 2004, 117.

246 *SNG* von Aulock: no. 7925; *SNG* Cop: 23, 2, no. 902-905; Meriç 2004, 50.

247 *SNG* von Aulock: no. 2068; *SNG* Cop: 23, 2, no. 906,.912.

Saloninus gibi imparatorlar veya aile üyeleri yer almıştır.[248] Üçüncü tip Sepitmius Severus ve Gallienus dönemine aittir. İkinci tipe benzer şekilde Ares, ayakta zırhlı ve miğferli olarak sol bacağı üzerinde durmaktadır. Sağ eliyle ise ucu havaya kaldırılmış yere dayanan uzun bir kargı tutmaktadır. Sol elinde bacağının yanında bir kalkan bulunmaktadır. Ayrıca tanrı bu tipte önde dört sütunu bulunan (*tetrastylos*) bir tapınağın içerisinde görülmektedir.[249] Dördüncü tipte ise Ares zırhlı bir şekilde iki yanında ona eşlik eden iki veya üç kişi ile tasvir edilmiştir.[250] Son olarak MS III. yüzyıla ait beşinci tipte Tykhe veya Meter olarak tanımlanan tanrıça bir elinde bereket boynuzunu diğer elinde ise Ares'in heykelciğini taşımaktadır. İki tanrının hemen önünde ise yanar durumda bir altar bulunmaktadır.[251] Bu buluntular ışığında Metropolis'te *tetrastyl* düzende inşa edilmiş bir Ares tapınağı bulunduğu, tapınakta mızrağı ve kalkanı ile ayakta duran bir Ares kült heykelinin olabileceği ve tapınağın önünde sunu ve adakların organize edildiği bir altarın yer aldığı çıkarımı yapılmaktadır.[252]

Ephesos: Ephesos'tan Ares'e ilişkin mermer bir yazıtlı altar belgelenmiştir. Magnesia kapısının güney kısmındaki bir kulede *in situ* olarak ele geçen yazıtta Ares, Zeus, Enyalios ve Andreia ile ortak ithaf almıştır.[253] Ares ile birlikte bu tanrıların birlikte onurlandırılması, Zeus'un, Zeus Stratios ve Areios gibi savaşçı tezahürlerinin kanıtlandığı bir bölgede anlamlıdır. Robert, Areistai'yi Meandros'tan Magnesia'ya giden önemli bir kapının güvenliğinden sorumlu sivil muhafız olarak yorumlamaktadır.[254] Böyle bir grubun kendi rahiplerinin olması, Gonzales tarafından dikkat çekici olarak yorumlanmaktadır.[255]

---

248 Iulia Domna: *BMC Ionia*, 176, no. 6; Caracalla: *BMC Ionia*, 176, no. 7, *Weber Col*., no. 6019; Philippus: *BMC Ionia*, 179, no. 22, *Weber Col*. no. 6025. Elagabalus: *SNG Cop*. 23, 2, no. 912; Severus Alexander: Kraft, taf. 14, 44a; *SNG von Aulock*, no. 2068, *BMC Ionia* 177, no. 10; Saloninus: *BMC Ionia*, 182, no. 39. Ayrıca krş. Sponsel, 2017, 18.

249 Septimius Severus: *SNG Cop. 23*, 2 no. 910; Gallieunus: Kraft taf. 28, no 171; *LIMC* II/1, 480, no.12, lev. 359.

250 *SNG von Aulock*, no. 2067; Kraft, taf. 17, 76b.

251 *SNG von Aulock*, no. 2073-2074; Kraft, taf. 28, no. 172; *BMC Ionia*, 178, no. 16.

252 Detaylı bilgi için bk. Knibbe, 1989: 11-12; Köymen, 2006: 55-56; Sponsel, 2017: 17-20.

253 *I.Eph* VIII. 162; *SEG* 32.945.

254 Robert, 1982: 143.

255 Gonzales, 2004: 469.

Smyrna: Smyrna'da günümüzde kayıp olan Ares'e ilişkin bir adak yazıtı bilinmektedir. Yazıt Aineas oğlu heykeltraş Apollonios'un *demos* adına Ares'e adağını içermektedir ve muhtemelen tanrının bir heykelini taşıdığı düşünülmektedir.[256]

Phokaia'da bulunan ve tanrının Anadolu'daki varlığının erken örneklerinden, MÖ 521-478 arasına tarihlenen üç elektron sikkede Ares, profilden başında griffon ile süslenmiş Attika miğferiyle sakallı bir biçimde tasvir edildiği örneklerde tanımlanmıştır.[257]

Magnesia teritoryumuna lokalize edilen Panda yerleşiminde, kırsalda konumlanan Apollon Pandenos kültü ile ilişkili Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir yazıtta Ares, Magnesialıların, Zeus, Gaia, Helios, Athena Areia ve Tauropolos, Meter Sipylene, diğer tüm tanrı ve tanrıçalar ile birlikte Kral Seleukos'un *tykhe*'si üzerine yaptıkları yeminde şahit olarak gösterilen tanrılar arasında yer almaktadır.[258]

Son olarak Ares, **Lesbos**'un MÖ V. yüzyıl sikkelerinde, Phokia örneklerine benzer şekilde, griffon ile süslenmiş bir miğferli savaşçı olarak tanımlanmıştır.[259]

3.1.4. Karia Bölgesi

Hyllarima: Karia'nın iç kesimlerinde yer alan Hyllarima antik kentinde (Kapraklar) iki sütun olarak mermer taşıyıcı üzerine Karca ve Hellence kazınmış bir yazıt dikkat çekmektedir. Soldaki sütunda Karca 6 satır barındırmaktadır ve sağ sütundaki Hellence yazıtın ilk dört satırı MÖ IV. yüzyıla ait iken geri kalan satırlar MÖ II. yüzyıla tarihlendirilmiştir.[260] Yazıt içeriğinde bir çok tanrının rahipliğini satın alan Leon, Ares'in rahipliğini de elde ettiği görülmektedir. Metinde geçen çoğu tanrı, bölgeye ilişkin *epitheton*'larla anılırken Ares'in yalın olarak ifade edildiği görülmektedir.

Aphrodisias: Aphrodisias'ta kent duvarlarında devşirme olarak kullanılan MÖ I.-MS I. yüzyılları arasına tarihlenen bir yazıtta kentin resmi bir Ares kültü olduğunu öğrenmekteyiz. Yazıtta geçen Ares rahipliğinin yanı sıra Ares'in bronz heykellerinin agoraya ve tanrının kutsal alanına bir altın taçla birlikte dikildiği aktarılmaktadır.[261] Bu önemli yazıt haricinde tanrı, MS

256 *I.Smyrna* 808; *CIG* 3166.

257 Bodenstedt, 1976: 101, P.11; 110, M.46, 112, M.71.

258 *I.Smyrna* II.1 573. II. 60-61.

259 *BMC Troas*, 165: nos. 95-97, Pl. XXXIV.9-11.

260 Laumonier, 1934: 345-371.

261 Reynolds, 1997: 423-428.

I. yüzyıl ve İmparatorluk Dönemi'ne ait iki sikke üzerinde tasvir edilmiştir.[262] Kentteki Ares Kutsal Alanı ise henüz tespit edilememiştir.

Apollonia: Karia'dan Ares kültüne ilişkin son epigrafik veri ise Apollonia'dan (Sebakle) eksik olarak ele geçen, ömrü boyunca Ares rahipliği yapan Markus Aurelius Dionysios Peleides onurlandırmasıdır.[263]

Karia'daki Ares kültüyle ilgili olarak antik bir aktarım ise dikkat çekicidir. Vitruvius, Halikarnassos akropolisinde Maussollos Dönemi'nde (MÖ 377-353) inşa edilen bir tapınak ve anıtsal bir Ares/Mars heykeli bulunduğunu aktarmaktadır:[264]

> "*Halikarnassos'un doğası bir tiyatronun kavisini andırır. Bu yüzden en alt kısma, limanın yanına forum inşa edildi; yukarı, kavisin ortalarına doğru, yani bir tiyatronun basamaklarının arasındaki yatay geçide denk gelecek noktaya çok geniş bir meydan yapıldı, bu meydanın ortasına da Mausolleion inşa edildi; öyle muhteşem bir işçilikle yapıldı ki bu, adını Dünyanın Yedi Harikası arasına yazdırdı. Kavisin tepesinde, tam ortada Mars tapınağı yer alır*".

Vitruvius'un tanımladığı tapınağın konumu net olmamakla birlikte araştırmacılar bu kutsal alan tepeliğini, *Maussolleion* terasıyla aynı uzunluktaki 105 metrelik teras alanına yerleştirmişlerdir.[265] 19. yüzyılın sonlarında Newton, tapınağın temellerinin bir kısmında kazı çalışmaları yürütmüş ve teras alanının merkezinde bazı mimari parçalara ulaşmıştır. Burada tespit ettiği mimari fragmentlerin; tasarım, uygulama, genel oranlar ve mermer kalitesi *etc*. unsurları ele alarak, *Maussolleion*'un bulunduğu yerdeki mimari kalıntılara yüksek oranda benzerliğine dikkat çekmiş ve teras düzenlemesinin itinalı duvar işçiliğinin yanı sıra alanda tespit edilen mermerden mimari kalıntılar ve 1.2 m çapındaki büyük sütun tamburlarını göz önünde bulundurarak yapıyı Ares/Mars tapınağı olarak tanımlamıştır[266]. 1980'li yıllarda Danimarkalı ekiplerin yürüttüğü kazılar kapsamında, söz konusu terasta jeomanyetik resistivite ve magnetometer ölçümleri toprak altında 1.2 m çapında sütunlar tespit etmiş ve Newton'un

---

262 MacDonald, 1992: 67, type 27, 94, type 89; *BMC Caria, etc.* 43, no. 113, PI. 7.6.

263 Robert, 1954 (vol. II): 280, no. 159.

264 Vit. *De Arch.* II.8.10-11.

265 Ares Tapınağı'nın lokalizasyonuna yönelik tartışmalar için bk. Ross, 1852; Newton and Pullan, 1862; Bean and Cook 1955; Pederson 1987; Rowland and Howe, 1999; Pedersen, 1990; Gonzales 2004; 382-388; Pedersen, 2019; 94 vd.

266 Newton and Pullan, 1862: 312-315.

tespitlerini doğrulamıştır.[267] Ayrıca kazı direktörü Pedersen, 1980'lerde söz konusu teras alanında, yükseklikleri 30,4 cm, 30,5 cm ve 60,6 cm olarak ölçülebilen üç mermer blok ve terasın ortasında yaklaşık 60 cm yarıçaplı parçalanmış bir sütun tamburu gözlemlemiştir. Pederson, bu veriler ışığında, sütunların çapının 1,2 metreden az olmadığını ve dolayısıyla tapınağın sütunlarının da 11 veya 12 metre yüksekliğe sahip olması gerektiğini aktarmıştır.[268] Burada beklenen Ares Tapınağı'nın, Priene'deki çağdaşı Athena Tapınağı'na yakın boyutlarda olması beklenmektedir. Alandaki tüm bu çalışmalara rağmen tapınağın mimarisine ilişkin net bir sonuca henüz ulaşılamamıştır. Vitruvius aynı zamanda buradaki devasa Ares kült heykelinin MÖ IV. yüzyılın ünlü heykeltıraşlarından Leokhares ya da Timotheos tarafından yapıldığını aktarmaktadır. Pederson, bu tapınağın ve terasının Halikarnassos'un en görkemli anıtlarından birini oluşturduğundan ve MÖ IV. yüzyılda ortaya çıktığından şüphe etmek için hiçbir neden olmadığını ve *Maussolleion*'un önde gelen heykeltıraşlarından biri tarafından yapılmış, bir Ares kült heykeline sahip olduğunu belirtmektedir.[269]

Atinalı ünlü heykeltıraşlardan biri tarafından yapılan Halikamassos'taki devasa akrolitik Ares heykeli, antik dönemde dikkat çeken, ünü yayılmış bir anıt olmalıdır. Ayrıca Vitruvius'un Halikarnassos'taki çok sayıdaki kutsal alandan sadece birkaçından bahsettiği düşünüldüğünde, Ares/Mars Tapınağı'nın anıtsal bir yapıya sahip olması beklenebilir. Bu aktarımlar ışığında Ares'in Halikarrnassos'ta prestijli bir külte sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla burada da Ares kentin tanrıları arasında, yüksek saygı görüyor olmalıydı.

3.1.5. Lykaonia Bölgesi

Savatra: Savatra'dan Roma Dönemi'ne ait yazıtlar Ares'in bölgedeki tapınımına dair bilgi vermektedir. Günümüz Yağlıbayat Mahallesi'nde bulunan bir sunak, Lucius Cattius Cornelianus tarafından *Ares Epekoos*'a adanmıştır ve ön yüzünde, miğfer ve zırh giyen sakallı bir tanrının büstü tasvir edilmiştir.[270] Lucius Cattius Comelianus'un ithafı, Romalı askerlerin Savatra'da tapınılan Ares'e adadığı iki adaktan biridir. Hem Savatra'dan hem de diğer yazıtlardan da anlaşılacağı gibi, bu kasabada ikamet eden güçlü bir Romalı asker birliği bulunmaktaydı.[271] Hill tarafından aktarılan ancak günümüzde kayıp durumda olan diğer adak

---

267 Pedersen, 1990: 44.

268 Pedersen, 2019, 97.

269 Pedersen, 2019, 97.

270 *SERP 1*906: 158, no. 1; Robert, 1955: 72; 1965: 42-45; krş. *SEG* 15.817.

271 Cronin, 1902: 372, no. 145; krş. Gonzales, 2004: 418.

yazıtı ise eksik bir biçimde günümüze ulaşmıştır. Bu yazıttan yalnızca, 'duaları işiten tanrılar Ares ve Areia'ya (Ἄρηι καὶ Ἀρείαις [θε]οῖς ἐπη[κόοις]) adak yapıldığını öğrenebilmekteyiz.[272] Tanrının bölgedeki kültüne dair diğer bir kanıt ise, Eğirdir Gölü'nün batısında bulunan ve emekli bir *praetor* olan Lucius Culpurnius Longus'un, Ares Enyalios'a (veya ayrı tanrılar olarak) adağıdır. Anadolu'da Ares ile birlikte Enyalios isminin görüldüğü adaklar nadirdir, bu yazıt haricinde sadece Erythrai'dan bir örnek bilinmektedir.[273] Savatra'dan ele geçen bir onurlandırma yazıtı ise kentteki Ares ve Areia'nın resmi rahipliğinin belgelemesi açısından önemlidir. Bu yazıt, Ares ve Areia'nın rahibi ve aynı zamanda imparator kültü başrahibi Flavius Marcellus'un eşi Ankharne'yi onurlandırmak üzere Savatra kenti tarafından alınan bir kararı içermektedir.[274] Yazıtta geçen "... καὶ ἱερέως θεῶν πατρίων Ἄρεως καὶ Ἀρείων ..." ifadesi Ares ve Areia'nın 'ata yadigarı' tanrılar olduğunu göstermektedir. Savatra yakınlarındaki Sızma (Zizima) yerleşim yerinde bulunan bir heykelcikte ise Ares Severler Derneği'nin (?) üyesi bir rahip tarafından Pan'a adanmış yazıtlı heykelcik[275], Savatra civarında da Ares kültünün büyük saygı gördüğünü göstermektedir[276]. Yazıtta geçen "Λ(ούκιος) Καλπούρνιος Ἀρηίφιλος ἱερεύς" ifadesi Ares'e ithaf olarak yorumlanmaktadır. Ἀρηίφιλος'un bir kişi ismi[277] mi, yoksa bir *epitheton* olarak mı kullanıldığı ya da bir rahiplik derneğinin (Ἄρηι φίλος) üyesini mi tanımladığı net değildir. Bölgede yakın tarihte yürütülen yüzey araştırmaları sırasında (2017-2019) bulunan Ares'e ilişkin yeni bir adak yazıtı da Savatra'nın 'ata yadigarı' (*patrios* = πάτριος) tanrılarını doğrulamaktadır.[278] Yazıtlı ön yüz tahribata uğramasına rağmen, kalan kabartma izleri sunağa bir asker figürünün işlenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu yazıtta tanrı Ares, *patrios epitheton*'uyla anılırken, Areia ise *epekoos* (duaları işiten) *epitheton*'uyla kentin *tüm demos*'u[279] tarafından adak almışlardır. Bu durum Robert'in Ares ve Areia'nın, Ares

272 *SEG* VI 455; *MAMA* VIII: no 227; Robert, 1955: 75; 1965: 44.

273 *IG* V:2.343.

274 *IGR* III.1481; Cronin, 1902: 371-372, no. 144; krş. *SEG* VI.455.

275 Alp 1985, 20-21; Mclean 2002, 13-14 no. 35: Λ(ούκιος) Καλπούρνιος ΑΡΗΙΦΙΛΟΣ ἱερεύς "Ares sever rahip L(ucius) Calpurnius".

276 Alkan ve Işık (2021) Ἀρηίφιλος ismini 'Ares Severler' olarak yorumlamıştır. Baldıran (2013) ise 'Ares'in arkadaşları' olarak aktarmıştır.

277 *LGPN* s.v. Ἀρηίφιλος

278 Alkan ve Işık, 2021: no. 4.

279 Yazıttaki tüm *demos* kelimesiyle ifade edilmek istenen kesim çok net değildir. Zira yazıtın 3. satırında geçen πᾶς δῆ[μος] Savatra'da ikamet eden yerli ve Romalı halktan oluşan tüm Savatralıları ifade edebileceği gibi kent ve *khora*'sındaki diğer *demos*'ları ya da Antoninus Pius döneminde (MS 131-161) oluşturulan Lykaonia Birliği kentlerinin oluşturduğu '*demos*'ları ifade ediyor olabilir. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Alkan ve Işık, 2021: 465 vd.

ve Athena/Aphrodite'ye asimile edilen yerel Anadolu tanrıları olması gerektiği fikrini desteklemektedir.[280]

Ikonion: Ikonion'da Ares ile ilişkili bir kehanet yazıtı belgelenmiştir. Yazıtta; "*Kentlerin koruyucuları ve yıkıcıları, Argos'un katili Hermes'i ve Dike'yi onurlandırarak heykellerinin dikilmesini ve bunları Ares heykelinin iki yanına koyulmasını emrettiğim...*" ifadeleri geçmektedir.[281] Kehanet, Hermes ve Dike'nin ortasında duran Ares heykelinin zincire vurulmasını emrediyor olmalıdır, zira Syedra'da aynı içeriğe sahip bir kehanet yazıtı daha bulunmuştur.[282] Görülen o ki, Ikonionlular kentlerini taciz eden Pisidialı ve Isaurialı haydutlardan kurtulmak istedikleri için bir kahine danışmışlardır. Bu kehanet yazıtı Apollon Klaros ile ilişkilendirimektedir.[283]

Son olarak, **Lystra**'dan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Mars rahibi Markus Ulpius Diddianus'a İmparator Nerva Caesar Augustus Germanicus'un güvenliği için adanmış bir yazıt karşımıza çıkmaktadır.[284] Latince yazılan yazıt, Savatra'daki örneğe benzer şekilde, Roma askeri birliklerinin bölgedeki hakimiyeti ve savaş tanrısının tapınımına işaret etmektedir.

3.1.6. Kilikia Bölgesi

Anazarbos: Kilikia'dan Ares kültüne ilişkin tek örnek Anazarbos'tan ele geçmiştir. Tanrı burada MS 153'e tarihlenen bir ithaf yazıtında, Zeus ve Hera ile birlikte θεοῖς πολιούχοις ifadesiyle görülmektedir.[285] Ares burada kelimenin tam anlamıyla *polioukhos* (kentin koruyucusu) *epitheton*'uyla karşımıza çıkmakta ve O'nun koruyucu karakteri net bir ifadeyle belirtilmektedir.

---

280 Robert, 1955: 77. Ayrıca bk. Mclean, 2002: viii; Gonzales, 2004: 422; Sponsel, 2017: 78.

281 Heberday and Wilhelm, 1896: 161, no. 267; Robert, 1966: 96-97.

282 Bu kehanet yazıtlarına dair değerlendirmeler için bk. aş. böl. 3.1.7: Syedra.

283 Merkelbach and Stauber, 1996: 31 vd.; Doğu Akdeniz bölgesindeki haydutluk faaliyetleri için bk aş. böl. 4.1.2.

284 Laminger-Pascher, 1992: 114, no. 151; *CIL* III 14400; Ramsay, 1941:185, no. 172.

285 Hicks, 1890: 238; Robert, 1955: 78; Engelmann, 1993: 175; Sayar (*IvAnazarbos*), 2000: 41-42; Gonzales, 2004: 455.

3.1.7. Pisidia Bölgesi

Amblada: Amblada'da bulunan ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen iki yazıtta Ares'e ilişkin adak yazıtları belgelenmiştir. İlk yazıtta tanrı 'Ares epekoos' *epitheton*'uyla bir *panegyriarkhes*[286] tarafından adak almıştır.[287] Bu festival yöneticisinin Amblada kentinde Ares kültüyle bağlantısı, kent ve teritoryumunda öne çıkan Ares onuruna periyodik bir festivalin varlığına işaret etmesi beklenen bir durumdur.[288] Diğer yazıt ise bir Ares *phyle*'si içini kentin asillerinden, Aurelius Orondianus Klearkhos onuruna dikilen heykel kaidesidir.[289] Amblada sikkeleri de Ares'in kentte önemli bir tanrı olduğuna kanıt sunar niteliktedir.[290] Bu sikkeler Geta ve Caracalla'yı ön yüzünde imparator portreleri ve arka yüzünde silahlı bir tanrı görünümüyle 'yeni Ares' (*neos Ares*) olarak tasvir etmektedir ve Anadolu'nun diğer *polis*'lerinde olduğu gibi, burada da İmparatorluk Kültü, Ares kültü ile ilişkilendirilmiş olmalıdır.[291] Bu sikkeler, Severus'un Parthlara karşı yaptığı seferden sonra bir zafer göstergesi olarak yorumlanmıştır.[292]

Amblada teritoryumunda, kentin 18 km güneybatısında, Taşlıpınar mahallesi (eski adıyla Zekeriyaköy) sınırında, Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen Ares kabartmaları farklılıklarıyla dikkat çekmektedir. Ares'in Hellen ikonografisinde mızrak ve kalkanıyla bir hopliti andırır biçimde zırhlı bir savaşçı olarak tasvir edildiği bilinmektedir. Taşlıpınar'da tespit edilen yedi kaya kabartmasında ise tanrı, binici rolünde görülmektedir.[293] At üzerinde miğfer ve zırh giymiş Ares'in ismi kabartmalarda yer alan adak yazıtlarıyla belgelenmiştir.[294] Kabartmaların ikonografik detayına bakıldığında, Ares figürlerinin farklılık göstermesi dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra tanrının at üstünde görülmesi, uzun bir miğferle tasvir edilmesi tüm kabartmalarda görülen ortak özelliklerdir. Delemen, kabartmalardaki tahribat nedeniyle figürlerin detayları net olarak incelenemese de farklı kıyafet ve silahlara sahip olduklarını

---

286 Hellenistik ve Roma dönemlerinde Anadolu kentlerinde düzenlenen *panegyris*'lerin (πανήγυρις) ve bu festivallerde görevli *panegyriarkhes*'lerin incelendiği (πανηγυριάρχαι) güncel ve kapsamlı bir çalışma için bk. Yeni, 2022.

287 Swoboda, *v.d.*, 1935: no. 76; Robert, 1955: 77, no. 2.

288 Talloen, 2015: 298.

289 Swoboda, *v.d.*, 1935: no. 77.

290 Robert, 1969: no. 576; *SNG* France 3: 1038-1042.

291 Head, 1887: 892; *SNG* France 3: no. 1037.

292 Talloen, 2015: 171.

293 Sarre, 1896: 48-51; Swoboda, v.d., 1935: 46, fig. 101; Delemen, 1999: 69-70, 194-197, no(s). 371-380; Talloen, 2015: 96-97, 234, fig. 65.

294 Sarre, 1896: 51, no. 25-27; Robert, 1955: 72-78; Delemen, 1999: 69-70.

aktarmıştır.[295] Çoğu figür sağ eliyle bir hançer veya kısa kılıç tutar pozisyonda görülürken, diğerleri ise atın dizginlerini iki eliyle birlikte tutmaktadır. Bunu yanı sıra tanrı sol elinde yere paralel olarak kaldırdığı bir mızrakla silahlanmış şekilde tasvir edilmiştir. Tanrının burada görülen farklı ikonografisi üzerine Robert, Taşlıpınar Ares kabartmalarının bölgede önceden tapınım gören yerel bir savaşçı tanrının Hellen tanrısına devşirildiği fikrini aktarmaktadır.[296]

Pednelissos: Pednelissos'tan tanrının kültüne ilişkin ele geçen tek kanıt MS I. yüzyılın sonuna tarihlenen bir yazıtta ifade edilen Ares rahipliğidir.[297] Yazıtın içeriğine göre kentte boğa avlarının düzenlendiği bir arena olarak tanımlanan *taurobolion*'un yapımı sırasında ömür boyu Ares rahipliği yapan (Euenus oğlu) Euenus yapının bazı bölümlerini kendi cebinden yaptırmıştır. Bu noktada Euenus ismi dikkat çekmektedir. Görünüşe göre rahibin ismi tesadüf değildir zira mitolojik olarak Ares ve Demonike'nin oğlu olarak geçen Peloponnesos kralı da Euenus adını taşıyordu.[298] Pednelissos'taki Ares rahibinin, baba-oğul aynı taşıması nedeniyle bu rahipliğin miras olarak devam ettiği ve *demos*'un tanrıya olan bağlılığının bir yansıması olarak yorumlanmaktadır.[299]

Sagalassos: Sagalassos'tan ele geçen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir sunak Ares'in bu bölgedeki karakterine ilişkin farklı bir görünüm sunmaktadır. Çine Ovası'nın (Gökpınar) 4 km güneyindeki bir tepenin eteğinde bulunan yazıtlı sunak, ön yüzünde *cornucopia* ve bir salkım üzümle süslenmiş, sağ yanında ise bir savaşçının zırhını gösteren bir heykel taşımaktadır. Düğümlü bir kuşakla tamamlanan Roma zırhı, solda kartal kulplu bir gladius, sağda tepeli bir miğfer ile çevrilidir. Zırhın altında, iki mızraklı yuvarlak bir kalkan yer almaktadır. Atlı binici (süvari) teçhizatına benzeyen tasvirlerle süslenmiş sunağın sol tarafında bir zafer çelengi ve arka tarafında ise bir boğa başı bulunmaktadır.[300] 'Ares Kiddeudas'a adanan bu sunakta tanrının bariz askeri karakteri, kendisine sunulan zırhla vurgulanmaktadır.[301] Ares'in Hellas'ta tapınımına değindiğimiz bölümde Tegea'daki 'Ares Aphneios' kültünün de, Ares'i bir bereket tanrısı olarak kendi kökenlerini yansıtabileceği üzerinde durmuştuk.[302]

---

295 Delemen, 1999: 69.

296 Robert, 1955: 72-78; Delemen 1999: 69-70.

297 Pace, 1921: 155, no. 96; *SEG*, 2.727; Robert, 1940: 316-318; Robert, 1955: 77, no 2; J. Nollé, 1996a: 189-198; krş. *SEG*, 32.1692; 46.1679.

298 Apollod. 1.7.7; krş. Gonzales, 2004: 402-404.

299 Gonzales, 2004: 407.

300 Robert, 1983, 582-583; *SEG* XXXIII 1159; Waelkens, 1999: 196; Gonzales 2004, 409.

301 Talloen, 2015: 230.

302 Kern, 1926: 119-120; Robert 1983, 283.

Robert, Ares'in burada geçen ünik *epitheton*'u Kiddeudas'ı, 'meyve bahşeden' anlamını ifade ettiğini ve yerli bir karaktere vurgu yapıldığını aktarmaktadır.[303] Bunun yanı sıra, Ares'in burada geçen *epitheton*'u Κιδδεου[304] (*gen.*), Κιδδραης[305], Κιδδιου κώμη[306] örneklerine istinaden bölgenin yerel isimleriyle ilişki içinde olduğu düşünülmektedir.[307] Robert'in sunağı belgelediği (1948) lokasyonun (Dibekbucağı[308]) yakınında yürütülen yüzey araştırmalarında (1994-1995)[309], yerel halk tarafından araştırma ekibine daha önce farklı arkeolojik materyaller bulunduğu söylenen ve adını yakın geçmişte trajik bir hikayeye tanıklık etmiş olması nedeniyle aldığı anlaşılan, 'Hacı Hüseyini Vurdukları Yer'in batısında konumlanan dağın tepeliğinde (Şirşirpınarları) bir kutsal alan tespit edilmiştir.[310] Bu alan, Ares Kiddeudas'a ait Geç Hellenistik Dönem'e veya Erken İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir kutsal alan olarak değerlendirilmektedir. Alandaki kült törenlerine eşlik eden *panegyris* (pazar) organizasyonundan sorumlu *agoranomos*'ların varlığı, kentin bu kırsal kutsal alana dahil olduğunu göstermektedir.[311] Ares'in izole ve yüksek bir konumda tapınım görmesi, Boubon teritoryum sınırını oluşturan Kale Tepe'de[312] ve son bölümde ele aldığımız Ekizce Ares Kutsal Alanı lokasyonlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler, Lykia ve Pisidia civarında, Ares'in kırsal kült alanlarının, kentlerin *khora*'larında (*extra-urban*), yüksek noktalarda konumlandığını göstermesi açısından önemlidir.

Robert, söz konusu sunağın Ares için düzenlenen törenler sırasında kurbanların sunulacağı noktada yer alması gerektiğini ve ön tarafındaki süslemelerin ise bölgede Ares'in sadece bir savaş tanrısı olarak değil, aynı zamanda iyi hasadın koruyucusu ve bir tarım tanrısı olarak tapınım gördüğüne dikkat çekmektedir. Sunak, Roma İmparatorluk Dönemi'nde eski bir Pisidia tanrısının diğer bazı özelliklerini, en azından Sagalassos hinterlandındaki kırsal topluluklarda hala korunduğunu açıkça göstermektedir. Bu nedenle, Anadolu'nun diğer

303 Robert, 1983: 580-583; Lebrun, 1994: 149-150; Waelkens, 1999: 195-196..

304 Hall, 1968: 75; krş. *BE* 1969 no. 595; Gonzales, 2004: 409.

305 Hall, 1968: 52-53.

306 Wörrle, 1975: 84-85, dn. 127.

307 Gonzales, 2004: 409.

308 Robert, 1983: 580-583, figs. 1-4.

309 Waelkens v.d., 1997: 71, fig. 74,.77.

310 Waelkens 1999, 195.

311 Schindler, 1972: 24-27, no. 3-4; Fernoux, 2009: 155-156; krş. Talloen, 2014: 230, dn. 496.

312 Bk. aşağıda böl. 3.1.8: Boubon

bölgelerinde olduğu gibi, Sagalassoslu Ares, yerli bir savaşçı tanrının bir Hellen tanrısı tezahürü olarak kılık değiştirmiş olabileceği düşünülmektedir.[313]

Sagalassos'un numismatik buluntuları da Ares'e ilişkin kanıt sunmaktadır. Kent sikkeleri arka yüzünde sağa hücum eden silahlı ve zırhlı bir savaşçı tasvir edilmiştir.[314] Ares Kiddeudas'ın atlı silahları göz önüne alındığında, Anadolu binici-tanrı geleneğinde Ares'in bir başka tezahürü olarak sikkedeki atlı figürü tanımlamak mümkün görünmektedir. Ares'in aslında *polis*'in en önemli tanrılarından biri olduğu, Athena ile birlikte Hellenistik *bouleuterion*'un hem cephesinde hem de aynı binanın iç payandalarından birinde görünmesiyle daha da doğrulanmaktadır. Kentin imparatorluk sikkeleri, elinde Nike figürü tutan tanrıyı açıkça tasvir etmektedir.[315]

Termessos: Termessos'ta MS II. yüzyıla ait Ares'e ilişkin iki yazıt bilinmektedir. İki yazıt da kentteki Ares kültünün kurumsallığını kanıtlar nitelikte Ares rahiplerini barındırmaktadır. İlk yazıt, Termessos agorasının hemen yakınında Ares'e ait olduğu düşünülen,[316] dört sütunlu *Korinth* tipi sütun ile *prostylos* olarak düzenlenen 'N2' tapınağının önündeki alanda, bir sarnıç içinde bulunan kaide parçasına ait yazıtta, kentin önde gelen vatandaşlarından Hoples'in (?) Ares rahibi olduğu bilinmektedir.[317] İkinci yazıt ise Hoples ile aynı ailenin üyelerinden Ares rahibi Osbaras'ın at yarışını kazanmasına istinaden yapılan bir onurlandırmayı içermektedir.[318] Termessos'taki Ares tapınağının varlığı henüz kanıtlanmasa da mevcut veriler ışığında ileride yürütülecek araştırmalarda ortaya çıkarılması ihtimal dahilindedir.

Selge: Selge'den günümüze ulaşan iki onurlandırma/kararname yazıtı bir Ares rahibesine tanıklık etmekte ve ayrıca bir tapınağın varlığını açıkça ifade etmektedir.[319] İlk yazıtta onurlandırılan Publia Plancia Magniana Motoksaris'in babası Publius Plancius Magnianus Ksenon'un, muhtemelen bir depremde hasar gören Ares Tapınağı'nı ve çevresini onardığı

313 Robert, 1983: 580-583.

314 *SNG* France 3: no. 1746.

315 *SNG* France 3: nos. 1750, 1755 and 1779.

316 Lanckronski (1892, 53), Ares'e ait yazıtın burada bulunması nedeniyle tapınağı Ares Tapınağı olarak tanımlanmıştır; bu tanımlama Heberdey tarafından da desteklenmektedir: Heberdey 1934, 743.

317 Lanckoronski, 1892: 207, no. 89; *TAM* III.107

318 Lanckoronski, 1892: 201, no. 47; *TAM* III.212; krş. *SEG* 46.2288, *SEG* 47.1738.

319 *I.Selge*, no. 17, 20; Lanckoronski, 1892: n. 247b; Robert, 1940: 316-318; *IGR* III.383; Robert, 1955: 77, no 2; Gonzales, 2004: 412-416.

ifadesi geçmektedir. Kendisi İmparatorluk Kültü'nün baş rahibi olan Publius Plancus Magnianus Aelianus Anius Perikles'in kız kardeşiydi. Diğer yazıtta geçen Perikles'in karısı Aurelia Volussia Quirinia Atossa ise Tykhe ve Ares'in rahibesiydi.[320] Yazıt Ares'in bir rahibe (*hiereia*) ile de temsil edildiğini göstermesi açısından şaşırtıcıdır. Selge'deki olası Ares tapınağının lokalizasyonu ise henüz belirlenememiştir.

Kibyra: Kibyra'nın Hellenistik Dönem sikkelerinin (MÖ 166-84) ön yüzlerinde görülen tasvirlerin Kibyras (mitolojik kurucu), kahraman erkek başları ya da Ares / Athena başı olabileceğine dair farklı görüşler mevcuttur. Son çalışmalarda ise Kibyra Minor'a atfedilen bu sikkelerin Ares'i temsil edebileceği düşünülmektedir.[321] Kentte Ares'e ilişkin henüz epigrafik bir belge bulunamamıştır, veriler kent ve kent teritoryumu içerisinde sadece Hellenistik Dönem sikke darplarının ön yüzünde takip edilebilmektedir. Bu nedenle Kibyra'da Ares'e ilişkin bir kültün kesin olarak varlığından söz etmek henüz mümkün görünmemektedir.

3.1.8. Pamphylia Bölgesi

Pamphylia Bölgesi Ares kültü ve tapınımına ilişkin önemli tarihsel verilere ışık tutmaktadır[322]. Bölgedeki Ares kültü, Aspendos, Syedra[323], Side, Sillyon, Lyrbe ve Attaleia'dan ele geçen nümizmatik buluntular ve epigrafik belgeler aracılığıyla kanıtlanmaktadır. Bu *polis'*lerden bir kısmı tanrının Pamphylia'da tapınım gördüğünü sadece sikkeler ile ortaya koyarken bir kısmı da hem sikke hem de adak/kehanet yazıtlarıyla bunu desteklemektedir. Tanrı bölgedeki sikkeler üzerinde genellikle profilden büst şeklinde miğferli, ayakta veya oturur vaziyette elinde bir kalkan ve kılıç ya da mızrak tutan savaşçı bir figür olarak tasvir edilmiştir ancak Ares'e ilişkin bir lejantın olmayışı bazı sikkelerde bu figürün yerel bir kahraman olabileceği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Aspendos: Pamphylia Bölgesi'nde Ares kültüne ilişkin en erken verilere Aspendos'ta Klasik Dönem'e tarihlenen sikke darplarında karşılaşılmaktadır. MÖ 465-420 yılları arasına tarihlenen bu basımlarda; ön yüzde sol elinde yuvarlak bir kalkan ve sağ elinde bir kılıç ya da

---

320 *IvSelge* 90.

321 Özüdoğru, 2020: 298-299, 351-361, 381-383; krş. Kileci, 2022: 24-28.

322 Pamphylia Bölgesi'nde Ares kültüne ilişkin çalışmalar için bk. Robert, 1966: 91-100; Gonzales, 2004: 436-454; Dağlı-Dinçer, 2020: 246-256.

323 Pamphylia-Kilikia sınırında kalan Syedra, çalışmada Pamphylia Bölgesi kenti olarak ele alınmıştır. Kilikia'dan Ares'e ilişkin az sayıda numismatik veri; Pharnabazos Dönemi'ne ait (MÖ. 380-375) Nagydos ve Tarsus'ta ele geçen Ares olarak tanımlanan sikkelerdir. Nagydos: *SNG France 2*, Pl.1; Tarsus: Hill, 1964: 166, Pl. XXIX.7.

mızrak tutan çıplak halde miğferli bir savaşçı tasvir edilmiştir. Bu figürün Ares olabileceği ihtimali üzerinde durulsa da, söz konusu sikkelerde bir lejantın bulunmaması bu figürün bir *hoplites* veya yerel bir kahraman olma ihtimalini de beraberinde getirmiştir.[324] Aspendos'un sonraki basımlarında ön yüzde görülen sağa veya sola dönük şekilde tasvir edilen ve elinde mızrak tutan, giysili bir atlı binici, beşinci yüzyıldaki savaşçının kehanet veren Ares'i temsil ettiği hipotezini güçlendirmiştir.[325] Aspendos'un erken dönem numismatik buluntularında, Ares kültünün varlığı şüphe uyandırsa da kentten ele geçen epigrafik belgeler bu soru işaretini ortadan kaldırmaktadır. Kentte Agora'nın batısında bulunan ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen bir yazıt, Ares'in kentteki tapınımını kanıtlar niteliktedir. Bir sütuna kazınan heykel kaidesine ait yazıtta "*Nanes, kocası, Ares rahibi Antimakhosoğlu Kyaios için* (adadı)[326]" ifadesi geçmektedir. Bu yazıt, Ares'in Aspendos'ta bir rahibinin (ἱερεύς) bulunduğunu ispatlamakta ve kültün rahiplik makamıyla kentteki varlığına işaret etmektedir.

Sillyon: Ares'in bölgenin erken dönemindeki varlığını Sillyon kent sikkeleri takip etmektedir[327]. Sillyon'un MÖ IV-III. yüzyıldan Augustus Dönemi'ne kadar basılan sikkelerinde, ön yüzde profilden Korinth miğferi takan sakallı bir tanrı başı görülmektedir.[328] Roma İmparatorluk Dönemi'nin ilerleyen zamanlarında basılan *pseudootonom* sikkelerde ise ayakta duran miğferli savaşçı sağa doğru ilerlerken yukarıya kaldırdığı sağ elinde mızrak ve sol elinde ise bir kalkan tutmaktadır ve bu figür Ares olarak yorumlanmıştır.[329] MS II.-III. yüzyıllara tarihlenen sikkelerde ise kronolojik olarak Marcus Aurelius (161-180), Septimus Severus (193-211), Caracalla (198-217) ve Elagabalus (218-222) dönemleri kent sikkelerinin arka yüzlerinde betimlenen Ares, ayakta duran miğferli bir savaşçı görünümünde gövdesi 4/3

---

324 Gonzales 2004, 374.

325 Bu sikkelerdeki figür Klaros'ta oraklın kurucusu ve daha sonra Pamphylia ve Kilikya'ya yerleşen efsanevi kahin Mopsos olarak tanımlanmıştır. Hesiod *fr*. 278 MW; Theopompos *FGrHist*. 115.F.103; Str. 14.4.3; 14.5.16. Gonzales, Herodotos'un aktardığı Ares oraklının (VII.76), Aspendos sikkelerinde bulunan savaşçı ve kahin tasvirlerine olası coğrafi yakınlığına dikkat çekmiştir ve Mopsos geleneğinin bölgede kehanet veren yerli bir savaşçı-tanrı imgesi olarak tezahür edebileceğini aktarmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Gonzales 2004, 375.

326 Hareward, yazıtta geçen *Antikhamos* isminin büyük ihtimalle yanlış yazıldığını ve *Antimakhos* olarak düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı şekilde *Nanes* yerine *Nannis* olabileceğini de eklemiştir; Hereward 1958: 66, nr. 13; SEG 17.650.

327 Sillyon'daki Ares kültü hakkında bk. Özdemir & Taşkıran 2021.

328 Hill 1897, 165. 1, lev. 29, 5; Imhoof-Blumer 1902, 350-351, lev. XII, 5-8; SNG von Aulock, 4865-4867; SNG France 3, 951-955; 960-965; SNG Pfälzer, 907-919. Ayrıca bk. Özdemir & Taşkıran 2021, 113.

329 SNG Pfalzer, 917-919.

cepheden sağ elinde yere dayalı mızrağı ve sol elinde ayaklarının arasında veya yanında kalkan tutan bir ikonografiyle tasvir edilmiştir.[330] Sillyon'da Ares'in varlığı günümüze kadar sadece numismatik veriler ışığında belgelenmiştir ve tanrıya ilişkin herhangi bir epigrafik belgeye henüz ulaşılamamıştır. Sillyon'da basılan sikkeler Ares kültü bağlamında incelendiğinde tanrı kentte MÖ IV-III. yüzyıldan MS III. yüzyıla kadar uzun ve kesintisiz bir biçimde tapınım görmüş olmalıdır. Sillyon'un topografik özellikleri nedeniyle doğal bir kale görünümüne sahip olması ve buna bağlı olarak siyasi tarihinde Klasik Dönem'den itibaren askeri bir üs, garnizon olarak işlev görmesi, kente askeri bir misyon kazandırmıştır.[331] Dolayısıyla Ares'in erken dönemlerden itibaren Sillyon'daki varlığı kentin askeri karakteriyle yakından ilişkili gözükmektedir.[332]

Syedra: Pamphylia Bölgesi'nin doğu sınırında yer alan Syedra bölgedeki Ares kültü hakkında önemli ve birbirini bağlayıcı epigrafik-numismatik veriler barındırmaktadır. Akropolis tepeliğinde geç döneme tarihlenen bir yapı kompleksinin güney duvarında devşirme olarak tespit edilen yazıt dikkat çekmektedir. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen ve içeriği nedeniyle daha eski bir yazıtın kopyası olarak yorumlanan yazıt Ares'e ilişkin bir kehanet metni içermektedir[333]:

> "*Karma halkların verimli topraklarında yaşayan Syedra'nın Pamphylialıları, şehrin ortasına, insanların kana susamış katili Ares'in bir heykelini dikin ve onu, Hermes'in demir bağlarıyla bağlı tutarken (onun) yanında kurban adakları gerçekleştirin. Diğer yandan o, yalvaran birine benziyorken bırakın Adalet hüküm vererek onu yargılasın. Çünkü böylelikle, memleketinizin toprağından kötü ayak*

330 SNG France 3, 969-970; Özdemir ve Taşkıran 2021, 114, fig. 7-9. Aynı ikonografik özellikleri barındıran Mars Ultor kült heykeli için bk. Simon 1984, 515, no. 24-24a.

331 Sillyon'daki Pers garnizonu için bk. Bosch 1957, 19; Brandt 1992, 29; Arslan 2008, 51; Grainger 2009, 73; Taşkıran 2020, 7-8.

332 Konu özelinde detaylı bilgi için bk. Özdemir ve Taşkıran 2021, 28-29.

333 Bean-Mitford, 1965: 21-23, no. 26; Robert, 1966: 91-100; Parke, 1985: 157-158; Merkelbach and Stauber, 1996: 30-31; de Souza, 1997: 477; *SEG* 41, 1411; Gonzales, 2004: 279-280. Syedra'daki yazıtla aynı uygulamayı tavsiye eden bir kehanet yazıtı da Ikonion'da bulunmuştur. Kehanetin nereden alındığı net olmamakla birlikte, Ionia sınırları içerisinde bulunan Klaros Apollon'undan alındığı ve MÖ I. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Zira söz konusu yanıt metni Klaros'ta vebaya karşı verilen kehanet metinleriyle oldukça benzerdir. Tomaschitz (2004) ise metnin MS II. yüzyıla ait olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Herodotos'un (VII. 76) aktardığı ve Batı Pamphylia, Güney Pisidia ve Doğu Lykia (Ekizce?) üçgeninde aranması gerektiği düşünülen, Ares kehanet merkezinin de bu yazıtın çıkış noktası olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

takımını sürdükten sonra size tabi olacak ve çok dua edilmiş zenginliği artıracak. Fakat siz de, ya onları kovalayarak ya da onları çözülemeyecek bağlarla kelepçeleyerek kendiniz hep beraber bu zor işe el atın ve yağmacılardan korkunç intikamı almayı ertelemeyin. Çünkü böylelikle zarardan kurtulacaksınız."

MÖ. II. yüzyıl itibarıyla bölgede artan korsanlık ve haydutluk faaliyetlerine maruz kalan Syedralıların, ilahi bir rehberlik için kahine danıştıklarını söz konusu yazıttan anlayabilmekteyiz. Syedralılar kahine muhtemelen "*Kentimizi yağmalayan ve topraklarımızı tehdit eden korsanlara karşı nasıl mücadele edebiliriz?*" şeklinde bir soru yöneltmişlerdir. Bu soruya cevap olarak ise Tanrı, *polis*in ortasına Hermes'in demir zincirlerine vurulan bir Ares heykelini dikilmesini, Dike'nin ise onu yargılamasını ve kurbanlar sunmalarını içeren ritüel bir törenden bahsetmektedir. Faraone'ye göre, bu ritüel gerek kurbanların - korsanlar ve onları temsilen Ares'i - gerekse ritüelleri gerçekleştirecek olanların - Syedralılar ve temsilen Dike - kötü ruhları (korsanları) topraklarından kovmak için düzenlenecektir.[334] Törenin amacı savunma amaçlıdır ve haydutların/korsanların yağmalarıyla vücut bulan 'düşman Ares' zincire vurularak etkisiz hale getirilecektir. Gonzales'e göre ise kehanet, ritüelin amaçlarını açıkça ortaya koymaktadır; ilk olarak Ares'in pasifize edilmesi ve ardından buna bağlı olarak "*zengin topraklarda ortak yaşayan karma insanlar*" için hayati bir işlevi olan toprağın bereketinin ve güvenliğinin onun (Ares) güvencesi altına alınması. "*Böylece düşman sürüsünü (korsanları) ülkenizden uzağa sürdükten sonra, sizin için barışçıl bir tanrı olacak...*" Ares, düşmanları Syedra ülkesinden bizzat kovacak ve refahın devam etmesini sağlayacaktır. Yazıt, sürecin tekrarını açıkça talep etmese de, heykelin yıllık olarak zincirlenmesi, koruyucu güçlerinin Syedra'ya bağlı kalmasını sağlamaya hizmet edecektir[335]. Ares'in zincire vurulma sahnesi MS II. ve III. yüzyıllara tarihlenen Syedra sikkelerinde görülmektedir. Dolayısıyla bu sikkeler, kehanetin öğütlerinin görsel temsilleri gibi görünmektedir ve bunun, şehrin ortak hafızasında önemli bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Bu sikkelerde Ares beş farklı tipte görülmektedir. Genel olarak ayakta (bir kez ise kayanın üstünde), mızrak ve kalkanıyla tasvir edilen tanrı, ayrıca Aphrodite ve Hermes ile ya da Hermes ve Dike ile birlikte tanrı(ça)ların arasında görülmektedir.[336] Syedra ve Lyrbe'de MS II. ve III. yüzyıla tarihlenen Roma

---

334 Faraone, 1991: 169; ayrıca bk. Dağlı-Dinçer, 2020: 248.

335 Gonzales, 2004: 44-45.

336 Lucius Verus (161-168 AD) *SNG France 2*, no. 641; Gordianus III (238-244 AD), *SNG Switzerland 1*, no. 425; Valerianus I (253-260 AD) *SNG Switzerland 1*, no. 432; Gallienus (253-268 AD) *SNG Switzerland 1*, no. 434; Ayrıca bk. Robert; 1966, 97-100 taf. XIV-XVI; Reis, 2003: 168-191, fig. 18, 32, 39, 45, 49, 50, 29; Güzel, 2018: 67, no 134 (Ares-Aphrodite-Hermes); 69, nos. 1, 42, 73, 82, 91, 93, 94, 98, 105, 120, 129, 140,

İmparatorluk sikkelerinde ise Ares'in, tepeli bir miğfer takar halde, elinde bir mızrak ve kalkan tutar vaziyette tasvir edildiği görülmektedir.[337] Ares heykellerinin zincire vurulmasıyla ilişkili diğer aktarımlar, aynı senaryoya ait ritüellerin farklı varyasyonları gibi görünmektedir. Pausanias (MS II. yüzyıl) Spartalıların muharebelerdeki zaferini garanti etmesi için Hipposthenes'in tapınağının karşısında savaş tanrısı Enyalios'un (Ares) zincire vurulmuş bir heykelini tasvir etmiştir.[338] Enyalios/Ares'in Sparta'da zincire vurulması ve savaştaki galibiyetlerin devam etmesini sağlamak için yapılan yorum Syedra kehanet yazıtı ile benzeşmemektedir. Zira Klaros kehanetinde Ares'in zincire vurulması "iyi talihi (savaşta mükemmelliği Syedralılar tarafında tutmayı)" teşvik etme arzusuna ve "kötü talihi pasifize etmeyi ve topraklarından defetmeyi ('savaş'ın etkilerinden korunmalarını) vurgulamaktadır[339]. Palatine Anthology'deki (9.805) bir epigram ise Ares'in Thrakia'da gömülü bir heykeli hakkında bilgi vermektedir. Bu riütele göre Ares yere gömülü[340] olduğu sürece Gotlar asla Thrakia topraklarına ayak basamayacaktı. Ayrıca Photius (MS IX. yüzyıl) Thrakia'yı tehdit eden barbarlardan korumak ve onları topraklarından uzak tutmak için gerçekleştirilen benzer bir zincire vurma ritüelinden bahsetmektedir;[341] Constantius Chlorus (MS 293-306) döneminde yaşamış olan Thrakia valisi Valerius, İmparatora verdiği raporda, gümüş heykellerin bulunduğu bir hazinenin yerini bildirmektedir. Yerel halk kendisine bu alanın kutsal olduğunu ve gömülü

143 (Ares); 72-74, 50, 70, 95, 100, 106, 109, 114, 119, 127, 130 (Ares-Dike-Hermes); krş. Tomaschitz 2003: 142; Gonzales, 2004, 439.

337 Laertes: RPC IV, no. 11037, Etruscilla (249-251 AD), Volume IX no. 1200; Lyrbe: Marcus Aurelius (161-180 AD), RPC IV, no. 9332, Gordianus III (238-244 AD), BMC Cilicia, no. 4; Syedra: Salonina (253-268 AD), SNG Switzerland 1, Levante-Cilicia, no. 445.

338 Pausanias (3.15.7), Spartalıların bu ritüelinin her zaman aynı yerinde kalması ve uçup gitmemesi için kanatsız bir Nike heykeli diken Atinalılara benzediğine değinmektedir.

339 Gonzales 2004, 440.

340 Ritüelin nasıl gerçekleştiği tam olarak net değildir. Rubrik heykelin gömüldüğünü (*κεχωσμένην*) belirtirken, epigram ise büyü yoluyla Ares'in itaatkar hale getirildiğini önerebilecek belirsiz bir dil kullanır (*κέκλιται* = "yere serildi/boyun eğdirildi?"). Paton (*Loeb*) bunu "yerde durur" şeklinde çevirirken, Waltz (1974), "*couché*" olarak tercüme eder, ancak bir notta "*appuyé*"nin Hellence anlamına daha yakın olabileceğini öne sürer. "*κατακλίνειν"* fiilinin büyü ritüellerindeki konteksine ilişkin tartışmalar için bk. Maltomini, 1979, 102. Faraone (1991, 170) ise Ares'in çaresizce yere serilmiş durumdaki heykelinin (ve aynı zamanda zincirlenmiş?) sonradan dikildiğini ve daha sonrasında ise tanrıyı dizginlemek için toprağa gömülmüş olabileceği yorumunu aktarmıştır. Bu duruma ilişkin farklı bir anonim yorum ise, Tanrının dikili heykelinin, bir ayin sırasında "devrildiği" ve ardından kaidesiyle birlikte gömülmüş olabileceğidir. Her durumda ritüel, Thrak topraklarından düşmanı savuşturma umuduyla Ares heykelinin gömülmesini (belki de aynı zamanda zincirlenmesini) içermektedir.

341 Phot. *Bibl*. 80, 177; krş. Dağlı-Dinçer, 2020: 249.

heykellerin antik bir törenle kutsandığına değinmiştir. İmparatorun yetkisiyle bölgede yapılan kazılarda, elleri arkadan bağlı, barbarların işlemeli kıyafetleri giymiş, uzun saçlı ve Kuzey'e, yani barbarların ülkesine doğru eğimli üç gümüş heykel bulunmuştur. Heykeller gün yüzüne çıkarıldıktan kısa süre sonra Gotlar, Hunlar, ve Sarmatlar Thrakia ve Illyricum'u işgal etmişlerdir.[342]

Yukarıda ele alınan örnekleri, Syedra kehanet yazıtı ile birlikte incelediğimizde Ares'in zincire vurulma sahnesi kenti düşmanlardan koruma ve uzaklaştırma üzerine kurgulanmıştır. Kehanetin içeriğine göre Syedra'da zincire vurulan Ares heykeli *polis*'in ortasına dikilmesi gerekiyordu. Heykelin bir tapınakta yer alıp almadığı konusunda yazıt bilgi vermese de, muhtemelen heykel yanında tanrıya kurbanların sunulduğu açık bir alanda sergileniyordu.[343] Bu adakların bir defada mı yoksa sürekli mi sunulduğu bilinmemektedir; ancak Faraone, edebi kaynaklara dayanarak, kriz dönemlerinde kentlerde dikilen bağlı heykellerin, kendilerine kurbanlar sunulan kült heykeller olarak görülebileceğini öne sürmüştür.[344] Gonzales ise, zincirlerin sadece tanrıya kurban sunumu sırasında mevcut olduğunu ve bu törenlerin Ares'in barışçıl ve refah verici eğiliminin devam etmesini sağlamak için her yıl gerçekleştiriliyordu.[345] Kehanete göre, Syedralılar Ares'i zincire vurduktan sonra düşmanlara karşı üstünlük elde edecekler ve barışa kavuşacaklar, nihayetinde ise vatandaşların da özledikleri refah ve huzura kavuşacaklardır. Dolayısıyla Ares'in Syedra'da yüksek saygı gören, kurumsal bir kültü olması beklenebilir. Öyle ki kentte yürütülen son çalışmalarda Ares rahipliğine ilişkin yeni yazıtlar belgelenmiştir. Bunlardan ilki kentin sütunlu caddesinin batı kısmında bulunan ve üst kısmında bir heykele dair ayak izleri barındıran onurlandırma yazıtıdır. MS I. yüzyıla tarihlendirilen yazıtta Demis'in atalarından kalan Ares rahiplik görevini sürdürdüğü öğrenilmektedir.[346] Aynı caddede ele geçen diğer onurlandırma yazıtında ise Aurelius Kalliklianos Rufinianos Poteitos isminde yüksek mevkilerde görev yapmış vatandaşın aynı zamanda *eirenarkhes*lik ve Ares rahipliği görevlerini de yerine getirdiğini öğrenmekteyiz.[347] Bu bilgiler ışında Syedra'da Ares'in yüksek saygı duyulan ve kurumsal bir kültü olduğu söylenebilir.

---

342 Faraone 1991, 172-180; krş. Dağlı-Dinçer, 2020: 249.

343 Dağlı Dinçer, 2020: 249.

344 Faraone, 1991: 172.

345 Gonzales, 2004: 440.

346 Adak, 2022: 5-9, no. 1.

347 Adak, 2022: 14-16, no. 7.

Perge: Pamphylia'nın önemli kentlerinden Perge'de Ares kültü ve tapınımı incelendiğinde tanrının gerek *polis*in mitolojik kurucularının ataları arasında yer alması gerekse ele geçen adak yazıtları dikkate alındığında tanrının kurumsal bir yapıyla temsil edildiği anlaşılmaktadır. Kentin güney girişinde, Hellenistik kulelerin arkasında kentin önde gelen hayırhahlarından Plancia Magna'nın destekleriyle yapılan oval bir komplekste kentin mitolojik ve tarihi-çağdaş *ktistes* heykelleri sergilenmiştir[348]. Kentte yapılan kazı çalışmalarında ele geçen mitolojik bir *ktistes* heykeline ait kaidede bulunan yazıtta Ares'in torunu Orchomenoslu Minyas'ın adı geçmektedir. Bu bilgi Homeros'un, Minyas'ı Ares'in oğlu Ialmenos'un oğlu olduğunu ve Orkhomenos soyundan geldiğini aktarmasına dayanmaktadır.[349] Akropolis'te MS III. yüzyıla tarihlenen, bir duvarda devşirme olarak kullanılmış ve Ares'e yapılan adak sunularını kaydeden iki yazıt ele geçmiştir. Bunlardan ilki, "Eumelianos'un ikinci yılında, Demetrios Keramas oğlu Demetrios, ilk üç aylık süre içerisinde Akropolis'i olaysız bir şekilde koruyarak Ares Epekoos'a (duaları işiten) adadı" şeklindedir.[350] İkincisi de aynı formülü takip eder ve yeminlerine göre Ares'e ve vatana adak yapan *paraphylaks* (παραφύλαξ) isimlerini de belirtir.[351] Bu yazıtlara ek olarak yaklaşık 20 yıl sonra ele geçen aynı içeriğe sahip yeni bir yazıt da *paraphylaks* adağını konu edinmektedir. Üst kısmı kırık olan yazıt ".... akropolisi olaysız bir

---

348 Kentin güney girişindeki Hellenistik Dönem'de inşa edilen iki kule, Pax Romana (MÖ I.-MS I. yy) döneminde işlevini yitirmesi üzerine Plancia Magna'nın girişimleriyle görsel ve işlevsel olarak prestijli bir komplekse dönüştürüldüğü anlaşılmıştır Hadrianus Dönemi'nde (117-138) kulelere 28 niş içeren oval, iki taklı bir avlu ve avlunun arkasına üçlü bir anıtsal kemer eklenmiştir. Oval avluyu doğu ve batıda çevreleyen karşılıklı duvarların herbirinde 7 tanesi alt kısımda, 7 tanesi ise üst kısımda 14 adet olmak üzere toplam 28 adet niş yer almaktadır. A. M. Mansel tarafından yürütülen kazılarda avlunun doğu ve batı duvarlarının önünde gerçekleştirilen kazılarda üzerinde Eski Yunanca yazıtlar bulunan ve üzerinde kentin *ktistes*lerinin isimlerinin nominatif halde yazılı olduğu 9 adet heykel kaidesi bulunmuştur. Heykelleri bulunamayan bu kaidelerden 7 tanesi mitolojik, 2 tanesi ise tarihi-çağdaş kurucuların isimleridir. Şahin'e göre, Plancia Magna kompleksin küratörü olarak, *ktistes*leri kendisinin seçtiğini öne sürer ve *ktistes*lerin önemi ve heykel kaidelerinin büyüklüğüne göre şöyle bir sıralama yapar: Alt katın bir tarafında ortada Labos, onun iki yanında Makhaon ve Mopsos, onların iki yanında Rhiksos ve **Minyas** ve en başta Kalkhas ve Leonteus; karşı tarafta, ortada M. Plancius (Rutilius) Varus, onun iki yanında C. Iulius Cornutus Tertullus ve C. Rutilius Plancius Varus, onların iki yanında Plancia Magna ve C. Plancius Varus, en başta C. Iulius Plancius Varus Cornutus ve [---------] [Plancius] Varus. Detaylı bilgi için bk. Mansel, 1956; Bulgurlu, 1999: Özdizbay, 2012: 52-62; Dinçer-Dağlı, 2020: 47.

349 Hom. *Il*. II. str. 512; Ayrıca bk. Mansel, 1956:109; Weiss, 1984:181; Merkelbach and Şahin, 1988: 118, no. 26; Şahin, 1999.

350 Şahin, 1999: no. 234.

351 Şahin, 1999: no. 235.

şekilde koruyarak Ares'e adağı sundu" şeklindedir.[352] *Paraphylaks*lar *polis*e verdikleri hizmetin doğası gereği başlarına gelebilecek tehlikelerden kendilerini koruduğu için Ares'e minnettarlıklarını açıkça göstermişlerdir. Ares de onları güvende tutarak şehirlerini korumuştur. Şahin, söz konusu yazıtlı blokların akropolisteki bir gözetleme noktasına ait yapının (*paraphylakeion*) duvarlarına ait olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.[353] Kentte ele geçen Ares'e ilişkin son yazıt ise Perge'de kurumsallaşmış bir Ares kültünü ispatlayan Artemidoros ismindeki Ares rahibine ait onurlandırma yazıtıdır.[354] Perge'de *demiourgos* ve Ares'in rahibi olarak görev yapan ve *gerousia* tarafından altın taçlı heykeli dikilen Artemidoros aynı zamanda kentte Artemis'in de rahibidir. Son olarak, bir zamanlar tiyatronun sahne binasının üçüncü katını süsleyen Gallienus (MS 253-268) dönemine ait Gigantomakhia frizinde Ares, Athena, Aphrodite, Helios ve Eros gibi diğer tanrıların yanında bir savaş arabasında tasvir edilmiştir.[355] Elde edilen veriler değerlendirildiğinde Perge'de Tanrı Ares'e saygınlığın yüksek olduğu, tanrının kurumsallaşan bir külte sahip olduğu ve tanrının kentin koruyuculuğunu da üstlendiği açıktır. Ares'in muhtemel tapınağının yeri henüz bulunamamış olsa da, *paraphylaks* yazıtlarının Akropolis'de bulunduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu alanda yürütülecek çalışmaların Ares kültüne ilişkin yeni veriler sunması beklenebilir.

Side: Side, Pamphylia Bölgesi Ares kültü ve tapınımı hakkında numismatik veriler ve epigrafik belgeler aracılığıyla önemli bilgiler sağlamaktadır. Numismatik bulgular Ares'e ilişkin bölgenin diğer kentleriyle benzer veriler sunmaktadır. Caracalla (MS 198-217) Dönemi'ne ait sikke üzerinde Ares, elinde bir mızrak tutar durumda, bir sunağın veya bir heykel kaidesinin üzerinde Caracalla'nın zırhlı büstüne bakarak tasvir edilmiştir.[356] Benzer şekilde, Decius'un (MS 249-251) sikkeleri de mızrak ve kalkanla ayakta duran bir Ares'i tasvir etmektedir. Side'de Ares aynı zamanda heykel tasvirleriyle de görülmektedir. "M Binası"nda Antoninler dönemine tarihlenen *Ares Borghese* tipi bir heykel bulunmuştur. Tanrı çıplak tasvir edilmiştir ve sol tarafında bir ağaç gövdesi, zırh ve kılıçla desteklenmektedir.[357] Ayrıca Side'nin kuzeydoğusunda, Çavuşköy'de bir mezarda Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen, miğfer ve zırh giyen, elinde mızrak ve kalkan tutan (sikkelerde bunu anımsatan bir ikonografi) tanrının

---

352 Yazıt tarafımdan yayına hazırlanmaktadır.

353 Şahin, 1999: 173. Termessos'da epigrafik olarak belgelenen *paraphylakeion* için bk. TAM E3.14,1. 14; Lanckoronski, Statde Pamphyliens und Pisidiens II, 56.-57, no. 58.

354 Şahin, 1999: no. 252.

355 Alanyalı, 2007: 85-90.

356 Vermeule 1968, XVII; https://www.mfa.org/collections/object/coin-of-side-with-bust-of-caracalla-261890.

357 İnan, 1975: 43-46.

mermer bir heykelciği bulunmuştur.[358] Aphrodite ve Zeus heykelciklerinin yanında bulunan bu heykelcik, Sideliler'in öbür dünya inançlarında ve cenaze törenlerinde tanrının rolüne işaret ediyor olabilir. Sadece tanrının kendisi değil, bazen nitelikleri de taş üzerinde tasvir edilebiliyordu. Şu anda Side arkeoloji müzesinde yer alan bir lentoda, şehrin en saygıdeğer tanrılarının; Dioskouroi'nin *piloi*'u, Hermes'in *kerykeion'*u, Herakles'in sopası, Athena'nın mızrağı, Zeus'un yıldırımı, Tykhe'nin dümeni, Ares'in miğferi ve genellikle Demeter ile ilişkilendirilen orağın atribüleri betimlenmektedir.[359]

Kentte Ares'e ilişkin epigrafik belgeleri incelediğimizde, teritoryumdan ele geçen iki yazıt, tanrının bilinen özellikleri dışında, tamamen farklı bir içerik sunmaktadır. İkisi de muhtemelen MS II-III. yüzyıla tarihlenen yazıtlardan ilki Manavgat'ın yaklaşık 25 km doğusundaki Sarnıçbeleni'de yol kenarında bulunan bir adak yazıtıdır:[360] "*Trebemis oğlu Memnon, Tanrıdan kehanet aldıktan sonra, bronz kült heykeli Nesba'nın oğlu Trebemis adına tanrı Ares'e masrafları kendisine ait olmak üzere adadı. Tanrı merhamet ettikten sonra yeminini yerine getirdi*"[361] Bu yazıta benzer ancak korunma durumu daha kötü durumda olan diğer adak yazıtı ise, yine Manavgat'ın yaklaşık 29 km doğusunda, Sarnıçbeleni'ye 7 km uzaklıkta bulunan Çakıl köyündeki Gebece'de bir evin duvarında bulunmuştur:[362] "*Kaikoni[.....]agos'un oğlu, Woxes'in [... oğlu/kızı] yeminine göre, [en çok görünen] tanrı Ares'ten [bir kehanet almış], masrafları kendisine ait olmak üzere kaide ile birlikte heykeli (agalma) ve ikonu (eikonion) tanrı Ares'e adadı*".[363] Gebece'de bulunan ikinci yazıt, ilk yazıta göre tamamlanmış ve iki yazıtta da geçen 'χρηματιστής' sözcüğü Ares'in adak adayanların sorularına ya bir rüya yoluyla ya da daha resmi bir kehanet danışma yoluyla yanıtladığını göstermektedir.[364] Bu durum oldukça şaşırtıcıdır, zira Ares ne Hellen *pantheonu'nda* ne de Roma'da (Mars) kehanet veren bir tanrı olarak bilinmemektedir. Robert'e göre *khrematisteis* kelimesi, 'kehanet almak' anlamına gelir, ancak bu kehanetin mutlaka bir tapınaktan ya da kutsal alandan alnmış olması

358 İnan, 1975: 67-68.

359 Nollé 1993: 201-202, no. 24.

360 Hellenkemper and Hild 2004, 832.

361 Yazıt ilk olarak Mitford tarafından bulunmuştur ve Tomaschitz tarafından okunmuştur (Tomaschitz 1998, 16, no: 7); Tomaschitz 5. satırdan itibaren eksik olan kısımları "ὑγιῶς γενομένου Θεοῦ ἀπέδοκεν εὐχήν = Tanrı ona sağlığını bahşettiği için yeminini yerine getirdi" şeklinde tamamlamış; Nolle ise eksik kısmın "ὑγιῶς γενομένου Θεοῦ ἀπέδοκεν εὐχήν = Tanrı merhamet ettikten sonra yeminini yerine getirdi" olarak tamamlamıştır*; I.Side,* 378; Hellenkemper and Hild 2004, 832.

362 Hellenkemper and Hild 2004, 8, 542.

363 *I.Side,* 377.

364 Büyükkolancı and Engelmann 1991: 137-144.

gerekmez, bunun yerine kişiye rüyasında verilmiş olabilir.[365] Nolle, Gebece yazıtının deformasyondan dolayı eksik durumda olan orta kısmında tanrıya ait bir *epitheton* bulunması gerektiğini ve bu boşluğu tam olarak doldurabilecek - aynı zamanda içerik açısından da uyum sağlayan - *epihanestatos* (en görünür güce sahip tanrı) sıfatını eklemiştir[366]. Her iki yazıt da Ares'in *agalmata*sını (heykelini) adadıklarını kaydederken, ikinci yazıtta hem *agalma* hem de *eikonion* adağı yer almaktadır. Hellence'de 'heykel' kelimesini karşılayacak bir kelime literatürde henüz tam olarak yerini bulamamıştır. Heykelleri tanımlamak veya atıfta bulunmak için kullanılan *agalma* (ἄγαλμα), *eikon* (εἰκῶν), *eikonion* (εἰκόνιον), *ksoanon* (ξόανον), *andrias* (ἀνδριάς), *bretas* (βρέτας) *etc*. Hellence terimler, onların işlevlerine, içinde bulundukları döneme ve kontekse bağlıydı.[367] Bu kelimelerin hepsi birer 'imge' olarak kabul edilse de Robert'e göre bir *agalma* her zaman bir ölümsüzü, tanrıyı veya tanrılaştırılmış imparatoru temsil eden dini bir bağlama ait 'görsel'di ki bunun genellikle bir heykel olduğu sonucuna varmıştır; *eikon* ise, yaşayan bir imparator veya yerel bir memur gibi bir ölümlünün onurlu bir "benzeri"ydi.[368] Robert'in bu argümanı genel olarak kabul edilmiş olsa da, Price farklı bir perspektiften konuyu ele alarak iki kelime arasındaki anlama ilişkin yeni bir yorum getirmiştir[369]. Price'a göre hem *agalmata* hem de *eikones* bir kültün 'imge'leri ve dini bir işlevi olabilir ancak iki terim arasındaki temel ayrım yerleştirildikleri yerdi. Öte yandan, anlamı "benzerlik" olan *eikon* veya küçültülmüş hali olan *eikonion*, genellikle onursal portre heykellerini ifade etmekle beraber heykel ve heykelciklerden, tondolara ve boyalı resimlere kadar çoğu materyali ifade edebilir.[370] Örneğin Herodotos, *eikon* kelimesini kahraman heykelleri, hayvanlar, taştan ve tahtadan erkek ve kadın tasvirleri, boyalı portreler için kullanmıştır.[371] Bu noktada, Side *khora*'sında bulunan kehanet yazıtlarında bahsedilen Ares'e sunulan *agalma*'ların ve *eikonion*'un ne tür bir 'imge' olduğu bilinmemektedir. Gonzales, Gebece'deki yazıtta geçen *eikonio*n'un dini bir işlevi olabileceğini ve bu objelerin bir heykelcik, tanrının resmedildiği bir adak levhası veya küçük bir figür olabileceği yorumunu yapmıştır. Ayrıca Kuzey Lykia'da, Oinoanda *khora*'sından ele geçen yazıtlı bir madalyonu[372] buradaki

---

365 Bu türden pek çok adak, bir rüya kehanetinin sonucu olarak yapılmıştır, bk. Robert, 1963: 380-38l; Lane 1976: III 24; Nock 1986: I 45-47; Veyne 1986: 259-283.

366 *I.Side*, 377.

367 Keesling, 2017: 837-861.

368 Robert, 1969; 832-840 (vol. II).

369 Price, 1984: 178; krş. Dağlı-Dinçer, 2020: 254.

370 Keesling, 2017: 837-861; krş. Dağlı-Dinçer, 2020: 253-254.

371 Herodotos'un heykel teminolojisi için bk. Hermary, 1994: 21–29.

372 Bkz aş. böl. 3.1.9: Myangla.

eikonion ile ilişkilendirmektedir. Aralarında ikisi Ares rahibi olan ve hediyeleri *summa honoraria* olarak kabul edilebilecek beş kişinin isminin geçtiği ve Ares'in oldukça detaylı bir 'imge'sini taşıyan adak madalyonları, *eikonia* olarak kabul etmiştir[373]. Bunun yanı sıra, *Royal-Athena Galleries*'in XIV. kataloğunda[374] sergilenen eserler arasında Ares'e adanan ünik bir bronz heykelcik/e*ikonion* adağı yapan kişilerin isimleri nedeniyle dikkatimizi çekmektedir: "*Trokondas oğlu Menis (ve) Lamakhos'un kızı La(l)la, Ares için (bu) adağı dikti*".[375] Büyük olasılıkla MÖ III. yüzyıla tarihlenen ve üzerinde Lykia ve Pisidia'da bilinen *Menis*, *Trokondas* (Τρόκονδας) ve *Lalla* Λά(λ)λα isimlerinin geçtiği 13,4 cm yüksekliğindeki bu bronz heykelcik söz konusu yazıtın *eikonion*'u ile ilişkilendirilebilecek özelliklere sahiptir. Söz konusu yazıtlara ilişkin *agalma*'ların bronz olmaları sebebiyle henüz antik dönemde çalınıp eritilebileceği göz önünde bulundurulsa da, yukarıda irdelenen *agalma* ve *eikonion*'lar veya bu örneklere benzer kült objeleri incelediğimiz kaidelere yerleştirilmiş olmalıydı. Bu varsayımdan hareketle *agalma, eikon ya da eikonion'*lar tapınakların yanı sıra kırsaldaki kutsal alanlara yerleştirilen ve tanrıların kült heykelleri olarak kullanılan dini amaçlı heykel ve heykelcikleri ifade ettiğini söyleyebiliriz. Sarnıçbeleni ve Gebece'de tespit edilen Ares adak yazıtları, gerek bulundukları konum itibarıyla birbirlerine yakın mesafede olmaları (7 km) gerekse içeriği bakımından birbirleriyle bağlantılı olsa da söz konusu yazıtlı heykel kaidelerinin sergilendiği *in-situ* lokalizasyonu belirlemek şu an için mümkün görünmemektedir. Yazıtların buluntu yerleri surlar, kuleler ve gözetleme kulelerinin bulunduğu kırsal yerleşim özellikleri gösteren küçük bir yerleşim (*polikhnikon*) ya da köy (*kome*) olabilecek kırsal yerleşim özellikleri taşımaktadır.[376] Bu yerleşimlerin her birinde Ares *agalma*larının sergilenebileceği bir dini yapının varlığından bahsetmek çok mantıklı görünmemektedir. Bu noktada yakın bir *khora*'da çevre köy ve kentçiklerden bölge halkının ulaşabileceği kırsalda (olasılıkla bir tepelikte) bir Ares kutsal alanı aramak daha mantıklı görünmektedir.[377] Ares'e ilişkin bu veriler Athena, Apollon ve Zeus kültleriyle öne çıkan Side'de kentin dini yaşamına hakim görünmüyordu. Ares'in miğferi, diğer önemli Side tanrılarının amblemlerinin yanı sıra kireçtaşından oyulmuş

---

373 Gonzales, 2005: 274-278.

374 Royal-Athena Galleries, *Art of the Ancient World*, XIV, New York-Londres, 2003.

375 Bricault, 2011: 132.

376 Hellenkemper - Hild 2004, 542, no: 832.

377 Çalışmanın son bölümünde incelenen Ekizce Ares Kutsal Alanı bu orakl merkezi için aday konumundadır. Zira kült alanında çok sayıda belgelenen adak steli ve arkeolojik bulgular Ares'in burada yoğun tapınım gördüğünü ve çevre kentlerce ziyaret edildiğini göstermektedir. Ancak kehanet ile ilgili bir veri henüz ele geçmemiştir. Detaylı bilgi için bk. aş. böl. 4.1.

bir lento üzerinde bulunmaktadır ve Ares, hem Hellenistik hem de Roma İmparatorluk dönemlerinde kent sikkelerinde yer almaktadır.

Attaleia: Attaleia'dan Ares'e ilişkin iki adet yazıt karşımıza çıkmaktadır. Kadrates oğlu Kalpurnios Diodoros'a ait olan onurlandırma yazıtı, Ares'in Attaleia'daki bir rahipliğine işaret etmektedir. Yazıt Konsey ve Halk tarafından Apollon, Dionysos, Ares, Artemis Elaphebolos ve Leto'ya hayatı boyunca rahip olarak hizmet eden Kalpurnios Diodoros'a adanmıştır.[378] Farklı rahiplik makamlarının bir arada olması Roma Anadolusu'nda olağan bir durumdur ve Sebastoi rahipliğinin Ares'in rahipliğiyle ilişkilendirilmesine karşı önleyici olmalıdır.[379] Ayrıca yazıt, Kalpurnios Diodoros'un Artemis Elaphebolos'un ve bir Pergeli bir tanrıça olarak tanımlanan Leto'nun ilk rahibi olduğundan bahseder, dolayısıyla bu kültler bölgeye özgü olmalıydı.[380]

3.1.9. Lykia Bölgesi

Lykia Bölgesi'ndeki Ares kültünün en erken izlerine, Geç Arkaik Dönem'e tarihlendirilen Ksanthos sikkesi ile ulaşılmaktadır.[381] Tanrıya ilişkin en eski tarihsel kaynak ise Herodotos'a (MÖ V. yüzyıl) dayanmaktadır. Herodotos'un, Kserkses'in Hellas Sefer'ine götürdüğü ordusunun sayımında farklı etnik grupların, ne tip silahlarla, kaç askerle ve kimin komutası altında katıldığını sıraladığı pasajında (VII. 76) Ares kehanet merkezinin varlığından bahsedilmektedir:

> "*...ların tabaklanmamış deriden küçük kalkanları vardı; her biri Lykia işi ikişer mızrak taşıyordu; bakır başlıklar giyiyorlardı, bu başlıkları sorguçlarla bezemişlerdi ve kulakların üzerinde bakırdan yapılma öküz boynuzları bulunuyordu; bacaklarına kırmızı dolaklar sarıyorlardı. Bu adamların bir Ares kehaneti vardır*" (Hdt. VII.76).

Metin günümüze öznesi eksik bir biçimde ulaşmıştır. Herodotos'un Asya Trakyalıları (Bithynialılar) ve Milyaslılar ile birlikte saydığı bu halkın kimler olduğu ve Ares kehanet merkezinin lokalizasyonu günümüze değin belirsizliğini korumuştur.[382] Bu nedenle Ares kehanet merkezinin nerede bulunduğu ve Herodotos'un tanımladığı halkın kimliği konusunda

---

378 Ramsay, 1883: 263-264, no. 5; IGR III, 780; Robert, 1955: 77, dn. 2; Bean, 1958: 33, no. 21.

379 Gonzales 2004, 445.

380 Dağlı-Dinçer, 2020: 251.

381 Bk. aşağıda Ksanthos.

382 Söz konusu Ares kehanet merkezinin lokalizasyonuna yönelik tartışmalar için bk. Gonzales 2004, 373; 2005, 261-283.

günümüze kadar sunulan öneri ve hipotezler bilim dünyasında henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Lykia'da Ares kültü en az yedi yerde epigrafik olarak belgelenmiştir. Ksanthos, Sidyma, Kyaneai, Oinoanda, Myangla (?), Balboura, Boubon ve Phaselis'te ele geçen Ares kültü ve tapınımına dair sonuçlar aşağıda detaylıca incelenmektedir.

Ksanthos: Ares'in Anadolu'daki varlığının en erken örneklerinden birini Ksanthos'ta Arkaik Dönem'e tarihlendirilen bir sikke aracılığıyla öğrenmekteyiz. Bu sikkede tanrı ön yüzde bir kalkanın içinde, sakallı bir savaşçı görünümünde miğferli olarak tasvir edilmiştir.[383] Bununla birlikte Ares, Ksanthos'ta Sarpedon ile birlikte muhtemelen MÖ I. yüzyıla tarihlenen bir yazıtta, Apollodotos oğlu Aikhmon'un askeri bir zafer için diktiği *tropaion*'da (zafer anıtı) yaptığı adakta geçmektedir.[384] Bu adakla benzer bağlama sahip diğer yazıtta da Aikhmon, Sarpedon ve Glaukos'a askeri bir zafer için yaptığı adakta görülmektedir.[385]. Söz konusu yazıtlarda, Lykia Birliği'nin donanma amirali Sarpedon *phyle*'sinden Aikhmon'un, Gelidonia yakınlarında korsanlara karşı verdiği deniz savaşındaki galibiyeti ve sonrasında onların topraklarına saldırarak korsanları kara savaşlarında da birçok kez bozguna uğratmasından bahsedilmektedir.[386] Dillon, Ksanthos'ta Sarpedon'un bir *heroon*'unu tespit etmiştir.[387] Ares'in de Ksanhtos'ta bir tapınağı ya da kutsal alanı olması beklenebilir ancak henüz buna dair herhangi somut bir veri bulunmamaktadır.

Sidyma: Sidyma'da günümüz Seydikemer ilçesinin Dodurga Mahallesi camisinin duvarında tespit edilen on iki tanrının (*dodeka theoi*) yer aldığı kabartmada Tanrı Ares'in de adı geçmektedir.[388] Sidyma vatandaşları tarafından adanan yazıttaki tanrıların listesi sırasıyla; Hestia, Hermes, Demeter, Poseidon, Zeus, Hera, Artemis, Hephaistos, Athena, Ares ve Aphrodite olarak verilmiştir. Lykia'da isimleri ilk kez Ksanthos yazıtlı dikmesinde geçen on iki tanrılar, kökleri Bronz Çağ'a dayandığı düşünülen tanrı grubunu oluşturmaktadır.[389] Anadolu'da Tunç Çağı Hitit inanışında, Yazılıkaya'da - biri küneform tablet üzerinde diğeri ise kaya kabartmasında olmak üzere - iki kez tasvir edilen, on iki erkek savaşçı tanrıdan oluşan anonim bir grup bilinmektedir.[390] Dynastik Dönem'de yazıtlarda geçen on iki tanrılar özellikle Roma

383 Fellows, 1855: 12, lev. XI, no. 7.

384 *TAM* II. 264; Kommentar için bk. Baker – Thériault 2005, 351-366.

385 *TAM* II. 265; Kommentar için bk. Baker – Thériault 2005, 351-366.

386 Arslan, 2003: 96-97.

387 Dillon, 1996, 229-243; krş. Gonzales 434.

388 Bean, 1978: 81; Long, 1987: 122-123: no. 48.

389 TAM I, no. 44a, 12., no. 44c, 21-22; krş. Özdemir, 2016.

390 Long, 1987: 144-146.

Dönemi'ne tarihlendirilen adak levhalarında ön plana çıkmaktadır.[391] Sidyma'daki kabartma on iki silahlı erkek tanrıyı tasvir etmektedir. Kabartmanın ilk figürü "EPM", yani "Hermes" olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla Sidyma'nın 'On İki Tanrısı', Hellence isimler taşıyan Anadolu'nun kadim on iki tanrısını temsil edildiği bir örnek teşkil edebilir. Ares'in, Anadolu'nun yerel savaşçı tanrısı olarak tezahür edebileceği gibi Olympos'un diğer tanrılarının da benzer bir süreçten geçmesi şaşırtıcı değildir.[392]

Kyaneai: Kyaneai'da Antoninler Dönemi'ne ait Yüce Tanrı Ares'e (Θεῷ μεγάλῳ Ἄρει) ve kurucu tanrıça Eleuthera'ya bir adak yazıtı görülmektedir.[393] Yazıt günümüzde kayıp durumdadır. Theos Megas *epitheton*'u Ares kültünü bu kentin en önemli kültleri arasına yerleştirmektedir. Kentin yakın çevresinde bulunan ve muhtemelen bir tanrı heykelini taşıyan kaidenin tek satırdan oluşan yazıtında Yüce Tanrıya (Θεῷ μεγάλῳ) ithafı yer almaktadır. Şahin, burada geçen tanrının Ares olarak tamamlanabileceğini önermektedir.[394] III. Gordianus (MS 238-244) dönemine ait bir sikkenin ön yüzünde imparator tasvir edilirken arka yüzünde Ares olarak tanımlanan bir erkek figürü görülmektedir. Tanrı zırhı ve miğferi ile ayakta sağa dönük pozisyonda verilmiş ve bir elinde dirsekten yukarı doğru bükülmüş yere dayadığı mızrağı tutmaktadır. Diğer eli ise aşağıda yere dayadığı yuvarlak kalkanı tutmaktadır.[395]

Oinoanda: Dağlık Lykia'nın küçük kenti Oinoanda yakınlarında kaya üzerine kazınmış bir kabartma ve altında yer alan ithaf yazıtı dikkat çekmektedir. Ares tasvirinde yerli unsurlar her açıdan baskındır. Kabartmada Ares, hafif oyulmuş bir niş içerisinde, ayakta durur vaziyette zırhlı, mızrağı ve kalkanı ile tasvir edilmiştir. Korinth tipi uzun, konik formda bir miğfer takmaktadır. Zırhının altına kısa bir tunik giymiş, vücudu cepheden işlenmiştir. Sağ elinde mızrağını tutarken, sol kolu aşağıda zemine dik, yuvarlak bir kalkan tutmaktadır. Duruşu ve giysisi bölgede görülen Ares ikonografisine benzerdir. Özellikle, yukarıda incelediğimiz Taşlıpınar'da belgelenen üç rölyefi hatırlatmaktadır. Kabartmanın hemen altında yer alan yazıt

391 Lykia'da belgelenen on iki tanrıya ait Roma Dönemi kabartmaları için bk. Freyer-Schauenburg 1994; Akyürek-Şahin, 2002.

392 Gonzales, 2004: 435.

393 Spratt and Forbes, 1847: 272; Le Bas and Reinach 1286; IGR III. 700; Robert, 1949: 69-73; 1955: 214, dn. 5.

394 Şahin, 1994: 91, no. 83.

395 von Aulock, Lykien, 91; Milne 2 in NC 1940.

Dositheos oğlu Thoas'ın, Ares Tauropoleites'e adağını barındırmaktadır. Tanrının yazıtta geçen bu *epitheton*'una istinaden kabartma, Ares Tauropoleites olarak tanımlanmıştır.[396]

Ares'in ilk kez bu kabartma üzerinde görülen Tauropoleites *epitheton*'unun anlamı henüz açıklığa kavuşmamıştır. Oinoanda agorasında bulunan bir yazıtta[397] geçen ve işlevi belirlenemeyen, Septimius Severus'a (MS 193-211) adanmış *boukonisterion* isminde bir yapı olduğu bilinmektedir.[398] L. Robert, kentteki *boukonisterion* yapısının boğa güreşlerinin düzenlendiği bir arena olduğunu ileri sürmüştür.[399] Gonzales ise bu fikri benimseyip, kentteki *boukonisterion* yapısının işlevini göz önünde bulundurarak tanrının *epitheton*'u olan Tauropoleites'i, Oinoanda'nın Ares kültünde yer alan törenler arasında ritüel bir boğa avı ya da *taurobolion* ile ilişkili olabileceği fikrini önermiştir.[400] Ancak bu önerinin öncesinde Coulton, Oinoanda'da 1975-1983 yılları arasında yürüttükleri arkeolojik çalışmaları derlediği yayınında[401] *boukonisterion*'u mimari ve etimolojik açıdan değerlendirmiş ve bu yapının işlevinin *gymnasium*'un bir bölümüne ait erkek güreş okulu olduğu sonucuna varmıştır.[402]

Ares'in *tauropoleites epitheton*'una ilişkin dikkat çeken diğer bir ihtimal ise, bölgenin doğusunda uzanan Taurus Dağları ile bağlantılı olabileceğidir. Bursa Arkeoloji Müzesi envanterinde onomastik açıdan bu bölgeye ait olması gerektiği üzerinde durulan Meter Taurene ve Men Tauropoleites'e sunulan bir adak steli, Ares kabartmasındaki *epitheton* ile bağlantılı

396 Heberdey and Kalinka, 1897: 53-54, no. 76: Θόας Δ[ωσί]θεος | θεῷ Ἄρῃ Ταυ|ροπολείτῃ; Ayrıca bk. Robert, 1983: 63, no. 2; 1955: 214, no. 4; 1983: 572; Gonzales, 2004: 431; Ashton, 2005: 77, 87, pl. 6.B; Dökü ve Kileci, 2022: 118, fig. 11. Gonzales (2004: 431-432), adağı sunan Dosithes oğlu Thoas'ın ailesinin Boubon'daki *agoranomos*'u Orestes oğlu Thoas ile akraba olabileceğini düşünmektedir.

397 Heberdey and Kalinka, 1897: 51, no. 70; *IGR* III. 484.

398 Bu yapıya ilişkin çalışmalar ve işlevi hakkında farklı görüşler için bk. Radermacher, 1910: 203-204; Robert, 1940: 316, no. 4; 1946: 149-150; Delorme 1960: 276; Coulton, 1983; 12-14; 1986: 76-83, 88.

399 Robert, 1940: 316, no. 4.

400 Gonzales, 2004: 432.

401 Coulton, 1986: 76-83.

402 Coulton (1986, 81-82), *boukonisterion*'un planının tam olarak belirlenemese rağmen yapının arena için yeterli büyüklüğe sahip olmadığını ve Roma agorasının doğu portikosuna bağlı, Hamam gymnasion kompleksinin yanındaki konumuna dikkate çekmiştir. *Boukonisterion* kelimesi Hellence öküz anlamına gelen βοῦς ile ilişkilendirildiğinden, bina başlangıçta boğa güreşleri için bir arena olarak düşünülmüştür. Ancak Coulton alanın boğa güreşi için uygun olmadığını ve ismin Sparta'da erkekler veya gençler için kullanılan βοῦα kelimesinden türemiş olması gerektiğini aktarmıştır.

olabilir.[403] Tanrıça Meter'in bir dağ tanrıçası, yani Meter Oreia olarak bilinmesiyle de bu durum desteklenmektedir.[404] Pisidia Bölgesi'nin batısındaki Hadrianoi Bölgesi'nde belgelenen bir adak yazıtı da Tanrıça Ma'nın 'Taurene' *epitheton*'una sahip olduğunu göstermektedir. Strabon'un Hellenlerin Enyo ile ilişkilendirdiği Komana'daki Ma tapınağının da özellikle Artemis Tauropolia ile ilişkilendirilmesi oldukça ilginçtir. Strabon, Kappadokia Komana'sında savaş tanrıçası Enyo'nun bir tapınağı bulunduğunu, burada yaşayanlar tarafından aynı tanrıçanın Ma olarak adlandırıldığını ve burada Iphigenia *mythos*'uyla ilişkili Artemis Tauropolos için yapılan bir ritüeli aktarmıştır.[405] Tanrıça Ma'yı Anadolu'da Ares'in karşı cinsteki karşılığı olması ve Taurene *epitheton*unu taşıması, Oinonanda'daki Ares Tauropoleites kabartması ile bağlantılı olabilir. Artemis'in Attaleia ve Perge'de Ares ile ortak rahiplerinin bulunması da Anadolu'da bu iki tanrı arasında bir tür bağlantı olabileceği fikrini akla getirmektedir ancak henüz bu bağlantının içeriği net değildir. Son olarak bu yaklaşımdan tamamen farklı olarak Höfer ise, yazıtta geçen Tauropoleites *epitheton*'unun Stephanus Byzantinus'un bahsettiği Karia kenti Tauropolis ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir.[406] Bu kentin yeri bugüne kadar tam olarak tespit edilememiş olsa da Constantinus Porphyrogennetos'taki bir pasaj (*de Them*. XIV) Lykia-Karia sınır bölgesinde bir yerde olması gerektiğini aktarmaktadır.[407] Oinoanda yakınlarındaki Ares Tauropoleites'e adanan kaya kabartması, tanrının kent teritoryumunda bulunan kutsal bir alanına işaret edebilir. Ares'in bu kaya kabartmasında görülen ikonografisi kentte ele geçen sikkelerdeki tasviriyle de uyumludur. Bu sikkelerde Ares, Hellenistik dönem bronz *didrakhmai*'ların arka yüzünde betimlenmiştir.[408] Bu örneklerde, ön yüzde diademli ve kanatlı Hermes başı, arka yüzde ise ayakta duran zırhlı ve miğferli Ares olarak tanımlanan bir erkek figürü bir elinde yere dayadığı yuvarlak kalkanını tutmaktadır. Dirsekten yukarı doğru bükülmüş diğer elinde ise yere dayadığı mızrağı tutmaktadır.[409] Bu tip Roma döneminde yaygın olarak kullanılan Mars Ultor tipolojisine de benzemektedir.

---

403 Söz konusu adak steli için bk. Akyürek-Şahin and Uzunoğlu, 2019, 240-241. Pisidia'da Hadrianoi bölgesinde Tanrıça Ma'ya atfedilen *Taure[ne] epitheton*'u için bk. Milner, 1998: 70-71, no 155; bu yazıtın önceki edisyonunda önerilen, *Taure[latis] ya da Taure[getis]* için bk. Bean, 1959, 95, no 43; *Meter Metaurene* için bk. *SEG* VI, 619; Talloen, 2015: 60, 248.

404 Anadolu'daki Meter Oreia kültü ve ilgili yazıtlar için bk. Akın, 2016.

405 *Strab*. 12.2.3.

406 Steph. Byz. s.v. Ταυρόπολις- πόλις Καρίας. τὸ ἐθνικὸν Ταυροπολίτης; Höfer, 1916-1924: 138.

407 Ruge, 1934: 33-34.

408 Ashton, 2005: 86, pl. 5.1-7.s.

409 Ashton, 2005: 77, 87, pl. 6.B.

Myangla: Oinoanda'nın yak. 7 km kuzeyinde, günümüz Seki ve Elmalı ilçeleri arasında kalan bir bölgeden geldiği düşünülen Ares ve Zeus büstlerinin tasvir edildiği iki yaldızlı gümüş madalyon ve bir çelenk parçası oldukça dikkat çekicidir.[410] Gümüş levhadan yükseltilmiş dairesel madalyonun çevresinde ve Ares büstünün her iki yanında ithaf yazıtları bulunmaktadır (çap: yak. 0,12 m; ağırlık: 128,95 gr.). İkonografik olarak zengin detaylar veren madalyonda Ares, başını sağa çevirir pozisyondadır. Uzun ve kaslı boynu dikkat çekmektedir. Çift sorguçlu, tüylü ve uzun çeneye kadar uzanan kıvrımlı bir miğfer giymektedir.[411] Miğferin çıkıntılı kenarları dalgalı bir dış çizgiye sahiptir. Alın hizasında, miğfer üzerinden geçen ve başı çevreleyen altın tel ile örülmüş, burgu şeklinde bir taç görülmektedir. Tacın sağında ve solunda ayrı ayrı işlenmiş ve bir deliğe tutturulmuş dik birer tüy bulunur; tüylerde detay yoktur. Kulakları örten uzun yanak parçaları oyma tüy benzeri bir motifle süslenmiştir. Tanrı, iki katmanlı, bezemeli, deri bir zırh giymiştir.[412] Göğsünün sol tarafında, sağ omuzdan gevşekçe çapraz inen bir kuşağa tutturulmuş, kabzasında bir hançer/kısa kılıç görülmektedir.[413]

Madalyonun yuvarlak dış çevresi boyunca ve Ares büstünün sağında-solunda olmak üzere iki kısma bölünmüş farklı ithaf yazıtları kazındığı görülmektedir.[414] İkisi muhtemelen Ares'in rahipliğini yapmış olan ve hediyeleri *summa honoraria* olarak kabul edilebilecek beş kişiden

---

410 Ülkemizden dışarı çıkarılan bu sıradışı üç kültür materyali, ilk olarak 1930 yılında J. Hirsch'in koleksiyonuna girmiş ardından müzayede ile 1957'de W. H. Schab'a satılmıştır. Schab ise bir sene sonra bu üç objeyi, 2000 Amerikan doları karşılığında Boston Güzel Sanatlar Müzesi'ne satmıştır. Söz konusu eserler 1958 yılından beri Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde sergilenmektedir. https://collections.mfa.org/ objects/155286 (erişim tarihi: 18.03.2023).

411 Bu farklı miğfer tipi için; Pergamon Sunağı'nın Artemis levhasında bir dev olarak yorumlan figür tarafından giyilen miğfer için krş. Hermann, 1910: 43, fig. 6; Ayrıca Pergamon Trajaneum'unun batı *stoa*'sının bir alınlığını süsleyen kalkan üzerindeki miğfer kabartması için bk. Hermann, 1895: 48, p1. 24.

412 Zırh detayı için krş: Khalkedon'da yazıtı MÖ I. yüzyıl veya MS I. yüzyıl başlarına tarihlendirilen bir kabartmada, madalyonda görülen Ares zırhına iyi bir karşılaştırma örneğidir (Arch. Anzeiger 46, I93I, I83 f. (fig. 9), '94).

413 Ares'e ait madalyonun detaylı ikonografik açıklamaları için bk. Jacobsthal and Jones, 1940: 18-21. Zeus büstünün tasvir edildiği diğer madalyon için ayrıca bk. Jacobsthal and Jones, 1940: 17-18; https://collections.mfa.org/objects/155287 (erişim tarihi: 18.03.2023).

414 Jacobstahl and Jones, 1940: 16-31 (*editio princeps*); Robert, 1944, 172; 1983: 578-583; Vermeule, 1959: 7; Winkes, 1969: 147-48; Wörrle, 1988: 48, 18; Leschhorn, 1993: 359; Gonzales, 2004: 427-430; Rousset, 2010: 162-164. D. Rousset (2010: 161), 2005 yılında Boston Güzel Sanatlar Müzesi, Grek ve Roma Sanatı Küratörü Chr. Kontoleon sayesinde madalyonların mekanik temizliklerinin yapıldığını ve bu restorasyona istinaden adak yazıtlarını tekrar incelediğini aktarmıştır. Böylelikle ilk edisyonları üzerinde *addenda et corrigenda* yapabildiğini ve metinleri geliştirdiğini belirtmiştir.

bahsedilmektedir. Büstün sol üst kısmında Ares rahibi Hermaios oğlu Harmostos'un madalyonu yaldızladığını (onardığını), hemen altındaki kısımda ise Harmostos oğlu Areus'un onarım amacıyla 30 drahmi verdiğini öğrenmekteyiz. Büstün sağ üst kısmındaki yazıtta Ares rahibi olan Agreophon oğlu Andreas'ın tanrı için altın bir taç yaptırdığı belirtilmiştir. Büstün sağ alt kısmında ise Menekles oğlu Harmostos'un madalyonu yaldızladığı bilgisi bulunmaktadır. Son olarak objenin dairesel kenarına kazınmış olan adak yazıtında şu ifade geçmektedir: Masas oğlu Hermophantos oğlu Menippos 110 yılında 170 (?) Ares ve *Demos*'un rahibiydi.[415]

Bu madalyonun üzerine kazınan yazıtlar Ares'e ve *demos*'a adanmış olduğunu göstermektedir. Form ve konteks bakımından birbiriyle uyumlu bu yuvarlak yazıtlı levhalar aynı kökene sahipse, bu *demos* aynı topluluğu temsil ediyor olmalıydı. Zeus'a ait levha kültün ait olduğu *demos*'u Myanglalılar[416] (Μυανγλέων ὁ δῆμος) olarak tanımlamaktadır. Ancak bu topluluğun statüsü belirsizdir. Myanglalıların lokalizasyonu günümüzde tam olarak bilinmese de Oinoanda teritoryumunda, Seki Ovası'nda bulunan bir kent (*polis*), kentçik (*polikhnikon*) ya da köye (*kome*) mensup bir topluluk olmalıdır. Zira *demos* bir *polis*'e ya da bağımsız bir *kome*'ye, hatta bir kente bağlı köye eşit derecede uygulanabilir bir terimdir. Bununla birlikte, bu terim Küçük Asya'nın güneybatısında kent olmayan topluluklara da sıklıkla verilmektedir.[417] Yazıtlarda adı geçen kişilerin onomastiği, nesnelerin Lykia kökenli olduğunu kuşkusuz doğrulamaktadır; ancak bunu kesinleştirmeye izin vermemektedir. Zeus ve Ares madalyonlarının iddia edilen yere ait olup olmadığı halen belirsizliğini korumaktadır. Bu nedenle Ares madalyonunu sunan Myanglalıların, Seki Ovası'nda yer alması gerektiği kesin olarak kanıtlanamamıştır. Madalyonların tarihi konusunda farklı fikirler mevcut olsa da her ikisi de genel olarak MS I. ve II. yüzyıla tarihlenmektedir.[418]

---

415 Rousset, madalyonun dairesel kenarına kazınan ana ithaf ile altın tacın sunulduğu ithafın eş zamanlı yapılmış olduğunu dolayısıyla Ares'in görevden alınan iki rahibinin madalyonun yapım masraflarını paylaştığını belirtmiştir: Rousset, 2009: 129.

416 Myangla, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World* (2000), harita 65'te varsayımsal olarak Seki'de yer almaktadır; Tab. Imp. Byz. n.v.'de listelenmiş ancak haritalanmamıştır. Ayrıca krş. Rousset, 2009: 129 no. 3.

417 Jacobstahl and Jones, 1940: 25.

418 Jacobstahl and Jones (1940: 30), madalyonların sözde buluntu yeri olan Seki ve Elmalı ilçeleri arasındaki Myangla'dan yola çıkarak tarihi belirlemeye çalışmışlar ve iki alternatif bulunduğunu aktarmışlardır. Bunlardan daha erken olanı ilk alternatifin tarihi gerekçelerle, biraz daha olası olduğunu ve bunu kabul edersek Ares levhasının Tiberius döneminde yapılmış olabileceğini aktarmıştır. Daha geç olan alternatif tarihin ise büstün stilistiği değerlendirildiğinde Hadrianus Dönemi olması gerektiğini belirtmişlerdir. Rousset (2010: 165) ise bölgeye en yakın *polis* olan Kibyra'dan bir dönem baz alarak, burada ve kuzeyindeki bölgede MÖ 85'te başlayan bir Sulla Dönemi'ni seçersek Ares levhasının MS 25'te adanmış, ve sonra MS 85'te

Rahipler tarafından kutsal objelerin bu tip bakım ve onarımları gerek Hellen gerekse Roma uygulamalarından bilinmektedir.[419] İnsanları ya da tanrıların temsillerini bir taç ya da çelenk unsuru olarak süsleyen madalyonlar, Roma döneminde de devam eden Hellenistik bir modaydı.[420] Sağ üstte yer alan yazıtın çelenkten bahsetmesi ve bu çelengin de bulunan nesneler arasında olması, madalyonların bir *diadem* üzerine yerleştirilmiş olabileceği fikrini ortaya çıkarmaktadır. Ancak Jacobstahl ve Jones madalyonların bu işlev için çok ağır ve büyük olduğunu belirtmektedir.[421] Ayrıca bu tip süslemelerin Anadolu'da rahiplerin[422], kralların[423] ve tanrıların[424] göğüslerini süslediğine dikkat çekmişlerdir. Zeus levhasında olduğu gibi muhtemelen Ares levhasında da madalyonları zincirlere ya da kolyelere bağlamak için düzenekler olduğu görülmektedir. Anadolu'ya özgü bu tür bir uygulama, Anadolu'nun güneybatısındaki Ares kültündeki güçlü yerli unsuru bir kez daha ön plana çıkarmaktadır. Ares madalyonu Myangla'nın (?) resmi bir Ares kültüne sahiplik yaptığını, belki de bu madalyonların tanrının orada bulunan bir tapınağında/kutsal yapısına dikilen Ares heykelleri dekore etme amacıyla kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Balboura: Balboura teritoryumunda, günümüzde Ambarcık Köyü Ballık mevkiinde, üzerinde Dioskur'lar ve tanrıçanın tasvir edildiği kaya kabartmaları bulunmuştur.[425] Bu kabartmaların tam karşısında yer alan yüksek bir tepelikte, mağara girişinde bir kayaya kazınmış kehanet yazıtı ve hemen sağ yanında ise bir figür tespit edilmiştir.[426] MS II.-III. yüzyıla tarihlenen yazıtta kehaneti veren tanrınıın kimliği net değildir.[427] Kaya kabartmasında

---

onarılmış olabileceği (?) ihtimali üzerinde durmaktadır. Eğer başlangıç noktasını bölgedeki büyük depremden sonrasına, MS 25'e taşınırsa madalyonun MS 135 ve MS 195'te adanmış olması gerektiğini düşünmektedir.

419 IG V: 2.82; CIL IX:3146; krş Gonzales, 2004: 430.

420 Athenaeus V. 211b, c: Arete büstü ile taç giyen Büyük İskender; Suet. *Dom*. IV: "… *Genç kızlar da Stadion'da yarışlar düzenliyorlardı; o da sandaletleriyle, Grek modasına göre yapılmış mor bir cüppe giymiş ve başına Jüpiter, Juno ve Minerva'nın büstlerini taşıyan altın bir taç takmıştı; Jüpiter'in flameni ve rahipler topluluğu da aynı kıyafetle onun yanında oturuyorlardı; sadece onların taçlarının üzerinde de kendi resmi vardı.*"

421 Jacobstahl and Jones, 1940: 25.

422 Jacobstahl and Jones, 1940: 22, fig. 3;

423 Kommagene Kralı I. Antiokhos heykellerindeki kraliyet giysilerinin bağlanması için kullanılan bu tür düzenekler görülmektedir. Bk. Humann and Puchstein, 1890: 35, 36, 39.

424 Zeus Heliopolitanus'un göğsünde bir Ay çerçevesi taşıyan bronz heykelciği için bk. Cook, 1925: 574.

425 *I.Kibyra*, no. 88; Dökü ve Kileci, 2022: 107.

426 *I.Kibyra*, no. 97; Dökü 2018, 262; 2019a, 515.

427 Corsten (2002: 127) kabartmada kehanet yazıtının yanında yer alan figürün asa, sopa ya da kılıç tuttuğunu belirtmiş ve figürü kehanet yazıtıyla ilişkilendirmiştir. Figürün Apollon ya da Hermes olabileceğini, ancak

yer alan figür cepheden ayakta betimlenmiş, dizine kadar giyimli ve başında konik formda bir başlık/miğfer bulunmaktadır ancak diğer detaylar tahribattan dolayı belirlenememektedir. Alanda tarafımca yürütülen üç boyutlu fotogrametrik belgeleme ve görüntüleme çalışmaları yardımıyla figürün sol elinde dikdörtgen bir kalkan tuttuğu, sağ elinde ise bir *phiale* (?) taşıdığı görülmüştür.[428] Kehanet yazıtının ve Ares olduğu düşünülen kabartmanın bulunduğu kayalık tepenin zirvesine yakın bir konumda, doğal bir açıklıktan içeriye girilebilen büyük bir mağarada ise Ares'e adanmış sekiz satırlık bir yazıt ve kaya kabartması bulunmuştur.[429] Ares olarak tanımlanan figür önden ayakta durur şekilde tasvir edilmiştir. Sol elinde dikdörtgen bir kalkan, sağ elinde ise bir mızrak tutmaktadır. Başında püsküllü Korinth tipi miğferiyle sakalsız olarak zırhlı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Söz konusu figürün yanında bulunan adak yazıtının Ares'e ait olması tanrının tasvir edildiğini kanıtlar nitelikte olmasının yanı sıra kehanet yazıtının yanındaki aynı ikonografik özellikleri barındıran figürün de Ares olması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Ballık'taki Ares kabartmalarının yaklaşık 5 km doğusunda, Kelerli Pınarı yakınında, Yazılı Taş mevkiinde bulunan kaya kabartmaları, Dioskur'lar ve tanrıça tasvirlerini barındırmaktadır. T. J. Smith tarafından, Kelerli Yazılı Taş olarak adlandırılan bölgedeki kabartmalarda[430]; ortada ayakta duran ve cepheden betimlenmiş tanrıça figürü, tanrıçanın her iki yanında ise at üzerinde tunik giymiş, bir elinde atın dizginlerini, diğer elinde sopa/kılıç tutan Dioskur'lar yer almaktadır. Alınlıkta ise, kısa saçlı ve üçgen yüz hatlarına sahip sakalsız bir erkek başı görülmektedir. Dioskur'lar ve tanrıça kabartmasının sol tarafında ise ayrı olarak üzeri kırma çatılı bir niş içine yapılmış ikinci bir kabartma bulunmaktadır. Bu kabartmada ayakta ve cepheden betimlenmiş askeri giyimli, başında konik formda başlığı/miğferi olan bir figür yer almaktadır. Figür sağ elinde kolu dirsekten yukarı doğru dik bir açıyla bükülmüş, dik duran uzun bir mızrak tutmaktadır. Sol elinde ise dikdörtgen formlu bir kalkan tutmaktadır. Kıyafetinin ise birbirine paralel kıvrımlarının detayı net bir şekilde görülür. Bu kabartmaların

---

Apollon için kehanet merkezleri olduğunu, buranın ise kırsalda bulunmasından dolayı kehanet veren Hermes olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca bk. Beceren, 2018: 22.

428 Dökü ve Kileci, 2022: 108, fig. 2.

429 Ballık mevkiinde tespit edilen yazıtın, tezin IV. bölümünde inceleyeceğimiz Ekizce Ares Kutsal alanı adak yazıtlarına benzer şekilde, yerel tarzda oldukça özensiz ve Ares'in *casus*'u (*acc.:* τὸν Ἀρέα) dışında aynı kontekste kazındığı görülmektedir: Τρω[ΐ]|λος δ′ | Πολυ| δ ᵛ· εύκους |ΑΚ[- ca. 1/2 -]ΔΑ || τ ᵛᵛ· ὸν Ἀ|ρέα ᵛ· εὐ|χήν = "A…das oğlu Polydeukes oğlu dördüncü Troilos bu Ares'i adadı" yazmaktadır (Çev.: Kileci, 2022: 25). Kabartma ve yazıtı Roma İmparatorluk Dönemi'ne (II/III. yüzyıl) tarihlendirilmiştir: Dökü, 2018: 262; 2019: 515; Dökü ve Kileci, 2022: 108-112.

430 Smith, 1997: 5, 7, 19, 21, 30, fig. 1b; Beceren, 2018: 38, 109-111, kat. no. 76; Dökü, 2020: 221, fig. 2F; Dökü ve Kileci, 2022: 112.

solunda yer alan yazıt tahribat nedeniyle okunamamaktadır. Smith bu figürü, uzun mızrağı ve küçük kalkanı bulunan, orantısız bir vücuda sahip silahlı erkek kabartması olarak yorumlamıştır.[431] Dökü ve Kileci, bu figürü duruşu ve yüksek konik miğferi, zırhı, kalkanı ve mızrağı gibi ikonografik ögeleri açısından Ballık'ta bulunan kabartma ile ikonografik olarak aynı olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca Ares'in hem bu kaya üzerindeki Dioskurlar ve tanrıça yanında hem de Ballık'ta yukarıda bahsedilen tanrıçalı Dioskur kabartmaları ile bağdaştırmakta ve bu kabartmanın da Ares'i temsil ettiğini aktarmaktadırlar.[432] Bu tespitlerle bağlantılı olarak, Coulton'un Fethiye Karaçulha Köyü yakınlarında belgelediği[433], bir adak stelinde Smith'in ise bunu mezar steli olarak tanımladığı[434] bir kabartmada görülen erkek figürü, Ballık ve Kelerli'deki Ares kabartmalarıyla ikonografik benzerlik göstermektedir. Adak stelinde bir kaide üzerinde ayakta durur vaziyette, zırhlı ve silahlı erkek figürü bulunmaktadır. Baş kısmı kırık olmasına rağmen miğfer giydiği anlaşılmaktadır. Kılıcı tutan ve sağ omuzdan inen kayış bel üzerinden arkaya doğru yönlendirilmiştir. Zırhın altında iki katlı kısa tunik düz ve paralel kıvrımlarla dize kadar iner. Sağ kol aşağıya indirilmiş ve elinde bir *phiale* tutar şekilde tasvir edilmiştir. Sol elindeki yuvarlak kalkanın arkasında uzun bir mızrak tutmaktadır. J.J. Coulton'un belirttiği ve Dökü ve Kileci'nin bu fikri desteklediği gibi, tüm bu ikonografik tasvirler bunun bir mezar stelinden ziyade bir adak kabartması olduğunu göstermektedir. Yüksek bir podyum üzerinde durması, zırhlı ve ağır silahlı bir savaşçı olarak tasvir edilmesi ve stilistik anlatımıyla Kelerli Ares kabartmasına oldukça benzemektedir. Ancak burada sağ elinde bir *phiale* tutmaktadır. Benzer bir tasvir Ballık kehanet yazıtının yanındaki kabartmada da görülmektedir. Adak steli herhangi bir yazıt barındırmasa da, tüm bu ikonografik özellikler söz konusu stelin Ares'e adanmış olabileceği iddiasını güçlendirmektedir.[435]

Balboura teritoryumunda yakın tarihte yürütülen yüzey araştırmaları sırasında, Ambarcık köyü, Ovacık mevkiide Ares ile ilişkilendirilen bir kabartma tespit edilmiştir.[436] Soğulgan Tepe olarak adlandırılan ve Roma Dönemi'ne ait yoğun seramik buluntuların yanı sıra, teras düzenlemesi ve çevresinde farklı tipte mezarlar gibi materyal kültür kalıntıları barındıran tepede ana kayaya oyulmuş bir kabartma tespit edilmiştir. Kabartma tahribata maruz kalsa da; ayakta duran, mızraklı ve zırhlı bir erkek figürün tasvir edildiği görülebilmektedir. Figür sağ elinde bir

431 Smith, 1997: 7, 21.

432 Dökü ve Kileci, 2022: 112-113.

433 Coulton, 2012: 452 EL4.Kc.14a, fig. E.61.

434 Smith, 1997: 5, 7, 19, 21, 30, fig. 1b.

435 Dökü ve Kileci, 2022: 113.

436 Dökü, 2018: 263.

ucu yerde olan bir mızrak tutarken, sol elindeki yuvarlak kalkan ise zor seçilmektedir. Kısa bir tunik giymektedir ve her iki bacağı da öndedir. Dolayısıyla bu kabartma da görülen ikonografi de, yukarıda bahsedilen tüm ayakta duran Ares kabartmalarındaki tasvirlerle benzerlik gösterdiği için tanrıya ait bir kabartma olarak tanımlanmıştır.[437]

Boubon: Boubon teritoryumunda yürütülen yüzey araştırmalarında, kentin yaklaşık 3 km doğusunda Kale Tepe olarak bilinen bir dağın yamacında Ares'e adanmış iki yazıtlı heykel kaidesi tespit edilmiştir. İlk yazıtta Boubon vatandaşlarından Epaphras oğlu Herm[aios] ve diğerleri (?) *agoranomos*luk görevleri sırasında masrafları kendi ceplerinden olmak üzere tanrı Ares onuruna bir heykel dikmişlerdir.[438] Bu kaidenin hemen yakınında bulunan MS III. yüzyıla tarihlenen diğer yazıtlı heykel kaidesi de yine Boubon'un *agoranomos*u olan pek çok yurttaş tarafından En Yüce Ares (μεγίστω θεώ Άρει) onuruna bir heykel adamışlardır.[439] Her iki yazıt da muhtemelen Ares'in kırsaldaki bir tapınağı ya da kutsal alanı olarak tanımlanabilecek bir yapının kalıntıları arasında bulunmuştur.[440] Yapının tam işlevine dair kaideler haricinde herhangi bir materyal bulunamamıştır. İyi korunmuş bazı duvarlardaki harç kullanımı ile karakterize edilen özellikleri, yapının Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğunu desteklemektedir. Yazıtlı kaidelerin üzerinde muhtemelen Ares heykeli dikiliyor olmalıydı ve bu heykellerin, *agoranomos* olarak görev yapan vatandaşlar tarafından dikilmiş olmasına dair farklı fikirler mevcuttur. Schindler, haydutlarla ilgili sorunlardan bahseden diğer yerel yazıtlara işaret ederek, bu yazıtı *agoranomos*lar tarafından yerel haydutluğa karşı verilen başarılı bir mücadele bağlamına yerleştirmeye çalışmıştır.[441] Robert ise, bu adakların başka yerlerde olduğu gibi burada da *agoranomos*ların sorumlu olduğu bir tanrı festivali sırasında yapıldığını öne sürmüştür.[442] Robert'in önerdiği gibi, Boubon'un pazar müfettişleri bu kırsal tapınakta/kutsal alanda, Metropolis kentinin *odrogos*larının sorumluluğuna benzer şekilde, Ares onuruna düzenlenen bir festivalden sorumlu olabilirdi. Gonzales, kaidelerin üzerinde, iki yazıtta da geçen 'κατεσκεύασεν' sözcüğünü, *agoranomos*ların tanrının heykelini basitçe 'diktikleri' anlamına gelmeyebileceğini,

437 Dökü ve Kileci, 2022: 115.

438 Schindler, 1972, no. 3; *BE*, 1973: 171-173, no. 452; Milner 1998: 3, no. 2.1; Kokkinia, 2008: 101, no. 71.

439 Schindler, 1972, no. 4; BE, 1973: 171-173, no. 452; *BCH*, 1983: no. 579; Milner 1998: 3, no. 2.1; *SEG 48*, no. 1568; Kokkinia, 2008: 104, no. 72.

440 Kokkinia, 2008: 101-106, nos. 71-72; 172.

441 Schindler, 1972: 27.

442 Robert, 1973: 173.

bunun yerine muhtemelen Oinoanda teritoryumunda bulunan dekoratif madalyona benzer bir şekilde süslenmiş halde dikilmiş olabileceğini aktarmıştır.[443]

3.2. Bölüm Değerlendirmesi

Ares kültünün Anadolu'daki yayılımı genel olarak incelendiğinde, tanrının onuruna dikilen heykel kaideleri ve adak yazıtlarının yanı sıra çok sayıda numismatik buluntu, O'nun Anadolu'da birçok bölgede, Arkaik Dönem'den itibaren tapınım gördüğünü kanıtlamaktadır. Kuzey Anadolu'da, Pontos, Paphlagonia, Bithynia ve Lesbos bölgelerinde Ares'in varlığı numismatik veriler ile kanıtlanmıştır. Antik dönemde Ares Adası olarak bilinen Khalkeritis Adası'nda Ares Tapınağı bulunuyordu ve Amazonlar tanrı için kurbanlar sunuyordu. Pontos ve Paphlagonia'da Roma'nın büyük düşmanı Mithradates VI Eupator, Roma'nın intikamcı tanrısı Mars Ultor'a missilleme olarak bastırdığı sikkelerde görülen savaşın tanrısı Ares tasviriyle ordularına ilham veriyordu. Mysia Bölgesi'nde Ares, Pergamon'da Anadolu'nun binici tanrılarına benzer şekilde tasvir edilmişti. Ionia Bölgesi'nde, Erythrai, Metropolis, Ephesos ve Smyrna'da Ares'e tapınılıyordu. Ares'in Erythrai'da satın alınması en pahalı rahiplik makamlarından birine sahip olması, tanrının bu bölgede prestijli bir külte sahip olduğunu göstermektedir. Ares Metropolis'in ana koruyucu tanrısıydı ve kentte kültüne mensup rahipleri, rahibeleri, hizmetlileri (*diakonoi*) ve *odrogos*'ları bulunuyordu. Metropolis'teki Ares tapınağının sütunlarındaki yazıtlar, MÖ I. yüzyıldan MS III. yüzyıla kadarki Ares kült personeline ışık tutmaktadır. Ayrıca Ares'in kentteki varlığı MÖ I. yüzyıla MS III. yüzyıl tarihleri arasında basılan beş farklı sikke tipinde kanıtlanmıştır. Henüz tespit edilemese de akropoliste Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir tapınağı dikiliydi. Ephesos ve Smyrna'da Ares, yazıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Phokaia'da ise Ares'in, Arkaik Dönem sikkeleri üzerinde tasvir edildiği görülmektedir. Karia'nın Hyllarima ve Apollonia kentlerinde Ares rahipliği bulunuyordu. Aphrodisias'ta da görülen rahiplik makamının yanı sıra tanrının heykeli agoraya ve özel kutsal alanına altın bir taçla dikiliydi ve bölge halkı tarafından saygı görmekteydi. Bölgenin başkenti Halikarnassos'ta, Atinalı ünlü heykeltıraşlardan biri tarafından yapılan tanrının devasa akrolitik heykelinin yanı sıra kentin limanı üzerinde hakim bir konuma inşa edilmiş, anıtsal bir tapınağı bulunuyor olmalıydı. Orta Anadolu'da, Lykaonia' da Ares, Savatra ve Ikonion kentlerinde tapınım görmekteydi. Savatra'da Romalı askerler tanrıya *Ares Epekoos* adı altında adaklar sunmaktaydı. Ares'in bu *polis*te resmi kültü olduğunu gösteren rahiplik makamları vardı ve Areia ile birlikte Savatra'nın 'ata yadigarı' (Patrios) tanrıları arasındaydı.

[443] Gonzales, 2004, 427.

Savatra teritoryumunda Ares Severler Derneği'nin rahipleri bulunuyordu ve Ares bu bölgede de Patrios *epitheton'*uyla anılıyordu. Ikonion'da Ares kehanet metninde karşımıza çıkmaktadır ve kentin haydutlara karşı korunmasında etken rol oynamaktadır.

Anadolu'nun güneybatı bölgelerinde Ares kültü bağlamında ele geçen belge ve bulgular diğer bölgelere kıyasla gerek nicelik gerekse nitelik bakımından dikkat çekicidir. Pamphylia, Pisidia ve Lykia, sundukları epigrafik ve numismatik verilerle ön plana çıkmaktadır. Bu üç bölgedeki Ares tapınımı o kadar yoğundur ki, tanrıya ithafen otuz farklı noktadan yazıt bulunmakta ve yetmişten fazla sikkede tasvir edildiği görülmektedir. Bu bölgelerdeki çalışmaların öncüsü Robert, söz konusu yoğun kümelenmenin Ares'in Anadolu'daki varlığının yerli bir savaş tanrısının Hellen tanrısına dönüştürüldüğü fikrini öne sürmektedir.[444] Pamphylia Bölgesi kentleri Side, Sillyon, Syedra, Lyrbe, Aspendos ve Attaleia Ares kültü ve tapınımı görülen kentlerdir. Aspendos, Ares olarak tanımlanan MÖ V. yüzyıla ait sikkeleriyle tanrıya ilişkin Anadolu'nun en erken örneklerini sunmasının yanı sıra ele geçen tek rahiplik yazıtıyla burada kültün resmiyetine işaret etmektedir. Sillyon'da Ares'in varlığı MÖ IV. yüzyıldan, Augustus Dönemi'ne kadar basılan sikkeler aracılığıyla görülmekte ve kentin askeri karakteriyle yakından ilişkili gözükmektedir. Syedra'da Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen kehanet içerikli bir yazıt, Ares'in farklı ve önemli bir işlevini ortaya çıkarmaktadır. Burada zincire vurulmuş Ares (heykeli) kenti korsanlardan koruyacak bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Düşmanı savuşturduktan sonra Syedra vatandaşlarının özledikleri refah ve huzuru sağlayacaktı. Bu satırlar, Ares'in kontrol altına alındıktan sonra vatandaşlara zenginlik vereceği ve bu da hiç şüphesiz korsan tehlikesi önlendiğinde şehrin yeniden refaha kavuşacağı anlamına geldiği düşüncesinin temelini oluşturuyor ki bu da bolluk/bereket veren olarak Ares'in farklı bir özelliğiydi. Belki de Syedralılar da bu heykeli bir kült heykel olarak görmüşler ve ona barış ve bolluk için sürekli kurbanlar sunmuşlardı. Ares, Perge'nin efsanevi kurucularının ataları arasında yer almaktaydı. Tanrının kentteki varlığını kanıtlayan veriler kültün bölge *pantheon*'unda kadim saygınlığını ve kurumsallığına işaret etmektedir. Ayrıca MS III. yüzyılda, Perge akropolisinin güvenliğinden sorumlu kale muhafızları (*paraphylaks*) tarafından sunulan adaklar, Syedra'daki kehanet yazılarına benzer şekilde tanrının koruyucu işlevini pekiştirmektedir. Side'den ele geçen Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen iki yazıt ise Ares'in bilinen özellikleri dışında tamamen farklı bir içerik sunmaktadır. Bu iki adak yazıtında tanrı kehanet veren Ares olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum oldukça şaşırtıcıdır, zira Ares ne Hellen *pantheonu'nda* ne de Roma'da (Mars) kehanet veren bir tanrı olarak bilinmemektedir.

444 Robert, 1955: 72-78; 1983: 578-583.

Kehanet merkezinin nerede olduğu ise sırrını korumaya devam etmektedir. Son olarak Pamphylia'nın batı sınırındaki Attaleia'daki Ares rahipliğinin belgelendiği yazıtlar, tanrının kültünün bu kentte de görüldüğünü kanıtlamaktadır.

Pisidia'da Amblada, Pednelissos, Sagalassos, Termessos ve Selge kentlerinde Ares'e tapınılmaktaydı. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Amblada'da Ares için kült festivali düzenleniyordu ve tanrı burada *epekoos epitheton*'uyla anılmaktaydı. Amblada teritoryumunda ise Ares binici tanrı rolündeydi. Pednelissos'ta tanrının kültü babadan oğula geçen Ares rahipliğiyle temsil edilmekteydi. Sagalassos'ta Ares ilk kez görülen *kiddeudas epitheton'*uyla ortaya çıkmaktadır. İkili doğası gereği, sadece adayanları korumakla kalmamış, bölge halkının hasatlarının koruyucusu olarak da karakterize edilmiştir. Ayrıca Ares'in bu bölgede, kırsaldaki bir tepelikte kutsal alanı bulunuyordu. Bu veriler İmparatorluk Dönemi'nde yerel bir Pisidia tanrısının diğer bazı özelliklerini, en azından Sagalassos bölgesindeki kırsal topluluklarda hala koruduğunu göstermektedir. Bu nedenle Sagalassos'un Ares'i de yerli bir savaşçı tanrının Hellenleşmiş tezahürü olabilir. *Kiddeudas* lakabıyla meyve bahşeden olarak tapınılması, benzer şekilde O'nun, çiftçinin refahıyla olan ilişkisine değinmektedir. Termessos'ta günümüze kadar Ares'e ilişkin MS II. yüzyıla ait iki rahiplik yazıtı belgelenmiştir. Sarp topografyası nedeniyle kentteki araştırmalar sadece yüzey verilerine bağlı kalmıştır. İleride yapılacak kazı çalışmaları, Ares'in Termessos kentindeki kültü ve tapınımına dair yeni veriler sağlayacağı öngörülmektedir. Son olarak Pisidia kentlerinden Selge'de Ares kültü bir rahibe (*hiereia*) ile temsil edilmesi açısından farklılık göstermektedir.

Lykia'da Ares kültü Ksanthos, Sidyma, Kyaneiai, Oinoanda, Myangla (?), Balboura, Boubon ve Phaselis'te kanıtlanmıştır. Ksanthos'ta Ares Anadolu'daki varlığının en erken örneklerinden Arkaik Dönem sikkesi ile tanımlanmıştır. Yanı sıra kentteki korsan saldırılarına karşı kazanılan zaferlere istinaden adak almıştır. Sidyma'da on iki tanrının (*dodeka theoi*) yer aldığı kabartmada Tanrı Ares'in de adı görülürken, Kyeneai'da ise Theos Megas Ares (Yüce Ares) *epithetonu*'yla adak almıştır. Ares, Oinoanda yakınlarında ilk kez *tauropoleites epitheton*'u ile belgelenmiştir. Oinoanda teritoryumunda ise Ares'e üzerinde rahiplerinin isminin yer aldı sıradışı bir madalyon adanmıştı. Balboura teritoryumunda Ares kırsalda farklı noktalarda tespit edilen kaya kabartmalarında, yer yer Dioskur'lar ile brlikte, zırhı kalkanı ve mızrağı ile birlikte belgelenmiştir. Boubon teritoryumunda tespit edilen agoranomos'lar tarafından Ares onuruna heykeller dikilmişti ve Ares'in bu *khora*'da bir kutsal alanı olmalıydı. Anadolu'da Ares ikonografik olarak daha çok numismatik veriler üzerindeki zengin betimlemeriyle ön plana çıkmaktadır. Farklı kentlerden ele geçen Ares ile ilişkilendirilen sikkeler incelendiğinde, tanrı

genellikle profilden miğferiyle betimlenirken kimi örneklerde ise atribüleri olan kalkan ve mızrak ile (bazen de kısa bir kılıç/pala) bir hoplit olarak tasvir edildiği görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
PHASELIS TERITORYUMUNDA ARES KÜLTÜ VE TAPINIMI

Çalışmanın bu bölümünde, Doğu Lykia'da Ares kültü ve tapınımına dair yeni ve özgün veriler sunan aynı zamanda tezin çıkış noktasını oluşturan, Phaselis Teritoryumu sınırları içerisindeki Ekizce Ares Kutsal Alanı değerlendirilmektedir. 2011-2021 yılları arasında, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle, Akdeniz Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. M. Arslan başkanlığında farklı disiplinlerden araştırmacıların (arkeoloji, epigrafi, jeomorfoloji, litoloji, tarihsel coğrafya, uzaktan algılama) katılımıyla Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırmaları[445] kapsamında Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda arkeoloji ve epigrafi temelli araştırmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar, yüzey araştırmalarının 2017-2021 yılları arasındaki Ekizce Yaylası (Tahtacı/Karabalçık Mezarlığı) ve Üçoluk Mevkii (Mizir, Havuzönüdamı) civarlarında yürütülen etaplarda gerçekleştirilmiş ve Ekizce'deki Ares Kutsal Alanı'nda yapılan tespit ve belgeleme çalışmaları kapsamında 'Tanrı Ares' ile ilişkili çok sayıda epigrafik belge ve arkeolojik kültür kalıntısı kayda geçirilmiştir. Bölüm içerisinde, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda ve Mizir Mevkii'ndeki Ares kült alanında belgelenen epigrafik belgeler ve arkeolojik buluntular sayısal görüntüleme metotları ışığında analiz edilmekte ve bölgedeki Ares kültü ve tapınımına dair değerlendirmeler yapılmaktadır.

4.1. Ekizce Ares Kutsal Alanı

Phaselis teritoryumu sınırları içerisinde yer alan Ares Kutsal Alanı, kentin kuş uçuşu yak. 25 km kuzeybatısında, günümüz Kemer İlçesi'ne bağlı Üçoluk Mahallesi, Ekizce Yaylası'nın güneyinde yükselen tepelikte konumlanmaktadır (**Har. 1.**). Kutsal alan ilk olarak 19. yüzyıl gezgin araştırmacıları tarafından ziyaret edilmiş ve Tanrı Ares'e ait bir yazıt kaydedilmiştir.[446] Bunun ardından alan yüzyılı aşkın süre ziyaret edilmemiştir. 2000-2001 yıllarında ise, Doğu Lykia özelinde yürütülen epigrafi temelli yüzey araştırmalarında incelenmiş ve Tanrı Ares'le ilişkilendirilen açık hava kült alanı olarak kayda geçirilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde, alanda Ares'e adanmış 14 adet yazıtlı adak steli belgelenmiş ve

445 Kent ve teritoryumuna ikişkin yürütülen çalışmalar için bk. www.phaselis.org

446 Petersen and von Luschan, 1889: 150 vd., no. 181.

yalnızca transkripsiyon halinde rapor olarak yayımlanmıştır.[447] 2004 yılında Beydağları Yüzey Araştırmaları kapsamında kutsal alan tekrar ziyaret edilmiştir. Burada yapılan tespitler sonucu küçük boyutta 4 adet küçük sunak (yazıtlı, kabartmalı ve yalın), 13 adet yazıtlı mimari blok ile (muhtemelen önceki yıllarda tespit edilen adak stelleri) iki adet de Roma sikkesi bulunduğu aktarılmıştır.[448] Ancak söz konusu buluntular bir yayın kapsamında değerlendirilmemiştir.



Harita 1. Ekizce Ares Kutsal Alanı

2017-2021 yılları arasında Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırmaları kapsamında, Ares Kutsal Alanı'nda yürütülen disiplinlerarası -epigrafi, arkeoloji, litoloji, alan arkeolojisi *etc*.- çalışmalar kapsamında söz konusu alanda, yazıtlı adak stellerinin yanı sıra çeşitli kategorilerde arkeolojik buluntular tespit edilmiştir.[449] Kutsal alanda beş sezon boyunca farklı intervallerle

447 İplikçioğlu, 2001: 129; 2002: 73.

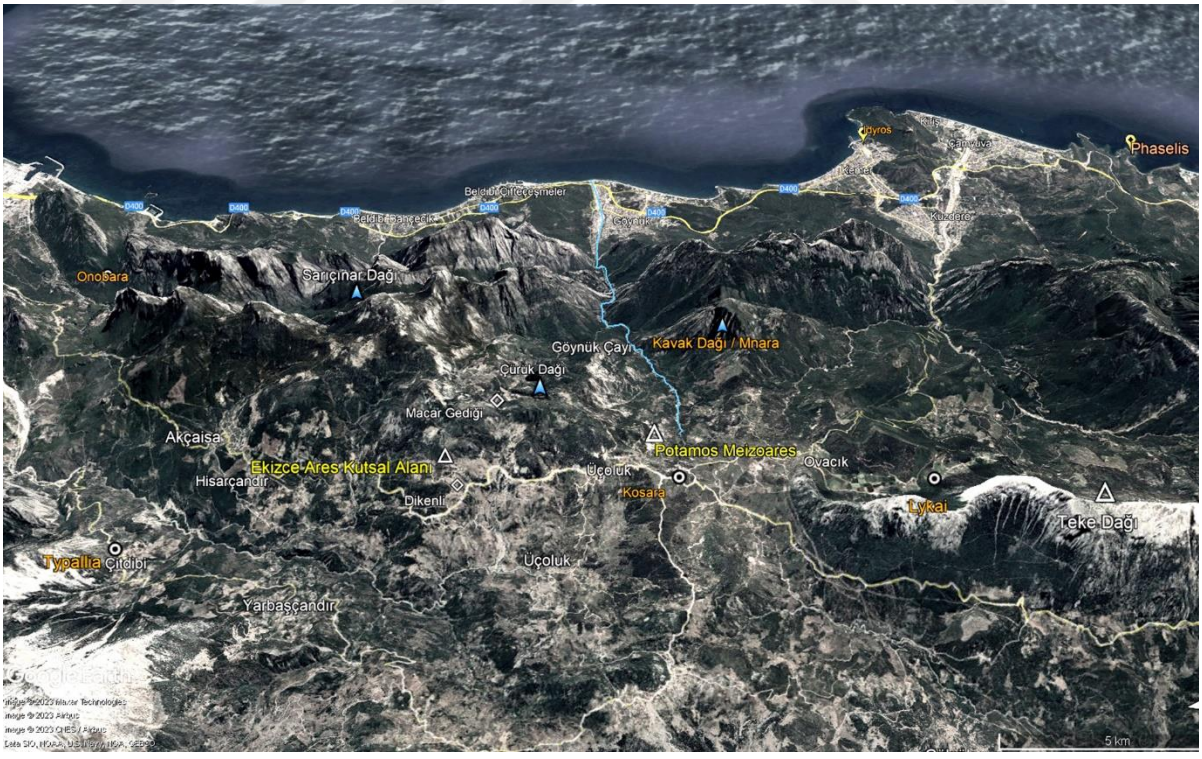
448 Çevik vd. 2006, 143-144; Çevik 2008, 189 vd.

449 Ekizce'de yürütülen çalışmalar için bk. Arslan – Tüner Önen 2018, 316 vd.; 2019, 441 vdd; 2020, 269-270; Akçay, 2023.

sürdürülen bu çalışmalar sonucunda; 2017 yılında 28 adet, 2018 yılında 21 adet, 2019 yılında 21 adet ve 2020 yılında 30, 2021 yılında ise 6 adet adak yazıtı/fragmanı ile birlikte seramik ve terrakota parçaları, metal buluntular, kabartmalı adak stelleri, farklı dönem ve kentlere ait beş adet sikke tespit edilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda kutsal alanda bugüne kadar belgelenen adak steli sayısı 100'ü aşmıştır. Çoğunluğu eğimli topografya üzerinde, yamaçlara ve teraslara dağılmış halde bulunan yazıtlı adak stellerinin yanı sıra üzerinde bir yazıt bulunmayan ya da aşınmadan dolayı artık görülemeyen onlarca adak steli de belgelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda Ekizce Ares Kutsal Alanı'na ilişkin çok yönlü bakış açıları ve yorumlar geliştirebilecek arkeolojik bir repertuvar elde edilmiştir.

4.1.1. Lokalizasyon

Ekizce Ares Kutsal Alanı, günümüz Kemer İlçesi'ne bağlı Üçoluk Mahallesi'nin doğusunda, Göynük Suyu (Meizoares Potamos) ile Çandır Çayı vadiler arasında yükselen Çürük Dağ'ın kuzeybatı tepeliğinde (1350 m) konumlanmaktadır (**Har. 2**). Kutsal Alan antik dönemde Lykia, Pisidia ve Pamphylia bölgelerinin kesişim noktasına yakın bir konumda yer almaktadır. Bu durum Ekizce Ares kutsal alanının tarihsel süreç içerisinde Phaselis teritoryumu sınırları içinde bulunup bulunmadığına dair bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.



Harita 2. Ekizce Ares Kutsal Alanı, lokalizasyon (Google Earth)

Antik kentlerin etkin teritoryum sınırları dönemsel olarak değişiklik gösterebilmektedir. Phaselis'in egemenlik alanı da tarihsel süreç içerisinde değişiklikler göstermiştir. Kentin teritoryum sınırları kimi zaman Lykia, kimi zaman da Pamphylia içerisinde kabul edilmektedir.[450] Kentin Klasik Dönem'deki batı sınırını ise Tahtalı Dağ (2365 m) oluşturmuştur. Zira Tahtalı Dağ'ın doğu eteklerinde, Phaselis'in yak. 6 km uzağındaki Akboyun mevkiinde tespit edilen Klasik Dönem'e tarihlenen kale yapısı, kentin batıdaki sınır güvenliği ile ilgili olmalıdır.[451] Phaselis, Hellenistik Dönem'de Pisidia ile olan kuzeybatı sınırını genişletmiş gözükmektedir. Büyük İskender'in doğu seferi sırasında, MÖ 334 kışında, Lykia'dan geçişi sırasında Phaselis'te beklediği bilinmektedir.[452] Arrianos, Kralın Phaselis'te bir süre kaldığını ve kent sakinlerinin talebi üzerine kentin batısında, Pisidia sınırına yakın bir lokasyonda kurulmuş kale yerleşimini ele geçirdiğini bildirmektedir[453]. Bu yerleşimde yaşayanlar, kent ve

---

450 Tarihsel süreç içerisinde Phaselis teritoryum sınırlarına ilişkin kronolojik değerlendirmeler için bk. Tüner-Önen, 2008.

451 Tüner Önen, 2008: 25.

452 Plut. *Alex*. 17. 8: - - - αὐτὸς δ' Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς οὐδὲν τοιοῦτον τερατευσάμενος, ὁδοποιῆσαί φησι τὴν λεγομένην Κλίμακα, καὶ διελθεῖν ὁρμήσας ἐκ Φασηλίδος. διὸ καὶ πλείονας ἡμέρας ἐν τῇ πόλει διέτριψεν· κτλ. (Bizzat İskender ise mektuplarında bu tarz olağanustu bir şeyden bahsetmez, Klimaks denen bir yol yapımından ve bir de Phaselis'ten ayrıldıktan sonraki yürüyüşünden bahseder. İşte bu nedenle kentte birçok gün kalmıştır); Strabon XIV 3, 9: περὶ Φασήλιδα δ' ἐστὶ τὰ κατὰ θάλατταν στενά, δι' ὧν Ἀλέξανδρος παρήγαγε τὴν στρατιάν. ἔστι δ' ὄρος Κλῖμαξ καλούμενον, ἐπίκειται δὲ τῷ Παμφυλίῳ πελάγει, στενὴν ἀπολεῖπον πάροδον ἐπὶ τῷ αἰγιαλῷ ταῖς μὲν νηνεμίαις γυμνουμένην ὥστε εἶναι βάσιμον τοῖς ὁδεύουσι, πλημμύροντος δὲ τοῦ πελάγους ὑπὸ τῶν κυμάτων καλυπτομένην ἐπὶ πολύ· ἡ μὲν οὖν διὰ τοῦ ὄρους ὑπέρβασις περίοδον ἔχει καὶ προσάντης ἐστί, τῷ δ' αἰγιαλῷ χρῶνται κατὰ τὰς εὐδίας. ὁ δὲ Ἀλέξανδρος εἰς χειμέριον ἐμπεσὼν καιρὸν καὶ τὸ πλέον ἐπιτρέπων τῇ τύχῃ πρὶν ἀνεῖναι τὸ κῦμα ὥρμησε, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν ἐν ὕδατι γενέσθαι τὴν πορείαν συνέβη μέχρι ὀμφαλοῦ βαπτιζομένων (Phaselis civarında kıyı boyunca geçitler bulunur; İskender ordusunu buralardan geçirmiştir. Klimaks denen dağ ise Pamphylia Denizine bitişiktir [ve] kıyıda denizin sakin olduğu zamanlarda yolcuların geçmesine elverişli dar bir geçit kalır, deniz kabarınca da dalgaların altında tamamen kaybolur. Bu dağın arasından aşıp gitmek ise dolambaçlı olup hem de sarptır; (bu nedenle) havanın sakin olduğu günlerde [yolcular] sahili kullanırlar. İskender ise kış mevsiminde [buraya] geldiği için ve çoğu şeyi şansa bıraktığı için dalgalı denize rağmen harekete geçiyor ve tüm gün boyunca [askerlere] göbeklerine kadar suya batarak denizde yürüyüş yaptırıyordu); Çev: Şahin, 2014: 302, dn. 585.

453 Arrian, *Anab*. I 24. 5-6: - - - Φασηλιτῶν πρέσβεις ἦκον περὶ φιλίας τε καὶ χρυσῷ στεφάνῳ στεφανῶσαι Ἀλέξανδρον - - - Ἀλέξανδρος δὲ Φασηλίτας τε καὶ Λυκίους παραδοῦναι τὰς πόλεις τοῖς ἐπὶ τούτῳ στελλομένοις ἐκέλευσε· καὶ παρεδόθησαν ξύμπασαι. αὐτὸς δὲ ὀλίγον ὕστερον ἐς τὴν Φασηλίδα παραγενόμενος συνεξαιρεῖ αὐτοῖς φρούριον ὀχυρὸν ἐπιτετειχισμένον τῇ χώρᾳ πρὸς Πισιδῶν, ὅθεν ὁρμώμενοι οἱ βάρβαροι πολλὰ ἔβλαπτον τῶν Φασηλιτῶν τοὺς τὴν γῆν ἐργαζομένους κτλ. (- - Phaselisli elçiler dostluk kurmak ve altın bir çelenkle İskender'i onurlandırmak üzere geliyorlardı - - -. İskender de bunun (dostluğun) olması için Phaselislilerin ve Lykialıların kentlerini teslim etmelerini gelen (elçilere) buyuruyordu. Ve bütün

yakın çevresine sık sık baskınlar düzenleyip, Phaselislilere ve çiftçilerin mahsulüne büyük zararlar vermekteydi. Diodoros bu müstahkem kaleyi tutan yağmacı halkın 'Marmaralılar' olarak adlandırıldığını ve İskender'in burayı ele geçirdiğini aktarmaktadır.[454] Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın yak. 5 km kuzeybatısında, Yarbaşçandır/Karabucak mevkiinde bulunan ve MS III. yüzyıla ait bir mezar yazıtında geçen Φα(σηλείτης) ἀπὸ Μνάρων ifadesi, Phaselis teritoryumu içinde Mnara adında bir yerleşimin olduğunu göstermektedir.[455] Yukarıda antik kaynaklarda değinildiği üzere, Arrianos'un Pisidia sınırında bulunduğunu belirttiği yerleşim ile Diodoros'un İskender'in kuşatarak ele geçirdiği Lykia'nın uç sınırındaki Marmara yerleşimi ve söz konusu mezar yazıtından ele geçen Μνάρων ethnikonu, Kavak Dağı'ndaki Hellenistik

kentler teslim oluyordu. Bizzat kendisi de kısa bir süre sonra Phaselis'e vasıl olduğunda, kent halkıyla birlikte Pisidia yönündeki arazide kurulmuş olan müstahkem bir kale yerleşimini zapt eder. Çünkü buradan gelen barbarlar Phaselislilere ve çiftçilerin mahsulüne büyük zararlar vermekteydiler. - - -); Çev: Şahin, 2014: 302, dn. 584.

454 Diod. XVII 27. 7: ὁ δ' Ἀλέξανδρος τὴν παραθαλαττίαν πᾶσαν μέχρι Κιλικίας χειρωσάμενος πολλὰς πόλεις κατεκτήσατο καὶ φρούρια καρτερὰ φιλοτιμότερον πολιορκήσας τῇ βίᾳ κατεπόνησεν, ἐν οἷς ἑνὸς (kastedilen Marmara) παραδόξως ἐκράτησε, περὶ οὗ διὰ τὴν ἰδιότητα τῆς περιπετείας οὐκ ἄξιον παραλιπεῖν. (İskender ise Kilikia'ya kadar olan sahil bölgesinin tamamını ele geçirerek çok sayıda kenti zapt ediyor ve güçlü kaleleri övgüye değer bir şekilde kuşatarak ve zor kullanarak fethediyordu. Bunlar arasında birini alt edişi ise tuhaf olmuştur ve [kentin] kendine özgü talihsizlik hikayesini anlatmadan geçmek doğru olmaz.); XVII 28. 1: τῆς γὰρ Λυκίας περὶ τὰς ἐσχατιὰς πέτραν μεγάλην ὀχυρότητι διαφέρουσαν ᾤκουν οἱ Μαρμαρεῖς ὀνομαζόμενοι, οἵτινες παριόντος Ἀλεξάνδρου τὸ χωρίον ἐπέθεντο τοῖς κατὰ τὴν οὐραγίαν Μακεδόσι καὶ συχνοὺς ἀνελόντες πολλὰ τῶν σωμάτων καὶ τῶν ὑποζυγίων ἀφήρπασαν. (Lykia'nın en uç köşesinde bir yerde Marmaralılar diye adlandırılan [bir kavim] müstahkem bir kaleye çevrilmiş muazzam bir kayalığı kendilerine mesken tutmuşlardı. Bunlardan bazıları İskender bu bölgeden geçerken arkadan Makedonlara saldırıyor, sık sık köleleri ve hayvanları kapıp yağma hareketinde bulunuyorlardı) XVII 28. 2: ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ βασιλεὺς παροξυνθεὶς συνεστήσατο πολιορκίαν καὶ πᾶσαν εἰσεφέρετο σπουδὴν βίᾳ κρατῆσαι τοῦ χωρίου. οἱ δὲ Μαρμαρεῖς ἀνδρείᾳ διαφέροντες καὶ τῇ τῶν τόπων ἐρυμνότητι πιστεύοντες ὑπέμενον εὐρώστως τὴν πολιορκίαν. ἐπὶ μὲν οὖν ἡμέρας δύο συνεχεῖς ἐγίνοντο προσβολαὶ καὶ φανερὸς ἦν ὁ βασιλεὺς οὐκ ἀποστησόμενος ἕως ἂν ἕλῃ τὴν πέτραν. (Bu duruma öfkelenen kral [İskender] kuşatma başlatıyordu ve kaleyi zorla ele geçirmek için tüm gayretini gösteriyordu. Marmaralılar ise yiğitçe karşı koyarak ve mevkiin tahkimatına güvenerek kuşatma süresince yerlerinde kalıyorlardı. Bu şekilde iki gün bir biri ardına hücumlar cereyan etti ve kralın kayalığı ele geçirinceye kadar [kuşatmayı] bırakmayacağı aşikar oldu); XVII 28. 3: οἱ δὲ πρεσβύτεροι τῶν Μαρμαρέων τὸ μὲν πρῶτον συνεβούλευον τοῖς νέοις παυσαμένοις τῆς βίας ἐφ᾽οἷς ἦν δυνατὸν συλλυθῆναι πρὸς τὸν βασιλέα· κτλ. (Marmaralıların yaşlıları gençlere bir an önce şiddet kullanmaya son vererek, mümkünse kralın gönlünün alınmasını tavsiye ediyorlardı). Çev: Şahin, 2014: 301, dn. 583.

455 İplikçioğlu vd., 2001: 245.

Dönem kalıntılarına yerleştirilen, Marmara/Mnara[456] kenti olarak kabul görmektedir.[457] Mnara yerleşiminin coğrafi konum olarak ulaşımı oldukça zor bir yerde bulunması, Phaselis'e sıklıkla tehdit oluşturabilecek günübirlik bir mesafede yer alması ve Kesme Boğazı'na hakim konumda bulunması bunu desteklemektedir.[458] Bu bölgede yapılan araştırmalarda MÖ III. yüzyıla ait bir Phaselis sikkesinin bulunması da bu olasılığı güçlendirmektedir.[459] Mnara yerleşimi büyük bir ihtimalle, İskender tarafından ele geçirildikten sonra, Phaselis'in egemenliğine bırakılmıştır ve MÖ 334 yılında Phaselis teritoryumunun batı sınırı Kavak Dağı'nın bulunduğu bölgeye kadar ulaşmıştır.

Phaselis'in Roma İmparatorluk Dönemi teritoryum sınırları incelendiğinde, kentin *khora*'sının kuzey yönde, Teke Dağı, Kavak Dağı ve Çandır Vadisi boyunca genişlemeye devam ettiği görülmektedir.[460] Bu dağlık bölgelerde yürütülen yüzey araştırmalarında çok

---

456 Marmara isminin Mnara ile fonetik benzerliği ve Hellence anlamı hususunda bk. Bayburtluoğlu, 1993: 45; Tüner, 2002; 69; 2008: 41; Şahin, 2014: 304.

457 Marmara/Mnara'nın Kavak Dağı'na lokalizasyonu büyük ölçüde kabul edilse de bu konuda farklı görüşler de mevcuttur: Schönborn (= Ritter 1859: 632 vd.) Marmara'yı Saraycık'a (Kitanaura) yerleştirmiştir. Spratt ve Forbes (1847: 205 vd.) Karabel/Çitdibi (Typallia) Marmara için teklif edilmiştir (krş. Ritter 1859: 635) Bunları takiben İplikçioğlu (2000: 203) Marmara'yı Çitdibi yakınlarında aramıştır. Ardından mezar yazıtını yayınlayan İplikçioğlu vd. (2001, 245) ve Çelgin ve Çelgin (2001: 396) yazıtın bulunduğu yer olan Yarbaşçandır'ı önermiştir. Sonrasında ise İplikçioğlu (2002, 130 dn. 8; 2003, 74), Tüner-Önen (2002; 69) ve Şahin (2014, 297-300), Mnara için Kavak Dağı'nın tepeliğindeki yerleşim alanını önermiştir. S. Şahin'in Mnara'nın Kavak Dağı'na yerleştirilmesi ilişkin notları ve değerlendirmeleri için bk. Şahin, 2014: 298-299, dn. 571; Son olarak Onur (2022: 514), İplikçioğlu'nun Kavak Dağı'ndaki 2009 yılı araştırmalarında yayınlamış olduğu aşınmış durumdaki bir onurlandırma yazıtında (İplikçioğlu, 2010: 157; ayrıca bk. Kızgut ve Akalın, 2010: 118), [Μν]αρέων (Mnaralıların) şeklinde önerilen ethnikonu, Patara Yol Anıtı'ndaki (Stadiasmos Patarensis) yol güzergahları bağlamında değerlendirerek bu kısmın [Κοσ]αρέων (Kosaralıların) olarak tamamlanabileceğini önermektedir.

458 Şahin, 2014: 301. Ayrıca bk. Tüner, 2002: 68 vdd.

459 Tüner Önen, 2008: 40. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda bulunan diğer MÖ III. yüzyıl Phaselis sikkesi için bk. aş. 4.1.5.2.

460 Şahin'in (2002) Phaselis ve Attaleia arasındaki kıyı bölgesinin tarihsel coğrafyasını, Patara Yol Anıtı'ndan elde edilen güzergah bilgileri ışığında yaptığı çalışmada, Lyrnas/Lyrnessos'un Beldibi'nde, Thebe'nin Göynük'te, Olbia'nın Kemer-Çalışdağ'da, Idyros'un ise Çamyuva civarlarında olması gerektiğini aktarmış ve bu kentlerin bulunduğu tüm kıyının antikçağda Pamphylia'ya ait olduğunu belirtmiştir. Onur (2022), bu görüşe istinaden Phaselis teritoryumu Erken İmparatorluk Dönemi kuzey sınırlarının, Idyros kentinin bulunduğu Çamyuva civarlarında sona erdiğini, dolayısıyla eyalet sınırının en azından Kesme Boğazı girişine kadar Kesme/Ağva Çayı'nı takiben ilerlemiş olabileceğini ileri sürmektedir. Ancak yukarıda değinilen mezar yazıtları bu çıkarımlarla örtüşmemektedir.

sayıda küçük birimli yerleşime (*polikhnikon*) ve köye (*kome*) ait olabilecek çiftlik yerleşimi, teraslanmış tarım arazisi ve üretim organizasyonuna bağlı işlikler tespit edilmiştir.[461] Phaselis'in bir liman kenti olması, kırsalda yaşayan halkın geçiminin önemli bir bölümünün kente sağladığı zeytinyağı ve şarap *etc*. ticari değeri olan ürünlere bağlı olmalıydı. Bu duruma bağlı olarak kent kırsalında yaşayanların ekonomik durumunun iyi olması beklenen bir durumdur. Kentin *khora*'sında görülen ve bölgedeki halkın sosyo-ekonomik durumuna ilişkin önemli veriler sunan zengin mezar örnekleri de bunu desteklemektedir.[462] Bölgede tespit edilen mezarlar aynı zamanda kentin teritoryum sınırlarını göstermesi açısından önemlidir. Zira Lykia'da Hellence mezar yazıtlarının büyük bir kısmı, mezar sahibi haricinde bir başkasının izinsiz gömülmesi ya da mezara zarar vermesi durumunda, yazıtta adı geçen kente bağlı ceza tahsil kurumuna ceza ödeyeceği belirtilmektedir.[463] Bu sebeple mezar yazıtlarında adı geçen ceza kurumu ve bununla birlikte mezar sahiplerinin nereli olduğu, kentlerin teritoryum sınırlarının belirlenmesinde güvenilir kaynaklar arasındadır. Bu bilgiler ışığında Phaselis *khora*'sındaki mezar yazıtlarına bakıldığında, karşımıza ceza kurumu ile ilgili kentin *ethnikon*'unun belirtildiğini görmekteyiz (**Har. 3**). Ekizce'nin yak. 6 km kuzey istikametinde yer alan Akçaisa yakınlarında, Zindan Yakası mevkiinde bulunan MS III. yüzyıla tarihlenen bir lahde ait yazıtta, mezar cezasına da değinilmiştir. Yazıtta, mezara zarar verecek kişi bu suçun karşılığında ödeyeceği para cezası için Phaselis (τῇ Φασηλιτῶν πόλει) gösterilmiştir.[464] Phaselis teritoryumunun, Çandır Vadisi boyunca kuzeybatıda Şalbalı Dağı'na kadar uzanan uç bölgeye ulaştığını göstermesi açısından söz konusu yazıt önemlidir. Bu mezarın çok yakınında, yak. 1.5 km güneybatı yönünde bir çiftlik kompleksi yer almaktadır. Çiftlik yerleşimi içerisinde semerdamlı kapağında boğa figürleri tasvir edilen bir lahit ve mezar yazıtı bulunmaktadır. Mezarda ceza kurumuna ilişkin bilgi yer alamamakla birlikte mezar sahipleri arasında Kolalemis ismi geçmektedir.[465] Yerel bir isim olan Kolalemis'in yalnızca Phaselis ve

---

461 Phaselis teritoryumunda 2012-2022 yılları arasında yürütülen disiplinlerarası yüzey araştırmaları için bk. Arslan vd., 2013; Arslan ve Tüner Önen, 2014a; 2014b; 2014c; 2015; 2016a; 2016b; 2017a; 2017b; 2018; 2019a; 2019b; 2020; 2020; 2021. Bölgede yapılan diğer çalışmalar için ayrıca bk. Kızgut, 2010: 339-357; Kızgut, 2011: 239-250 vd.; Kızgut, 2017: 199-215.

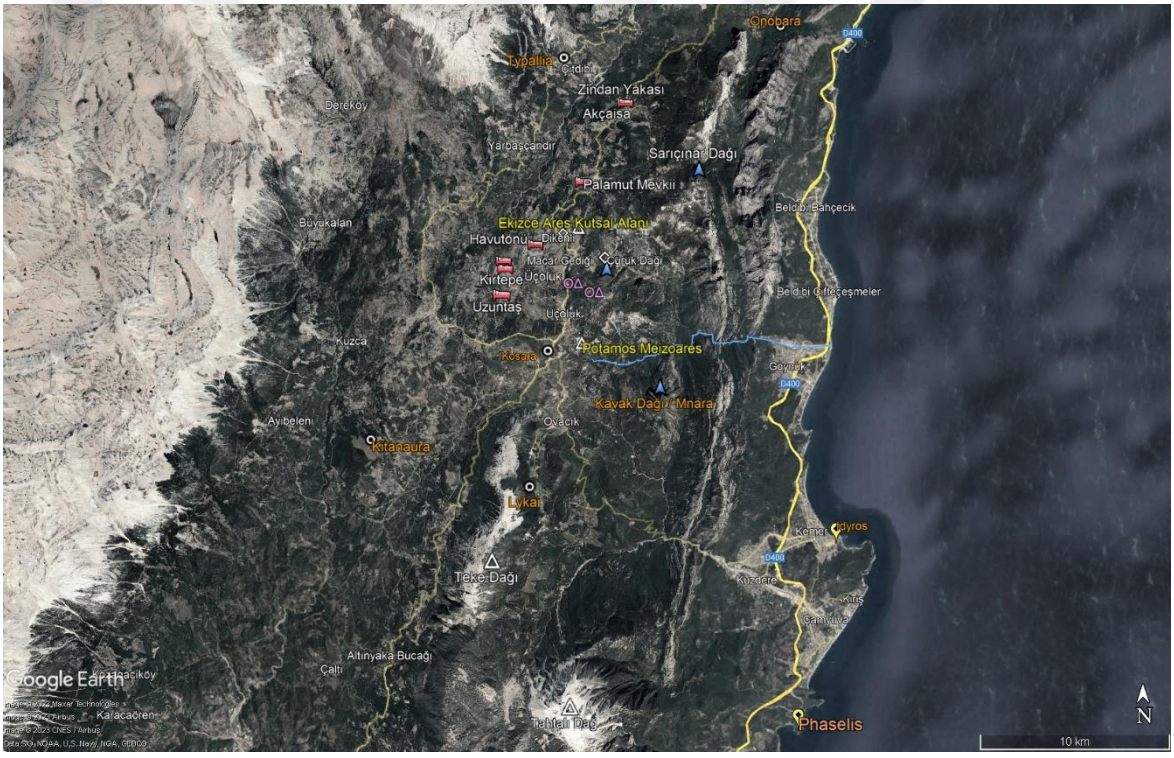
462 Phaselis kent ve teritoryum mezarlarının bir arada ele alındığı ve kent – *khora* ilişkisini irdeleyen kapsamlı çalışma için bk. Gürel 2023.

463 Lykia Bölgesi mezar yazıtlarında geçen cezalar ve ceza tahsil kurumları için bk. Avcu 2014.

464 *SEG* 6: 735; krş. Robert, 1987: 42 dn. 4.

465 Yazıtın *editio princeps*'inde mezar sahibinin ismi Solalemis (Σολαμιμις) olarak okunmuştur (İplikçioğlu, 2002: 129, no. 10; krş. *SEG* 52: 1411); Alandaki araştırmalarımız sırasında mezar yazıtına uyguladığımız *RTI* ve fotogrametri metotları sonucunda bu ismin Kolalemis (Κολαλεμις) olduğu görülmektedir.

teritoryumunda görülmesi, ilgili bölgedeki bu mezarın da teritoryum sınırları içerisinde bulunması gerektiğini desteklemektedir. Tespit edilen diğer epigrafik belge ise, çiftlik yerleşiminden güneybatı yönde yak. 2.5 km ilerlendikten sonra, Hisarçandır Palamut mevkiinde tespit edilen ve yine MS III. yüzyıla tarihlenen bir lahde ait mezar yazıtıdır. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın yak. 2 km kuzeyinde kalan mezar yazıtında ceza kurumu Athena Polias kasasına işaret etmektedir.[466] Dolayısıyla bu ceza içeriği, Phaselis'in teritoryum sınırlarının Hisarçandır'a kadar da ulaşmış olduğunu göstermektedir. Athena Polias, kentin kuruluşundan (MÖ 691/690), Geç İmparatorluk Dönemi'ne kadar Phaselis'in baş tanrıçası olarak tapınım görmüştür.[467] Ayrıca teritoryumda bu ceza tahsis kurumu ilk kez belgelenmektedir. Bununla birlikte Zindan Yakası ile Palamut Mevkii'ndeki lahitler arasında kalan bölgede yer alan çiftlik yerleşiminde bulunan Kolalemis'in lahdinin de Phaselis'e ait olduğu netlik kazanmaktadır.



Harita 3. Çandır Vadisi teritoryum ayrımını gösteren lahitler (Google Earth)

Bu noktaya kadar incelenen lahitler Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın kuzey bölgesini kapsamakta ve alanın Phaselis kent sınırları içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Kutsal alanın yakın güney-güneybatı bölgeleri incelendiğinde mezar yazıtlarında bölgeye ilişkin aktarım devam etmektedir. Üçoluk Mahallesi, Kırtepe mevkiinde, kutsal alanın yak. 4 km. güneybatı yönünde, MS III. yüzyıl içine tarihlenen, zengin ikonografiye sahip bir lahit tespit

466 Arslan ve Tüner-Önen, 2019a: 77; Gürel, 2023.

467 Phaselis'teki Athena Polias kültü hakkında bk. Tüner Önen ve Yılmaz, 2015: 117-132.

edilmiştir.[468] Lahdin yazıtında cezanın ödeneceği kurum olarak Phaselis *demos*'u (Φασηλειητῶν τῷ δήμῳ) gösterilmektedir. Kentin *khora*'sında belgelenen mezar cezalarında Phaselis *demos*'u ilk kez bu yazıt üzerinde bir tahsilat mercii olarak görülmektedir. Son olarak Kırtepe lahdinin yak. 500 m. güneybatısında, Uzuntaş Mevkii'nde tespit edilen bir kaya kütlesine oyulmuş *khamosorion y*azıtında belgelenen Kolalemis ismi, Phaselis teritoryumunun Kosara yakınlarına kadar ulaştığını göstermektedir.

Yukarıda incelendiği üzere, Phaselis teritoryumunun dağlık bölgede bulunan kuzey sınırlarının Hellenistik Dönem'den itibaren genişlemeye başladığı, ve bu gelişimi Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kentin kuzeydeki egemenlik alanı, Çandır Vadisi boyunca, sahile paralel bir seyir takip eden Kavak Dağı – Çürük Dağı – Sarıçınar ve Şalbalı Dağı'nı kapsayan bölgeye ulaşmaktaydı. Phaselis teritoryum sınırlarının bu kadar kuzeye gitmiş olması dikkate değer bir durumdur, zira Kosara arazilerinin Erken İmparatorluk ve Geç İmparatorluk dönemleri arasında bir süre Phaselis'in kontrolüne geçmiş olduğunu göstermektedir.[469] Bu veriler ışığında, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın (ve Mizir Mevkii), Hellenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi boyunca Phaselis teritoryum sınırları içerisinde kaldığını söyleyebiliriz.[470]

4.1.2. Kutsal Alanın Çevresi ve Ares Kültü ile İlişkisi

Phaselis Yüzey Araştırmaları kapsamında 2012-2021 yılları arasında, kent merkezinden (*core*) teritoryum sınırlarına doğru (*periphery*) sistematik bir biçimde yürütülen disiplinlerarası araştırmalar kapsamında, Phaselis'in *khora*'sında *kome* (köy), *polismata*/*polikhnikon* (kentçik), çiftlik yerleşimi, tahkimatlı yerleşim (*khorion*) olarak tanımlanan çok sayıda yapı ve yapı grupları tespit edilmiştir.[471] Çalışmalar kapsamında tespit edilen çok sayıda yerleşim alanı sayesinde ekonomisini büyük oranda toprağı ekip biçmeye dayalı sürdüren bölge halkının yerleşim düzeni, tarımsal faaliyetleri, tarım terasları, üretim organizasyonuna dayalı işlik elemanları ve depolama alanlarına dair arkeolojik ve epigrafik belgeler tespit edilmiştir. Phaselis'in bir liman kenti olması, merkezdeki ticari hacmin büyük oranda *khora*'dan gelen ürünlere dayanmaktaydı. Teritoryumdan ana kente ucuz işgücü, hayvan, köle, zeytinyağı, şarap,

---

468 Tüner Önen vd., 2017: 354-358.

469 Onur, 2022: 514.

470 Ekizce Ares kutsal alanında bulunan Hellenistik Dönem bronz Phaselis sikkesi de bu öneriyi desteklemektedir.

471 Phaselis teritoryumunda 2012 – 2022 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmaları ve bölgede yürütülen diğer araştırmalar için bk. yuk. dn. 461.

işlenmiş ve işlenmemiş kereste (özellikle sedir), kil ve madeni/metal ham madde emtiası sağlanmaktaydı. Bu ürünlerin bir kısmı kentte ikamet edenler tarafından tüketilirken bir kısmı işlenerek ya da ham olarak çoğunlukla deniz bazen de kara yoluyla diğer kentlere ve bölgelere sevk/ihraç ediliyordu.[472] Kentteki bu yüksek ticari faaliyetin büyük kısmını *khora*'nın sağladığı mal tedariğine bağlı olması Phaselis'in yanı sıra kentin *khora*'sının da refah seviyesini yükseltmiş olmalıdır.[473] Diğer yandan bu refah seviyesi bölgede kol gezen haydutların dikkatini çekmiş ve kırsalda yaşayan halkın yağma saldırılarına maruz kalmasına neden olmuştur.[474] Bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerine karşı kırsaldaki halk mal ve can güvenliğini koruyabilmek adına çiftlik yerleşimlerini korunaklı hale getirmiş ve tahkimli-kuleli yerleşimler inşa ederek bir savunma sistemi ve haberleşme ağı kurmaya çalışmışlardır.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın yakın çevresinde bu tür tahkimatlı yerleşimleri görmek mümkündür. Kutsal alanın batı aksına düşen Kale Mevkii'nde, Doğu Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek *khorion* karakterinde tahkimatlı bir yerleşim tespit edilmiştir. Yapı oldukça kalın örülmüş çift sıra duvarlara sahip özellikleriyle dış saldırılara karşı savunma

---

472 Phaselis'in refah düzeyi MÖ VI. yüzyıldan itibaren kentin basmış olduğu ve Doğu Akdeniz'de görülen sikkelerinde kontrmark (Side, Aspendos *etc*.) vurulan (Callatay 2017) ve MÖ VI.-V. yüzyıllara tarihlenen sikke hazineleriyle (Mısır: Damanhur (*IGCH*: 1637), Benha el Asl (*IGCH*: 1640), Zagazig (*IGCH*: 1640; Ürdün: *IGCH*: 1482; Asyut *IGCH*: 1644; Rhodos *IGCH*: 1185; Hurter and Pásztory 1984, 111 vdd.) ön plana çıkmaktadır. (Detaylı bilgi için bk. Tüner Önen, 2008: 5 vd.). MÖ 475 yılına tarihlenen Naukratis'te tutulan kayıtlara ilişkin Elephantin'de bulunan papirüs belgesinden izlenebildiği üzere, Phaselis ile Mısır arasında yoğun bir ticaret ağı bulunmaktaydı. MÖ *ca*. 474 yılında 36 Phaselis gemisi Mısır'ın Naukratis (?) limanına yanaşarak kent teritoryumundan elde ettiği yüklü miktarda, şarap, zeytin yağı, işlenmiş ve işlenmemiş kereste, sedir, gemi direği ve dümeni vb. ürünleri ticaret amaçlı Mısır'a götürmüştür. Karşılığında ise, büyük ölçüde natron alarak Phaselis'e geri dönmüştür. Detaylı bilgi için bk. Kuhrt, 2007: 680 vdd; Arslan, 2018: 16 vd.; Atilla, 2018: 72 vdd.

473 Phaselis'in yüksek emtia hacmi kent teritoryumundaki nüfusu da artırmış olmalıdır. Zira araştırmalar sırasında kentin *khora*'sında çok sayıda irili-ufaklı çiftlik yerleşimi ve kentçik tespit edilmiştir. Küçük tarım arazilerine sahip olan çiftlik evleri genelde 1-3 odadan oluşan basit bir plana sahipken (Arslan ve Tüner Önen 2014b: 293-294), ortası avlulu 8-10 odalı geniş yaşam alanları, depolama alanı ve işlik elemanları ile kompleks bir yapı gösteren yerleşimler de (Kızgut 2017, 199-215) bulunmaktadır. Ayrıca, Akboyun ve Gökgür yerleşimleri gibi *polikhnion* (kentçik) ölçeğinde yapılaşma düzeni gösteren farklı ölçeklerde yerleşim alanları görülmektedir (Arslan ve Tüner Önen, 2014b, 294). Yerleşimlerdeki nüfusla doğrudan ilişki olan mezar anıtları da bu bağlamda değişiklik göstermektedir.

474 Hellenistik Dönem itibarıyla, Marmaralılar/Mnaralıların Phaselis çevresine yaptığı saldırılar ve bölgedeki haydutluk faaliyetleri için bk. aş. sf. 100 vd.

pozisyonunda inşa edildiği anlaşılmaktadır.[475] Sur duvarının aynı zamanda kent içindeki yapıların da yan duvarı olarak kullanıldığı görülmektedir (**Lev. 6a**). Yerleşim kuzey ve batı hattı boyunca dik bir uçurumla çevrelenmiş olmasına rağmen yer yer yine sur yapısıyla koruma altına alınması, yerleşimin bölgede yaşanan güvensizlik ortamıyla bağdaştırılabileceği düşünülmektedir (**Lev. 6b**). Güneyde birleşerek, ucu sivri oval bir daire formunda tamamlanan yerleşim, doğudaki kayalık alanın önünde kuzey, kuzeybatı hattında yayılan eğimli arazi üzerinde konumlanmaktadır. Söz konusu eğim dört teras ile yerleşilebilir duruma getirilmiştir.

Kutsal alanın doğusunda yükselen Oluklu Tepe mevkiinde geniş bir alana sahip tepe içerisinde bir yerleşim tespit edilmiştir.[476] Tepenin merkezinin bir avlu biçiminde bırakıldığı gözlemlenmektedir. Yerleşimin etrafında ise tahkimatlı kuru duvar örgüsü görülmektedir (**Lev. 7a-b**). Oluklu Tepe yerleşimi topografyanın imkanlarından yararlanarak güçlü bir tahkimatla çevrelenmiştir. Yerleşimin etrafını çevreleyen tahkimat duvarı ve odalar moloz taşlar ve büyük kaya parçalarıyla örülmüş ve yer yer anakayadan yararlanılmıştır. Yerleşim geniş bir tepelik üzerine konumlandırılmış yak. 8-10 odadan oluşmaktadır. Tepeliğin ortası boş bırakılarak bir nevi avlu alanı ayrılmış görünmektedir. Oluklu Tepe'nin tahkimatlı yapısı olası saldırı veya yağma ihtimaline karşılık yerleşimin korunma altına alındığını göstermektedir. Bu tepelikte, Geç Arkaik - Klasik Dönem'e tarihlenebilecek (MÖ VI - MÖ IV) siyah astarlı kratere ait dudak parçası, alanın kullanım tarihine yönelik bir çıkarım yapmamıza olanak vermektedir (**ESR.17**).

Kutsal alanın kuzey yönünde (yak. 4 km uzağında) Hisarçandır Örencik Damı mevkiinde, Altınyaka yolunun hemen kenarında bir çiftlik kompleksi yer almaktadır. En az sekiz odadan oluşan ortası avlulu çiftlik evi, yerleşiminin güneydoğu ucunda bir sarnıç ve etrafında geniş tarım terasları ile bir kaya lahdi barındırmaktadır (**Lev. 8a**). Yerleşim güneye bakışımlı eğimi yüksek yamaç boyunca sıkışık nizamda tertiplenen kısmen simetrik çok sayıda mekanla işgal edilmiştir. Çoğunlukla dördül ya da dikdörtgen formlu plana sahip bu yapılar kireç katkılı harç ile desteklenmiş poligonal nitelikteki kaba taşlarla örülen kagir duvarlarla vücuda getirilmiştir. Bu duvarların genişlikleri yer yer 1 metreyi bulmaktadır. Alanı örten yoğun mimari enkaz, akıntı dolgu ve bitki örtüsü nedeniyle mevcut mimari fizibiliteyi net olarak izlemeye zorlaştırmaktadır ancak hava fotoğrafı ve *GNSS* cihazı aracılığıyla kayıt altına alınan sayısal değerlerden hareketle yerleşimin rölövesi büyük oranda tanımlanabilmiştir (**Lev.**

---

475 Yerleşimin doğu sınırı boyunca 80 cm genişliğinde çift duvar tekniğiyle örülmüş olan duvar yapıları ile yerleşimde izlenen tüm yapıların tek dönem gösterdiği ve bunun da kullanılan harç dolayısıyla Doğu Roma Dönemi'ne tarihlendirilebileceği öngörülmektedir.

476 Arslan ve Tüner Önen, 2019a: 44 vd.

8b). Alanın genel mimari yayılım hacmi, üretim alanları ve yerleşimle sıkı ilişki içerisinde bulunan mezarlık unsurları yerleşke içerisinde sosyal ve ekonomik anlamda uzun süreli bir yaşamın ve zirai faaliyetlerin olduğuna dikkat çekmektedir.[477]

Dikenli Mevkii'nde (500 m güneybatıda) kutsal alan tepeliğiyle bakışımlı bir konumda yer alan ve düzgün ve dik formu ile büyük bir kayalık dikkat çekmektedir (**Lev. 9a**). Alanın hemen yukarısındaki Ekizce Ares kült alanının varlığı düşünüldüğünde, bu bölgedeki sarp kaya kütlesinin de kült amaçlı kullanılma olasılığı göz önünde bulundurulsa da yapılan araştırmalarda, söz konusu kayalıkta herhangi bir kültür kalıntısına rastlanmamıştır. Ancak buradaki kayalığın 50 metre kadar güneyinde yükselen tepelik alanda çoğu kiremit parçasına ait, kaba seramik fragmentleri tespit edilmiştir.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın yakın çevresinde yukarıda değinilen tahkimatlı çiftlik yerleşimleri Phaselis *khora*'sının yayılım gösterdiği Tahtalı Dağ ve civarındaki bu geniş bölgede Ekizce, Anlıca Tepe, Oluklu Tepe, Kırtepe, Uzuntaş, Kale ve Macar Gediği mevkilerinde; Hisarçandır çevresinde Palamut mahallesi, Örencik Damı ve Armutçuk mevkileri gibi bir çok örnekle yayılım göstermektedir. Kutsal alanın yakınında özellikle Oluklu Tepe ve Kale Mevkii'lerindeki yerleşimlerinin aşağıda aktarıldığı üzere bölgedeki eşkıyalık hareketlerine istinaden, daha çok savunma amaçlı kullanıldığını düşündürmektedir.

Ares'in, Tahtalı Dağ'ı çevresinde yaşayanlarca tapınım görmüş olması anlaşılabilir bir durumdur. Zira Homeros'tan itibaren pek çok antik kaynakta bu bölgede yaşayan halk, düşmanlara karşı verdikleri mücadelelerle ön plana çıkmaktadır. Homeros'un *Illias*'ında Bellerophontes *mythos*'unda bölgede yaşayan bu etnik topluluktan biri[478] olan Solymoslular, Lykialıları tehdit eden, saldırgan bir yerli halk olarak anlatılmaktadır.[479] *Ilias*'taki bu anlatıda, Lykialı kahraman Bellorophantes'in oğlu Isandros'un Solymoslulara karşı savaşırken Ares tarafından vurulduğu yer muhtemelen bu bölge civarında olmalıdır.[480] Bu pasaj büyük olasılıkla Pisidia'nın güneybatısı ile Doğu Lykia'nın dağlık bölgesinde, bölgede önceden beri yaşayan

---

477 Arslan ve Tüner Önen, 2019a: 45-46.

478 Bryce, MÖ VI. yüzyıl sonlarında Perslerin işgalinden önce, Lykia'nın siyasi sınırlarının Ksanthos vadisinden öteye geçmediğini ve Phaselis gibi bölgedeki Hellen sömürge girişimlerinin *khora*'larının da aynı şekilde kısıtlı olması gerektiğini belirtmektedir (Bryce, 1983: 32; 1986: 32, 100). Gonzales buna istinaden, bölgenin geriye kalan bu büyük bölümünde, Solymoslular gibi, diğer etnik grupların da bulunabileceğini düşünmektedir (Gonzales, 2005, 266, dn. 18); Konuya ilişkin ayrıca bk. Frei, 1993.

479 Hom. *Il*. VI, 155-210.

480 Hom. *Il*. VI. 203; Str. XIII. 4. 116.

Solymos halkı ile, MÖ 750-550 yılları arasında yaşanan büyük kolonizasyon hareketi sonucunda bölgeye intikal eden yeni yerleşkeciler arasındaki çatışmaları yansıtmaktadır.[481] Öyle ki Lindos'tan ele geçen ve Phaselislilerin Athena Lindia'ya yaptıkları adağı kaydeden bir yazıt, Phaselislilerin, Lakios koloniye önderlik ettiği sırada Solymoslularla giriştikleri mücadeleye yer vermektedir. Bu belgeye göre, Athena Lindia'ya sunulan mızrak ve oraklar üzerinde, "*Lakios'un koloniye önderlik ettiği sırada Phaselisliler Solymoslulardan* (aldılar)" ifadesi geçmektedir.[482] Dolayısıyla MÖ VII. yüzyıldaki Rhodos kolonizasyonu öncesinde, Phaselis'in kurulacağı yarımada muhtemelen Solymos toprakları içinde yer almaktaydı. Lindos tapınak yıllıklarında yazılanlara göre Solymoslular Phaselis'i kolonize etmeye gelen, Lakios önderliğindeki kolonistlere karşı direniş göstermişlerdir.[483] Strabon'un aktarımları göz önünde bulundurularak,[484] Solymosluların Lykia, Pamphylia ve Pisidia'nın sınır bölgesindeki Solyma olarak (τὰ Σόλυμα) adlandırılan dağların çevresinde yaşayan kabileler olduğu düşünülmektedir.[485] Bir önceki alt başlıkta, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın, Phaselis'in teritoryum içerisindeki sınırlarını çizerken değindiğimiz Mnara/Marmara yerleşimi de İskender'in bölgeyi iskanına kadar Solym toprakları içinde bulunuyor olmalıydı. Mnaralılar Kavak Dağı'nın tepeliğinde (1450 m)

---

481 Kirk, 1990: 185; Gonzales, 2005: 266; Talloen, 2015: 24.

482 Blinkenberg, 1941: *Lindos II*, C.7; ayrıca bk. Higbie, 2003: 104.

483 Blinkenberg, 1941: *Lindos II*, no. 2; krş. Tüner-Önen, 2008: 94.

484 Strab. *Geo.*, XIII.4.16: Σολύμους δ᾽ εἶναί φασι τοὺς Καβαλεῖς· τῆς γοῦν Τερμησσέων ἄκρας ὁ ὑπερκείμενος λόφος καλεῖται Σόλυμος, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Τερμεσσεῖς Σόλυμοι καλοῦνται κτλ. (Kabalia'lıların Solymoslularla aynı oldukları söylenir. Termessosluların kalelerinin üst tarafında bulunan tepeye Solymos denir ve Termessoslular da kendilerine Solymoslular der.); Solymoi hakkında bk. Hild and Hellenkemper, 1990: 19, dn. 22; Frei, 1993: 89 vdd.; Gonzales, 2005: 261-283; Coulton, 2008.

485 Strabon, Phaselis'in arkasında Solyma (τὰ Σόλυμα) olarak adlandırılan dağların uzandığından bahsetmektedir: Strab. *Geo.* XIV.3.9: Εἶτα Φάσηλις τρεῖς ἔχουσα λιμένας, πόλις ἀξιόλογος καὶ λίμνη. ὑπέρκειται δ᾽ αὐτῆς τὰm Σόλυμα ὄρος καὶ Τερμησσὸς Πισιδικὴ πόλις (Bundan sonra önemli, üç limanlı bir kent olan Phaselis'e ve bir göle gelinir. Bunun yukarısında, bir dağ olan Solyma ve dağlar arasındaki uzun geçitlerin yanında kurulmuş olan bir Pisidia kenti Termessos uzanır.) Heln tartışmalı olan bu konuda araştırmacıların bir kısmı Solyma'yı Tahtalı Dağ ile (Spratt and Forbes, 1847: 192 vd.; Kiepert, 1909: text 9a, 9b), bir kısmı da Termessos yakınındaki Güldere Dağı ile (Ruge, 1927: 988) özdeşleştirmektedir. Zira Strabon, başka bir pasajında, Termessos kenti üzerinde yükselen dağın da Solymos (Σόλυμος) olarak adlandırıldığını bildirmiştir (Strab. *Geo.* XIII.4.16). Bu iki anlatım, karışıklığa neden olmuş gözükmektedir. Fakat Strabon'un Phaselis ardındaki dağ için kullandığı isim çoğul olarak verildiğinden, burada tek bir dağ değil, bir dağ sırası anlaşılmalıdır (Tüner-Önen, 2008: 10). Şahin, bu dağ silsilesini, Bakırlı Dağ (2650 m: Termessos'un güneyi, Eren Dağı (Ziyaret Dağı 2450 m), Bereket Dağı (2450 m) ve Beydağları'nın doğu kolu, Sarıçınar-Teke/Kepez Dağları - Tahtalı kütlesi (2365 m), Ziyaret Tepesi ve Musa Dağı şeklinde sıralamaktadır. Detaylı bilgi için bk. Şahin, 2014: 95-96; Ayrıca bk. Takmer, 2002: 51-56).

lokalize edilen, kuzey-batı bakışımında bulunan Çürük Dağı'na (1590 m), dolayısıyla bu dağın tepeliklerindeki Ekizce Ares kutsal alanına (yak. 8 km) ve Ares'in diğer kutsal alanının (?) bulunduğu Mizir[486] mevkiine çok yakın bir konumdadır (**Har. 3**). Kentin bulunduğu tepeliğe ulaşım zorlu bir coğrafyada bulunduğundan, bu yerleşimde kapsamlı bir kazı veya araştırma yapılamamıştır. Yerleşimin sahip olduğu Hellenistik Dönem'e tarihlenebilecek bouleuterion, agora, tiyatro, tapınak, mezarlar gibi çok sayıdaki yapı[487] burasının en azından Hellenistik Dönem'de *polis* statüsünde olduğunu ve nüfusunun 3000 kişiyi bulabileceği tahmin edilmektedir.[488] Kent yapıları içinde bulunan tapınağın hangi tanrıya ait olduğu henüz bilinmemektedir. Ancak yukarıda değinilen Yarbaşçandır mevkiinde bulunan mezar yazıtı, Mnaralıların bölgede yerel bir külte sahip olduğunu göstermektedir.[489] Kavak Dağı'nın tepeliğinde, tarımsal ve ekonomik alt yapıdan yoksun olan yerleşimin buna rağmen bir *polis'*te bulunabilecek yapılara ve nekropolislerindeki gösterişli mezar anıtları buradaki şaşırtıcı refah seviyesini yansıtmaktadır. Bu noktada genel olarak kabul edilen ortak görüş (Phaselis'in maruz kaldığı baskınlara yukarıda değindiğimiz üzere), Mnaralıların yağmacılık yoluyla bu zenginliği elde etmiş olmasıdır.[490] İskender'in bölgeyi kuşatması ve ele geçirmesinin ardından dağlık alanlara kaçan bu bölgedeki Solym kökenli Pisidia halkları, yaşamlarını başkalarının ürünlerini yağmalayarak, haydut gibi sürdürmüş olmalıdırlar. Sadece Mnara'lılar değil aynı zamanda diğer Pisidia kentleri de komşularının ürünlerini de talan ediyorlardı. Zira Arrianus'un[491] Termessos hakkında, "*Pisidialılar soyundan barbardırlar*" ifadesi, Termessosluların da, Mnaralılardan farklı olmadığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.[492]

---

486 Mizir'deki Ares kültüne ilişkin bk. aş. böl. 4.2.

487 Kavak Dağı üzerindeki belgeleme çalışmaları için bk. Anti 1923, 668-712; Tüner 2002, 69-70; Şahin 2014, 300-301; 310-311; Kızgut, 2009: 339-346: 2011; Kızgut vd. 2009, 108-112: Kızgut ve Akalın, 2010.

488 Bayburtluoğlu, 1993: 45; krş. Tüner Önen, 2008: 41.

489 Tanrının ismine bir bronz levhanın üstündeki ithaf yazıtında darastlanmaktadır. Detaylı bilgi için bk. G. Petzl, 2001: 51 vd.; Mezar yazıtındaki Mnara kökenli Phaselis yurttaşı Myrila'nın Men Varathos'un rahibesi olduğu öğrenilmektedir: İplikçioğlu *v.d.* 2001: 245; krş. Şahin, 2014: 298: Μαρ(κία) Αὐ(ρηλία) Μύρειλα (ya da Μυρεινα?)568 θυ|γάτηρ Αττεους | Κουκτου, Φαση|λεῖτις ἀπὸ Μνά|ρων, ἱέρεια θε|οῦ Οὐαραθου, κα|τεσκεύασεν τὴν | σωματοθήκην | ἑαυτῇ καὶ τοῖς υἱοῖς· | μηδενὶ δὲ ἐ[ξ]ὸν ἔστω | βληθῆνα[ι]· εἰ δὲ μή, δώσει | προστείμου Διὶ Σολ[υ]||μεῖ δηνάρια δισχείλι[α] | πεντακόσια; Lokal bir tanrı olduğu anlaşılan Men Varathos'un kurumsal bir kültü ve burada tapınağının olabileceği anlaşılmaktadır. Mnara bölgesine ait bir kült olan Meis Men Varathos'un Roma İmparatorluk Çağı'nda yeniden tapım görmeye başlayan yerel bir kült olduğunu düşünülebilir (Frei, 1990: 1851).

490 Bayburtluoğlu, 1993: 43; Şahin, 2014: 301.

491 Arr. *Anab*. I. 27, 5.

492 Öztürk 2006, 32.

Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ani ölümünden sonra *diadokhos*'lar (halefler) arasında yaşanan iktidar mücadeleleri, bölgede otorite boşluğunun yaşanmasına sebep olmuş ve Doğu Akdeniz'de haydut ve korsanlara geniş bir hareket alanı yaratmıştır.[493] MÖ II. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Seleukoslar'ın ve Ptolemaioslar'ın ordularında ücretli asker olarak görev yapan özellikle Kilikia, Pisidia ve Isaurialılar bu tarihten sonra işsiz kalmaları nedeniyle tekrar eski yaşamlarına, yağmaya yönelmiş olduğu ve adı geçen bölgelerde korsanlık ve haydutluk faaliyetlerinin hızla artmasına yol açtığı düşünülmektedir.[494]. Bu durum gerek kıyı kesimlerinde korsanların gerekse iç kesimlerde haydutların çoğalmasına vesile olmuş ve bölgede yağmacılık yaygın haline gelmiştir. Diğer yandan Hellenistik kralların, korsanları kendi donanmalarında paralı asker olarak kullanmaya başlamasıyla[495], onların iktidarı belirleyici bir noktaya ulaşmalarına imkan vermiştir. Böylelikle yalnız denizde değil aynı zaman karada da birçok kentin ya açık bir şekilde korsanlıkla iştigal etmelerine ya da korsanlarla işbirliği içine girerek dolaylı olarak bu etkinliklerin içerisinde bulunmalarına neden olmuştur.[496] Diodotos[497] ve Zeniketes[498] adlı korsan liderler daha da ileri giderek kendilerini "kral" ilan etmişlerdir. Özellikle Batı Pamphylia ve Doğu Lykia'da faaliyet gösteren Zeniketes, MÖ I. yüzyılda bütün doğu sahillerini kontrolü altına alarak önemli bir deniz gücüne ve büyük bir hazineye sahip olmuştur. Doğu Lykia'da Olympos, Korykos ve Phaselis ile birlikte, stratejik öneme sahip Tahtalı Dağ, Ekizce ve Mizir mevkiilerindeki Ares kült alanları yakınında yer alan Kavakdağı

493 Hellenistik Dönem itibarıyla, Güney Anadolu sahillerinde vuku bulan korsanlık faaliyetleri için bk de Souza, 2002; Öztürk 2006; Öztürk, 2009; Arslan - Tüner Önen, 2011.

494 Hild and Hellenkemper, 1990: 31; Öztürk 2006, 34.

495 Demetrios MÖ 305/304 yılındaki Rhodos kuşatmasında, 40.000 asker ve 200 kadar gemi ile birlikte 1.000 kadar korsan gemisini kendisine lojistik destek sağlamak için tutmuştur (Diod. XX 82, 4; 83, 1). Yanı sıra MÖ 287 yılında ise, Lysimakhos yanlısı Ephesos kentini ele geçirmek için de, kentin korumasından sorumlu korsan lider Andrōn'u ve adamlarını parayla satın almış ve kenti ele geçirmiştir (Polyain. *Strat.* V 19); Pontos Kralı VI. Mithradates de Romalılara karşı verdiği mücadelelerde korsanlarla işbirliği içine girerek onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır (App. *Mithr*. 18-20; 58; 63; civ. I. 55; Liv. *perioch*. 77).

496 Arslan ve Tüner Önen, 2011: 190.

497 Seleukos krallarının iktidar boşluğundan yararlanarak Kilikia Trakheia sahillerindeki korsanları örgütleyen ve MÖ 145-140 yıllarında Seleukos Krallığı'na karşı isyan eden Diodotos Tryphon (Strab. *Geo*. XIV.5.2: 668) bilinen ilk haydut/korsan lideridir. Diodotos dik bir kaya üzerinde kurulmuş olan Korakesion'u (Alanya) kendine harekat üssü olarak seçmiş ve MÖ 138 yılına kadar Doğu Akdeniz sahillerini yağmalamaya başlamıştır (Strab. *Geo*. XIV.5.2: 668; XVI. 2.14: 754; 19: 756).

498 Zeniketes'in kendini Olympos kentinde kral ilan ettiği tarih net olmamakla birlikte, Sulla'nın Kilikia *praetor*'luğundan sonraya (MÖ 95, *terminus post quem*), Servilius Vatia'nın Kilikia prokonsül görevinden önceye (MÖ 79, *terminus ante quem*), tarihlenebileceği düşünülmektedir (Rauh, 1997: 265; krş. Arslan – Tüner Önen, 2011); Zeniketes'in "kral" unvanına ilişkin yazıt için ayrıca bk. Peek, 1978: 247-248..

(Marmara/Mnara) ve Kitanaura (Saraycık) *etc*. bölge ve yerleşimler, Zeniketes'in egemenliğine girmiş olmalıdır.[499] Bu yerleşimler, stratejik açıdan büyük önem arz etmekteydi. Özellikle Tahtalı Dağ ve civarına hakim olmak, bütün Doğu Lykia sahilleri ile Çandır Vadisi üzerinden Pamphylia'ya kadar uzanan bölgenin kontrol edilebilmesine olanak vermekteydi.[500] Roma Senatosu, Akdeniz'de giderek daha da güçlenen korsanlığı ve haydutluğu ortadan kaldırmak amacıyla MÖ *ca.* 102/101 yılında *lex de provinciis praetoris*[501] isimli bir yasa yayımlamıştır. Ardından MÖ 79 yılı *consul*'lerinden Publius Servilius Vatia'yı Doğu Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Lykaonia bölgelerini Roma kontrolü altına almak ve her geçen gün biraz daha güçlenen Doğu Akdeniz'deki haydutluk ve korsanlık faaliyetlerine bir son vermek amacıyla Kilikia *proconsul*'luğu görevine atamıştır.[502] Servilius, MÖ 78 yılında bölgeye gelir gelmez, Zeniketes'in kontrolündeki Doğu Lykia ve Batı Pamphylia'yı korsanlardan ve haydutlardan arındırmak için harekete geçerek, bulundukları kentleri ele geçirmiş ve onlara üs görevi gören pek çok kale yerleşimini yıkmıştır.[503] Servilius bununla da kalmayıp, bölgede korsanlara sığınma sağlayan ve korsanlık faaliyetlerine katılan kentleri ağır şekilde cezalandırmıştır. Phaselisliler de bu cezadan ağır bir şekilde etkilenmiş ve teritoryumunun bir kısmını *ager publicus* olarak Roma'ya vermek zorunda kalmışlardır.[504] Romalıların korsanlara karşı duydukları öfke giderek artmış ve MÖ 67 yılında, *lex Gabinia de piratis persequendis*[505] adlı bir yasa daha yayımlamışlardır. Söz konusu bu yasa çerçevesinde üç yıllığına bütün Akdeniz'e sınırsız yetkilerle komutan olarak atanan Pompeius[506], Batı ve Doğu Akdeniz'i korsanlardan ve

499 Beaufort, 1817: 44; Keyser 1997: 64–79; Işık *v.d.* 2001: 46; Adak 2004: 32 vdd.; Öztürk, 2006: 58.

500 Ormerod, 1922: 41; Nollé, 1996b: 22; Ormerod, 1997: 217.

501 *SEG* 3: 378; Hassall 1974, 195 vd.; Sumner 1978, 215 vdd.; Badian 1979, 153 vdd.; Shaw 1990, 220 dn. 63-65; Crawford 1996, 231-270; Souza 1999, 108 vd; krş. Arslan ve Tüner Önen, 2011: 192.

502 Livius, *perioch*. 90; Sallust., *Hist.* II.87; Cicero, *Verr*. II.1.16.43; Eutr., *Ab urbe* VI.3; Fest. *Brev.* XIXII; Cicero, *Leg. Agr. I* fr. 3; Amm. *Marc*. XIV 8.4.

503 Strab. XII.6.2: 569; Flor. *epit*. I 41.5; Livius, *perioch*. 90; 93; Eutr. *Ab urbe* VI.3; Oros. *hist*. V.23.21; Fest. *Brev*. XII.11-14; Ayrıca bk. Ormerod, 1922: 37; Magie, 1950*:* 288 vd.; Tüner Önen, 2008: 140 vd.

504 Cicero, *Leg*. *Agr*. II. 50; krş. Tüner Önen 2008, 143-144.

505 Cic. *Leg*. *Man*. XVII.52; XVIII.54; XIX.57-58; Liv. *perioch*. 99; Vell. II.31.2; Val. *Max*. VIII.15.9; Plut. *Pomp*. XXV.2; XXVI.1-4; Flor. *epit*. I.41.7; App. *Mithr*. 94; Cass. Dio XXXVI.23.3-37.2; Ascon. pro Corn. 63-65.5; Eutr. VI.12.1. Ayrıca bk. Davison, 1930: 224; Loader, 1940: 134; Ward, 1969: 8; Sherwin-White, 1984: 187; Wirth, 1984: 575; Girardet, 2001: 154; Öztürk, 2006: 65 vd.

506 Plut. *Pomp*. XXVIII.1; App. *Mithr*. XIV.94; Cass. Dio XXXVI.36-37, 1; Cic. *Leg*. *Man*. XI.31-XII.35; Flacc. XII.29-XIII.30; Liv. *perioch*. 99; Strab. XIV.5.2: 669; Vell. II.32.4; Plin. *nat*. VII.25.93-26. 97; Flor. *epit*. I. 41. 12-15; Auct. *Liber de Vir*. ill. 77. 5; Ampel. XVIII.19; XLVII.5-6; Eutr. VI.12.1; Oros. *hist*. VI.4.1.

haydutlardan temizlemiştir.[507] MÖ 27 itibarıyla, Augustus Dönemi'yle birlikte başlayan *pax Romana* süresince dahi bölgedeki güvensizlik ortamının halen sürdüğü ve kırsal alanların güvenli olmadığı görülmektedir. MS 43 yılında Lykia'nın bir eyalete çevrilmesinin bölgede yaşanan bir isyan hareketi sonucunda bazı Roma vatandaşlarının öldürülmesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.[508] Öyle ki haydut çetelerinin bu "barış" dönemindeki mevcudiyetlerini İmparator Commodus, Boubon halkının haydutlara karşı sürdürdüğü mücadeleden dolayı övgüleri içeren bir mektup yazmıştır.[509] Ayrıca Ovacık'tan ele geçen bir grup yazıtta da MS III. yüzyıl sonlarında Milyas bölgesindeki haydut baskınlarından bahsedilmektedir.[510] *Stadiasmos Patarensis* yazıtının ön yüzündeki ithaf metninde geçen λῃστεία (haydutluk), ἀνομία (kanunsuzluk) ve στάσις (ihtilaf/kargaşa) ifadeleri bu durumu doğrulamaktadır.[511] Şahin, ülke çapında sosyal bir huzursuzluğun bulunduğunu ve bu durumun artan ekonomik sıkıntılarla birlikte alt tabakalarda daha da yoğunlaştığı fikri üzerinde durmaktadır. Ayrıca halk ayaklanmasıyla birlikte, bir haydutluk problemiyle de karşılaşılmış ise, bu tür eşkıya çetelerinin, en azından bir bölümünün, doğal afetler, kuraklıklar ve hızlı nüfus artışıyla birlikte ekonomik varlığını yitiren, alt tabaka mensuplarından oluştuğunu düşünmektedir.[512] MS II. yüzyılın sonuna doğru isyanların ve haydutluğun canlanması, bir bakıma imparatorluğun içine düştüğü sosyal ve ekonomik durumu yansıtmaktadır. MS III. yüzyılın ortalarından itibaren Isaurialılar ile Romalılar arasında cereyan eden mücadeleler Pamphylia, Pisidia ve Lykia ile diğer komşu bölgelerde *pax Romana*'nın yaşanamamasına sebep olmuştur. Bu dönem itibarıyla, kırsal alanda yaşayanların bir kısmı askeri kanun altında yasalara uyarak tarım ve hayvancılıkla yaşamını sürdürürken bir kısmı ise kanun dinlemeyenler olarak haydutluk yapmayı tercih ederek çevresini yağmaladığı düşünülmektedir.[513] Shaw, haydutluk olgusunun, kırsal yerleşimde yaşamlarını göçebe düzende sürdüren topluluklarla, ovada geçimini tarımdan sağlayan bölge halkı arasındaki ayrımdan kaynaklandığını, Kilikia-Isauria bölgelerindeki örneklemleriyle ortaya koymuştur.[514]

---

507 Cic. *Leg. Man*. 12 34-35; Liv. *perioch*. 99; Vell. II.32.4; Plut. *Pomp*. XXXVII.3; App. *Mithr*. XIV.95-96; Flor. *epit*. I.41.12.

508 Rémy, 1989: 279-281; Syme, 1995: 272; Jones-Cp, 2001: 163-168; Wörrle and Marksteiner 2002: 555-562; Mitchell, 2005: 201, no. 144; krş. Öztürk, 2006: 75.

509 Schindler, 1972: 11 vd, no. 2; Kokkinia, 2008: 32 vd.; no. 5.

510 Harrison, 2001: 87-112; krş. Şahin, 2014: 59, dn. 30.

511 Şahin, 1994: 137, 155; *SEG* 44, no. 1205; Işık *v.d.* 2001: 107; Jones-Cp, 2001: 166; Şahin, 2014: 301.

512 Şahin, 2014: 59.

513 Mitford, 1980: 1251; Hellenkemper, 1986: 632; krş. Öztürk, 2006: 91.

514 Shaw, 1990: 199 vd; Şahin, 2014: 59.

Doğu Akdeniz'de MÖ III. yüzyıl ile MS IV. yüzyıl arasındaki tarihsel olaylar, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın da içinde bulunduğu bölgede haydutların oluşturduğu tehdit ve korku ortamının, bölgede yaşamını sürdüren *otokhton* halkın dini inanışları üzerinde etkisi olması kaçınılmazdır. Nitekim, Anadolu'da Ares kültünün görüldüğü yakın bölge ve kentlerde, buna benzer olayların yansımalarını, epigrafik belgeler aracılığıyla öğrenebilmekteyiz. Örneğin, Syedra vatandaşları haydutların/korsanların şehirlerini yağmalamasını önleyebilmek için bir kahine danışmıştır. Kehanet onlara Ares'in zincire vurulmuş heykelini kentin merkezine dikmelerini ve O'na kurbanlar sunmalarını tavsiye etmiştir.[515] Böylelikle Syedralılar Ares'i zincire vurduktan sonra haydutlara/korsanlara karşı üstünlük elde edecekler ve özledikleri refah ve huzura kavuşacaklardı. Ikonionluların da başı Pisidialı ve Isaurialı haydutlarla belada olmalıydı. Zira Syedra kehanet yazıtı ile aynı içeriğe sahip bir diğer yazıt da, Ares'in zincire vurulma sahnesini içermekte ve kenti düşmanlardan korumayı, uzaklaştırmayı amaçlamaktadır.[516] Ayrıca, Ksanthos'un MÖ I. yüzyılda korsanlarla giriştiği mücadelelerde elde ettiği zaferlere istinaden sunulan adak yazıtlarında Ares'in yer alması, O'nun zafere giden yoldaki ilahi gücünü ve mücadelelerden sağ salim dönülmesini sağlayan koruyucu rolünü pekiştirmektedir.[517]

Lykia ve Pamphylia bölgelerinde MÖ II. yüzyıl ile MS IV. yüzyıl arasında bölgenin kırsal güvenliğini tehdit eden oluşumlara karşı daha etkili mücadele yürütebilmek adına örgütsel önlemler alınmıştır. Hellenistik Dönem'dan itibaren, başta Hellenistik krallıklar olmak üzere, kent devletleri de, hem kamu düzenini hem de kırsal alanların güvenliğini sağlayabilmek için çeşitli teşkilatlar kurmuşlardır.[518] Bunlar arasında *eirenarkhes* (εἰρηνάρχης = barışın önderi), *lestodeioktes* (λῃστοδειώκτης = haydut avcısı), *lestophonos* (λῃστοφόνος), paraphylaks (παραφύλαξ = gözcü/bekçi), *orophylaks* (ὀροφύλαξ = dağ korucusu), *diogmites* (διωγμίτης = takipçi) ve *neaniskos* birlikleri (νεανίσκος = gençlik derneği) ile Lykia Birliği'nin resmi güvenlik gücü olan *hypophylaks*'lar sayılabilir.[519] Farklı görev ve kapsama sahip teşkilatlara mensup bu kişiler, kırsaldaki asayişi sağlamakla ve haydutları yakalamakla görevliydiler. Dolayısıyla bu zorlu görev süresince hayatları da tehlikedeydi. Pisidia Antiokheiası teritoryumunda (Doğanhisar) belgelenen MS III. yüzyıla ait bir mezar yazıtında

515 Bk. yuk. böl. 3.1.7: Syedra.

516 Bk. yuk. böl. 3.1.5: Ikonion.

517 Bk. yuk. böl. 3.1.8: Ksanthos.

518 Hirschfeld, 1891: 867 vd.; Pfaff, 1914: 2032; Schulthess, 1918: 419.

519 Lykia, Pisidia ve Pamphylia'da kurulan bu teşkilatların görev yükümlülükleri ve faaliyet alanlarına ilişkin detaylı çalışma için bk. Öztürk 2006.

Aurelius Patrokles ve Douda'nın oğulları Sousos'un, *orophylaks*lık görevi sırasında haydutlar tarafından öldürülmesi bu durumu doğrulamaktadır.[520] Ölüm sebebi bilinmese de aynı bölgede ele geçen diğer mezar yazıtında ise Attalos'un *horophylaks* ünvanı taşıdığı görülmektedir.[521] Görevleri sırasında her an ölüm ile burun buruna olan bu kişilerin, kendilerini bir 'ilahi koruma' altına alarak haydutlarla mücadele içerisinde olmaları kaçınılmazdır. Öyle ki bu görevleri üstlenen kişilerin Tanrı Men ve Kakasbos gibi farklı tanrılara şükran adakları sunduğu da bilinmektedir.[522] Nitekim, Perge'de MS III. yüzyıla tarihlenen üç adak yazıtında *paraphylaks*'ların Akropolis'i güvenli ve olaysız bir şekilde korumalarına istinaden, Ares'e olan şükranlarını bu adaklarla yerine getirdiği görülmektedir.[523] Syedra'da ise kentin önde gelen vatandaşlarından, Aurelius Kalliklianos Rufinianos Poteitos'un *eirenarkhlık* görevinin yanı sıra Ares rahibi de olduğu bilinmektedir.[524] Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda tespit edilen onlarca adak stelinin çoğunun bölgede yaşayan yerli halk tarafından sunulduğu düşünülse de, bu adakların kırsal alanların güvenliğini sağlayan teşkilata mensup kişilerce de yapılmış olabileceği akla yatkındır. Zira kutsal alanın yakın çevresinde görevini yerine getirmeye çalışan bu jandarmalar ciddi saldırılara maruz kalmaktaydı. Kutsal alanın yak. 8 km güneyinde, Mizir Mevkii'nin ise yak. 3 km güneyinde yer alan Ovacık[525] Mevkii'nde tespit edilen MS III. yüzyıla ait, dört yanı da yazıtlı bir stel, Anadolu'da varlığı kanıtlanan ilk haydut avcılarından (*lestodeioktes*) Askouralı Hermaios'un, eşkıyalarla olan mücadelesini ve civardaki yerli halk için taşıdığı değeri göstermesi açısından önemlidir.[526] Kendisine övgülerin dizildiği bu yazıtta Hermaios, barış için göstermiş olduğu çabaları (ὁ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης), haydutları öldürdüğü (ὁ λῃστὰς φονεύσας), kentin intikamını aldığı (ὁ ἐκδέικησας τὴν πόλιν), kenti birçok kez savunduğu (ὁ πο̣λάκι[ς] ἐκδειḳήσας τὴν π̣[ό]λιν) ve bununla da kalmayıp onlara iaşe (ὁ

---

520 Sterret, 1888: no. 156; Robert, 1937: 96; Ramsay, 1961: 193; Robert, 1965: 96; *IGSK* 63, no. 230; Ayrıca bk. Wörrle, 1979: 96, no. 78.

521 *Horophylaks*'lar hakkında bk. Robert and Robert, 1983: 101-115; Wörrle, 1979: 96-98.

522 Pisidia'da görevli *orophylaks* Menelaos, Tanrı Men'e adakta bulunurken (Ramsay, 1895: 306, no. 104; Robert, 1965, 99), Aur. Trokondos isminde bir mültezim ise *orophylaks*'lar adına Tanrı Kakasbos'a adakta bulunmuştur (MS III. yüzyıl).

523 Bk. yuk. böl. 3.1.7: Perge.

524 Bk. yuk. böl. 3.1.7: Syedra.

525 Harrison (2001: 54-60) ve Porcher (200: 290-296), Ovacık'ı Termessos'un bir köyü ve Lykia topraklarıyla ilişki içerisinde bulunan, Termessos teritoryumunun ekonomik bir merkezi olarak tanımlamaktadır (krş. Onur, 2016: 102, dn. 90).

526 Harrison, 1979: 235-237; *SEG* 29:1514; Robert, 1980: no. 488; *I.Pisidia,* T6; Ballance and Roueché, 2001: 90 vd.; *SEG* 51: 1813; Brélaz, 2005: 425 vd., no. 15b; Öztürk, 2006: 141; Öztürk, 2011: 351.

ἀ[ν]νώνας … πέμψας) sağladığı için onurlandırılmıştır.[527] Yazıtta ifade edildiği üzere haydutların kırsal alandaki yağma saldırılarının ne denli yoğun olduğu ve bölgede yaşayanların eşkıyalara karşı çaresizliği ve de üzerlerindeki baskı açık bir biçimde ifade edilmiştir. Haydutlar defaatle yerleşimlere yağma saldırıları yapmış ve *lestodeikes* Hermaios, haydutları öldürerek önceki yağmaların ve kayıpların intikamını almış olmalıdır. Ayrıca yazıtta, Hermaios'un kente iaşe sağladı ifadesi de geçmektedir. Bu aktarım *lestodeioktes*'lerin aynı zamanda kentlere iaşe sağlanması konusunda da destek olduğunu göstermektedir. Bölgenin yağmalandığı, güvenli yolculuk ve tarım yapmanın artık mümkün olmadığı MS III. yüzyılda, kentlerin en önemli sorunlarından birisi şüphesiz gıda iaşesi olmuştu. Haydutlar akınlarını özellikle hasat mevsiminde gerçekleştirerek ekinleri talan edip, çiftlik hayvanlarını da alıp götürüyorlardı. Ayrıca Roma askerlerince korunan tahıl ambarlarına da saldırıyorlardı ki, bütün bunlar kentlerde kıtlığa yol açıyordu.[528] Phaselis teritoryumunda ilk olarak Mnaralılar'ın yaptığı baskınlardan öğrendiğimiz bölgedeki yağmacılık hareketleri MS IV. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Roma'nın çeşitli asayiş teşkilatlarıyla MÖ II. yüzyılın ortasından MS IV. yüzyılın sonuna kadar bölgede önlemeye çalıştığı görülmektedir. Ancak dağlık Lykia ve Pisidia bölgelerinin sahip olduğu sarp topografyada varlığını sürdüren haydutları engellemekte bir başarı sağlanamamıştır. Bu durum Phaselis teritoryumu kırsalında yaşamını sürdürmeye çalışan *polikhnikon* (kentçik) *kome* (köy) *ve peripolion etc*. yerleşimlerindeki köylülerin, çobanların ve çiftçilerin can ve mal güvenliğinin söz konusu tarihsel süreç boyunca tehdit altında kaldığının bir göstergesidir. Bu noktada bölgedeki Ares kültü ve tapınımının yukarıda anlatılan haydutluk olayları ve güvensizlik ortamıyla ile ilişkili olarak bölgedeki sorunlar boyunca devam ettiği düşünülmektedir**.** Yukarıda detaylı olarak aktarıldığı üzere, bölgedeki Ares kültü ve tapınımı kronolojik bağlamda tarihsel olaylara dayandırılarak bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

4.1.3. Kutsal Alanın Topografyası

Kutsal alanın konumlandığı tepelik topografya kuzey, güney ve kısmen batıya hakim bir görüşe sahiptir. Alan doğu yönde dik bir kayalık (yak. 80 m) ile doğal olarak sınırlandırılırken, batıda ise hafifçe yükselen (yak. 15 m) bir tepelik bulunmaktadır (**Lev. 9b**). Adak stelleri ve diğer buluntuların büyük bir bölümü kutsal alanın bulunduğu tepeliğin kuzeydoğu yamacında, *in situ* konumlarından ayrılmış, eğimli topografya nedeniyle yüzey akıntısı halinde tespit edilmiştir.

527 Öztürk, 2006: 138; Öztürk, 2011: 352

528 Öztürk, 2006, 140.

Diğer adak stelleri ise aynı tepeliğin düzlüğünde kaçak kazı çukurları nedeniyle farklı alanlara sürüklenmiştir (**Lev. 10a**). Alandaki jeomorfoloji ve litoloji çalışmalarını yürüten F. Öner, topografyanın jeolojik özelliklerini incelemiş ve kutsal alanın tam olarak Alakırçay napının, Tahtalı Dağı napına bindirdiği kesişim noktasında yer aldığını aktarmaktadır.[529] Alakırçay napına ait birimlerin üzerine, Tahtalıdağ napının Tekedağ formasyonu olarak isimlendirilen neritik kireçtaşları tektonik olarak yerleşmişlerdir.[530] Tekedağ neritik kireçtaşları sahada en üst kotları oluşturmaktadır. Dolayısıyla adak yazıtları ve stellerde kullanılan kireçtaşları Tekedağ neritik kireçtaşlarına, az sayıda görülen kumtaşları ise Alakırçay grubuna aittir. Bu kireçtaşlarının kült alanının doğusunda yer alan kuzey-güney yönlü bir sırt oluşturan Anlak ve Anlıca tepelerin yamaçlarından alınmış olduğu düşünülmektedir. Ekizce yaylasının en yüksek seviyelerini oluşturan bu kireçtaşları tektonizma nedeniyle uca doğru sivrilen kaya kütleleri halinde tepede dikey bir formda yan yana dizilidir (**Lev. 10b**). Ares Kutsal Alanı ve çevresinde yürütülen araştırmalarda yar şeklindeki tepelerin alt yamaçlarında en azından bir yüzeyleri düzgün olarak işlenmiş bloklar belirlenmiştir. Bu veriler neticesinde kutsal alandaki yazıt taşıyıcılarının antik dönemde açılan iki farklı ocaktan temin edildiği düşünülmektedir. Bunların ilki hemen alanın kuzeyinde bulunan ocaktır. Burada çok düzgün kesilmiş, iki kenarı veya köşesi düzeltilmiş bloklar dikkat çekmektedir (**Lev. 11a-b**). Diğer taş ocağının ise, alanın yaklaşık 700 m kadar güneyinde tespit edilen ve üzerlerinde keski izleri görülebilen çok sayıda bloğun bulunduğu alan olması beklenmektedir (**Lev. 11c)**.[531] Bu veriler ışığında Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda kullanılan blokların yerli kayaçlar olduğu ve hemen yakındaki doğal ocaklardan üretildiği belirlenmiştir. Bu dik kayaçlar üzerinde aynalar açılarak bloklar üretilmiş ve hemen aynı alanda işlenmiş olmalıdır. Kült alanında eklektik (yabancı) herhangi bir taş görülmemiştir.[532]

Bölgede yürütülen litoloji çalışmaları sonucunda yazıt bloklarının kült alanının yakın çevresinde düzenlenen iki farklı ocaktan getirildiği ve büyük çoğunluğunun yerel kireçtaşına

529 Alanın litolojik değerlendirmesi için bk. Öner, 2021.

530 Alanın jeolojik haritası için bk. Şenel, 1997; Öner, 2021, 50, fig. 5.

531 Kült alanının güneyinde sahadaki bir kaya üzerinde "V" şekilli bir kanal oyulmuş büyükçe bir kaya tespit edilmiştir. Bu kayanın incelenmesi ile "V" şekilli oluşumun doğal olmadığı insan eliyle yapıldığı görülmektedir. Alanda çalışan arkeoloji ekibinin yaptığı inceleme sonucunda bunun bir "işlik" olduğu tahmin edilmiştir. Bu tür işliklerin yağ veya şarap işlemek için yapıldığı bilinmektedir. Kült alanı 1400 m kotlarında bulunduğundan bu alanlarda çok fazla zeytin yetişmemektedir. Ayrıca işliğin tipolojisinden ve benzerleriyle yapılan karşılaştırmalardan da anlaşıldığı üzere bunun çevredeki üzümlerin işlendiği şarap işliği olarak değerlendirilmiştir.

532 Öner, 2021: 53.

işlendiği gözlemlenmiştir. Ayrıca kült alanı içinde bu ocakları birbirine bağlayan patika yollar tespit edilmiştir. Bu yolların özellikle yamaç taraflarında teraslamalar dikkat çekmektedir (**Lev. 12a-b**). Bu teraslamalar şekilsiz kireçtaşlarından poligonal kuru duvar tekniğiyle örüldüğü görülmektedir. Söz konusu istinatlar antikçağda inşa edilmiş olmasına karşın, geç antikçağdan günümüze değin yer yer revize edilerek şipolyen malzeme olarak tekrar tekrar kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Kutsal alanın yakınındaki ocaklardan çıkarılan ve doğal şartlara karşı dayanıksız olan söz konusu kireçtaşı bloklara işlenen adak yazıtlarının büyük bir kısmının basit bir formda, birbirini tekrar eder şekilde özensiz bir biçimde kazındığı ve harf karakterlerinin yeteri kadar derine nüfuz etmediği görülebilmektedir. Bu duruma ek olarak söz konusu alan Lykia'nın dağlık kesimlerinde bulunmakta ve yazıtlı blokların uzun yıllar boyunca sert geçen kış ayları ve yaz sıcağı gibi doğal şartlara maruz kalmaları sebebiyle yazıtlı blokların gözle fark edilebilmesi ve tespit edilenlerin ise yerinde okunması, transliterasyonu ve dolayısıyla transkripsiyonunun yapılması oldukça güç hale gelmektedir. Daha önceki yıllarda bölgeyi ziyaret eden araştırmacıların, alandaki sadece birkaç yazıtı görüp diğer verileri gözden kaçırmaları veya geleneksel yöntemlerle transkripsiyon yapamamış olmaları yazıtların korunma durumuyla doğrudan ilişkili olmalıdır. Bu sebeple Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda tespit edilen tüm yazıtlı adak stelleri geleneksel yöntemlerin yanı sıra çalışmanın metodoloji bölümünde (1.4) açıklanan çok-yöntemli sayısal görüntüleme metotlarıyla kayıt altına alınarak dijital epigrafi çalışmaları kapsamında değerlendirilmiştir.

4.1.4. Kutsal Alanının Seçimi ve Doğal Peyzaj

Kırsaldaki kutsal alanlar, bulunduğu bölgenin tarihi coğrafyası ve ekonomisi ile birlikte, bölgedeki halkın inancı ve dış unsurların sebep olduğu etkilere yanıt olarak gelişim göstermiştir. Bir çok inanışta olduğu gibi Hellen kültüründe de tanrıların kült alanları/yapıları, ait oldukları toplumların ihtiyaçlarını ve sosyo-kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Kutsal alanların oluşumunda, halkın ihtiyaç ve isteklerinin yanı sıra onların algılarıyla örtüştüğü doğal peyzaj da bu denklemin önemli bir parçasıydı. Tepeliklerde, vadilerde, kıyılarda, nehirlerin veya anayolların yakınında olsun, bu alanlar kendi kutsal peyzajlarının merkezleriydi; yerleşimler, çiftlik arazileri veya kentler tarafından paylaşılıyor ve bunlara rotalar, patikalar ve görüş hatları ile bağlanıyordu.[533] Kutsal alanlar topografya ve mevcut konumlarına bağlı olarak dört ana kategoride toplanmaktadır. Bu kategoriler: Kent içi (*intra-urban*), bir kentin duvarları ya da sınırları içinde yer alan kutsal alanlar, Kent dışı (*extra-urban*), kentin hemen dışında yer

[533] Williamson, 2021: 1 vd.

alan kutsal alanlar. Uzak (*remote*), kırsaldaki kutsal alanlar, kentten uzun bir yürüyüş mesafesinde bulunanlar ve son olarak Anıtsal (*monumental*), pahalı mimari düzenlemeler yapılan kutsal alanlar.[534] Hangi kategoriye ait olduklarına bakılmaksızın çoğu kutsal alanın bir diğer özelliği de izole bir konumda olmasıdır. Bu izolasyon Ares tapınımının önemli bir unsuru olmalıydı. Zira Ares, bölgenin koruyucu tanrısıydı ve bu nedenle kırsal kesimle olan bağlantısı hayati önem taşıyordu. Özellikle kent surları içinde bulunan kutsal alanlar, kültün açık tarım arazilerinin atmosferini koruyabilmesi için kentsel alanlardan ve diğer yapılardan uzakta konumlandırıldığı düşünülmektedir.[535] De Polignac, kent dışı kutsal alanların, kırsal kesimden kente geçişin bir sembolü olarak kentlerin periferisinde, izole bir şekilde kasıtlı olarak konumlandırıldığını öne sürmektedir.[536]

Kırsal kutsal alanlar fiziksel, sosyal ve siyasi anlamda bölgelerine ve teritoryumunda bulunduğu kentlere de sıkı sıkıya bağlıydı. Bu alanlarda tapınım gören tanrıların birçoğu *polis*'in ve *khora*'nın koruyucu tanrıları olarak benimsenmiştir. Tegea, Sparta, Argos gibi önceki bölümlerde aktarılan örneklerde olduğu gibi, Peloponnesos boyunca Ares'in kırsaldaki kutsal alanlarının baskınlığı ve kültün *polis-khora* ilişkisi ortaya koyulmuştu. Bu durum yukarıda Anadolu'da Ares Kültü bölümünde incelediğimiz Lykia, Pamphylia, Kilikia, Lykaonia, Isauria ve Pisidia'nın dağlık bölgelerindeki kırsal yerleşimlerde görülen Ares kültü ve tapınımıyla da uyum içindedir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın yanı sıra, Mizir'deki *sozon* (koruyucu) Potamos Meizoares ve yakın kentlerde tespit edilen (ve tespit edilmeyi bekleyen) Sagalassos, Boubon teritoryumlarındaki Ares'e ait kutsal alanlar göz önünde bulundurulduğunda, Ares'in *khora*'yı koruyucu ve refah veren rolü belirgindir. Bu kutsal alanlarda gerçekleştirilen ritüeller ve kült uygulamaları *polis-khora* toplumunu birbirine bağlayan bir sosyal ağ oluşturmuş olmalıdır. Phaselis teritoryumundaki Ares kutsal alanlarının da tepelik ve bölgeye hakim noktalara konumlandırılmış olması, Ares'in *khora*'yı koruma rolüyle bağlantılıdır. Aynı biçimde, Demeter'in toprağın verimliliğini ve ekinlerin gelişimini etkili bir şekilde denetleyebilmesi için, *polis*'in başlıca tarım arazilerini görecek şekilde tepelik

---

534 Cronkite, 1997: 95. Bazı kutsal alanlar ise birden fazla kategori için uygundur. Kutsal alanların sınıflandırılması ve *polis-khora* ilişkisine dair araştırmacılar arasında farklı görüşler mevcuttur. Bu konuya ilişkin genl olarak bk. de Polignac, 1995; Marinatos and Hagg, 1993, Cole, 2004; ayrıca güncel bir çalışma için bk. Williamson, 2021.

535 Cole, 1994: dn. 204; krş. Cronkite, 1997: 111.

536 de Polignac, 1995.

yamaçlara kurulduğu bilinmektedir.[537] Bu durum Sagalassos'taki tarımsal refahı bahşeden, Ares Kiddeudas'a ait kutsal alan için de geçerli olmalıydı.

Kutsal alanlar stratejik dağ geçitlerinde ve bir polisin teritoryum sınırları boyunca da yer almaktaydı. Bu kutsal alanlar hem bir bölgeye ilahi koruma sağlamak hem de toprak üzerinde hak iddia etmek için bu bölgelere yerleştirilirdi. Ekizce Ares Kutsal Alanı, bulunduğu konum itibarıyla Phaselis - Termessos sınırına yakın bir konumdadır. Aynı zamanda kutsal alan, Phaselis'in MS III. yüzyılda teritoryum sınırını çizen, Ekizce'nin yak. 6 km kuzeyindeki Akçaisa/Zindan Yakası mevkiine yakınlığı ile de dikkat çekmektedir. Nitekim, kutsal alanın bulunduğu bölge civarında yürütülen çalışmalarda sınır yazıtı olarak değerlendirebileceğimiz epigrafik veriler tespit edilmiştir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın hemen doğusunda yükselen Anlıca Tepe'de, Yörük Yurtları olarak adlandırılan mevkiide oldukça kütlesel bir anakaya üzerine kazınan, omikron-delta (ΟΔ) harflerini içeren yazıtlar görülmektedir (**Lev. 13a**). Bu kayalık alanın arka yüzünde ise ters duran bir ok ya da mızrak olarak tanımlanabilecek, dibindeki kaçak kazılar nedeniyle tahribata uğramış bir kaya kabartması tespit edilmiştir (**Lev. 13b**). Diğer üç yazıt ise Çürük Dağ'ın batı eteğindeki Feslikanlı/Kuyulu Çukur mevkiinde tespit edilmiştir. İlki küçük boyutlu bir kaya kütlesinin ön yüzüne kazınmış bir omikron (O) harfini içermektedir. Bu alanın yaklaşık 200 m kadar güneydoğusunda, oldukça kütlesel bir kaya bloğu üzerinde ise ikinci yazıt bulunmaktadır. Bu yazıt, kayanın köşe noktasına kazınmıştır, omikron (O) bir yüzde, delta (Δ) ise diğer yüzde yer almaktadır (**Lev. 14a-b**). Sonuncu yazıt ise aynı dağın daha alt kotunda (1428 m), yine batı yüzde, Ay Tabanı/Sulu Çukur olarak adlandırılan mevkiide bulunmaktadır. Buradaki yazıtta sadece omikron harfi korunmuştur, delta ise muhtemelen kayanın kırılan kısmında kalmıştır (**Lev. 14c**). Kaçak kazıcılar bu yazıtın hemen önünde oldukça derin bir kazı çukuru oluşturmuşlardır. Kutsal alanın yakın çevresinde yukarıda değinilen bu noktalarda (**Har. 3**), çoğunlukla anakaya üzerine işlenmiş, sadece *omikron* (O) ya da omikron-delta (ΟΔ) harflerini içeren yazıtlarda geçen kısaltmalar ὅ(ρος) veya ὅ(ρος) δ(ήμου) olarak kabul edildiği takdirde kutsal alanın ya da bir kentin sınırlarını gösterdiği düşünülebilir. Ancak bölgede delta (Δ) ile başlayan herhangi bir kent veya yerleşim ismi şimdiye kadar bilinmemektedir.[538] *Omikron* (O) ve *delta* (Δ) dışında herhangi bir ethnikona işaret eden başka

[537] Cole, 1994: dn. 204.

[538] Bu bölge civarında benzer sınır işaretleriyle karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki Saraycık'ın 6 kuzeyinde, Aslanlı mevkiinde bir kaya üzerinde görülen KI harfleriyle işlenmiş sınır yazıtıdır. Bunun Kitanaura'nın kısaltması olduğu ve (ὅρος) Κι(ταναρέων) anlamını taşıdığı düşünülmektedir (Şahin, 2014: 294). Bu sınır yazıtının Hellenist Dönem'de (İplikçioğlu *v.d.* 2007) veya Erken İmparatorluk Çağı'nda (Şahin, 2014: 295) Kitanaura ile Termessos arasındaki sınırı belirttiği üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte Şahin, bu sınır

bir harfin bulunmayışı, burada söz konusu halkın kimler olduğu hususunu açıkta bırakmakta ve bunların kutsal alanın sınırını belirtmek için dikilmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.[539]. Kutsal alanın çevresindeki anakayaya oyulmuş söz konusu betimleri kalkan ve mızrak olarak değerlendirdiğimizde, bu yazıtların Ares Kutsal Alanı'nın sınırlarını belirlediğini ve işaretli bölgelerin tanrının koruması altında olduğu söylenebilir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen **ES.7, 35, 37** no'lu adak stellerinde, genel harf karakterlerine göre daha büyük oranda kazınmış *omikron* (O) ve *delta* (Δ) harfine benzeyen ancak alt çizgisi bulunmayan mızrak/ok ucu formunda kazımalar görülmektedir. Ancak bu insizasyonları, Ares'in atribüleri ile ilişkili olarak değerlendirdiğimizde, bu simgelerin yuvarlak kalkan ve üçgen formda mızrak ucu motifleri olması beklenmektedir.[540] Bu perspektiften düşünüldüğünde, kutsal alanın çevresinde görülen OΔ işaretlerinin omikron ve deltayı değil, Ares'in atribülerinin simgesi kalkan ve mızrak ucunu da temsil edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla bu işaretlerin kutsal alanın sınırlarını belirtme ihtimali de düşünülmelidir.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın yakınından geçen yollar ve alana bağlanan patiklar, kültün bölgede gelişmesinde ve ziyaretçilerin buraya kolay ulaşabilmesinde şüphesiz önemli bir rol oynuyordu.[541] MS I. yüzyılda kutsal alanın batı yakasından Roma yollarının geçtiği bilinmektedir. Lykia coğrafyasına ilişkin önemli bir kaynak olan ve Lykia Birliği tarafından MS 45/46 yılında İmparator Claudius onuruna dikilen Patara Yol Anıtı (*Stadiasmos*

yazıtını taşıyan kayanın Kitanaura'yı Typallia ya da Mnara/Mnarike arazisinden ayıran bir nokta da olabileceğini aktarmaktadır. Zira Sivridağın 1 km doğusuna düşen Gâvurbeleni mevkiinde yine kaya üzerine yazılmış olan OTO harfleri, Lykia Eyaletinin aynı bölgedeki iki yerleşimi arasındaki sınır yazıtının kısaltılmış şekli olup, ὅ(ρος) Τ(υπαλλιωτῶν) Ὀ(νοβαρέω)ν şeklinde anlaşılabilir (Şahin, 2014: 295; 314).

539 Tyriaion teritoryumunda tespit edilen benzer sınır yazıtları için krş. Naour 1978, 113 no. 13 (= *SEG* XXVII 1244). Khalkidike Yarımadası üzerinde Hierissos'ta tespit edilen ve δ(ῆμος)'un yanında halkın adını da belirtildiği sınır yazıtı için krş. Sève and Feissel 1979 318, no. 76.

540 Söz konusu adak stelleri için bk. aş. böl. 4.1.4.1.

541 Günümüzde kutsal alanın bulunduğu tepeliğe ulaşabilmek için Antalya – Altınyaka yolunun 27. kilometresinde bulunan Ekizce Yaylası yol ayrımından 1.2 km stabilize araç yolu takip edilmektedir. Bu noktadan itibaren Ares Kutsal Alanı'nın bulunduğu tepeliğe ulaşmak için iki farklı güzergah izlenebilmektedir. Bu güzergahın ilki kutsal alan tepeliğinin kuzey yamacının eteklerine inşa edilen Ekizce Köyü sakinlerine ait evlerin bitiminden yaklaşık 200 metrelik dik bir patika (ortalama eğim: %23) izlenerek çıkılan yoldur. Diğer güzergah ise tepeliğin güney yamacında, stabilize yol kenarından mesafe olarak biraz daha uzun ancak eğim olarak daha az olması (ortalama eğim: %18) nedeniyle kutsal alana daha kolay çıkılabilen, 280 metrelik bir patika aracılığıyla ulaşılmaktadır.

Patarensis), Ekizce'nin o dönemdeki yol ağına yakın bir konumda olduğunu göstermektedir.[542] Doğu Lykia'nın Pisidia ve Pamphylia sınır bölgesine yakın Kitanaura, Typallia, Trabenna gibi kentlerle eyaletin batıdaki yönetim merkezleriyle ulaşım bağlantısının kurulması kaçınılmaz olmuştur.[543] Anıta göre, Idebessos üzerinden Kitanaura'ya gelen yol, Mnarike'ye ait olan Kosara'ya doğru devam etmekteydi.[544] Bu noktadan itibaren ise, Attaleia istikametine giden ana yolun, Lykai - Pygela üzerinden Korydalla'ya ulaşan tali yolun ve Phaselis üzeri sahil yoluna bağlanan diğer anayolun kavşak noktasında, stratejik öneme sahip bir yerdi (**Har. 1**).[545] Ekizce Ares Kutsal Alanı ve Mizir'deki Potamos Meizoares kült alanının, konum itibarıyla yol güzergahları üzerinde, geçiş güzergahlarına yakın noktalarda bulunduğu gözlemlenmektedir.

Kent dışı kutsal alanlara bir 'kutsal yol' üzerinden ulaşılıyordu. Bazen bu yolların başlangıcında tören yürüyüşünü başlatan bir kurban töreni yapılmakta ve yol boyunca adaklar adanmaktaydı. Örneğin, Didymaion'a uzanan tören yürüyüşü Miletos'taki Delphinion'da başlıyordu ve bu kutsal yol Apollon'a adanmış oturur vaziyetteki taş heykellerle çevriliydi.[546] Stratonikeia ve Lagina Hekate Kutsal Alanı arasında da yak. 8,2 km'lik bir kutsal yol bilinmektedir.[547] Samos kentinin 6 km dışındaki Heraion'a da günümüzde yer döşemelerinin takip edilebildiği ve yol boyunca adakların sunulduğu kutsal bir yolla bağlanmaktadır.[548] Ayrıca Ekizce Ares Kutsal Alanı'na benzer olarak, kırsalda, izole bir tepelikte yer alan Lydia yerel kültlerinden Anatanrıça Larmene kutsal alanının bulunduğu tepeliğe uzanan bir kutsal yola ait patika izlenebilmektedir.[549] Ekizce'de kutsal yol için en uygun konum, alanın güney kesiminde, Oluklu Tepe'nin etekleri boyunca alan uzanan, alandaki araştırmalar sırasında tespit

---

542 Stadiasmos Patarensis için genel olarak bk. Işık v.d., 2001; Şahin & Adak 2004; Şahin, 2014; Onur 2016; 2019, 2022.

543 Şahin, 2014: 296.

544 Ekizce'nin güneybatı istikametine (kuş uçumu yak 13 km) lokalize edilen Kitanaura'nın (Saraycık) Stadiasmos güzergah listesinde (GZR 42) Κιτάν[αυρ]α τῶν Τερμησσέων, (= Termessoslulara ait olan Kitanaura) ifadesiin kullanılmış olması Kitanaura MS I. yüzyıl ortalarında Termessos'a ait olduğunu göstermektedir (Şahin, 2014: 293; Onur 2016: 99). Bununla birlikte, SP döneminde Kosara (Kavak Dağı), Typallia (Çitdibi, Karabel), Trebenna (Çağlarca) ve Onobara, Termessos teritoryumunun dışında kalmış olduğu düşünülmektedir (Onur, 2016: 100 vd.)

545 Şahin, 2014: 296.

546 Simon, 1986: 8.

547 Söğüt ve Gürsoy, 2016: 761.

548 Kyrieleis, 1993: 130.

549 Buresch, 1898: 192; Akat, 2009: 82-83.

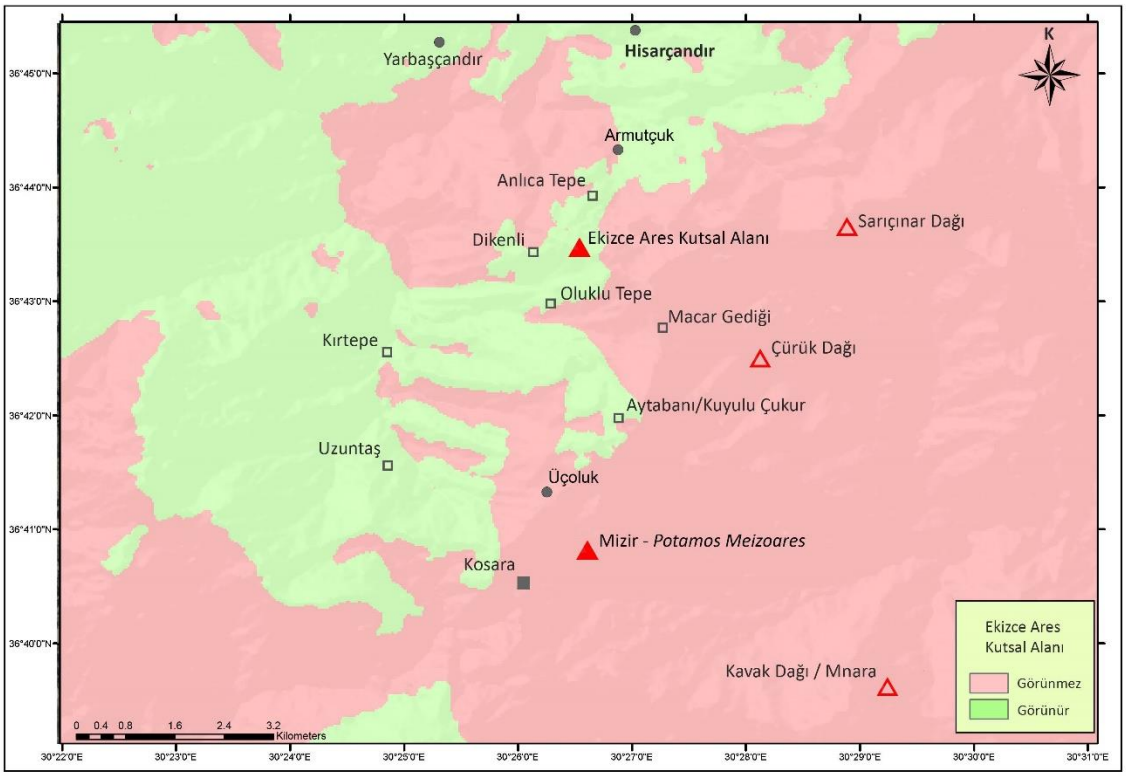
edilen patika yol olmalıdır. Kutsal alanın bulunduğu topografya göz önünde bulundurulacak olursa, "kutsal yol"un güney-doğu yönünden geçtiği düşünülebilir (**Lev 12a-b**).

Kırsaldaki kutsal alanların görünürlüğü yer seçiminde önemli bir unsurdur. Kentlerde tapınakların, kentin yüksek noktalarına konumlandırılmasına benzer, *khora*'daki kült alanları da topografik olarak yüksek lokasyonlarda bulunuyordu. Bununla birlikte kutsal alanların seçilmesinde belirleyici faktörler arasında görülen kutsal bir ağaç ya da koru, su kaynağı, kütlesel kaya blokları gibi dikkat çeken doğal oluşumlar (Ekizce'de görülen sivri kaya oluşumları), etkileyici bir görünüme sahip olmasıyla insanların görsel hafızasına yerleşmiş oluyordu. Ayrıca duaları ve yakarışları yüksek zirvelerde pratiğe dökmek, göksel tanrılara manevi yakınlık sağlıyor ve onlara isteklerini daha iyi duyurulacağına inanılıyordu. Ekizce Ares Kutsal Alanı da bulunduğu konum itibarıyla gerek uzaklardan görülebilen gerekse doğal peyzajıyla dikkat çekebilecek bir topografyaya sahiptir. Kutsal alan, hemen yanında yükselen doğu yönde dik bir kayalık (yak. 80 m) ile doğal olarak sınırlandırılırken, batıda ise hafifçe yükselen (yak. 15 m) bir tepeliğin arasında bulunmaktadır. Kutsal alanın konumlandığı tepelik topografya kuzey, güney ve kısmen batıyı gören bölgeye hakim bir görüşe sahiptir. Kutsal alanın görünürlüğü üzerine uzaktan algılama metotlarına başvurularak, bölgenin sayısal yükseklik verileri kullanılmış ve Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın *viewshed* (görünürlük) analizi yapılmıştır. Bu çalışma bize kutsal alanın 360 derecelik görüş açısında bulunan bölge ve noktalardan görünür veya görünmez olduğu hakkında bilgi verebilmektedir. Bu çalışmaya göre, 1350 m. yükseklikte konumlanan kutsal alan, doğu yönde sırtını yasladığı Çürük Dağ (1575 m) ve hemen arkasında yükselen Sarnıç Dağı (1811 m) nedeniyle Doğu yönden görünemezken; Kuzey, Batı ve Güney yönde birçok noktadan görünür durumdadır (**Har. 4**). Detaya inildiğinde, Kuzey'de; Anlıca Tepe, Armutçuk Mevkii ve Hisarçandır ile birlikte Yarbaşçandır'ın yüksek kesimlerinden; Batı'da kutsal alanın hemen yakınındaki Dikenli, Kırtepe; Güney'de ise Oluklu Tepe, Üçoluk'un bazı kesimleri, Uzuntaş Mevkii ile Kosara'ya kadar olan alanların çanak içinde kalmayan noktalarından Ekizce görülebilmektedir. Ayrıca, Ekizce'nin yak. 8 km güneyinde yer alan, tanrının diğer kült alanıyla (*Potamos Meizoares*) çok yakın olmalarına rağmen birbirileriyle bir bakışımları bulunmamaktadır.[550]

Genel 'manzaraya' bakıldığında, Ekizce Ares Kutsal Alanı, bulunduğu konum itibarıyla, bölgenin özellikle kuzey, güney ve kısmen batısına doğru geniş bir panorama sunmaktadır (**Lev. 15b-16a**). Kutsal alan tepeliğinin hemen yanında yükselen ve Ekizce'nin en

[550] Mizir'deki *Potamos Meizoares* kült alanı görünürlük sonuçları için bk. aş. böl. 4.2.

yüksek seviyelerini oluşturan yan yana dizili, bir mızrağı andıran kaya kütleleri uzak noktalardan görülmekteydi (**Lev. 10b**).



Harita 4. Ekizce Ares Kutsal Alanı ve çevresine ilişkin görünürlük analizi

Kutsal alanın, yüzyıllar boyu farklı bölgelerden yoğun ziyaretçi almasında bu kapsamlı görünürlüğün yanı sıra görsel hafızadaki etkileyiciliği de söz konusu olmalıdır. Ayrıca Ares Kutsal Alanı, Lykia'nın, Pisidia ve Pamphylia ile teritoryum sınırlarının çizildiği Çandır Vadisi'ne hakim bir görüş açısına sahiptir. Aynı zamanda kutsal alanların uzaklardan görünen manzarası ve kutsal alandan çevreye bakış ile bunların arasında kalan doğal peyzaj, *polis* tarafından belirlenen 'görsel teritoryumu' da temsil etmekteydi. Kült alanın görsel olarak öne çıkması, uzaktaki yerleri çok daha yakın göstermenin ve böylece sivil bölgenin algılanmasını sağlamanın bir başka yoluydu.[551] Bu görsel analiz ışığında Ekizce'deki Ares'in, *astylon*u ve onunla birlikte *khora* sınırlarının da korunmasında etkin rol oynadığını söyleyebiliriz. Kutsal alan civarında tespit edilen sınır yazıtları da durumu desteklemektedir.

Kırsal kesimde herhangi bir kaynak, kaya yüzü ya da mağara bir tanrıya ait olabilirdi. Erken dönemlerdeki kutsal alanlar açık hava alanıydı, herhangi bir kült yapısı içermiyordu. Yalnızca *temenos* sınır işaretiyle ve bir sunakla tanımlanıyordu. Ares Kutsal Alanı'nın

551 Williamson, 2021: 81.

bulunduğu tepeliğin 20 m batısında bir su kaynağı dikkat çekmektedir (**Lev. 14d**). Günümüz Ekizce Köyü halkı tarafından derinleştirilen bir çukurdan, suyu depolamak amacıyla yamacın eteğinde başlayan modern yerleşimlerdeki bir su deposuna hat çekilerek buradan çıkan suyun yönlendirildiği görülmektedir. Bu yapay su hattıyla aynı paralelde takip edilen doğal su yolunun izleri günümüzde halen belirgindir. Dolayısıyla yöre halkı kutsal alanın su kaynağını yerleşime yönlendirerek bu yatağı kurutmuş ve/veya kaynaktan çıkan su miktarı zamanla azalmıştır. Antik dönemde buradaki su kaynağının tepeliğin kuzey yamacına doğru akıyor olduğu varsayılırsa, kutsal alanın yer seçiminde bu kaynağın da etkili bir unsur olması gerektiği söylenebilir. Öyle ki Ares Kutsal Alanı'nın bulunduğu Çürük Dağ'ın güney-doğu yamaçlarında, Mizir olarak adlandırılan mevkiide, günümüzde halen kayaların arasından çıkan bir kaynak suyunun yakınında ele geçen adak stelleri, aynı bölgede Tanrı Ares'in *Potamos Meizoares* isminde bir nehir ya da kaynak tanrısı olarak tapınım gördüğünü ve burada ikinci bir kült alanının bulunduğu varsayılmaktadır.[552] Ares Kutsal Alanı'nın yer aldığı Çürük Dağ - isminden de anlaşıldığı üzere- su kaynaklarına sahip olması bakımından gevşek bir toprak yapısına sahiptir. Günümüz bölge halkının da bu toprak yapısının bilincinde olduğu ve yerleşimlerini erozyona karşı istinat duvarlarıyla güçlendirdiği görülmektedir.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın lokalizasyonu stratejik açıdan önemli bir noktada bulunmaktadır. Kutsal alan, Phaselis hinterlandının kuzey-batı bölgesinde, MS II./III. yüzyıla ait lahitlerdeki mezar cezalarından tespit edilebildiği üzere, Çandır Vadisi'nin doğal olarak ayırdığı Termessos sınırında yer almaktaydı ve yerleştirildiği tepelikte çevreye hakim bir noktada bulunuyordu. Alanın doğal peyzajı uzaklardan dikkat çekmekteydi ve muhtemelen aşandaki ritüellerin kusursuzca uygulanabilmesi için alanda bulunan kaynak suyundan da yararlanılıyordu. Ayrıca kutsal alan yol güzergahlarına yakındı. Yüzyıllar boyu bölge halkı tarafından ve hatta çok da yakın olmayan Kitanaura, Myra ve Perge civarından ziyaretçi alıyordu.[553] Ekizce'deki kült alanı, gerek yakın çevreden gerekse uzak noktalardan farklı kent ve bölgelerce ziyaret edilen, bilinirliği yüksek, Tanrı Ares'e ait bir kutsal alandı.

4.1.5. Arkeolojik ve Epigrafik Buluntular

Antikçağ toplumu, elindeki mevcut imkansızlıklar nedeniyle hastalık ve ölümün yanı sıra savaş ve doğal afetlerden gelebilecek zararlara karşı savunmasızdı. Ayrıca refahları

---

552 Mizir'daki Ares kültüne ilişkin veriler aşağıda değerlendirilmektedir (4.2.)

553 Kitanura'lı Osallas için bk. katalog no. EY5; Myralı Moskhion için bk. EY4; Perge kent sikkesi için bk. aş. böl. 4.1.4.2.

temelde, bölgesel iklim ve çevre koşullarıyla doğrudan etkilenen tarımsal geçim kaynaklarına bağımlıydı. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda bir destek ve korunma arayışına girerek, ölümlü mücadelesinde doğaüstü yardım almaya çalışmıştır.[554] Hellen dininde, her biri yaşamın belirli bir yönünü temsil eden bir yaklaşımla, farklı tanrılar, yarı tanrılar, yerel kahramanlar ve ruhlarla birlikte büyük Olympos tanrılarını içeren *pantheon* tasarlandı.[555] Bu inanç sisteminde ayrıca yerel tanrılar da bulunuyordu. Yerel tanrıların bazılarının ise zamanla Olympos tanrılarına asimile oldukları görülmektedir.[556] Tüm tanrıların ayrı kimlikleri vardı ve bu sayede tapınan kişi uygun zaman ve koşullarda onlara seslenebiliyordu. Tanrılara hangi işlevlerin atfedildiğini ayırt etmek için ise farklı *epitheton*'lar verilmişti. Böylelikle Hellenler doğal dünya deneyimlerini rasyonel hale getirmiş, korkularına, ihtiyaçlarına ve arzularına uygun tanrıya seslenerek, onun öfkesini yatıştırarak ve saygı göstererek çözüm aramışlardır.[557]

İnsanlar ihtiyaçlarını ve korkularını tanrıya ulaştırabilmek, onunla kişisel diyaloğa geçebilmek ve kurulan bu yakınlığı sürdürebilmek için üç yola başvururlardı: dua, kurban ve adak sunumu.[558] Tanrıyla kurulan bağda bu üç unsur birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Tanrıya kurban ve adak sunma ritüeli, genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde ortak bir noktaya sahiptir. Ancak pratikte ikisi arasındaki fark anlaşılırdır. Adak sunusunun hızla tüketilen kurbandan (ve duadan) en önemli farkı, görece dayanıklılığı ve kutsal alandaki kalıcı varlığıdır.[559] Tanrıya sunulan

---

554 Talloen, 2014: 5.

555 Hellen dininin gelişim sürecine ilişkin bk. von Wilamowitz-Moellendorff and Klaffenbach, 1931-1932; Burkert, 1985; Bremmer, 1994; Nilsson 1955.

556 Murray, 1955: 44.

557 Talloen, 2015: 5-6.

558 van Straten, 1981: 65.

559 "Adak" terimi tam anlamıyla bir yemin doğrultusunda adanan hediyeleri ifade etmektedir. Bununla birlikte, Hellen toplumu adakları ifade etmek için birbirinin yerine kullanılan farklı sözcükler kullanmışlardır. Adağı kutsal alanda sergilenmek üzere bir noktaya yerleştirmek *anathema* (ἀνάθεμα) sözcüğü ile ifade edilmektedir. Hediyeler kaidelerde, sütunlarda sergilenir, ağaçlara ve duvarlara asılırdı (Brulotte, 1994, 6-7; van Straten, 2000: 191-197). Burkert (1987, 49) sunuların görünürlüğünün önemine dikkat çekmiş ve bunun "yüce güçlerle özel bir ilişki kurmaya yönelik" olduğunu belirtmiştir. Sunuları tanımlamak için kullanılan bir diğer terim de *doron* (δορῶν = hediye) ve en yaygın kullanılan kelime de *agalma* (ἄγαλμα = görseli hoş bir hediye, süs, heykel) olup, bir adakla birlikte olsun ya da olmasın herhangi bir sunuyu ifade etmek için ayrım gözetmeksizin kullanılırdı. Hediyeler, yerine getirilen dualar ya da adaklar *kharisterion* (χαριστήριον) ifadesiyle bir teşekkür sunusu olarak da verilebilirdi:. Son olarak, adaklar *mnemata* (μνήματα) ile anısı vesilesiyle verilirdi (Averett, 2007: 6).

kurban adağı, *thysia* (θυσία)[560] tüketileceği için (insan veya tanrı tarafından) 'geçici' bir adak olarak değerlendirilmektedir. Materyal odaklı adak sunuları ise tüketime yönelik değildir. Kutsal alanda uzun süre yer alabilmeleri için dayanıklı malzemeden (taş, pişmiş toprak, metal) hazırlanarak 'kalıcı' bir düşünceyle tanrıya sunulmaktadır.[561] Zira adayan ile tanrı arasında kurulan ilişkinin somut bir kanıtı olan adak sunusu, kutsal alanda bulunduğu sürece gözle görülür bir şekilde etkisini devam ettirecektir ve tanrı ile adayanın arasındaki bağın devamlığını sağlamış olacaktır.[562]

Antik dönemde bir adak hediyesi sunmak için akla gelebilecek nedenlerin sayısı neredeyse sınırsızdır. Epigrafik belgeler ve arkeolojik buluntular aracılığıyla bilinen adak örnekleri arasında; gündelik hayatın işleyişine bağlı istekler, felaketler ve tehlikelere karşı önlemler, (salgın) hastalıklar ve anatomik sakatlıkların iyileşmesine bağlı olarak şükran ve tanrıyı onurlandırma sunuları ve bir yeminin ya da duanın yerine getirilmesi sayılabilir. Ayrıca kült ritüelinin bir parçasını yerine getirmek, dindarlığın bir ifadesini belirtmek ya da dini bir görevin yerine getirilmesi, savaştan sağ dönmek, kazanılan zaferin kutlanması ve bir tanrının öfkesini yatıştırmak bu listeye eklenebilir.[563] Adak sunularının niteliği ve büyüklüğü adayan kişinin statüsüne, ekonomik durumuna, sununun nedenine ve alıcı tanrının kimliğine bağlıydı. İnsanlar güçlerinin yettiği kadarını verirlerdi. Tanrıya sunulan adaklar, bazen bir adak steli olabileceği gibi, bazen de kurban veya küçük hediyeler olabilmekteydi. Adayan kişiler genellikle kendi yaşamlarıyla bir şekilde bağlantılı olan küçük adaklar sunarlardı. En yaygın

---

560 Kurban kelimesi için Hellenler *thysia* (θυσία) kelimesini kullanmaktadır. Thysia dini usullere uygun bir törenle ve dualar eşliğinde kurban edilen, tanrılar ve insanlar arasında belirli ölçütlerle paylaşılan kurban anlamını taşımaktadır (Vernant, 2016: 59). Bu amaçla kullanılan diğer sözcük ise kurban edilen hayvan *hiereion* (ιερεῖον) sözcüğü ile ifade edilmektedir. Bu sözcük aynı zamanda tüketime yönelik kasaplık hayvan anlamına gelmektedir (Vernant, 2016: 59). Aynı şekilde *ta hiera* (τὰ ἱερά) da kurban ya da sunu anlamı taşımaktadır. Fakat *ta hiera*, tek başına metin bağlamında, külte ilişkin heykelleri, ritüel ya da külte ilişkin kutsal araç ve gereçleri de tanımlayan daha üst bir kavramdır. Thysia'da kurban ateşinin iç yağ ve kemiklerin yanmasıyla ortaya çıkan duman tanrılara ulaşırken bu ateşte pişirilen etler de ritüelde bulunanlar arasında pay edilerek tanrı ile ritüele katılanlar arasında bağları güçlendiren bir toplumsal birliktelik eylemidir (Vernant, 2001: 53).

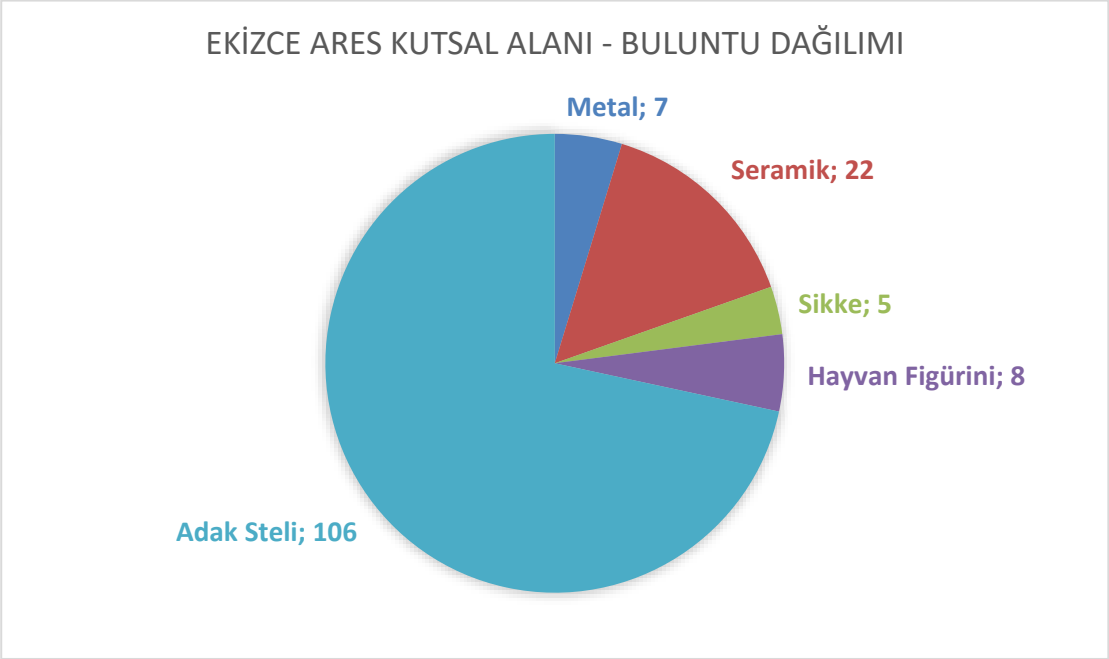
561 van Straten, 1995: 53.

562 van Straten, 1981: 74

563 Adak sunuları çok farklı sebeple olabilir. Farklı türde adak sunularına ait örnekler için bk. Rouse, 1902; Cook 1903; Simon 1986; van Straten 1981; Burkert, 1987: 43-45; Linders, 1987.

küçük sunular arasında pişmiş toprak figürinler, minyatür kaplar, ev eşyaları, gıda ürünleri, aletler, silahlar, değerli takılar ve daha birçok küçük kişisel eşya yer almaktadır.[564]

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda bulunan adak sunuları da bu çeşitliliği göstermektedir. Bunlar arasında yazıtlı ve betimli adak stelleri (106), çeşitli pişmiş toprak hayvan figürinleri (8) ve kaplar (22), metal buluntular (7), sikkeler (5) ve kurban sunularının yapıldığına işaret eden çok sayıda hayvan kemiği sayılabilir (**Lev. 15a, Şek. 1**.). Söz konusu buluntular Phaselis *khora*'sında yaşayan halkın Ares kültü özelinde, dini inanışları, tapınım şekilleri, dağ ve yayla yaşamları hakkında bilgi verecek niteliktedir.



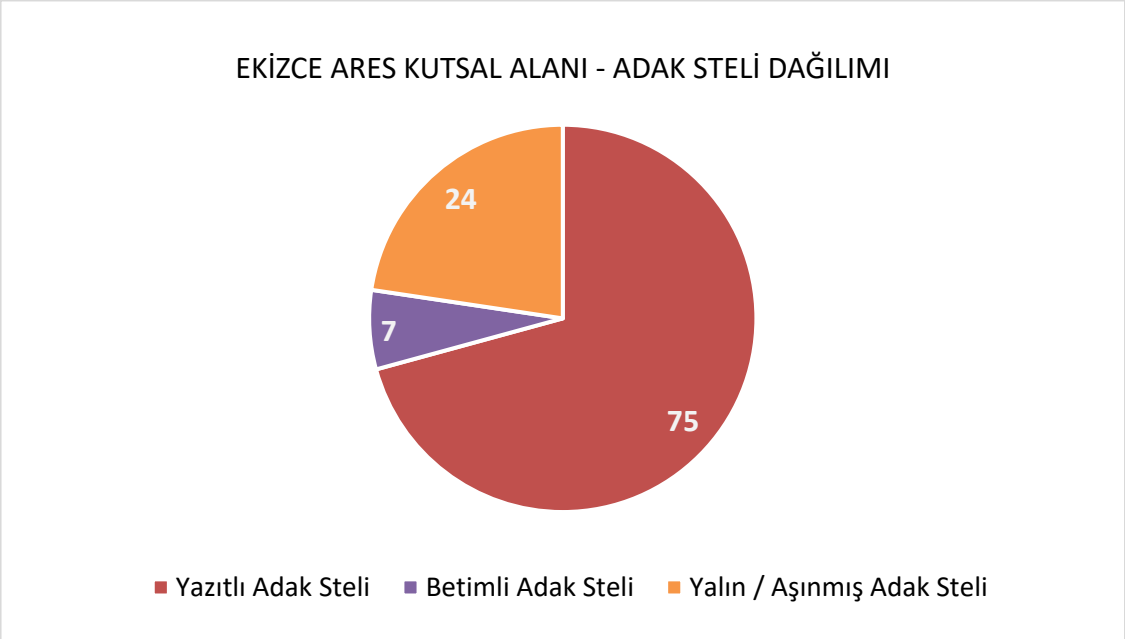
Şekil 1. Ekizce Ares Kutsal Alanı buluntu dağılımı

4.1.5.1. Adak Stelleri

Ekizce Ares Kutsal Alanı'ndaki en yoğun buluntu grubunu adak stelleri oluşturmaktadır. Alanda yürütülen araştırmalar sonucunda 106 adak steli belgelenmiştir (**Şek. 2**). Bu stellerin 75'inde yazıt görülürken, geriye kalan 31 adak stelinin bir kısmında tahribat nedeniyle yazıt tespit edilemezken bir kısmının ise yazıt kazınmadan dikildiği gözlemlenmiştir. Yazıtlı adak stelleri üzerinde yürütülen dijital epigrafi çalışmaları kapsamında 46 adet yazıtlı adak stelinin tam transkripsiyonu yapılmıştır. 29 adet adak adak steli ise kırık ve eksik olmaları nedeniyle ve/veya üzerindeki yoğun deformasyon nedeniyle fragment olarak çalışmanın sonunda verilen yazıt kataloğuna işlenmiştir. Kutsal alanda tespit edilen adak stelleri genel olarak standart bir

[564] van Straten, 1981; Cronkite, 1997: 149.

form göstermektedir. Bu formla kastedilen, tıpkı Anadolu'da binlerce stel örneğinde (στήλη) görüldüğü üzere, tek başına ayakta durabilen, belirli bir kalınlığa sahip, eni boyundan dar işlenmiş, uzunlamasına dört köşe formlu bloklar adak steli olarak değerlendirilmektedir.[565]



Şekil 2. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen adak stellerinin dağılımı

Adak stellerinde belirli bir malzeme seçimi göze çarpmamaktadır. Bunun yerine topografyanın sunduğu, gerek düzgün kesilmiş bloklar gerekse doğal taş/kaya bloklarına adak stellerinin işlendiği görülmektedir. Boyutları 10-118 cm aralığında değişen yüksekliklerde kesilmiştir. Bölümde adak stelleri; 'Yazıtlı Adak Stelleri', 'Betimli Adak Stelleri' ve 'Yalın Steller' alt başlıklarında incelenmektedir.

4.1.5.1.1. Yazıtlı Adak Stelleri

Kutsal alanda belgelenen yazıtlı adak stelleri, bölgedeki Ares kültü ve tapınımına önemli ölçüde ışık tutan, tanrı ve adak sahipleri arasındaki bağı gösteren epigrafik buluntulardır. Adak yazıtları Ares'in bölgedeki karakterine ve ona yüklenen *epitheton*'lara ilişkin veriler ortaya koymaktadır. Aynı zamanda sunduğu zengin onomastik verilerle de *khora*'da yaşayan ve Ares'e tapınan bölge halkını yansıtmaktadır.

Tanrının atribülerinin işlendiği yazıtlı adak stelleri dikkat çekmektedir. Bu yazıtların bazılarında mızrak ucu olarak tanımlanan kazımalar mevcutken (**ES.7**, **37**, **77**) bazılarında ise

[565] Ekizce'de belgelenen adak stelleri, genellikle benzer formda işlenmesi nedeniyle steller tipolojik sınıflandırma yerine, yazıt içeriğinde belirtilen tanrının *epitheton*'ları özelinde sınıflandırılarak çalışmanın sonunda sunulan katalog içerisinde listelenmiş ve incelenmiştir.

yalnızca yuvarlak bir form işlenmiştir (**ES.35, 96**). Bu imgeler stellerde, yazıt bölümünden bağımsız olarak ayrılan alana, üst veya alt kısma, büyük ölçekte ve kabaca kazınmıştır. Adak stelleri üzerinde yer yazıtların, genel olarak taşraya özgü bir formda kazındığı görülmektedir. Yazıtların çoğunda harf karakterlerinin özensiz işlendiği, aynı blokta dahi harf karakterlerinin boyut ve aralıkları değişkenlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Yalnızca birkaç nitelikli adak steli üzerinde (**ES.4**, **6**, **24**, **47**, **48**, **60**, **68**) bağlı kalınan özenli harf ve simterik düzen haricinde kalan diğer tüm stellerde yüzey çizgilerine dikkat edilmediği ve belli bir epigrafik şablonun uygulanmadığı dikkat çekmektedir. Yazıtların büyük bir bölümünde harf karakterlerinin, MS II-III. yüzyılda görülen biçimde; geniş ve kıvrımlı my, lineer epsilon, sigma ve omega formundan oluşmaktadır. Adak stellerindeki yazıtlar Ἄρῃ εὐχήν, Ἄρῃ μεγάλῳ εὐχήν, Ἄρῃ ἐπηκόῳ εὐχήν ya da Ἄρῃ μεγάλῳ ἐπηκόῳ εὐχήν konteksiyle tanrıya ithaf edilmişlerdir.

Kutsal alandaki yazıtlı veya yazıtsız her bir adak steli, üst kısmında yer alan dübel deliği ile alanda ortak bir tipoloji göstermektedir. Bu dübel delikleri genellikle yuvarlak, yanı sıra oval ve dikdörtgen formda işlenmiştir. Stellerin zemine oturan kısımlarında ise herhangi bir bağlayıcı dübel deliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte alanda stellerin oturtulması için bir kaide ya da kaide parçası da ele geçmemiştir. Dübellerin ne amaçla kullanıldığı tam olarak bilinmese de alanda bulunan bazı metal buluntular bu konuya ışık tutmaktadır. Tespit edilen az sayıdaki stelde söz konusu dübel deliklerinde kurşun kalıntıları gözlemlenmektedir (**Lev. 16b**). Dübel deliklerine akıtılan kurşunlar diğer stellerde de bulunuyor olmalıydı.[566] Stellerde görülen bu delikler, adak adayan kişilerin kendilerine ait demir/bronz kişisel eşyalarını kült objesi amacıyla tanrıya sunduğunu ve bu sunuların deliklere aplike edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca alanda ele geçen mızrak ucu formunda işlenmiş bir stel dikkat çekmektedir. (**Lev. 16c**) Diğer stellerden farklı bir şekilde işlenen, alt ve üst kısmı üçgen biçimdeki bu stelin üstünde dübel deliği görülmemektedir. Bunun yerine bloğun yüzeyine üç farklı dübel deliğinin açıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu stel yatay olarak duruyor olmalıydı. Yüzeyde görülen dübel deliklerinde kurşun kalıntıları halen durmaktadır. Adağı adayan kişiler bu noktalara çeşitli kült objelerini aplike etmiş olmalıdır. Alandaki adak stellerindeki dübel deliklerinin kullanım amacına yönelik diğer olasılık ise, bu kısımlara tanrının bir *agalma*'sının dikiliyor olabileceğidir. Side *khora*'sında Sarnıçbeleni ve Gebeci'de belgelenen iki kehanet yazıtında, *agalma* ve *eikonion* ifadelerinden, Ares'in bir heykel ya da

[566] Alanda gözlemlenen stellerin çoğunda dübel deliğinde kurşun kalıntısı görülememektedir. Değerli metal olmaları ve eritilip tekrar kullanılma imkanı nedeniyle çoğu adak stelinin dübel deliğindeki kurşun çıkarılmış olmalıdır.

heykelciğinin bu adaklara dikildiği bilinmektedir.[567] Ancak bu heykeller kayıp durumdadır. Öyle ki tanrılara sunulan *agalma*'lar genellikle bronzdan yapılıyordu ve bu sebeple henüz antik dönemden itibaren çoğu bronz materyalin eritildiği düşünülmektedir. Nitekim, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda bugüne kadar herhangi bir bronz heykel ya da heykelcik tespit edilememiştir. Ancak günümüzde *Royal-Athena Galleries*'te muhafaza edilen ve MÖ III. yüzyıla tarihlenen 13,4 cm yüksekliğindeki alışılmadık türde bronz bir *eikonion* (heykelcik) bu önerimizi destekler niteliktedir (**Lev. 17a**). Çok iyi korunmuş durumdaki bu heykelciğin kaidesinde yer alan üç satırlık Ares adağında, *Menis, Trokondas* ve *Lalla* isimleri yer almaktadır. Bilindiği üzere bu isimler, Lykia ve Pisidia bölgelerinde öne çıkan *epikhorik* isimlerindendir. Özellikle Trokondas Doğu Lykia ve Pisidia'da kayda değer bir sıkılık göstermektedir. Ayrıca Trokondas, Ekizce Ares kutsal alanındaki adak stellerinde görülen isimler arasındadır (**ES.10, 23, 35**). Heykelciğin yazıtında en göze çarpan nokta ise Ares'in *dativus casusu*'unun Ἄρητι şeklinde verilmesidir.[568] Zira Ares'in bu formdaki *dativus casus*'u şu ana kadar yalnızca Ekizce'de belgelenen adak stellerinde (**ES.1, 18)** görülmektedir. Bununla birlikte heykelcik yuvarlak bir kaide üzerinde yükselmekte ve bu kaidenin çapı yak. 5 cm genişliğindedir. Bu kaidenin, kutsal alandaki adak stellerine aplike edilmesi düşünüldüğünde, bu ölçüleriyle çoğu steldeki dübel deliğiyle tam uyum sağlamaktadır. Bu noktaya kadar değinilen özellikleriyle söz konusu heykelciğin buradaki adak stellerindeki bir stele ait olduğu düşünülse de, henüz bunu kanıtlayacak nitelikte bir bilgiye sahip değiliz. Heykelcik, Ares'e adanmasına rağmen üzerindeki heykel, Ares'i değil Mısır tanrısı Anubis'in Hellen tezahürü Hermanubis'un antropomorfik imgesini temsil etmektedir. Ayakta duran, sakalsız genç bir erkeğin tasvir edildiği heykelcik, *khimation* giysili, lotus yaprağına benzer yüksek bir *kalathos* taşıyan, sağ elinde bir *caduceus*, sol elinde ise omzu boyunca uzanan bir palmiye taşımaktadır. Bu özellikleriyle bir Hermanubis heykelciği olarak tanımlanmıştır.[569] Hermanubis imgesinin Ares ile ilişkilendirilmesi şaşırtıcıdır. Zira Hermanubis ruhlara rehberlik eden, duaları işiten (ἐπήκοος, εὐχάριστος) ve zafer getiren (νικηφόρος) *psychopompe* bir tanrıdır.[570] Anadolu'daki Ares'in kehanet veren, *polis* ve *khora*'yı koruyan ve zafer getiren niteliklerinin yanı sıra duaları işiten (*epekoos*) *epitheton*'u bir arada düşünüldüğünde, Hermanubis'in Hellenistik Dönem itibarıyla bu bölgede Ares'e asimile olduğu düşünülebilir. Söz konusu heykelcik Ekizce'deki Ares kutsal alanına ait olmasa dahi,

---

567 Söz konusu yazıtlar için bk. yuk. böl. 3.1.8: Side.

568 Bricault, 2011: 132: Μῆνις Τροκόνδου Λάλα | Λαμάχου Ἄρητι εὐχὴν | ἀνέθηκεν.

569 Porph., Grenier 1977, 54; İskenderiye Müzesi'nde bulunan (env no. 25640) benzer Hermanubis heykelciği için bk. Adriani, 1940: 143, no. 1; krş. Bricault, 2011: 131.

570 Bricault, 2011: 134.

bölgedeki adaklarda bu tip *eikonion*'ların tanrıya kült objesi olarak sunulabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda stellerdeki dübel deliklerine tanrının *eikonion*'larının (heykelcik) birer *agalma* olarak yerleştirildiği düşünülebilir.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda Tanrı Ares'e sunulan adak yazıtlarının ne için adandığı genellikle belirtilmemiştir. Stellerin büyük bir bölümü, ikonografik ögeler içermeksizin yalın ve kısa bir biçimde, steli adayan kişi, adayanın baba ismi (*patronym*) ve Ares'in ilgili *epithethon*'u belirtilerek adandığı görülmektedir. Bu duruma istisnai bir örnek olarak **ES.44** no'lu alanda bulunan, alandaki diğer yazıtlara görece uzun bir metne ve farklı içeriğe sahip bir adak stelidir. Yazıt her yanından kırık ve eksik de olsa Ares'e sunulan adağın sebebi hakkında bilgi verebilecek nitelikte ve alanda belgelenen tekil örnek olması açısından önemlidir. Adağın içeriğine göre bölgede yaşayan ve ata yadigarı tarlalara sahip olan ve bu tarlaları halen süren/işleyen çiftçilikle geçimini sürdüren kişilerin, kutsal yolda dualar eşliğinde geçerek Ares'e bu steli adamışlardır. Adayan kişilerin isimleri yazıt üzerinde korunmamıştır. Ancak bu kişiler atalarından miras kalan toprakları işlemeye devam eden, bölgenin yerleşik çiftçileri olmalıdır. Burada Ares'e şükranlarını sunmalarının sebebi ürünlerinin bereketinden ziyade ait oldukları toprakların ve çiftlik hayvanlarının Tanrı Ares tarafından korunmasıyla bağlantılı olmalıdır. Hellenistik Dönem'den, Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar bölgede bir türlü sonu gelmeyen haydutluk faaliyetlerine ve buna bağlı olarak kent(çik)lerin, köylerdeki tarım arazilerine ve çiftlik hayvanlarına yapılan, yağma ve talan hareketleri sıklıkla vuku bulmaktaydı. Dolayısıyla burada sunulan adak steli Ares'in *khora*'daki koruyucu rolünü pekiştirmektedir. Çiftçilerin bölgedeki toprakları, tanrının ilahi koruması altında olduğu sürece bölgede yaşayanların refahları da doğru oranda artacaktı. Ayrıca geçimlerini sürdürmelerinde en önemli role sahip büyükbaş ve küçükbaş çiftlik hayvanlarının da korunması çiftçiler için öncelikliydi. Öyle ki alanda kült objesi niteliğinde tespit edilen ve bir sonraki bölümde değinilen öküz/sığır pişmiş toprak hayvan figürinleri ve küçükbaş hayvan kurban sunularına ait hayvan kemikleri bu çıkarımı desteklemektedir.

Bunu destekleyen diğer adak steli ise **ES.34** no'lu Kougas oğlu Prepelaos'un adağıdır. Adak stelinin sayısal görüntüleme sonuçlarında yazıtın yanı sıra yüzeye buğday başaklarının da işlendiği tespit edilmiştir. Yazıtın bitiminden itibaren kalan kısma, alt alta kazınan buğday başaklarından, üstteki betim daha zor seçilse de alt kısımdaki daha net görülebilmektedir. Birbirine ters açıda yatay olarak konumlandırılan, buğday başakları, ortada bir O simgesine saplanmaktadır. İlk bakışta bunun frontal pozisyonda keçi veya geyik benzeri boynuzlu bir hayvan kafasını çağrıştırdığı düşünülse de, daha yakından incelendiğinde ve alandaki diğer keçi

betimli adak stelleri göz önünde bulundurulduğunda bir hayvana ait olmadığı görülmektedir. Bunun yerine adaktaki bu betim, büyük ihtimalle çiftçinin refahına yöneliktir. Prepelaos bu adağı ile, ekip biçtiği topraklarının ve dolayısıyla mahsülünün Ares tarafından ilahi koruması altında olduğunu, buğday başaklarını O'nun koruyucu 'kalkan'ına iliştirerek belirtmiş olmalıdır. Dolayısıyla adak steli Ares'in kutsal mabedinde dikili olduğu sürece Prepelaos ve ailesinin toprakları koruma altında olacaktı. Ayrıca alanda belgelenen, keçilerin karşılıklı mücadelesinin tasvir edildiği kabartmalı stelin (**ES.79**), korunan sol yüzünde ve üzerinde bir yazıt barındırmayan, kabartmalı/yazıtlı adak steline ait bir fragmentte (**ES.82**) asma dalları ve yapraklarının işlendiği motifler görülmektedir. Bu veriler ışığında yaptığımız çıkarımlar, yukarıda aktardığımız Tegea'daki *Ares Aphneios* (zengin, varlıklı, bol) ve Sagalassos'taki *Ares Kiddeudas* (meyve bahşeden) ile birlikte düşünüldüğünde Ares'in *khora*'da ortaya çıkan ikili doğasını daha net görmemizi sağlamaktadır.

Alanda belgelenen diğer önemli adak steli ise kült alanında Ares için uygulanan ritüele ilişkin önemli bilgi vermektedir. Sol kısmı eksik halde ele geçen stelin (**ES.62)** korunan sağ kısmında okunabilen Θυη ve ζεύγλαις sözcükleri bölgedeki Ares kült pratiklerine ışık tutmaktadır. Bu ifadelerden ilki Θύος (kurban) sözcüğünün *accussativus* formu Θυη olarak değerlendirildiğinde, kurbanı sunan kişiler için bir eylem ifade etmektedir. *Thyein* (θύειν) fiilinden türeyen bu sözcük, kurban sunmak, adamak anlamında kullanılmaktadır. *Thyein* fiiliyle sunulan *thysia* (θυσία) ya da diğer adıyla adak/kurban, göksel nitelikteki Olympos tanrıları içindir.[571] Bir törenle ve dualar eşliğinde kurban edilen, tanrılar ve insanlar arasında belirli ölçütlerle paylaşılan kurban anlamını taşımaktadır.[572] *Thysia*'da kurban ateşinin iç yağ ve kemiklerin yanmasıyla ortaya çıkan duman tanrılara ulaşırken bu ateşte pişirilen etler de ritüelde bulunanlar arasında pay edilerek tanrı ile ritüele katılanlar arasında bağları güçlendiren bir toplumsal birliktelik eylemidir.[573] Tanrılara hayvan kurbanı, Hellen ve Roma kült uygulamalarının merkezinde yer alıyordu.[574] Adakların ve kurbanların tanrıya sunumunda ise

---

571 Vernant, 2016: 57. Yeraltı tanrılarına yapılan adaklar ise çoğunlukla *enagizein* (ἐναγίζειν) ya da *sphattein* (σφάττειν) fiilleriyle belirtilir.

572 Bu amaçla kullanılan diğer sözcük ise kurban edilen hayvan *hiereion* (ιερεῖον) sözcüğü ile ifade edilmektedir. Bu sözcük aynı zamanda tüketime yönelik kasaplık hayvan anlamına gelmektedir Aynı şekilde *ta hiera* (τὰ ἱερά) da kurban ya da sunu anlamı taşımaktadır. Fakat *ta hiera*, tek başına metin bağlamında, külte ilişkin heykelleri, ritüel ya da külte ilişkin kutsal araç ve gereçleri de tanımlayan daha üst bir kavramdır: Vernant, 2016: 59.

573 Vernant, 2001: 53.

574 Hellen toplumlarının dini ritüellerine ilişkin bk. Burkert, 1985: 54 vdd.; van Straten, 1995;

altarın ritüelde önemli rolü vardı. Adak stelinde geçen ζεύγλαις sözcüğü, Ekizce'deki Ares'in kurban ritüeli hakkında bilgi verebilecek bir anlam taşımaktadır. Ζεύγλη, özellikle büyükbaş hayvanların kafalarının geçirildiği boyunduruğa (ζυγόν) bağlı halkaya verilen bir tanımlamadır. Bu tanımlama çok yaygın değildir ve Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda görülmesi şaşırtıcıdır. Söz konusu sözcük, epigrafik olarak Herakleia Latmos'tan bilinen bir mezar şiirinde geçmekte ve Athena Tritogenes onuruna yapılan bir festivaldeki kurban ritüeliyle alakalı olarak kullanılmıştır.[575] Ayrıca yine epik gelenekte Homeros'un *Illias*'ında yer bulmuştur.[576] Altar'ın önünde boğaların başlarına bağlanan ve sunağın tabanındaki bir halkadan geçirilen iple hayvanın kurban sırasında nasıl zapt edildiğini gösteren kabartmalar günümüze ulaşmış, bir çok yerde söz konusu sunak halkaları *in situ* olarak korunmuştur.[577] Genelde tapınaklarda görülen *hekatomb* alanları, aynı anda çok sayıda hayvanın kurban edilmesine olanak sağlamaktaydı.[578] Bu alanlardaki tekil sunaklarda birer demir halka taşıyan ve birbirine paralel çok sayıda blok sırası bulunmaktadır. Kurban ritüelinin gerçekleştiği esnada, sunağa bağlı bu ip çekilerek hayvanın "diz çökmesi" sağlanıyordu.[579]

Tanrı Ares'in kültünü kurban törenleri açısından incelediğimizde farklı biçimlerde adak ritüelleri ile karşılaşmaktayız. Herodotos Skythia'da, Ares tapınağında her yıl düzenlenen kanlı kurban törenlerinden bahsetmektedir.[580] Ares sürü hayvanlarının yanı sıra insan kurbanıyla (savaş esirleri) onurlandırılan tek tanrıydı. Herodotos, Skythialılar için diğer tanrılar arasında kurban ritüellerinin Ares'e özel olduğunu aktarmaktadır. Tanrının imgesi olan palaya her yıl sürü hayvanlarından ziyade atların çok daha cömertçe kurban edildiği aktarımı dikkat çekicidir.

---

575 Dain, I.Louvre no. 60; **Robert, BCH 102, 1978, 483-489, fig 21; BE 1981: 499.

576 Hom. *Il*. 17. str. 440: "χαίτη ζεύγλης ἐξεριποῦσα παρὰ ζυγόν".

577 Robert, 1955: 43. Ayrıca Athina Agorası: Thompson, 1952: 96; McAllister, 1959: 8; Pergamon: Kasper, 1972: 69-73, fig. 19; krş. van Straten, 1995: 101; de La Genière, 1998: 248-249; Klaros Apollon'u büyük altarın birinci basamağı üzerinde kurban edilecek hayvanın bağlandığı iki demir halka halen görülebilmektedir (Akar-Tanrıver, 2009: 97). Athena Sunağı ve kurbanlık hayvanlar için sabitleme halkaları bulunan geniş döşeli ön avlu büyük kurban törenlerine işaret etmektedir: Hennemeyer 2013: 198-199; Koenigs 2015: 12.

578 Antik kaynaklarda *hekatombe* yani yüz kurban kült kurbanlarından fazla bahsedilmesine rağmen, bu alanlara dair arkeolojik kanıtlar az sayıdadır. Klaros'da ortaya çıkarılan *hekatomb* alanında dört sıra halinde 25 blok bulunmaktadır (Akar-Tanrıver, 2009: 99). Ayrıca Dion'da (Makedonia) ortaya çıkarılan Zeus Olympios kutsal alanında büyük Zeus altarının önünde her biri birer halkaya sahip on bir bloktan oluşan üç sıralı kurban kesme alanı aynı anda 33 hayvanın bağlanmasına olanak vermektedir (La Genière, 2001: 83; krş. Akar-Tanrıver, 2009: 99)

579 van Straten, 1995; 101-102.

580 Hdt. IV.62

Bunun yanı sıra Rhodoslu Apollonios, Pontos'taki Khalkeritis Adası'nda (Ares Adası) Amazon kraliçeleri Otrere ve Antiope'nin savaşa giderken adadaki Ares tapınağı yakınında Ares'e kurban olarak at sunduğunu aktarmaktadır.[581] Hellen ritüelinde istisnai bir hayvan olan köpek, Karia'da[582] ve Lakonia'da[583] da Ares'e sunuluyordu. Bazı köpek kurban etme örnekleri Hellas'ın kuzey sınırına kadar uzanıyor gibi görünmektedir.[584] Plutarkhos, Spartalıların gelenekleri arasında, bir savaşı stratejik olarak kazandıklarında Ares'e bir boğa, güçle kazandıklarında ise bir horoz kurban ettiklerini belirtmektedir.[585] Ares'e sunulan farklı bir kurban sunumunu ise Pausanias, Spartalıların Kral Kharilaos Dönemi'nde (MÖ VIII. yüzyıl) Tegeia'daki ünlü yenilgisi üzerinden aktarmaktadır. Tegeia ordusu Spartalılarla savaş meydanında çarpışırken, Tegeialı kadınlar Marpessa önderliğinde beklenmedik bir şekilde düşmana saldırmış ve onları bozguna uğratmışlardır. Şükran için ise, "... *kadınlar Ares'e bir kurban sundular ve zafer kurbanları erkekler olmadan kendi adlarınaydı ve kurban etini erkeklerle paylaşmadılar*" şeklinde ifade etmektedir.[586] Teos'ta Hellenistik bir dekretin kopyası Biannos'ta Ares onuruna (tanrıça Aphrodite ile birlikte) coşkulu bir *hekatomphonia* ile onurlandırılmıştı.[587] Metropolis'te kentin koruyucu tanrısı Ares'e, banker Hegesias tanrıya sunulmak üzere kurbanlık hayvan bağışında bulunmuştur. Hellenistik Dönem'den itibaren Ares onuruna *odrogos*'lar tarafından düzenli olarak organize edilen bu festivalde, büyük ihtimalle tanrının sikkeler üzerinde tasvir edilen kentteki tapınağında kurban törenleri düzenleniyor olmalıydı.[588] Syedra, Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen kehanet metni Ares'e kurbanlar sunmalarını içeren ritüel bir töreni emretmekteydi. Heykelin bir tapınakta yer alıp almadığı konusunda yazıt bilgi vermese de, muhtemelen heykel, yanında tanrıya kurbanların sunulduğu açık bir alanda sergileniyor ve kurban ritüeli de burada gerçekleştiriliyordu.[589] Sagalassos'ta ise Ares, Kiddeudas *epithetonu* ile *cornucopia* ve boğa başı ile süslenmiş bir sunağın bulunduğu

581 Khalkeritis Adası Ares kültü için bk. yuk. böl. 3.1.1.

582 Arnob. *Adv. Nat.* 4.25.

583 Paus. 3.14.9.

584 Farnell 1909, 399 vd.

585 Plut. Inst. Lak. 238F. Bu Kurban töreninin savaş alanında mı yoksa tanrının kutsal alanında mı yapıldığı bilinmemektedir.

586 Paus. 8.48.5. Bu farklı kurban sunusu hakkında düşünceler için bk. Gonzales, 2004: 91-92; 121-123.

587 *Steph. Byz.* şurada: Βίαννος; Guarducci, 1935: 29-32; Gonzales, 2004: 317-319.

588 Metropolis Ares kültü için bk. yuk. böl. 3.1.3.

589 Syedra Ares kültü için bk. yuk. böl. 3.1.8.

muhtemel kült alanında, yalnızca bir savaş tanrısı olarak değil, aynı zamanda iyi hasadın koruyucusu olarak kurban sunuları alıyordu.[590]

Ekizce'de, *Duaları İşiten Yüce Ares* onuruna kurban ritüelleri düzenlenmekteydi. Bu kurbanlarda öküz, sığır gibi büyükbaş çiftlik hayvanları kutsal alana getirilerek, alanda bulunan bir sunağa bağlanarak Ares'e kurban edilmekteydi. Alanda bulunan - az sayıda da olsa - büyükbaş hayvan kemikleri, kutsal alandaki kurban adaklarına işaret etmektedir. Küçükbaş hayvan kemiğinin sayıca, büyükbaş hayvan kemiğine göre daha çok görülmesi ise kutsal alandaki keçi/koyun kurbanının daha fazla olduğunu ve aynı zamanda antik dönemde de öküz/sığırın bölge halkı için değerli olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler ışığında, Ekizce'de uygulanan kurban ve adak ritüelinde tanrıya sunuların yapıldığı bir altar bulunması beklense de henüz buna benzer bir blok tespit edilememiştir. Alanda tespit edilen kurban ritüeli ile ilişkilendirilen söz konusu adak yazıtı, alanda yürütülen araştırmalar sırasında tespit edilen hayvan kemiklerinin de desteklediği kült pratikleri arasında kurban adağının ve törenlerinin Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda gerçekleştirilmiş olduğunu göstermektedir. Ancak, kutsal alandaki çoğu adak steli ve diğer buluntular çoğunlukla yamaçta dağınık halde bulunduğundan ve muhtemelen etrafında adak ve kurban sunularının yapıldığı bir altarın (ya da bir *bothros*'un) henüz bulunamaması, kutsal alandaki kurban ritüelinin nerede ve nasıl uygulandığı ile ilgili kesin bir çıkarım yapılmasına şu an için olanak vermemektedir. Fakat bu ritüelin uygulanması bölge halkı ile Ares'in sıkı bağlarına işaret etmekte ve tanrının buradaki yüksek saygınlığını yansıtmaktadır. Yazıt eksik olarak ele geçse de, kutsal alanda Ares onuruna kurban sunularının gerçekleştirildiğini ve bu ritüelin nasıl yapıldığına dair bilgi vermesi açısından Ekizce'de belgelenen tek adak yazıtıdır.

Kutsal alanda belgelenen yazıtlı adak stelleri onomastik açıdan zengin içerik sunmaktadır. Alanda toplam 72 kişiye ait 37 farklı isim belgelenmiştir.[591] Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda, Doratheros (Δωραθερος), Parnaeumas (Παρναυημας), Prepelaos (Πρεπελάος), Ponosalmas (Πονοσαλμας), Ponoselmos (Πονοσελμος) isimleri ilk kez belgelenmiş ve bölge prosopografyasına katkı sağlamıştır. İsimler genel olarak *epikhorik* olmakla birlikte Hellen kökenli isimler de mevcuttur. Hermaios, Kolalemis, Kougas, Osallas ve Moles[592] alanda en sık

590 Sagalassos Ares kültü için bk. yuk. böl. 3.1.7.

591 Kutsal alanda belgelenen isimler ve kommentar için bk. aş. Yazıt Kataloğu.

592 Moles, Hellenistik ve Roma Lykiası'nın karakteristik özelliği değildir. Doğu Lykia'daki yüksek Moles sıklığı büyük olasılıkla Termessos'un kuruluşundan sonraki Pisidya etkisinden kaynaklanmaktadır ve Lykia onomastik geleneklerinden doğrudan bir miras değildir (Balzat 2014 dn. 114).

görülen ve özellikle Doğu Lykia'da öne çıkan yerel isimlerdendir. Bu yerel isimler arasında kutsal alanda belgelenen Kolalemis kült alanının kent ile olan ilişkisini göstermesi açısından önemlidir (**ES.3, 50, 53, 65?**). Zira bu isim yalnızca Phaselis'te (13) ve kentin teritoryumunda (7) 20 farklı kişiye ait olarak belgelenmiştir. Phaselis'te onurlandırma yazıtlarında görülen Kolalemis, üst sınıfa mensup, kentte önemli görevler üstlenen bir aileye mensuptu ve bu ismi ailesinin altı nesil koruduğu bilinmektedir.[593] Yanı sıra, Ekizce'nin yakın çevresindeki çiftlik yerleşiminde tespit edilen ve mezar cezası Phaselis'e ödenen lahitler üzerinde Kolalemis ismini görmekteyiz.[594] Ayrıca bu ismin Mizir'de Potamos Meizoares'e sunulan adak yazıtlarında 4 kez geçtiği belgelenmiştir.[595] Phaselis'te Kolalemis isminin geçtiği yazıtların tümü MS II. ve III. yüzyıla tarihlenmektedir. Phaselis'liler üzerine yapılan onomastik çalışma, Roma Dönemi'nden itibaren kentte daha çok yerel isimlerin kullanılmaya başladığını göstermektedir.[596] Teritoryumda belgelenen yazıtlar da bu tarih aralığına aittir. Kolalemis isminin günümüze kadar yalnızca Phaselis ve *khora*'sında kayda geçmesi, Ekizce'deki adak stellerindeki aynı ismi taşıyan kişilerin kentten veya *khora*'dan gelmiş olduğunu göstermekte ve kült alanının Phaselis ile olan ilişkisini kuvvetlendirmektedir. Yazıtlar aynı zamanda tarihleme konusunda da bilgi vermektedirler. **ES.17, 32** ve **37** no'lu yazıtlarda Aurelius *nomen gentile*'si alan isimler nedeniyle, bu adakların MS 212 yılının ardına tarihlenmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla Ares'e sunulan Kolalemis içeren adak stellerini MS II. ve III. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Adak stellerinde, adağı sunan kişinin çocuğu (**ES.39, 43**) veya kuzenleri (**ES.39**) hatta bir grubun/derneğin üyeleri (yoldaşlar) (**ES.3, 6**) adak törenine dahil edilmesi, bölgedeki kuvvetli sosyal ağın ve Ares kültünün bölgedeki öneminin bir göstergesidir. Ayrıca kült alanının doğu ve merkezi Lykia'da oldukça iyi tanındığı göstermektedir. Zira alandaki yazıtlardan biri Myra (**ES.4**); bir diğeriyse Kitanaura (**ES.5**) vatandaşları tarafından adanmıştır.

---

593 Anti, Esplorazioni, 735 vd: no. 3; SEG VI, 735. Αὐρ. Εὐτύχης Μ. Αὖ Κούρου Κολαλήμεως; Tüner-Önen 2015: 54-55, no 126;

594 Gürel vd. 2019: 420: Κολάλημις Μορς[ο]- | λέος ve Κολαλή- | μει.

595 *SEG* 52, 1440: Αλοαν | Ἑρμαίου καὶ | Κολαλημιν Λυ|σάνδρου; *SEG* 52 1442: Κολαλη|μις γ΄.

596 Tüner Önen, 2008: 59: Ἄττης, Ἀφφαροῦτις, Ἀφφία, Ἔμβρομος, Ζηνίκετης, Κολάλημις, Κούγας, Κοῦρος, Κουκτος, Μόλης, Μυρμλα, Ὄνιαλλις, Ὀξέα, Πονέσελμος, Τρέβημις, Τροκόνδας. Tüner Önen, bu durumu Phaselis'in MÖ 46 yılından sonra ikinci ve kati suretle Lykia Birliği'ne üye olmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu dönemden sonra kentte iskan edenlerle Lykialılar politik ve ekonomik ilişkilerinin dışında sosyal ve kültürel yönden de daha sıkı bir ilişki içine girmişlerdir. Bu isimlerin o dönemde moda olmuş olmaları da önemli bir etken olmalıdır. Bunun yanında özellikle MÖ I. yüzyıldaki korsan olaylarının ardından gücü düşen kentin Hellen nüfusu da bir hayli azalmış olmalıdır.

Kitanaura kentinin ethnikonu da ilk kez tam olarak buradaki adak yazıtından okunmuştur[597]. Alanda bulunan Perge ve Phaselis kent sikkeleri de bunu desteklemektedir.

Herodotos'un pasajında aktardığı Ares oraklının bu bölge civarında beklendiği üzerinde durmuştuk. Bu bağlamda Ekizce'deki çoğu adak yazıtında belgelenen *epekoos epitheton*'unu duaları işiten bir tanrının, kehanet verip veremeyeceği ihtimalini göz önünde bulundurarak tanrının bu yetisini yakından incelemek faydalı olacaktır. Ares'e ithaf edilen ἐπήκοος = *epekoos* yaygın bir kullanıma sahip bir *epitheton* olup çoğu tanrı ve tanrıça için kullanılmaktadır.[598] Epigrafik örneklerinin çoğu kısa ve basit tek cümlelik bir formülle, tıpkı Ekizce'de görüldüğü gibi; *adayan kişi, falanca tanrı epekoos'a adağı sundu* şeklindedir. Epekoos'un kökeni Mısır'a[599] dayandırılmakla birlikte genel kullanımı Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmış ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanımı artarak geniş bir coğrafi dağılıma sahip olmuştur.[600] Suriye, Anadolu ve Thrakia'daki tapınımlarda kendini gösteren *epekoos*, Hellence duaları dinleyen, işiten anlamına gelmektedir. Özellikle Anadolu'da (ve Thrakia'da) 100'den fazla yazıtta belgelenen *epekoos*, yerel kültlerde İmparatorluk Dönemi'nde yoğun kullanım görmüştür.[601] Anadolu'da belgelenen yazıtlarda *epekoos*'un daha çok yerli tanrılara atfedilmesi dikkat çekmektedir. Ancak bu *epitheton* fazla sayıda görülmesine rağmen, yazıtlardaki metinlerin kısalığı ve neredeyse sadece adak içerikli stellerde görülmesi, ilgili kült ve tapınımlara ilişkin kapsamlı bir analize izin vermemektedir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda *epekoos* ifadesinin geçtiği adak stelleri de genel olarak, yalın biçimde tanrıya ithaf edilmiş ve

---

597 İplikçioğlu, 2002: 73, no. 19-20. Ayrıca krş. Tüner-Önen, 2008: 36; Şahin, 2014: 306.

598 Bu *epitheton* Artemis'i tanımlamak için sıklıkla kullanılmakla beraber diğer tanrı(ça)lar için de yaygındı: Artemis, Tykhe, Akhilleus, Isis, Apollon, Angdeisis, Telesphoros, Hygeia, Leukothea, Salenos, Theoi Enthemelioi, Meter Phileis, Herakles, Zeus Olympios, Zeus-Hadad, Zeus Okkonenos, Zeus Hypsistos ve Soumna'nın adı bilinmeyen bir tanrısı. Hoover, 2000: 109; krş. Akdoğu: 2008: 30.

599 Mısır kült uygulamaları ile *epekoos* tanrılar arasındaki bağlantı, Yeni Krallık Dönemi'nden itibaren Mısır'ın çeşitli yerlerinde görülen 'kulak stelleri' olarak adlandırılan eserlere dayanmaktadır. Bu stellere ilişkin genel olarak bk. Schlichting, 1982; Pinch, 1993: 246-253; Morgan 2004; 2010. Sıradan insanlar Mısır tapınaklarındaki geleneksel tanrılara yaklaşamadıkları için, aynı tanrılara gündelik yaşamın tüm yönleriyle (hastalık, çatışma durumları, sorunlar ve krizler) ilgili olarak saygı gösterilmesi ve danışılması, bir tapınağın arkasında ya da giriş kapısında ve küçük yerel tapınaklarda, bir stel dikilmesi yoluyla gerçekleşiyordu. Bu tanrılar yardımsever yüzlerini ziyaretçilere çevirirlerdi ve duaları dinleme yetileri ilahi tasvire eşlik eden birden fazla kulakla ifade edilirdi. Bu açıklamalar ışığında, *ad oculos*'u - bir tanrının kendisine yalvaranların dualarını dinleme yetisi- ifade eden ikonografinin Mısır'dan aktarıldığı düşünülmektedir; bk. Stavrianopoulou, 2016: 83 vd..

600 Jessen, 1905: 2731-2732; Weinreich, 1912: 46-68; Hoover, 2000: 109.

601 Stavrianopoulou, 2016: 80, dn. 7.

adayan kişinin adı (ve bununla birlikte aile üyeleri ve/veya arkadaşları) *Ares Epekoos*'a adağın nedenini belirtmeden sunmuştur. Aslında duaları işitme bütün tanrıları kapsayan bir özelliktir. *Epekoos* ise Mısır inanışından, Hellen dinine uyarlanmış ve terimin aynı zamanda bir *epiklesis* olarak yerleşmesi, bir bakıma tanrının varlığının olduğu kadar, yalvaranın sesini dinleme ve onun adına hareket etme isteğini de kontrol etme arzusuna işaret etmektedir: Iasos'tan bir sunakta Aphrodite'ye yapılan ithafta olduğu gibi; Ἀφροδίτης ἐπακουούσης καὶ ἐπηκόου: *işit* ve *bahşet*.[602] Dolayısıyla Tanrıya *epekoos* yetisi yüklenirse, O'na dua eden, yakaran kişinin isteği tanrı tarafından duyulmuş ve kişi istediğini elde etmiştir. Bunun karşılığında adak yemini eden kişi tanrıya sözünü tutmuş ve bir şükran göstergesi olarak adağını (*eukhen*) sunmuştur.[603] Bu bağlamda Ekizce'deki *Ares Epekoos*, O'na dua eden kişilerin istek ve yakarışlarına kulak vermiş, yanıt ise bir talimat ya da kehanat yoluyla değil, ona inanların arzusunu yerine getirerek adak stellerinde ona atfedilen sıfatlarla tanrısal gücünü kanıtlamıştır. Ayrıca yukarıda değindiğimiz gibi kehanet veren Ares, Side *khora*'sında *khrematisteis* ile kehanet danışma yoluyla yanıtladığını göstermektedir. Ares'in bu denli yoğun tapınım gördüğü bir diğer kutsal alan henüz bilinmemektedir. Duaları İşiten Ares, yardım taleplerine **ES.38, 39, 40, 41, 42, 43, 58** no'lu adak stellerinde yalnızca *epekoos epitheton*'u ile cevap verirken; **ES.28, 29, 30, 31, 34, 35** no'lu adak stellerinde ise *megalos epekoos* kombinasyonuyla Duaları İşiten Yüce Ares olarak kendini göstermektedir. Ares'e Pisidia, Lykaonia ve Pamphylia bölgelerinde *epekoos* görünümüyle tapınılmıştır.[604] Side'deki kehanet yazıtları ve Herodotos'un aktarımına dayanan Ares kehanet merkezinin, araştırmacılar tarafından Lykia – Pisidia – Pamphylia bölgelerinin kesişim noktasında olması beklenmektedir.[605] Ancak şu ana kadar alanda belgelenen adak stellerinde henüz bu ifadenin geçtiği bir yazıt veya buna işaret eden arkeolojik bir buluntu tespit edilmemiştir. Ayrıca Anadolu'da *epekoos* ile tanımlanan tanrıların kehanetle ilişkilendirildiği bir örnek bulunmamaktadır. Yakın bir tarihte Limyra *khora*'sında keşfedilen, bulunduğu konum, adak stelleri ve yazıt içerikleri bakımından Ekizce ile benzerlik gösteren Sumendis Kutsal Alanı'nda belgelenen ve Lykia'nın yerel bir tanrısı olduğu düşünülen Tanrı Sumendis de *megalos* ve *epekoos epitheton*'ları ile anılmaktadır. Marksteiner *v.d.*, tanrının *epekoos epitheton*'una istinaden, talimatlara ya da kehanetlere dair hiçbir işaret olmadığını, tanrının *epekoos* ile yardım taleplerine cevap verdiğini aktarmaktadır.[606] Bu bağlamda Ekizce Ares

602 Versnel, 1981: 37; krş. Stavrianopoulou, 2016: 84.

603 van Straten, 1981: 71.

604 Bu bölgelerdeki Ares Epekoos tapınımı için bk. yuk. böl. 3.

605 Gonzales 2005.

606 276: ".. *Indizien für Weisungen oder Orakel enthält keine, Bitten um Hilfe erhörend ist der Gott mit epekoos*.."

Kutsal Alanı'nda Ares'in kehanet verdiğine dair bir çıkarımda bulunmak şu an için mümkün değildir. Ancak alanda yalnızca yüzey araştırmalarına bağlı olarak tespit edilen şaşırtıcı sayıdaki adak steli ve kült objesi niteliğindeki arkeolojik buluntular göz önünde bulundurulduğunda, ileride yürütülecek kazı çalışmalarına bağlı bu durumun değişiklik gösterme olasılığı mevcuttur.

4.1.5.1.2. Betimli Adak Stelleri

Kutsal alanda yürütülen araştırmalarda betimsiz, yazıtlı adak stellerinin yanı sıra betimli adak stelleri de tespit edilmiştir. Bu stellerden bir kısmı yalnızca kabartma barındırırken, bir kısmı da hem yazıt hem kabartma taşımaktadır. Alandaki farklı noktalardan toplam 7 adet betimli adak steli ele geçmiştir.

Bu buluntu grubunun ilk örneği, kutsal alanın doğu yamacında kümelenmiş durumdaki adak stellerinin yaklaşık 20 metre aşağısına sürüklenmiş halde bulunan kabartmalı bir adak stelidir (**ES.76**). Nitelikli kireçtaşından, yerel tarzda kabaca işlenen adak steli yarı oranda kırıktır. Korunan alt kısımda ayakta frontal pozisyonda bir figür yer almaktadır. İki ayağıyla podyuma basan figürün sağ yanında yere kadar uzanan dik bir mızrak ve sol tarafında bel hizasında yarı oranda korunmuş yuvarlak bir kalkan görülmektedir. Mızrak bitiminin standart tipte bırakılmadığı, sona doğru inceldiği ve çentikle sonlandırıldığı görülmektedir. Figürün altında yer alan silme profilin ilk bakışta boş bırakıldığı düşünülse de sayısal görüntüleme çalışmaları sonucunda 4 satır yazıt kazındığı belirlenmiştir. Ancak yüzeydeki aşınma oranı çok fazla olduğu için yalnızca Ares'in alandaki diğer adak yazıtlarında görülen *epitheton*'u güçlü/yüce (μέγας) okunabilmiştir. Kabartmalı adak stelinin kırık ve eksik durumda olması nedeniyle ikonografik özellikleri tam olarak belirlenemeyen ve atribüleri göz önünde bulundurularak tanımlanan tanrı kabartmasının, adak yazıtının da okunabilmesiyle Ares'i temsil ettiği kesinleşmiştir.

Alanda tespit edilen diğer betimli adak steli kireç taşından yapılmıştır ve sol alt kısmı kırık, eksik durumdadır. Stelin üzerindeki betimler kaba bir biçimde, çizgisel bir hat formunda kazınmıştır. (**ES.80**) Stelin sol kısmına ayakta duran bir insan figürü, sağ kısmına ise üst üste gelecek şekilde sola dönük (tanrıya) iki dağ keçisi yerleştirilmiştir. Üstteki keçinin boynuzu kıvrımlı olarak işlenirken, alttaki keçinin boynuzları ise dikey ve hafif kavisli şekilde kazınmıştır. Sahnedeki figür sağ elinde mızrak tutmaktadır. Figürün ve mızrağın diğer yarısı izlenememektedir. Tanrı Ares bu stelde de **ES.76** no'lu adak stelinde olduğu gibi frontal

sahnede mızrağıyla ayakta durmaktadır. Alanda bulunan diğer adak stelleri kabartmalı biçimde işlenirken, yalnızca bu stel insize edilerek hazırlanmıştır.

Bir diğer stel yazıtların bulunduğu alanın yaklaşık 30 m kadar aşağısına sürüklenmiş vaziyette bulunmuştur. Mermerden işlenmiş minyatür adak steli, alandaki adaklar için kullanılan blokların genel yapısıyla farklılık göstermektedir. Boyutları da göz önünde bulundurulduğunda (korunan yük: 0.19 m; gen: 0.13 m; der: 0.20 m), bu adak steli farklı bir lokasyonda hazırlanmış ve Tanrı Ares'e sunulmak üzere alana getirilmiş olmalıdır (**ES.78)**. Kabartmanın bulunduğu üst kısım kırık ve eksiktir. Korunan alt kısımda ise oldukça küçük harflerle Herodes'in Tanrı Ares için adağını niteleyen 4 satır yazıt bulunmaktadır. Stelin kırık durumdaki üst bölümünde figürün ayak kısmı korunmuştur. Bu figür de diğer adak stellerindeki konteksle uyumlu olarak ayakta, ön cepheden tasvir edilen bir Ares betimi olmalıdır.

Alanda tespit edilen diğer hayvan betimli adak stelinde karşılıklı iki dağ keçisinin mücadelesine ait bir sahne işlenmiştir. (**ES.79)** Nitelikli kireç taşına, kabartma halinde işlenen keçiler bir podyum olarak kullanılan alt silme profil üzerine yerleştirilmiştir. Sahnenin hemen altında yer alan bu profilde ise adağı adayan kişinin Hermaios olduğunu anladığımız yüzeyi oldukça aşınmış bir yazıt bulunmaktadır. Stelin sol yan kısmında ise kıvrımlı bir asma dalı ve yaprakların işlendiği motifi bulunmaktadır. Alanda bu motife benzer biçimde, üzerine yalnızca kıvrımlı bir asma dalı ve yaprakların işlendiği bir stel parçası daha bulunmuştur **(ES.82).** Kutsal alanda belgelenen ve alınlık kısımları korunan **ES.27, 57** no'lu stellerde iki köşe akroter arasına konumlandırılmış boğa/öküz boynuzu işlendiği görülmektedir. Bu niteleme, **ES.62** no'lu büyükbaş hayvan kurbanına işaret eden adak yazıtı ve aşağıda değerlendirilen boğa *terrakota*'ları ile bağdaşmaktadır. **ES.34** no'lu stelde ise yazıtın bitiminden sonra kazınmış buğday başağı tasvirleri görülmektedir.

ES.81 no'lu kabartmalı stelde farklı öğelerle bir sahne tasvir edildiği görülmektedir. Sahne yatay olarak bir çizgiyle ikiye bölünmüştür. Üst sahnede güneşe benzer, anlaşılamayan betimler mevcuttur. Alt kısımda da benzer tanımlanamayan tasvirler görülmektedir. Stelin üstünde yer alan iyi korunmuş dübel deliği sahneye bakış yönümüzü doğrulamaktadır.

Adak stelleri üzerinde gözlemlenen yerel tarzda işlenmiş öğeler savaş tanrısı Ares'in ikonografisiyle ve alanda bulunan diğer buluntular ile uyumlu bir kontekse işaret etmektedir. Tüm stellerde görülen lokal kırıklara bağlı eksiklikler nedeniyle tanrının tam imgesinin bulunduğu betimli bir stel henüz tespit edilememiştir. Bunun sebeplerinden biri de alanda görülen kaçak kazı çukurları olmalıdır. Zira alandaki araştırmalar sırasında bölge halkı, farklı

yıllarda kutsal alanda yapılan kaçak kazılarda kabartmalı stel ve minyatür sunak olabilecek materyal kültür kalıntılarının çıkarıldığı bilgisini tarafımıza bildirmişlerdir. Farklı noktalarda görülen kaçak kazı çukurları ve günümüz Ekizce Yaylası'nda yaşayan halktan alınan bilgiler doğrultusunda, kutsal alandan götürülen ve akıbeti bilinmeyen kabartmalı ve yazıtlı minyatür adak stelinin sayısı çok daha fazla olmalıydı.

Alanda tespit edilen kabartmalı adak stelleri az sayıda olsa da, ikonografik olarak birbirini tamamlayıcıdır. Ares'in betimlendiği bu kabartmalarda tanrı ayakta, sağ elinde mızrağı ve sol elinde kalkanı ile tasvir edilmektedir. Yanı sıra O'nun *khora*'daki yaşam ile ilişkisini pekiştirircesine dağ keçileriyle birlikte tasvir edildiği görülmektedir. Alanda belgelenen adak stellerinde tasvir edilen Ares ikonografisi Lykia'da tanrının ikonografisine ışık tutan diğer örneklerle benzerdir. Balboura teritoryumu Ballık mevkiinde tespit edilen mağara içerisindeki kaya kabartmasında tanrı ayakta, başında Korinth tipi miğferiyle, sağ elinde mızrak ve sol elinde kalkan tutmaktadır. Aynı bölgede Kelerli Yazılı Taş isimli mevkiide Ares, Dioskur'lar ve tanrıça kabartmalarının yanında, ayakta frontal vaziyette sağ elinde mızrağı, sol elinde kalkanı ve askeri zırhı, miğferi ile betimlenmiştir. Balboura teritoryumunda diğer benzer örnek ise Soğulgan Tepe'de tespit edilen ana kayaya oyulmuş bir Ares olarak tanımlanan kabartmadır. Kabartma üzerindeki tahribat yüksek olsa da ayakta duran frontal figürün sağ elinde yere uzanan mızrağı ve sol elinde yuvarlak kalkanı seçilebilmektedir. Kısa tunik giysinin çizgileri de görülebilmektedir. Oinoanda yakınlarında kaya kabartması üzerinde, Tauropoleites *epitheton*uyla karşımıza çıkan Ares, sağ elinde mızrağı, sol elinde ise yere dayanan kalkanı, Korinth tipi miğferi ve kısa tunik giyimli tasvir edilmiştir. Bu ikonografiyle aynı öğeleri içeren ancak sağ elinde mızrak yerine *phiale* (?) tutan figürler de Ares ile ilişkilenmiştir. Bu örnekler yine Balboura teritoryumunda, Fethiye Karaçulla Köyü'nde belgelenen bir adak stelinde ve Ambarcık Köyü Ballık mevkiinde anakayaya kazınmış bir kehanet yazıtının yanındaki nişte görülmektedir.[607] Ekizce'de **ES.79** ve **ES.80** no'lu kabartmalı ve yazıtlı adak stellerinde görülen tasvirler, Ares'in bölgeye özgün karakterini göstermesi açısından önemlidir. Tanrı bu örneklerde bilinen ikonografisinin dışında, dağ keçisi (*ibeks*) figürleriyle birlikte yer almaktadır. Bu adaklar bölgede yaşayan *otokhton* halkın geçimini çiftçilik ve hayvancılık ile sağladığı göz önünde bulundurulduğunda –aşağıda diğer adak sunuları arasında incelenen pişmiş toprak hayvan figürinlerinin de ilişkilendirildiği üzere– tanrıya adanan bu stellerle hayvanlarını, dolayısıyla yerleşimlerinin korunmasını Ares'ten dilemiş olmalıdır. Stellerdeki

[607] Kabartmalarda görülen benzer Ares tasvirlerine ilişkin detaylı tanımlamalar ve ilgili kaynaklar için bk. yuk. 3.1.9: Balboura, Oinoanda.

kabartmalarda görülen keçi betimleri, bölgedeki tarım ve çiftçilikle ilgilenen halkın yaşamlarında önemli yer tuttuğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu kabartmalar üzerindeki keçi betimleri ve alanda bulunan çok sayıda küçükbaş hayvan kemiği, kutsal alanda Ares'e yoğun bir keçi kurbanı sunulduğunu düşündürmektedir.

Steller üzerindeki erozyon ve tahribat, genellikle gerçek boyutlarında korunamayan stellerin niteliğini değerlendirmeyi zorlaştırmakta ve tarihlendirmeyi belirsiz kılmaktadır. Adak yazıtları ile birlike değerlendirildiğinde, kabartmalı steller Roma İmparatorluk Dönemi'nde Ares'e adanmış olmalıdır.

4.1.5.1.3. Yalın Steller

Alanda çok sayıda yalın adak steli tespit edilmiştir. Bu steller üzerlerindeki dübel deliğiyle kendilerini belli etmektedir. Bazıları yalnızca yalın halde bırakılırken bazı stellerde ise yazıt karakterleri fazla aşınmadan dolayı silinmiş olmalıdır. Zira **T.ES.85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96** no'lu steller, oldukça düzgün traşlanmış ve büyük ölçekli steller arasında dikkat çekmektedir. Alanda çok sayıda konik formda işlenmiş, üstünde dübel deliği bulunan yalın adak stelleri tespit edilmiştir (**T.ES. 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106)**. Bunlar genel olarak aynı formda işlenmiş basit stellerdir ve üzerlerinde yazıta dair herhangi bir emare bulunmamaktadır (**Lev. 17b**). Alanda tespit edilen küçük sunaklar alanda hazırlanmış olması ihtimalinin yanı sıra, dışarıdan gelen ziyaretçiler tarafından da alana getirildiği düşünülebilir.

4.1.5.2.Numismatik Buluntular

Kutsal alanda yürütülen yüzey araştırmaları kapsamında beş adet numismatik buluntu ele geçmiştir. Bu buluntulardan ikisi Hellenistik Dönem'e, diğer üçü ise Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen sikkelerdir. Alanda bulunan sikkelerin tümü adak stellerinin yoğun olarak kümelendiği kutsal alanın kuzeydoğu yamacında, yazıtların sayısal belgeleme çalışmaları için yerinde döndürülmesi veya kaydırılması sırasında yüzeyde tespit edilmiştir.[608]

Bu buluntulardan ilki Phaselis teritoryumunda bulunan Ares Kutsal Alanı'nın kent ile olan ilişkisini destekler nitelikteki Hellenistik Dönem'e ait bronz Phaselis sikkesidir (**T.ESK.1**). Sikke oldukça iyi korunmuş vaziyettedir. Phaselis'in MÖ. VI yüzyılın ortalarından itibaren sikke bastığı bilinmektedir.[609] Bir liman kenti olması nedeniyle Doğu Akdeniz'de

[608] Numismatik buluntular hakkında değerli görüşleri için Doktorant Mehmet Şengül'e teşekkür ederim.

[609] Phaselis'in Arkaik ve Klasik Dönem sikkeleri için bk. *SNG* lev. 143, nr. 4389-4397.

Mısır, Suriye ve Rhodos'tan ele geçen Phaselis sikkeleri, Klasik ve Hellenistik dönemlerde Phaselis ve diğer kentler arasındaki ticari ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır.[610] Hellenistik Dönem'de kent ilk etapta Büyük İskender sikkeleri basmıştır, bunlar gümüş ve bronz sikkelerdir.[611] Ares kutsal alanında bulunan bronz sikkenin ön yüzünde bir gemi pruvası ve

[610] Mısır, Suriye ve Rhodos'ta bulunan sikke definelerinde, 23 adet Phaselis Arkaik Dönem sikkesi ele geçmiştir. Bugüne kadar Phaselis'e ait 7 adet sikke definesi bulunmuştur: Damanhur (*IGCH* 1637), Benha el Asl (*IGCH* 1640), Antilibanon (CH VI, 1981, no. 5-6) Asyut (*IGCH* 1644), Zagazig (*IGCH* 1645), Ürdün (*IGCH* 1482) ve Rhodos (*IGCH* 1185). Bu definelerden ele geçen sikkeler MÖ VI. yüzyılın ikinci yarısı ile MÖ 445 arasındandır. Damanhur definesi yaklaşık MÖ 485 yılında gömülmüştür ve buradaki Phaselis sikkesi MÖ 500 yılına tarihlenmektedir (Kraay, 1976: 273; Dressel and Regling, 1927: 8); Benha el Asl buluntusu bir tane Phaselis sikkesi içermektedir ve 485 yılında gömülmüştür (Robinson, 1930: 93-106; Newell, 1931: 68-71); MÖ 475-460 arasında gömülen Asyut definesindeki 11 Phaselis sikkesi, MÖ VI. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir (Price and Waggoner, 1975*:* 13; Kraay, 1976: 189-198; Cahn, 1977: 279-287); Zagazig definesinde 1 Phaselis sikkesi bulunmakta ve MÖ VI. yüzyıla tarihlenmektedir (Price and Waggoner, 1975: 22; Kraay and Moorey, 1968: 226); MÖ 480 yılında gömülen Antilibanon definesi 6 adet Phaselis sikkesi içermektedir (Hurter and Pásztory, 1984: 111 vd.); Ürdün buluntusunda sadece 1 tane Phaselis sikkesi vardır. Rhodos definesindeki Phaselis sikkesi O. Mørkholm tarafından MÖ 450 yılına tarihlenmiştir (*IGCH* 1185). Fakat Kagan, *IGCH 1185*, 3-24'de bu sikkenin en geç MÖ 550 yılına ait olduğunu öne sürmektedir. Phaselis'in Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem sikkelerini kaleme alan Heipp-Tamer, kentle ilişkili tüm define buluntularını incelemiş ve Phaselis'in Arkaik ve Klasik Dönem sikkelerini ele almıştır. Detaylı bilgi için bk. Heipp-Tamer, 1993; krş. Tüner-Önen, 2008: 5-6.

[611] Phaselis'in Hellenistik Dönem sikkeleri için en önemli kaynak Chr. Heipp-Tamer'in, *Phaselis* başlıklı eserdir. Yazar burada sikke buluntuları da dahil olmak üzere tüm emisyonları ele almıştır. Mørkholm (1978) ve M. J. Price (1991) Aspendos, Perge ve Phaselis'te basılan bu sikke emisyonlarını ayrıntılı olarak incelemişlerdir. Phaselis'te sikke darbının başlamasından MÖ. V. yüzyıl ortalarına kadarki sikkelerin ön yüzünde, gemi pruvası, yabandomuzu protomu, insan-boğa güreşi sahnesi ya da Pegasus protomu bulunmaktadır (Tek, 2006: 778); Bunun dışında ön yüzde yabandomuzu protomu biçiminde gemi pruvası ile altında yunus ya da yabandomuzu protomu biçiminde gemi pruvası ile üstünde üç adet dairesel kalkan bulunabilmektedir (Head, 1963: 696); Yine bu dönem bazı Phaselis sikkelerinin ön yüzünde boğa ile güreşen boynuzlu ve sakallı insan başı ve etrafı noktacıklı kare damga içerisinde beş telli lyr bulunabilmektedir (Atak, 1980: 65); Bu dönem sikkelerin arka yüzlerinde sade *quadratum incusum* (damga mühür) görülmektedir (Hill, 1964: 79); Ayrıca *incus* içerisinde gemi pruvası, altta yunus ya da geminin kıç kısmı ile üstte Phaselis lejantı "ΦΑΣ" yer almaktadır (Atak, 1980: 65); MÖ V. yüzyıl sonlarına tarihlenen bazı sikkelerin ön yüzünde gemi pruvası veya yabandomuzu protomu biçiminde gemi pruvası kullanılırken, arka yüzde ise ıstakoz, baykuş veya çapa betimleri bulunabilmektedir (Head, 1963: 696; Hill, 1964: 79); MÖ. IV. yüzyıldan, Büyük İskender'in gelişine kadar basılan sikkelerde ön yüzde gemi pruvası görülmektedir (Heipp-Tamer, 1993: 39-47, Lev. 2-4). Gemi pruvasıyla birlikte "ΦΑΣΗ" yazısı görülür (Pozzi, 1966: 152). Ayrıca Gemi pruvası ile altında yunus bulunmaktadır (Head, 1963: 696). Bu dönem aralığında arka yüzde ise geminin kıç kısmı, üzerinde "ΦΑΣΗ" lejantı, bazen de magistrat adı bulunmaktadır (Sear, 1979: 485, no. 5331). Lykia'nın Makedonya Krallığı

üzerinde bereket boynuzu bulunmaktadır; arka yüzde ise bir gemi pupası ve üzerinde ΦΑΣΗ lejantı yer almaktadır. Söz konusu lejantlar bu sikkenin Phaselis bronz sikkelerinin MÖ III. yüzyıldaki I. serisine ait olduğuna işaret etmektedir[612]. Phaselis'in bronz sikkelerinin gümüş sikkelerle aynı dönemde tedavülde olduğu bilinmektedir. Uluslararası ticarete hizmet eden ve Phaselis'in dış ticareti ile dış politikası için belge teşkil eden Hellenistik Dönem gümüş sikkelerinin aksine bronz sikkeler yerel bölge için kullanılmıştır. Bunlar özellikle Phaselis'in yerel ekonomisi ve bölge ilişkileri hakkında malumat verebilir. Bu sebepten dolayı bronz sikkeler genel olarak sınırlı bir tedavül alanına sahiptir. Bronz sikkelerin genel ve geniş dağıtımı Anadolu'nun sahil kesimlerinde MÖ IV. yüzyılda ortaya çıkmaktadır. Karialı Hekatomnos (MÖ 395-377) ve Lykialı Perikles (MÖ 380-362) kendi bölgelerinde bronz sikkeleri tedavüle süren ilk dynastlar olarak bilinmektedir. Phaselis de ilk bronz sikkelerini, 8. seri gümüş sikkeleri ile aynı dönemde, MÖ III. yüzyılda basmıştır. Gemi pruvası ve pupasının Phaselis'in ifade edilen işareti olarak anlamı gümüş sikkelerle bağlantı içinde açıklanabilir. Gümüş sikkelerin 8. serisi ve Bronz sikkelerin 1. serisinin çok sayıdaki benzer işaretleri ve eşit monogramları dolayısıyla bu bronz sikkelerin 1. serisinin gümüş sikkelerle aynı dönemde basıldığı kabul edilebilir. Hatta bu iki seri aynı zamanda, yani MÖ III. yüzyılın ikinci yarısında basılmışlardır. Kutsal alanın yakın çevresinde aynı döneme tarihlendirilen iki bronz sikke bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki Mnara'da bulunan bronz Phaselis sikkesidir.[613] Diğer ise Tahtalı Dağ'ın batı eteğine lokalize edilen Fırıncık Yerleşimi'nde bulunan bronz Phaselis sikkesidir.[614]

Kutsal alanda bulunan Hellenistik Dönem'e ait diğer bronz sikkenin yüzeyi aşınmış durumdadır. *RTI* görüntüleri üzerinden yapılan incelemelerde Perge kent sikkesi olduğu anlaşılmıştır (**T.ESK.2**). Özellikle ön yüzde aşınma fazla olsa da, oturan bir sfenksin gövdesi

idaresi altına girmesiyle birlikte Diadokhların bastırmış olduğu sikkeler kullanılmıştır. Phaselis'in MÖ. III. yüzyılda *posthumous* Aleksandros sikkeleri bastırdığı anlaşılmaktadır (Pozzi, 1966: 152; Head, 1963: 696); MÖ III. yüzyıl sonu II. yüzyıl başlarında basımı süren bu tip gümüş sikkelerin ön yüzünde genel olarak, Nemea Aslanı postlu İskender başı bulunurken arka yüzde tahta oturan, sol elinde asa, sağ elinde kartal tutan ve Zeus ve arkasında "ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ" yazısı bulunmaktadır (Tek, 2006: 781). MÖ III. yüzyılın ortaları ile MÖ 221/220 arasında basılan Phaselis sikkelerinin ön yüzünde gemi pruvası bulunurken arka yüzde geminin kıç kısmı, "ΦΑΣΗ" lejantı ve magistrat adları bulunabilmektedir (Davis, 1967: 122, no. 61; Sear, 1979: 485; Heipp-Tamer, 1993, 39-47: lev. 9-25; 87-92, lev. 30-31; Tekin, 2011: 80-81; krş. Çelik, 2017: 84-85.

612 Heipp-Tamer, 1993, 69 vd.; krş. Tüner-Önen 2008.

613 Tüner-Önen, 2008: 40, dn. 154.

614 Söz konusu Phaselis sikkesi Beydağları Yüzey Araştırmaları sırasında (2012-2013) Fırıncık Yerleşimi D-22 yapısının kuzeydoğusunda yer alan teras duvarının önünde bulunmuştur. Detaylı bilgi için bk. Çelik 2017, 84.

ve kanadına dair hatlar izlenebilmektedir. Arka yüzdeki aşınma ön yüze kıyasla daha azdır. Bu yüzde, kentin baş tanrıçası Artemis Pergaia, yerel adlandırması *Wanassa Preiia* – [ИΑΝ]ΑΨΣ[ΑΣ] ΠΡΕΙΙ[ΑΣ] – lejantı ile birlikte ayakta sola dönük vaziyette, kısa khitonlu ve bir asa tutar pozisyonda tasvir edilmiştir. Kentin ve tanrıçanın Pamphylia diyalektindeki *epikhorik* ismi *Wanassa Preiia* ilk kez kentte bulunan MÖ V. yüzyılın sonuna ya da MÖ IV. yüzyılın başlangıcına tarihlenen, tanrıçaya adak içeren bir yapı yazıtında belgelenmiştir.[615] *Wanassa Preiia*[616] terimi bu yazıtı takiben, MÖ III. yüzyıldan itibaren kent tarafından basılan sikkelerde görülmektedir.[617] Perge kenti ilk sikkelerini MÖ III. yüzyıl ortalarında basmaya başlamıştır ve kent sikkelerinin tümü MÖ. III-I. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.[618] Bu dönem aralığındaki Artemis'in betimlendiği Perge Hellenistik Dönem sikkeleri farklı ikonografik gruplar ve alt gruplar halinde tanımlanmıştır.[619] Buna göre, Ekizce Ares Kutsal

615 Söz konusu yazıt, J. İnan tarafından yürütülen 1976 yılı Perge kazılarında Anıtsal Çeşme'de (F4) tespit edilen tanrıçanın ve kentin epikorik isimlendirmesine dair en erken bulgulardan biridir (Kaygusuz, 1980: 249 vd.; ayrıca bk. Brixhe and Hodot, 1988: 222-234; Merkelbach and Şahin, 1988: 98, no.1; Şahin, 1999: 2-3, no. 1). Boyutları (uzunluk: 0,40 m, genişlik: 0,90 m, derinlik: 0,43 m) ve formu nedeniyle yazıtın bir adak ya da sunak olarak değil bir yapıya ait olduğu öne sürülmüştür (Kaygusuz, 1980; krş. Dağlı-Dinçer 2020: 115-116). Sillyon'da belgelenen MÖ IV. yüzyıla ait *Wanassa Preiaa* isminin geçtiği diğer erken tarihli örnek için bk. Brixhe, 1976: 165-185: Sillyon. Perge Artemis'inin Ἀρτέμις Περγαία ile ilişkilendirilmesi için bk. Wernicke "Artemis" *RE* II (1), 1397.

616 Artemis'i tanımlayan *wanassa/wanassas/anassa* kelimesi Linear B tabletlerinden itibaren görülen *wanax* (wa.na.ka) sözcüğünün *femininum* halidir. Mykenai'da *wanax*, devletin en yüksek otoritesini ve önde gelen yöneticisini ifade etmektedir. Bu kelimeye ilişkin detaylı etimolojik çıkarımlar için bk. Lejeune, 1962: 5-19; Chantraine, 1968: 84-85; Hooker, 1978, 100-111; Willms, 2010: 232-271. Yukarıda bahsedilen yazıt ve bronz sikkeler üzerindeki lejantlarda görülen *Preiia* kelimesinin Pergaios/Pergaia ethnikonun *genetivus casus*'taki tekil formudur (Brixhe, 1976: 160-161; krş. Dağlı-Dinçer, 2020: 117). Dolayısıyla tanrıçanın Wanassa Preiia *epikhorik* isminin anlamını Perge'nin Sahibesi/Hakimi olarak telakki edebiliriz.

617 Tanrıçanın yerel ismi olan Wanassa Preiia olarak basılan Perge kent sikkeleri için bk. Head, 1911: 702; BMC X, 122, no 15-20; krş. Pekman, 1989: 6.

618 Köker, 2007: 28.

619 Colin (1996), Perge'nin Hellenistik Dönem bronz ve gümüş sikkelerin detaylı bir analizini yapmıştır. Çalışmasında, Perge kentinin basmış olduğu bronz sikkelerin ön yüzlerinde görülen Artemis başı betimlerini, defne çelenklerinin şekillerine göre çeşitli alt gruplarla birlikte tanımlamıştır. Buna göre, I. grup: ön yüzde Artemis başı / arka yüzde Artemis ve bir geyik; II. grup: ön yüzde oturan sfenks, sağa dönük / arka yüzde Artemis, çelenk ve asa; III. grup: ön yüzde oturan sfenks, sola dönük / arka yüzde Artemis, çelenk ve asa tipleri MÖ 260-90 yılları arasına tarihlenmektedir. IV. grup: ön yüzde Artemis başı, solda sadak / arka yüzde oturan sfenks; V. grup: ön yüzde Artemis başı / arka yüzde oturan sfenks; VI. grup: ön yüzde Artemis ve Apollon başları / arka yüzde Artemis, uzun meşale ve ok ile yay; VII. grup: ön yüzde Artemis ve Apollon başları / arka yüzde Artemis, çelenk ve asa; VIII. grup: ön yüzde Tapınak / arka yüzde sadak ve yay tipleri

alanında ele geçen bronz Perge kent sikkesi, kentin erken dönem sikkeleri arasında yer alan; ön yüzde sağa dönük, oturan sfenks; arka yüzde "ИΑΝΑΨΣΑΣ ΠΡΕΙΙΑΣ" lejantı ile birlikte ayakta, sola dönük, kısa khiton giyimli, çelenk ve asa tutan Artemis örneklerinin bulunduğu gruba dahil edilebilir.

Kutsal alanda bulunan Roma Dönemi sikkelerinden ilki imparator I. Constantinus'a ait bronz Roma kent sikkesidir (MS 330-337) (**T.ESK.3)**. Ön yüzde tanrıça Roma'nın sola bakar şekilde tasvir edildiği büstü bulunmakta; tanrıça Roma'nın başı miğferli ve üzerinde Roma pelerini taşımaktadır; başının her iki yanında [V]RBS-RO[MA] lejantı okunur haldedir. Arka yüzde ise Remus ve Romulus ikizlerinin kurt tarafından emzirildiği *lupus* sahnesi betimlenmiştir. Kurdun üstünde 1 adet sekiz kollu yıldız korunmuştur. Söz konusu sahnenin altında darphane işareti silik ve belirsizdir.[620]

Diğer iki sikke ise II. Constantinus Dönemi'ne ait 'GLORIA EXERCITVS' sikkesidir (MS 337-340) (**T.ESK.4, 5**).[621] Her iki sikke üzerinde de ön yüzde imparatorun sağa bakan portresi; arka yüzde ise yere dayalı mızrak ve kalkan tutan ayakta iki asker tasvir edilmiştir. İlk sikkenin ön yüzü kısmen aşınmıştır. Bu yüzdeki lejant okunamamakla birlikte imparatorun sağa bakan büstü görülmektedir; arka yüzde ise aralarında tek *legion* standartı bulunan yere dayalı mızrak ve kalkan tutan ayakta iki asker tasvir edilmiştir. Ayrıca 'GLOR[IA] [E]XERCIT[VS}' lejantı okunmaktadır. Diğer sikkede ön yüzde bulunan lejant çok net bir şekilde CONSTANTINVS IVN NOB C olarak okunmakta ve lejantın ortasında imparatorun sağa bakan büstü yer almaktadır; arka yüzde GLORIA EXERCITVS lejantı ile, her biri mızrak ve kalkan tutan iki asker ve aralarında çift *legion* standartı tasvir edilmiştir. Kesimde yer alan darphane kısaltması SMALAB net bir şekilde okunumaktadır. Böylece bu sikkenin Aleksandreia baskısı olduğu netlik kazanmaktadır.

MÖ 90 yılı ile Roma İmparatorluk Dönemi arasına tarihlenmektedir (Colin, 1996: 34-47: krş. Köker, 2007: 28-30). Bu ikonografi hem gümüş hem de bronz sikkeler için uygulanmıştır; ancak gümüş sikkelerde lejant Hellence iken bronz sikkelerde yerel dilde lejant da mevcuttur (Colin, 1996: 34-47, no. 58-66; *SNG* France 3, no. 325-339).

620 Benzer örnekler için bk. *RIC* V, pl. 18. 64; *RIC* VII: 655, 90-91; *LRBC* I: 1231: Sutherland, 1974: 265, 534-535; Arslan, 1992: 117, 225; Carson, 1990: 679, Pl. 45; Tekin, 1994: 195. no. 827-832; Ireland and Ateşoğlu, 1996: 130, 218-219; Keleş, 2009: 75; Sear, 2011: 505, 165; Ekici 2013: 87, lev. 18, kat. no. 355-357; Bulut ve Şengül, 2014: 97, no. 46; Sancaktar, 2016: 20, no. 6; Doychinova 2019: 127, 618-626; Gülsefa, 2023: 130, kat no. 9.

621 *RIC* VII, 567.

Yukarıda incelenen numismatik bulgular, kutsal alanın tarihsel sürecini göstermesi ve bu süreç içerisinde kutsal alanın diğer kentlerle olan olası bağlantılarına tanıklık etmesi bakımından önemlidir. Sikkelerin alandaki varlığı, kutsal alana gelen ziyaretçilerin yakın bölge civarından (Phaselis) veya diğer bölgelerden (Perge) gelen ziyaretçilerin sunu olarak bıraktığı adak objesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle Phaselis'in bir liman kenti olması ve ticarete dayalı farklı bölgelerden ziyaretçi alması göz önünde bulundurulduğunda ve ayrıca kutsal alanın Lykia, Pisidia ve Pamphylia sınır hattındaki konumu düşünüldüğünde komşu bölgelerde de tanınıyor olabileceğini düşündürmektedir. Öyle ki bu durum kutsal alanda Kitanaura ve Myra vatandaşlarının Ares için sunduğu adaklarla kanıtlanmıştır. Kutsal alanın bu stratejik konumu, *core* (merkez) - *periphery* (çevre) bağlamında düşünüldüğünde, Buradaki Ares tapınımının (ve aynı zamanda Mizir'deki Potamos Meizoares'in) yalnızca Phaselis'in *khora*'sında yaşayanlarca değil, aynı zamanda kentin bizzat içinde yaşayan halk tarafından da (ve belkide kente gelen tüccarlar/askerler tarafından) ziyaretçi almış olmalıdır. Şüphesiz - yakından ya da uzaktan olsun - kutsal alana gelen kişiler Tanrı'ya şükranlarını göstermek ve belirlediği adağı sunma amacıyla Ares'in kırsaldaki kutsal alanına gelmekteydi. Bu sunular arasında sikkelerin de bulunması akla yatkındır. Zira tüm numismatik buluntular adak stellerinin kümelendiği alandan ele geçmiştir. Ayrıca kutsal alanlarda bulunan adak objeleri arasında sikkeler de görülmektedir.[622] Söz konusu numismatik buluntular bir arada değerlendirildiğinde, Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın MÖ III. yüzyıldan MS IV. yüzyılın ortalarına kadar, 500 yılı aşkın bir süre kutsal alanın kullanıldığı söylenebilir. Numismatik buluntular gerek Ares'in bölgedeki tapınım sürecini göstermesi bakımından gerekse farklı bölge ve kentlerde kült alanının tanınırlığını göstermesi açısından önemli buluntu gurubu arasında yer almaktadır.

4.1.5.3.Metal Buluntular

Kutsal alanda az sayıda metal obje ele geçmiştir. Bu buluntular arasında 2 adet bronz fibula **(EM.5, 6)**, 1 bronz halka **(EM.7)**, ve kemer tokasına ait olabilecek bir parça bulunmaktadır. Ayrıca demirden, mızrak ucuna benzer ancak daha çok sap kısmındaki delik düşünüldüğünde bir çiftçi aletini andıran sivri objeler (**EM.1, 3)** ve keskin, yassı formda işlenmiş bıçak ya da bir silah aletine ait uç tespit edilmiştir (**T.EM.2)**. Ancak gerek az sayıda olmaları gerekse korozyon nedeniyle formlarındaki deformasyon nedeniyle işlevleri hakkında çıkarım yapmak yanıltıcı olabilir. Alanda tespit edilen metal objelerin az sayıda görülmesi, bir

622 van Straten, 1981, 74.

adak objesi olarak kullanılmalarının yanı sıra, özellikle küçük objelerin alan gelen ziyaretçiler tarafından kült ritüeli sonrasında alanda bırakılmış ya da düşürülmüş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

4.1.5.4. Terrakota Figürinler

Terrakota figürinler özellikle Arkaik Dönem'de kutsal alanlarda en çok kullanılan adak objeleridir. Hayvan figürinleri bölgedeki Ares kült pratiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda yürütülen çalışmalarda çeşitli pişmiş toprak hayvan figürinleri tespit edilmiştir. Tespit edilen figürinlerin tamamı adak stellerinin yoğun olarak bulunduğu doğu yamacından ele geçmiştir. Alanda toplam 8 adet hayvan figürini bulunmuştur. Figürinler, Tanrı Ares'e sunulan kült objeleri olarak değerlendirilmektedir. Bu figürinlerden, tümüyle korunmuş ele geçen bir örnek yoktur. Figürin parçalarının tümü büyükbaş hayvana aittir. Bunları sığır/boğaya ait gövde, baş, sağrı ve boynuz fragmentleri oluşturmaktadır. Tümü el yapımı, içi dolu bir formda üretilmiştir. Bu buluntu grubu arasında en iyi korunmuş örnek hörgüçlü bir boğa/sığır figürinidir (**ETK.1)** Gövdesi büyük oranda korunmuş, bacakları ve boynuzları eksik durumdadır. Dört ayağı üzerinde duran, karın bölgesindeki gövde detayları, sırtındaki hörgücü, boyun altından gövdeye doğru uzanan gerdan detayları ve baş bölgesinde kulak, gözler, burun ve ağız uzuvları kabaca belirgin şekilde işlenmiştir. Boynuzları kırık durumda olan baş konik bir yapıya sahiptir ve karşıya bakar bir pozisyonda betimlenmiştir. Düz alın üzerine aplike edilmiş gözler, birer nokta halinde oyuk göz bebeklerine sahiptir. Burun delikleri birer nokta halinde, ağız kısmı ise çizgi halinde kazınmıştır. Diğer terrakota buluntular yalnızca baş ve sağrı olarak bulunmuştur. Korunmuş olan boğa başları birbirinden farklı stildedir. Diğer boğa figürinin gövdesinin ön kısmı boynuzları hariç korunmuştur (**ETK.2)**. Gözleri yanlarda hafif şişkin olarak tasvir edilmiştir. Gövde boyundan sonra genişlemektedir. Bu durum objenin bir vazo apliği olabileceğini düşündürmektedir. Tüy detaylarının kazındığı görülmektedir. Sadece baş kısmı korunan diğer boğa/sığır figürininde tahribat fazladır (**ETK.3)**. Gözleri etrafı oyularak verilmiştir ve konik formdaki baş kısmı firnis boyalıdır. Bir deliği korunmuş burun kısmı nokta olarak işlenmiştir. Diğer figürin mevcut korunma durumunda sadece baş kısmı bulunan kırık boğa/sığır figürinidir. Alnındaki boynuzları arası ve başın ön yüzün üçgen şekli kil apliği ile plastik bir şekilde verilmiştir. Burun delikleri derin bir oyuk şeklindedir. Ağız kısmı hafif yuvarlatılarak verilmiştir **(ETK.4)**. Diğer buluntular farklı tipte, mevcut korunma durumunda sadece burun ve ağzı olan kırık, boğa/sığır figürininde ise burun delikleri çentik şeklinde baskı tekniğiyle plastikleştirilmiştir. Geniş burun deliklerine sahip olduğu görülmektedir. Ağız kısmı ise yine bastırılarak çizgi halinde verilmiştir **(ETK.5)**.

ETK.6'daki parça büyük olasılıkla bir boğa/sığır gövdesine aittir. **ETK.7 ve ETK.8**'de görülen sağrı parçaları da iki farklı boğa figürinine ait olmalıdır. Terrakota buluntular arasında boğa başının yanı sıra çok sayıda boynuz parçası da bulunmaktadır **(ETK.9)**.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda bulunan terrakota buluntuların tarihlendirilmeleri net değildir. Ayrıca alanda herhangi bir kazı yapılmadığı için bir tipoloji oluşturmaya imkan verecek kadar buluntu sayısı ve tipi elde edilememiştir. Ancak stil özellikleri dikkate alınarak, özellikle Anadolu'daki kutsal alanlarda adak amacıyla kullanılan hayvan terrakotaları incelendiğinde Ares kutsal alanındaki terrakotaların tarihlenmesine dair fikir verebilmektedir. Alanda bulunan terrakotaların tümü küçük boyutludur. Bütün boğa figürinlerinin bacak ve boynuz kısımları, daha ince olmaları nedeniyle gövdeyle birleşim noktalarından kırılmıştır. Cinsel organlar her zaman belirtilmediği ve boynuzlar çoğunlukla kırık olduğu için boğa tasvirlerini inek ve öküz tasvirlerinden ayırmak zordur. Boğa figürinleri genellikle konik bir başa formuna sahiptir. Silindirik formlu ağız kısmı düz bir şekilde verilmiştir. Boynuzları ile birlikte tam olarak ele geçirilmiş bir örnek olmamasına karşın, alanda bulunan hafif kavisli boynuz tipleri göz önünde bulundurulduğunda, yanlara doğru açılan boynuzlar hafifçe yukarı doğru kalkık bir şekilde betimleniyor olmalıydılar. Gözlerin betimlenmesinde ise üç farklı uygulama görülmektedir. Bunlardan ilki daire şeklindeki kilin aplike edilmesiyle oluşturulmuştur (**ETK.1**). Diğer göz tipi ise etrafı dışa kavis verilerek oluşturulan oval göz çıkıntısıdır (**ETK.2**). Son göz tipi ise etrafı yuvarlak çizgi halinde kazınarak, tek bir daireden meydana getirilmiş gözlerdir (**ETK.3**). **ETK.1** no'lu boğa figürüni kutsal alandaki en erken buluntulardan biri olabilecek stilistik özellikler göstermektedir. Konik baş formunun yanı sıra özellikle önde, düz bir alın üzerine aplike edilen gözlere ve birer nokta halinde oyuk göz bebeklerine sahip olması nedeniyle, Emecik Apollon Kutsal Alanı'ndaki[623] terrakota figürinleri arasında Kleib'ın Tip 2 grubundaki örneklerle oldukça benzerlik göstermektedir.[624] Ayrıca Emecik 552 ve 571 no'lu örneklerinde boynun hemen arkasında görülen çıkıntı **ETK.1** örneğinde olduğu gibi hörgüç betimine işaret ediyor olmalıdır.[625] Emecik'teki terrakota boğa

[623] Datça'nın yaklaşık olarak 10 km. doğusunda bulunan Emecik Apollon Kutsal Alanı'nda yürütülen kazı çalışmaları sonucu çok sayıda terrakotta adak objesi bulunmuştur. Alanda bulunan içlerinde antropomorfik eserlerin de bulunduğu 445 parçanın 323 tanesini terrakotta boğa figürinleri oluşturmaktadır. Bu buluntuları ilk olarak yayımlayan Kleibl (2006) boğa figürinlerini tipolojik olarak 4 ana gruba ayırmıştır. Kleibl bunu yaparken mevcut örneklerin anatomik olarak farklılık gösterdiğini ve sınıflandırmaya imkan veren tek stil unsurunun göz betimleri olduğunu belirtmiştir. Detaylı tanımlamalar için bk. Kleibl 2006, 175-182.

[624] Kleibl, 2006, lev. 106: 2; 107: 3-4.

[625] Kleibl, 2006, 178, Lev. 109; 6, 3 ve 4.

heykelcikleri Geometrik dönem ile MÖ VI. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Bu buluntu grubu arasında **ETK.1**'in benzer olduğu Tip 2 ise MÖ VIII/VII. yüzyıla tarihlendirilmiştir.[626] Ayrıca Knidos'ta Küçük Liman'ın kuzey doğusunda bulunan MÖ VI. yüzyıla tarihlendirilen[627] B14 no'lu boğa figürini de; göz bebeği, kısmen korunmuş hörgücü, nokta halinde işlenmiş burnu ve düz bir çizgiyle kesik işlenen ağız kısmı gibi özellikleriyle **ETK.1** ile benzerdir.[628] Bu örnekler ışığında **ETK.1** no'lu boğa figürini MÖ VI. yüzyıl tarihlendirilebilir,[629] ancak bu tipte ele geçen, korunmuş başka bir örnek olmaması tarihlendirmeyi kesin kılmamaktadır.

Sığır/hörgüçlü boğa, olarak tanımlanan figürinler içi dolu bir formda üretilmiş ve detaylandırmaları kazıma çizgi ve noktalarla yapılmıştır. Tüm bu figürinler Ares'e adanmış adaklar olup, tanrının bölge civarında halkın tanrıya ilişkin kült faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Halen günümüzde, kutsal alanın yakın çevresinde, modern yerleşimlerden izole bölgelerde yaban öküzlerinin, yaban keçilerinin ve hatta yaban atlarının sürüler halinde dolaştığı ve bu coğrafyanın kadim bir parçası olmaya devam ettikleri görülebilmektedir.

Hayvan figürlerinin yorumlanması için çeşitli olasılıklar bulunmaktadır. Pişmiş topraktan sığır tasvirlerine çoğu tanrının kutsal alanında sıkça rastlanmaktadır. Genellikle dini ritüellerde önemli bir rol oynayan bereket sembolü olarak kabul edilirler. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar kutsal alanlarda kurbanlık hayvanlar olarak da önemliydi. Bu nedenle, figürinler tanrıya sunulan kurbanların uzun süreli hatırlatıcıları olarak adanmış olabilir. Mevcut verilerle, alanda bulunan pişmiş toprak figürinlerin yalnızca sığır/boğayı temsil etmesi (antik dönemde büyükbaş hayvanın maddi değeri göz önünde bulundurulduğunda), büyükbaş kurban etmek yerine bu figürinler temsilen sunulmuş olabilir. Boğa figürlerinin kurbanın kopyaları olarak yorumlanması, adak sahiplerini kurbanlık hayvanlarıyla birlikte sunağın önünde dururken gösteren kült sahnelerinin temsilleriyle doğrulanmış görünmektedir.[630] Kutsal alan civarında yaşayan ve hayvancılıkla geçimini sağlayan otokhton halk, Tanrı Ares'e adak olarak sundukları hayvan figürinlerini ve bununla birlikte kabartmalı adak stellerini, hayvanlarını tanrının koruması altına almak için adamış olmalıdırlar. Pratik düzeyde, hayvanlar aile ekonomisi için hayati önem taşıyordu. Hem pastoral hem de tarımsal çiftçilik ve hayvancılık

626 Kleibl, 2006: 178, no. 523, 524.

627 Love, 1973: 419, lev. 74, fig. 10; Love, 1974: 90, fig. 48-49; krş. Tozluca, 2016: 44.

628 Tozluca (2016: 43) Knidos B14 no'lu boğa figürinini Emecik Tip 2 grubuna dahil etmiştir.

629 ETK-1 no'lu boğa figürinin tarihlendirilmesi konusunda değerli görüşlerini benimle paylaştıkları için Dr. Kathrin Kleibl'a ve Doktorant Derviş Ozan Tozluca'ya teşekkür ederim.

630 *CAAC* III, fig. 23-31. van Straten, 1995: 100, fig. 106-107; ThesCRA I, pl. 16, Gr. 76, 85, 86; pl. 23,Gr. 408; pl. 37, Etr. 51.

konusunda yakın bir bilgi birikimi hayatta kalmak ve refah için çok önemlidir. Özel olarak sığırların ve genel olarak çiftlik hayvanlarının bereketi/bolluğu için yapılan adaklar, Frigya ve Lidya'ya özgüdür.[631] Adağın ritüel ifadesinin yanı sıra ekonomik-tarihsel bir ifadesi de vardır. Phaselis teritoryumunda çok sayıda bulunan üretim organizasyonuna ait zeytin yağı presleri ve şarap işliklerinin yanı sıra, kentin *khora*'sında mera ve hayvancılık da yaygın olmalıdır. Bölgedeki çiftlik evleri ve çok sayıda teras düzenlemesi düşünüldüğünde, yöre çiftçisi, birçok nedenin yanı sıra, ekinin ve ürünün iyi ve bol olması için de adak sunuyor olmalıydı. Buradan da, çiftçinin günlük yaşamında en önemli parçası olan hayvanlarının güvenliği için tanrıdan yardım dilediği sonucu çıkarılabilir.

4.1.5.5. Seramik Buluntular

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda yürütülen yüzey araştırmaları sırasında yüzeyde tespit edilen nitelikli seramik fragmentleri seçilerek toplanmıştır.[632] Seramik buluntuların büyük çoğunluğu adak stellerinin tespit edildiği noktalardan ele geçmiştir. Buluntular arasında en erken döneme ait olabilecek örnek Hellenistik Dönem'e ait bir *echinus* kaseye ait parçadır (**ESR.16**). Ayrıca, Geç Antik Çağ'a tarihlendirilebilecek çeşitli günlük kullanım ve sunu kaplarına ait parçalar da ele geçmiştir. Alandaki toprak kaplar yüzey buluntuları olsa da bölgedeki Ares kült pratiklerine dair önemli veriler sunmaktadır. **ESR.8, 9, 11, 12, 15**, **18, 20** no'lu parçalar, form itibarıyla işlevsel anlamda benzer içeriklere sahip kaplardır. Bunlar genellikle depolama, taşıma, sıvı yiyecekleri karıştırma katı yiyecekleri saklamak için kullanılmaktadır. **ESR.10, 19, 21, 22** no'lu buluntular da aynı işleve sahip farklı formda, kapalı kaselere ait gövde parçalarıdır. **ESR.4 ve 7** no'lu güveç formundaki pişirme kapları kutsal alanda tanrıya sunulan kurban etlerinin pişirilmesiyle ilgili olmalıdır. Genellikle kurban ritüellerinde, et ve sebzelerden hazırlanan kült yemeği güveçlerin içinde pişirilmekteydi ve alanda tüketilmekteydi.[633] **ESR2, 3, 5** no'lu tabak veya kase fragmentleri ile **ESR.14** no'lu içme kabına ait dudak parçası da bize alanda kült yemeğinin, yani kurbanın kutsal alanda tüketildiğine işaret etmektedir. Bu kaplar büyük ihtimalle sunakta gerçekleştirilen ritüelin ardından kutsal alanda kült yemekleri hazırlamak için kullanılıyordu. Kutsal alanın arkasında yükselen tepelikte, Oluklu Mevkii'de bulunan MÖ VI - MÖ IV. yüzyıl arasına tarihlendirilen **ESR.17** no'lu siyah astarlı kratere ait dudak fragmenti, civarda tespit edilen en erken buluntu

631 Petzl, 1994: 55.

632 Seramiklerin kategorizasyonu ve kullanım amaçları hakkında yorumlamaları için Dr. Gülnaz Acar'a teşekkür ederim.

633 Martlew and Tzedakis, 1999: 89, no. 55; 90, no. 57; ayrıca bk. Hamilakis, 2008: 14-15.

olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla *otokhton* halkın bölgedeki varlığı Geç Arkaik/Klasik döneme dayanıyor olmalıydı.

4.2. *Potamos Meizoares* Kutsal Alanı (?)

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın bulunduğu Çürük Dağı'nın yaklaşık 5 km güneyinde Mizir mevkiinde bir kült alanı bulunmaktadır (**Har. 1-3**). Bu dağın güneydoğu ve kuzeybatı yamaçlarından farklı noktalarda su kaynakları fışkırmaktadır. Mizir'in bulunduğu Güneydoğu yamaçlarındaki kaynaklar Göynük Suyu'nu, kuzeybatı yamaçlarında Ekizce-Havuzönudamı mevkiindeki kaynaklar ise Çandır Çayı'nı beslemektedir.[634] Bölgenin çok gevşek bir toprak yapısına sahip olması sebebiyle, günümüzde bir heyelan sonucunda büyük oranda tahrip olan Mizir mevkiinde, görece sağlam bir zeminde bulunan H. Yazır'ın taş evinde devşirme halde (**Lev. 18a)** ve bahçesinde belgelenen 5 adet adak stelinde Ares, Potamos Meizoares (Ποταμός Μειζοάρης = Irmak Tanrı Yüceler Yücesi Ares) adında bir nehir/kaynak tanrısı olarak karşımıza çıkmaktadır (**T.MY1-5**).[635] İplikçioğlu, yazıtların *editio princeps*'inde, bu alanın uzun süreli kullanım görmüş olduğu anlaşılan bir kült alanına ait olduğunu ve alanının yakınında halen akmakta olan, bugün Ağva/Kesme Çayı (Idyros Potamos) adıyla bilinen akarsuyun kaynaklarından birinin antik dönemde Potamos Meizoares adını taşıdığını öne sürmektedir.[636] Ancak Şahin, bu alanın doğu ve batısından akan kaynakların Göynük vadisinde birleştiğini ve Meizoares Nehri'nin bugünkü Göynük Çayı (Μειζοάρης Ποταμὸς) olması gerektiğini aktarmaktadır.[637] Zira iki nehir arasında, yukarıda Mnara yerleşimini konumlandırdığımız, Kavak Dağı yükselmektedir.[638] Yakın çevrede hala bol su akıtan kaynaklar mevcuttur. "Akar" ismini taşıyan ana kaynağın ağzı bugün, heyelanın getirdiği devasa kaya ve toprak kütlesiyle yok olmuştur. Hüseyin Yazır'ın evinin hemen batısında bulunan bu kaynaktan kayaların arasından az da olsa halen su akmaktadır (**Lev. 18b-c**). Tanrı'nın isminin akarsuya verilen diğer nehirler arasında, Lübnan'daki Ἄρης nehri[639],

634 Şahin 2014, 304.

635 Mizir'deki Hüseyin Yazır'ın evinin duvarında (3) ve bahçesinde (2) tespit edilen adak stelleri, ev sahibinin verdiği bilgiye göre bu bölgede bulunmuştur.

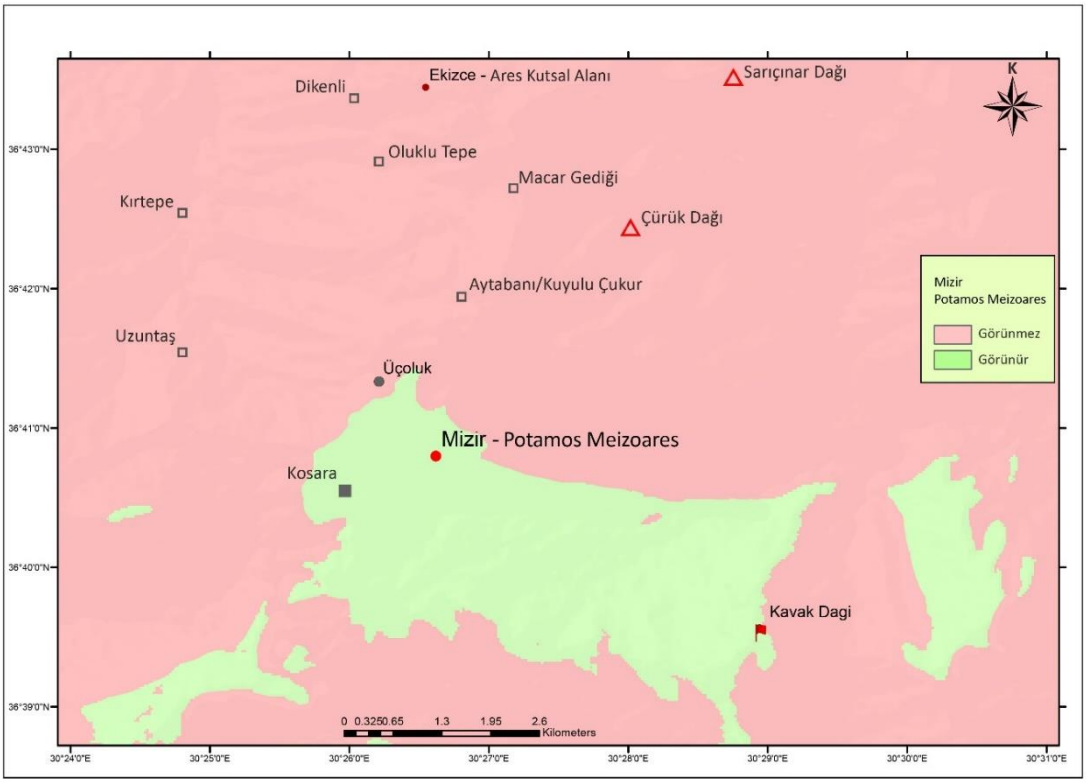
636 İplikçioğlu, 2001: 130.

637 Şahin, 2014: 305.

638 Şahin, 2014: 305. Ağva/Kesme Çayı (Idyros Potamos) hakkında bk. Şahin, EMA V, 157 vd..

639 Benzinger, *RE* II 1, 642 no. 1.

Bithynia'daki Areus Nehri (Ἄρεος ποταμός[640]) veya Boiotia'daki Ares Kaynağı (Ἀρεία κρήνη[641]) sayılabilir.



Harita 5. Mizir Mevkii, Potamos Meizoares ve çevresine ilişkin *viewshed* analizi.

Mizir Mevkii'ndeki muhtemel kült alanı konumlandığı noktada sırtını Çürük Dağ'a dayamış ve güneye hakim bir görüşe sahip olmalıydı (**Har. 5**). Öyle ki Potamos Meizoares adını aldığı Göynük Suyu (Μειζοάρης Ποταμὸς) ile bakışımlı olarak yerleştirilmişti. Kosara ve Kavak Dağı / Mnara bu kült alanının görüş açısı içerisinde bulunmaktadır.

Ares Mizir mevkiinde belgelenen yazıtlı adak stellerinde μείζων Ἄρης (yüceler yücesi Ares), μέγας Ἄρης (büyük/güçlü Ares) ve ποταμὸς Μειζοάρης (Irmak tanrı yüceler yücesi Ares) şeklinde nitelendirilmektedir. Burada tapınım gören ve aynı zamanda nehir tanrısı olan Meizoares (Μειζοάρης), Ekizce Ares kutsal alanıyla bağlantılı olmalıdır. Zira yukarıda incelediğimiz üzere Ekizce'de belgelenen çok sayıdaki stelde görülen μέγας Ἄρης (yüce Ares) *epitheton*'una istinaden, Mizir'da Tanrı μείζων Ἄρης (yüceler yücesi Ares) sıfatıyla anılmaktadır.

640 Plin. *Nat*. 5.43; krş. Tischler, Hydronymie, 32

641 Sauer, *RE* II 1, 646.

Kült alanında, Potamos Meizoares'e bireysel adak sunularının yanı sıra Ekizce'deki adaklara benzer biçimde, arkadaş grupları tarafından da tanrıya adak sunulmuştur. Bu kült alanında belgelenen stel sayısı Ekizce Ares Kutsal Alanı'na göre çok az sayıda olsa da **T.MY.4** no'lu adak steli buradaki Ares'in bölgedeki tanrısal niteliği hakkında bilgi vermektedir. Tanrıya sunulan bu adak stelinde, *dativus casus*'ta verilen *paritcipium*'da (Ποταμῷ Σώζοντι Μιζοάρῃ) Potamos Meizoares'e σώζοντι (σώζων = halaskar, koruyucu) *epitheton*'u ile hitap edilmektedir.[642] Bu *epitheton* Ekizce Ares kutsal alanındaki adak yazıtları ve kült objeleri ışığında önerdiğimiz Ares'in bölgedeki koruyucu rolünü destekler niteliktedir ve 'Nehir Tanrısı Yüceler Yücesi Ares'in bu bölgede de toplumun genel refahını denetlediğini ve kırsalda yaşayan halka genel bir koruma sağladığına işaret etmektedir.[643] Frei, Roma İmparatorluk Çağı'nda tapınım gören tanrılara değinirken, ırmak tanrılarının Hellenistik Çağ'da tapınım gördüklerine dair bir kanıt bulunmadığını iddia etmiş, uzun bir suskunluğun ardından Roma İmparatorluk Çağı'nda ortaya tekrar çıktıklarını belirtmiştir.[644] Bu sürecin aynısı bir ırmak tanrısı olan ve yerelliği tartışmasız kabul edilmesi gereken Meizoares için de geçerli olduğu düşünülebilir. Meizoares Potamos'u (Göynük Suyu) besleyen Çürük Dağı'ndaki bol su kaynakları bölgenin ihtiyacı olan suyu karşılamaktaydı ve dağın her iki yamacında da Ares'in

---

642 Tanrının Ποταμῷ Σώζοντι Μιζοάρῃ olarak tanımlanması farklı bir yorumu da ortaya çıkarmaktadır. Burada σῴζοντι *dativus*'u Meziores'e ait bir *epitheton* (σῴζοντι) olarak düşünüleceği gibi, belirli bir tanrıya atıfta bulunan bir ismi de (Σώζοντι) temsil edebileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Roma Dönemi'nde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde (ve Thrakia'da) Tanrı Sozon (Kurtarıcı) isminde eril bir Tanrı bilinmektedir (Usener, 1896: 176; Höfer, 1909-1915: 1282; Weinreich, 1969–1979: 221–232; RE IIIA: 1248–56, s.v. Sozon; *LIMC* VIII.1 *Supplement* s.v. Sozon.). Sozon, Anadolu'da sıklıkla atlı tanrı olarak temsil edilmektedir (Delemen, 1999: 39–43, nos. 286-291). Özellikle Apollon ile güçlü bağları olan ve asimilasyon ile karakterize edilmektedir (Bean, 1962, nos. 7–8; *I.Mus*. Burdur, nos. 181–182). Ancak Sozon'un sonradan Hellence bir isim alan yerli bir tanrı olarak ortaya çıkması yerine, başlangıçta bir tanrının *epitheton*'u olarak geçmesi ve bu *epitheton*'un daha sonra özerklik kazanarak kendi başına bir teonim olarak bağımsız bir şekilde işlev görmesi de mümkündür (Jim, 2022: 241-242). Bu kullanıma ilişkin modern araştırmacılar kesin bir sonuca varamamıştır. Her halükarda, bu kullanım bölgede tapınım gören Ares'in karakteri göz önünde bulundurulduğunda, partikipin σῴζω (korumak, kurtarmak) fiilinden türetilmesinin de gösterdiği gibi, Potamos Meizoares kültünün koruyucu yönünün niteliği olmalıdır.

643 Petzl, (Rezension, s. 54 vd.)'da Meizoares'i yerel bir tanrı (ein einheimischer Gott) olarak nitelemekte ve Savaş tanrısı Ares ile bir bağlantı kurmanın mantıksız olduğunu öne sürmektedir. Şahin ise bu iddianın doğru olamayacağını aktarmaktadır ve söz konusu tanrının bir savaş tanrısı olduğunu, onun kültüne ihtimam gösteren çevre halkının (Solymler) savaşçı karakterinden ve yazıtlardan isminin de Ares olduğu açık bir şekilde anlaşılması gerektiğini aktarmıştır. Ayrıca, tanrının isminin çevredeki bir akarsuya verilmiş olmasının bu gerçeği değiştirmeyeceğini belirtmektedir (2014, 305: dn 601a).

644 Frei, 1990: 1851.

bir kutsal alanı bulunuyor olmalıydı. Ares burada Ekizce'de halkın yerleşimlerini ve çiftlik hayvanlarını korurken Mizir'da da koruyucu görevi *sozon* ile belirtilmiştir. Bununla birlikte Ares, bölgedeki suyun akışının kesilmemesi ve dolayısıyla bölgede yaşayan halkın yaşam kaynaklarını ve çiftçilerin bereketinin sağlanması rolünü üstlenmiş olmalıdır.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Ares kültünün Anadolu'daki yayılımı genel olarak incelendiğinde, tanrının onuruna dikilen heykel kaideleri ve adak yazıtlarının yanı sıra çok sayıda numismatik buluntu, Ares'in Anadolu'da birçok bölgede, Arkaik Dönem'den itibaren tapınım gördüğünü kanıtlamaktadır. Tanrının kültü Pontos, Mysia, Ionia, Karia, Lykaonia, Kilikia, Pisidia, Pamphylia ve Lykia olmak üzere, daha çok kıyıya yakın bölge ve kentlerde görülmektedir. Lydia, Phrygia ve Kappadokia gibi iç kesimlerde ise herhangi bir epigrafik veya numismatik kanıta henüz rastlanılmamıştır.[645] Anadolu'nun batı bölgelerinde, Ares daha çok *polis* ile ilişki içindedir. Ares'in bu kentlerde diğer Olympos tanrılarıyla birlikte tapınakları dikiliydi ve kültü kurumsal bir yapıyla temsil ediliyordu. Tanrının özellikle Anadolu'nun güney kesimlerindeki kült yayılımı, Ares'in daha çok 'kırsal' görünümüyle ön plana çıkmaktadır. Bu durum tanrının Hellas'taki genel kültüyle de uyum içinde gözükmektedir. Tegeia, Sparta, Argos, Peloponnesos örneklerinde olduğu gibi, bu bölgedeki veriler de Ares'in kırsal ve/veya kent-dışı (*extra-urban/ mural)* kutsal alanlarının baskınlığını ortaya koymaktadır. Anadolu'daki Ares görünümü, tanrının Hellen ikonografisindeki mızrak ve kalkanıyla zırhlı bir savaşçı tasviriyle örtüşmektedir. Bundan farklı olarak Ares Anadolu'da binici tanrı rolüyle de karşımıza çıkmaktadır. Ares ikonografik olarak daha çok numismatik veriler üzerindeki zengin betimlemeleriyle ön plana çıkmaktadır. Farklı kentlerden ele geçen Ares ile ilişkilendirilen sikkeler incelendiğinde, tanrı genellikle profilden miğferiyle betimlenirken kimi örneklerde ise atribüleri, kalkan ve mızrak ile (bazen de kısa bir kılıç/pala) bir *hoplites* olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Pisidia ve Lykia, epigrafik ve numismatik verilerle kırsaldaki Ares tapınımına dair zengin bir ardalan bırakmıştır. Bu bölgelerde Ares'in kutsal alanları doğal peyzajı çevrelemekteydi. Sagalassos kırsalında tanrının bir tepelik üzerinde kutsal alanı bulunmaktaydı ve Ares Kiddeudas, Sagalassos *khora*'sının topraklarını gözetliyordu. Sagalassos'ta Ares *kiddeudas epitheton'*u Tanrı'nın ikili doğası gereği, sadece adayanları korumakla kalmamış aynı zamanda onların hasatlarının koruyucusu olarak da karakterize edilmişti. Amblada teritoryumunda Ares binici tanrı rolündeydi. Tanrının burada görülen farklı ikonografisi üzerine

---

645 Bu durum Anadolu'nun iç kesimlerinin Hellen-Roma tanrılarının asimilasyonuna büyük ölçüde direndiğini göstermekte ve hatta bu bölgelerin kültlerinin uzak noktalarda dahi benimsenen köklü tanrılarının doğasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Kybele kültü elbette bunların en önemli örneğidir. Bir diğeri ise Strabon'un Enyo[645] olarak adlandırdığı Ma'dır ve onun kültü de iç bölgelerdeki Ares kültüne karşı rol alan bir başka faktör olabilir (Gonzales, 2004: 395).

Robert, yerli bir savaşçı tanrının Hellen tanrısına devşirildiği fikrini öne sürmektedir.[646] Lykia'da Ares, Oinoanda yakınlarında ilk kez *tauropoleites epitheton*'u ile belgelenmiştir. Oinoanda teritoryumunda ise Ares'e, üzerinde rahiplerinin isminin yer aldığı sıra dışı bir madalyon adanmıştı. Balboura teritoryumunda Ares kırsalda farklı noktalarda tespit edilen kaya kabartmalarında, yer yer Dioskur'lar ile birlikte, zırhı, kalkanı ve mızrağıyla belgelenmiştir. Boubon teritoryumunda tespit edilen *agoranomos*'lar tarafından Ares onuruna dikilen heykeller Ares'in bu bölgede bir kutsal alanına işaret etmektedir. Benzer şekilde, Ares Taurolopoleites'in kutsal alanı muhtemelen Oinoanda'nın *khora*'sında yer almaktaydı. Perge'de, *paraphylaks*'lar muhtemelen görevleri gereği kentin ve yakın çevresinin güvenliğini Tanrı'nın ilahi koruması altına alma inancıyla Ares Epekoos'a adaklar sunulmaktaydı. Ikonion ve Syedra'daki kehanet yazıtları benzer şekilde tanrının koruyucu işlevini pekiştirmektedir. Özellikle Syedra'daki Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen kehanet yazıtında, zincire vurulmuş Ares'in kenti korsanlardan/haydutlardan koruyacak bir güç olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kehanet yerine getirildikten sonra zincire vurulmuş Ares, düşmanları savuşturacak ve halkın özlediği refahı ve huzuru sağlayacaktı.

Ares'in kutsal alanlarının ve tapınaklarının büyük çoğunluğunun kent dışında yer alması, O'nun gözetleyici ve koruyucu varlığının, *khora*'da tehditlere karşı tarımsal yaşamı ve ardalanındaki *polis*'in sınırlarını koruyacağı anlamına geliyordu. Phaselis teritoryumunda karşımıza çıkan Tanrı Ares de tam olarak bu karakterle bölgede tapınım görüyor olmalıydı. Tanrının Phaselis teritoryum sınırları içerisine lokalize edilen Ekizce ve Mizir'deki kırsal kutsal alanları, küçük birimli yerleşimlerin olduğu (*khora, polikhnikon, kome, etc.*), ana kenti besleyen ve komşu bölgelere sınır noktasına yakın konumlarda (Ekizce) yer almaktaydı. Çalışmada detaylı olarak ele aldığımız Ekizce Ares Kutsal Alanı - mevcut veriler şu an için yüzey araştırmaları sonuçlarına bağlı kalsa da - barındırdığı adak stelleri ve kült objeleri ile yalnızca bölgenin dini yapısı hakkında değil, aynı zamanda bölgedeki yaşamın sosyal ve ekonomik durumu hakkında da bilgiler vermekte; tercih edilen adak sunuları Ares kültünün yanı sıra toplumun sosyal yapısını ve geleneklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Ekizce Ares kutsal alanında beş yıl boyunca yürütülen yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen epigrafik ve arkeolojik buluntular, bölge halkının Ares'e tapınım biçimlerine ışık tutan önemli tarihsel veriler sunmuştur.

Ekizce'de Ares için sunulan adak stellerindeki epigrafik veriler, kutsal alanın çevre kentlerce bilindiğini ve bölgede popüler bir tapınım alanı olduğunu göstermektedir. Kutsal alanda ele geçen farklı kentlere ait sikkeler de bunu doğrularken, kutsal alanın Phaselis

646 Robert, 1955: 72-78; Delemen 1999: 69-70.

teritoryumuyla olan ilişkisini de desteklemektedir. Söz konusu numismatik buluntular, MÖ III. yüzyıldan MS IV. yüzyıl ortalarına kadar kutsal alanda kesintisiz bir Ares kültünün varlığını belgeler nitelikte olması açısından alandaki önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Tanrı'ya sunulan adakların bazılarının, tanrının özellikleri ile ilişkili olması dikkat çekmekle birlikte, küçük buluntuların çoğunun, Ares ile içeriksel bir bağa sahip olmayan basit, günlük eşyalar olduğu ve bunların her birinin muhtemelen sunuyu yapan kişiye göre sembolik bir anlam taşımış olduğu düşünülmektedir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen adak stelleri için net bir tarih belirlenemese de, genel olarak MS II./III. yüzyıla ait oldukları varsayılmaktadır. Alandaki adakların tümü Ares'e adanmış adak yazıtı/yazıt parçasını kapsamaktadır. Yanı sıra pişmiş toprak figürini ve kaplara ilişkin fragmentler, hayvan kemiği ve çeşitli kült objeleri ele geçmiştir. Tanrıya sunulan adak stellerindeki yazıtlar, genel olarak adak nedenleri hakkında bilgi vermezken, yalnızca birkaç adak steline ait fragment, kutsal alanın işlevi ve tanrıya adak nedenleri hakkında bilgi verecek niteliktedir. Bu yazıtlara göre Ekizce'de, Ares onuruna kurban ritüelleri düzenlenmekteydi. Bu kurbanlarda öküz, sığır gibi büyükbaş hayvanlar alanda bulunan bir sunağa bağlanarak, dizlerinin üstüne çöktürülmekte ve Ares'e kurban edilmekteydi. Ekonomik gücü yetmeyen kişiler ise öküz/sığırlarını temsilen tanrıya pişmiş toprak hayvan figürinleri sunmaktaydı. Büyükbaş hayvanın o dönemde de değerli olduğu göz önünde bulundurulduğunda, alanda keçi/koyun gibi küçükbaş hayvan kurbanı daha yaygın bir kült pratiğiydi. Keçi betimli adak stelleri ve küçükbaş hayvan kemikleri bu durumu desteklemektedir. Ayrıca tüm pişmiş toprak hayvan figürinleri yalnızca sığır/öküz formundadır. Kült alanından ele geçen pişmiş toprak yemek kapları kurban sunusunun ardından alanda yemek ritüelinin de yapıldığına işaret etmektedir. Elimizde sınırlı sayıda buluntu olsa da, tanrının onuruna alanda kült ziyafetinin de düzenlenmiş olması ihtimali kuvvetlidir. Alanda belgelenen diğer yazıt ise bize Ares'in çiftçiler ile olan yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Atalarından miras kalan toprakları süren çiftçiler, tanrının kutsal yolunu dualar eşliğinde geçerek Ares'e adaklarını sunmuşlardır. Çiftçilerin bölgedeki toprakları, tanrının ilahi koruması altında olduğu sürece, bölgede yaşayanların refahları da doğru oranda artacaktı. Burada Ares, bölgede yaşamını pastoral biçimde sürdüren çiftçilerin topraklarını ve çiftlik hayvanlarını korumakla yükümlüydü. Tanrının betimli adak stellerinde, savaşçı karakteri mızrak ve kalkan atribüleri ile vurgulansa da, Ares burada öfkeli, kan döken bir tanrı değil, *khora*'nın koruyucu tanrısıydı. Ares, Ekizce'de halkın yerleşimlerini ve çiftlik hayvanlarını korurken, Mizir'deki koruyucu/kurtarıcı görevi ise *sozon* ile belirtilmiştir. Potamos Meizoares, bakışımlı olduğu nehrin akışının kesilmemesi ve dolayısıyla bölgede yaşayan halkın yaşam kaynaklarını ve çiftçilerin bereketini sağlayan bir karakter rolünde tapınım görmüş olmalıdır.

Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenen onlarca yazıtlı adak steli bize tanrının eşi benzeri görülmemiş bir kült alanı örneğini oluşturmaktadır. Tanrı Ares'in bu denli yoğun tapınımın görüldüğü ikinci bir kült alanı henüz bilinmemektedir. Ares'in ilahi gücü civardaki bölge insanı için neden bu kadar önemliydi? Bu sorunun cevabına en doğru yaklaşım, Doğu Akdeniz'de MÖ III. yüzyıl ile MS IV. yüzyılları arasında yaşanan haydutluk/korsanlık olaylarıdır. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın da içinde bulunduğu bölgelerde haydutların oluşturduğu tehdit ve korku ortamının, civarda yaşamını sürdüren *otokhton* halkın dini inanışları üzerinde etkisi olması kaçınılmazdır. Bölgedeki yağma faaliyetlerine karşı kırsaldaki halk, mal ve can güvenliğini koruyabilmek adına çiftlik yerleşimlerini korunaklı hale getirmiş ve tahkimli-kuleli yerleşimler inşa ederek bir savunma sistemi ve haberleşme ağı kurmaya çalışmışlardır. Roma, bu güvensizlik ortamını sonlandırmak için çeşitli asayiş teşkilatları kursa da dağlık Lykia ve Pisidia'nın sarp bölgelerine yuvalanan kanun tanımaz yağmacıları engellemekte bir başarı sağlayamamıştır. Bu durum, Phaselis teritoryumu kırsalında yaşamını sürdürmeye çalışan *polikhnikon* (kentçik) *kome* (köy) *ve peripolion etc*. yerleşimlerindeki köylülerin, çobanların ve çiftçilerin can ve mal güvenliğinin bu tarihsel süreç boyunca tehdit altında kaldığının bir göstergesidir. Bölgedeki Ares kültü ve tapınımının bu denli yoğun ve kuvvetli olması, söz konusu güvensizlik ortamıyla bağlantılı olmalıdır. Zira bu durumun ortaya çıkardığı çaresizlik, Ares'in *yüce gücü* ve *kurtarıcı* özellikleriyle, O'na yakaranların *dualarını işitmekte* ve refahlarını korumaktadır. Ekizce'de belgelenen Hellenistik Dönem'den, Geç Roma Dönemi'ne kadar uzanan materyal kültür kalıntıları, bölgedeki haydutluk hareketleriyle paralellik göstermekte ve bu kaotik düzen devam ettiği sürece bölgedeki Ares tapınımı varlığını sürdürmüş olmalıdır.

Ares, Anadolu'daki birçok tanrı gibi *epekoos* ve *megas theos* sıfatlarıyla nitelendirilmiştir. *Kiddeudas, Tauropolites, theos patroos epitheton*'ları, O'nun Anadolu'daki yerel doğasını vurgulamaktadır. Rahipleri, Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparatorluk kültünün baş rahibi de olabiliyorlardı. Tanrıya adak sunanlar kırsal alanlarda *epikhorik* isimlerle karşımıza çıkarken, *polis*'lerde ise Hellen ve Roma kökenli isimlere rastlanmaktadır. Böylece Ares, Anadolu'da sunaklar, kutsal alanlar ve tapınaklardan oluşan mozaikteki yerini almıştır. Özellikle Anadolu'nun güney kesimlerinde, Lykia ve Pisidia'da karşılaşın yoğun Ares tapınımı, L. Robert'in vurguladığı üzere, bu bölgelerdeki Ares'in yerel bir Anadolu tanrısının (ya da tanrıların) Hellen tezahürü olması gerektiğidir.[647] Ares'in Ekizce'de belgelenen *megas theos* ve *epekoos epitheton*'ları, yerel bir tanrının Hellen tezahürü olduğu ihtimalini güçlendiren diğer

[647] Robert, 1949: 69-73; 1955: 72-78, 214; 1958: 43-44, 1966: 91-100; 1983: 572, 578-583; 1987: 416, 422-429.

unsurlardır. Özellikle, Ares'in *epekoos* ile büründüğü son derece "evcil" doğası, savaş ve mücadele ile ilgili olsa da, Ares burada öfkeli, kan döken bir tanrı değil, bölgenin ve ona tapınım gösterenlerin koruyucu tanrısıdır. Ares'in Anadolu örneği dışında bir bölgede *epekoos epitheton*'u görülmemesi bu durumla bağlantılı olmalıdır. Limyra *khora*'sında, Bonda Tepesi Yalakbaşı yerleşiminin doğusunda, yakın zamanda keşfedilen Sumendis Kutsal Alanı, bulunduğu konum itibarıyla ve mimari bir kalıntı barındırmamasıyla birlikte, tespit edilen onlarca adak steli ve Ares ile aynı *epitheton*'ları taşıyan kısa adak yazıtları bakımından Ekizce'deki Ares kültü ile kayda değer bir benzerlik göstermektedir.[648] Lykia'nın yerel bir tanrısı olduğu düşünülen Sumendis (Σουμενδις) burada, *megalos* ve *epekoos epitheton*'ları ile anılmaktadır. Tapınımın alanda henüz ne zaman başladığı bilinmese de, son halini olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemi'nde kazanan bu açık hava kült yeri temelde, üzerinde farklı ebat ve biçimlerde adak stellerinin yer aldığı birkaç teras halinde düzenlenmiştir. En dikkat çekici nokta ise, Sumendis Kutsal Alanı'nda tespit edilen adak stellerinin üst kısımlarında da dübel deliği bulunmasıdır. Ayrıca, adak stellerindeki alınlık kısmında akroterin yanındaki boynuz tasvirleri Sumendis'e adanan stellerde de görülmektedir. Ancak, bu alanda tespit edilen adak stellerinin taşıyıcı kaideleri mevcutken, Ekizce'de henüz bir örnek bulunamamıştır. Sumendis'e adanan bir yazıtta, adayan kişinin büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için adağı sunması (κατὰ τὰ βοὸς καὶ θρεμάτων εὐχήν), tanrının kurban sunusu aldığını ve en önemlisi *khora*'nın refahından sorumlu bir role sahip olduğuna işaret etmektedir.[649] Bu özellikleriyle Limyra *khora*'sını koruyan yerli tanrı Sumendis'in bölgedeki karakterinin, Ekizce'deki Ares ile ortak ve/veya benzer özellikler göstermesi, Ares'in Phaselis *khora*'sını koruyan, yerli bir Anadolu Tanrısı'nın Hellen tezahürü olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Herodotos'un, bu bölge civarında beklenen, Anadolu'da biliciliğiyle tanınan bir Ares kültüne değinmesi halen açıklığa kavuşamamıştır. Side *khora*'sında tespit edilen iki adak yazıtında tanrı kehanet veren Ares olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum Herodotos'un aktarımını doğrularken diğer yandan da oldukça şaşırtıcıdır. Zira, Ares kehanet veren bir tanrı olarak bilinmemektedir. Tanrı'nın Anadolu'daki bu yetisi, yerellik vurgusunu tekrarlamaktadır. Ekizce'de şu ana kadar bu ifadenin geçtiği bir adak steli veya buna işaret eden arkeolojik bir buluntu tespit edilmemiştir. Bu nedenle Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda, Ares'in kehanet verdiğine

---

[648] 1994-1999 yılları arasında Viyana Üniversitesi'nden Th. Marksteiner ve ekibi tarafından, bölgede araştırmalar gerçekleştirilmiş, çok sayıda köysel yerleşim haritaya geçirilerek sonuçlar ön raporlar halinde yayınlanmıştır: Marksteiner, 2004: 271-290; Marksteiner *v.d.*, 2007: 243-293.

[649] Marksteiner v.d. 2007: no. 8: θεῷ Σομενδει [ἐ]πηκοῳ Ἀλεξανδρος Ἑρμαγόρου κ[α] | τὰ βοὸς καὶ θρε | [μ]άτων εὐχήν.

dair bir çıkarımda bulunmak şu an için mümkün değildir. Ancak alanda tespit edilen şaşırtıcı sayıdaki adak steli ve kült objesi niteliğindeki arkeolojik buluntular göz önünde bulundurulduğunda, ileride yürütülecek kazı çalışmalarının yeni sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Kehanet merkezinin ise nerede bulunduğu halen sırrını korumaya devam etmektedir.

Ekizce'de yürütülen çalışmaların başarıya ulaşması hiç şüphesiz alanda yürütülen sayısal görüntüleme metotlarına bağlıdır. Kutsal alanda belgelenen tamamı aşınmış ve okunmasında güçlük çekilen adak yazıtlarının, *RTI* ve *SfM* verileri üzerinden sürdürülen çok-yöntemli dijital epigrafi çalışmaları sonucunda, adak yazıtlarında geçen tarihsel içerikler, bölgedeki Ares kültünün aydınlığa kavuşmasında belirleyici olmuştur. Çalışma, ilk andan itibaren görülmeyeni görmek ve bilinmeyeni ortaya çıkarmak üzerine kurgulanmıştır ve sonuca ulaştığı düşünülmektedir. Çalışmada ele alınan tüm veriler yüzey buluntularına bağlı olması nedeniyle alana dair ileride yapılacak kazılar, bölgedeki Ares kültüne ilişkin bilgilerimizi daha derine götürecektir. Ancak mevcut şartlarda, alandan çıkarılabilecek tüm epigrafik ve arkeolojik veriler bu çalışmada değerlendirilmiş ve sunulmuştur.

Ares kültü ve tapınımı, epik gelenekte savaşın ve yıkıcılığın bir personifikasyonu olarak tanımlanması ve kana susamış, insanın baş belası, zarar veren bir güç olarak algılanması nedeniyle tanrının tapınımının yaygın olmadığı şeklindeydi. Ancak temeli *mythos* ve *epos*'a dayanan bu aktarımların ortaya çıkardığı 'sevilmeyen' Ares imajı, her geçen gün ortaya çıkarılan arkeolojik ve epigrafik verilerle, yani *logos*'un değişmez kanıtlarıyla çürütülmeye devam etmektedir. Özellikle Anadolu'nun dört bir yanında ortaya çıkarılan yazıtlar ve sikkeler, Ares'e yüzden fazla noktada tapınıldığını kanıtlamakta ve kültünün yaygın olmadığı görüşünü yıkmaktadır. Buradaki tez çalışmasının kaynak materyallerini oluşturan Ekizce Ares Kutsal Alanı'ndan ele geçen 100'ün üzerinde adak steli ve çeşitli kült objeleri de, bu *communis opinio*'nun gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Kutsal alanda belgelenen ve sentezlenen veriler, Ares kültüne büyük katkı sağlamakta, bir nevi O'nu 'onore eden' bir tablo sunarak, tanrının önemli kült alanlarından birisi olarak kayda geçmektedir.

Sonuç itibarıyla, Phaselis teritoryumunda ortaya çıkan Ares görünümü, Homeros'un sevilmeyen, azgın savaş tanrısı değil; ancak savaşçı özelliklerini koruyan, *khora*'nın günlük pastoral ve tarımsal gereksinimleri de dahil olmak üzere bölgede yaşayan *otokhton* halkın korunmasına odaklanmış; temelde yerli bir tanrının synkretize edilmiş Hellen tezahürüdür.

BİLİMSEL YAYIN VE KISALTMALAR LİSTESİ

Adalya	*Adalya. Koç Üniversitesi AKMED (Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi) Yıllığı. İstanbul 1996* -.
Anmed	*News Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia. (Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Bülteni)*. AKMED / Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi. 2003 - .
AST	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara 1983-.
BE	*Bulletin Epigraphique.*
BMC Bithynia	Poole R. S. (1889). *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Greek Coins of Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosporus*. London: The Trustees.
BMC Caria	Head, B. V. (1897). *A Catalog of the Greek Coins in the British Museum, Caria, Cos, Rhodes, etc*. London.
BMC Ionia	Head, B. V. (1882). *A Catalog of the Greek Coins in the British Museum. Ionia*, London.
BMC Thessaly	Gardner, P. and Poole, R. S. (Ed.) 1883, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum.* London.
BMC Troas	Wroth, W. (1894). *Catalogue of Greek coins of Troas, Aeolis, and Lesbos*. London.
CAH	The Cambridge Ancient History. 14 vols. Cambridge 2008.
Cedrus	*CEDRUS: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi/ The Journal of Mediterranean Civilisations Studies. Antalya 2013-. ISSN 2147-8058 | e-ISSN 2148-1431*.
CIG	*Corpus Inscriptionum Graecarum.*
CIL	*Corpus Inscritpionum Latinarum.*
FGrHist	Die Fragmente der griechischen Historiker, vols. I-XV. Ed. F. Jacoby. Berlin-Leiden 1923-1958.
I.Kibyra	T. Corsten, *Die Inschriften von Kibyra, I: Die Inschriften der Stadt und ihrer näheren Umgebung.* «Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien», 60. Bonn 2002.
I.Perge	Şahin, S. 1999. Die Inschriften von Perge. Vol. 1, Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit. IK 54. Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
I.Selge	Nollé, J. and Schindler F. (1991). *Die Inschriften von Selge. «Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien», 37. Bonn.*
I.Side	Nollé, J. 2001. *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse*. Band II, *Griechische und lateinische Inschriften (15-16) - Papyri - Inschriften in sidetischer Schrift und Sprache - Ergänzungen und Berichtigungen - Konkordanzen - Epigraphische Indices*. IK 44. Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
IC	*Inscriptiones Creticae,* M. Guarducci, 4 vols. (Rome 1935-1950).
IG	Inscriptiones Graecae consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior : I-IV, VII, IX, XI, XII, XIV, Berlin 1873 ff.
IGCH	Inventory of Greek Coin Hoards.

IGR	*Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, R. Cagnat et al. (Eds.) 3 vols. Paris 1901-1927. Vol. 3, fasc. 1-6, with Jules F. Toutain, Pierre Jouguet and Georges Lafaye. Paris 1902-1906. Reprint: Chicago, Ares 1975.
IvP	M. Fränkel, *Die Inschriften von Pergamon 2 vols.* «Altertümer von Pergamon» 8,1-2. Vol. 1, nos. 1-250, *Bis zum Ende der Königszeit*. Vol. 2, nos. 251-1334, *Römische Zeit*. Berlin 1890-1895.
IvSmyrna	*Die Inschriften von Smyrna.* G. Petzel et al. (Eds.) Bonn 1982, 1987, 1990.
JHS	*The Journal of Hellenic Studies.* 1880-. ISSN: 0075-4269 (Print); 2041-4099 (Online).
JRS	*The Journal of Roman Studies.* 1911-. ISSN: 0075-4358 (Print), 1753-528X (Online).
LIMC	*Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae.* 1981-2009.
LGPN	*Lexicon of Greek Personal Names.*
LSCG	Sokolowski F. (1969). *Lois Sacrees des cites Grecques*. Paris
MAMA	*Monumenta Asiae Minoris Antiqua.*
OLBA	*OLBA. Mersin Üniversitesi. Mersin 1998-. ISSN 1301-7667.*
RE	*Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.*
RIC	M. Patrick – P. H. D Bruun, *The Roman Imperial Coinage, Vol. VII. Constantine and Licinius (A.D. 313-337),* 1966.
RPC	*Roman Provincial Coinage.*
SEG	*Supplementum Epigraphicum Graecum.*
SERP	Ramsay, W. (1906). *Studies in the history and art o f the eastern provinces of the Roman Empire.* London.
SNG Cop.	*Sylloge Nummorum Graecorum: The royal collection of coins and medals.* Danish National Museum. Bd. 23: Ionia 2, Kopenhagen 1946.
SNG France 2	*Sylloge Nummorum Graecorum France 2, Cabinet de Médailles, Cilicie,* Ed. E. Levante, Numismatica Ars Classica, Paris, 1993.
SNG France 3	*Sylloge Nummorum Graecorum France 3, Pamphylie, Pisidie,*
SNG Pfälzer	*Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Pfälzer Privatsammlungen Band 6, Isaurien und Kilikien (*bearbeitet von R. Ziegler), München, 2001.
SNG Switzerland 1	*Sylloge Nummorum Graecorum Switzerland 1. Levante, Cicilia*. Berne 1986.
SNG von Aulock	*Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland, Sammlung Hans von Aulock*. Berlin, 1957-1967.
Weber Col.	Forrer, L. (1926). *The Weber Collection,* Bd. 3.1: Greek Coins. Asia, London.
TAM	*Tituli Asiae Minoris.*
TIB	*Tabula Imperii Byzantini.*
ZPE	*Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.* 1967–. ISSN: 0084-5388.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

Aiskh. *Agam.* (= Aiskhylos, *Agamemnon*). Aeschylus, with an English translation by H. Weir Smyth. In two volumes. Cambridge: Harvard University Press. 1926.

Aiskh. *sept.* (= Aiskhylos, *Septem contra Thebas*). Aeschylus. Aeschylus, with an English translation by Herbert Weir Smyth, Ph. D. in two volumes. 1. *Seven Against Thebes*. Herbert Weir Smyth, Ph. D. Cambridge, MA. Harvard University Press. 1926.

Anonymi (Arriani, ut Fertur) *Periplus Pont. Eux.*

(= *Anonymi [Arriani, ut Fertur] Periplus Ponti Euxini*) Kullanılan Metin: Anonymi Periplus Ponti Euxini. Ed. C. Müller. Geography Graeci Minores I. Paris 1990.

App. *Mithr*. (= Appianus, *Mithridatica*) P. Viereck – A. G. Roos – E. Gabba (edd.), Appiani Historia Romana vol. 1, Leipzig 1962.

Apoll. Rhod. *Argon*. (= Apollonios Rhodios, *Argonautica*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Argonautica*. With an English translation by R. C. Seaton, Reprint. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).

Apollod. (= Apollodoros, *Bibliotheka*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Apollodorus, *The Library*. Trans.: S. J. G. Frazer. 2 Vols. Cambridge, London 1921.

Arnob. *Adv. Nat.* (= Arnobius, *Adversus Nationes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Ante-nicene Christian Library: The Seven Book of Arnobius Adversus Gentes. English translation by. A. H. Bryce and H. Campbell. Vol. XIX: 1871.

Arr. *An*. (= Arrianos, *Anabasis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: M. Rooke, *Arrian's History of the Expedition of Alexander the Great, and Conquest of Persia.* London 1813.

Arr. *Periplus* *(*= Arrianus, *Periplus Ponti Euxini)* Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arriani Periplus Ponti Euxini*. Arrianus'un Karadeniz Seyahati. Çev. ve Yor.: M. Arslan. İstanbul 2005.

Bakkh. *Dith.* (= Bakkhylides, *Dithramboi*) *Bacchylides.* Diane Arnson Svarlien. Odes. 1991.

Bakkh. *Ep.* (= Bakkhylides, *Epinicians*) *Bacchylides.* Diane Arnson Svarlien. Odes. 1991.

Cass. Dio (= Cassius Dio, *Historiae Romanae*) Kullanılan Metin: Cassius Dio Cocceianus, *Historiae Romanae.* Eds. E. Cary & H. B. Foster. London 1914.

Cicero, *Verr.* *(= Cicero, ad Verrem) M. Tullius Cicero. The Orations of Marcus Tullius Cicero, literally translated by C. D. Yonge. London. George Bell & Sons. 1903.*

Clem. Al. (= Clemens Alexandrinus, *Protrepticus*) Kullanılan Metin: Clément d'Alexandrie, *Le protreptique.* 2nd edition. Paris: Cerf, 1949.

Diod. (= Diodorus Sikeliotes, *Bibliotheka Historike*) Kullanılan Metin: Diodorus Siculus. Diodorus of Sicily in Twelve Volumes with an English translation by C. H. Oldfather. Vol. 4-8. London 1989.

Etym. Magnum (= *Etymologicum Magnum*) Kullanılan Metin: Etymologicum magnum, ed. T. Gaisford. Oxford: Oxford University Press, 1848 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1967): 1-826.

Hes. *fr.* (= Hesiodos, *Other Fragments*) Kullanılan Metin: *Hediod: The Shield, Catalogue of Women, Other Fragments.* Ed. G. W. Most. London: Harvard University Press 2007.

Hes. *Theog.* (= Hesiodos, *Theogonia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Hesiodos, *Theogonia & İşler ve Günler*. Trans.: A. Erhat – S. Eyüboğlu. İstanbul 2016. (Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi). Hesiod. The Homeric Hymns and Homerica with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. Theogony. Cambridge, MA., Harvard University Press: London, William Heinemann Ltd. 1914.

Hdt. (= Herodotos, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotus, with an English translation by A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press. 1920. Herodotos, *Tarih*. Çev. M. Ökmen. İstanbul 2010.

Hom. Il. (= Homeros, Illias) Kullanılan Metin: *Homer. Homeri Opera in five volumes.* Oxford 1920.

Hom. Od. (= Homeros, Odyssey) Kullanılan Metin: *Homer*. The Odyssey with an English Translation by A.T. Murray, Ph.D. in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1919.

Hym. Hom.	(=*Hymni Homerici*) Kullanılan Metin: *Homerosçu İlahiler (Homerik Hymnos'lar)*. Çev.: E. Gören, *Homerosçu İlahiler.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul 2021
Ksen. *Anab.*	(= Ksenophon, *Anabasis*) Xenophon. Xenophon in Seven Volumes, 3. Carleton L. Brownson. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. 1922.
Ksen. *Hel*.	(= Ksenophon, *Hellenica*) Xenophon. Xenophon in Seven Volumes, 1 and 2. Carleton L. Brownson. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. vol. 1:1918; vol. 2: 1921.
Ksen. *Kyro*.	(= Ksenophon, *Kyropaedia*) Xenophon. Xenophon in Seven Volumes, 5 and 6. Walter Miller. Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. 1914.
Ovid. *Met*.	(= Ovidius, *Metamorphoses*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Metamorphoses*. With an English translation by F. J. Miller. London, New York 1960 (The Loeb Classical Library).
Paus.	(= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*) Kullanılan Metin: Pausanias, *Pausaniae Graeciae Descriptio*, 3 vols. Leipzig 1903.
Pind. *Pyth*.	(= Pindaros, *Pythian*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pythian Odes*. With an English translation by W. H. Race. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).
Phot. *Bibl.*	(= Photios, *Bibliotheka*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Photios, *Bibliotheka*. Ed. R. Henry, Paris 1971.
Plut. *Erotikos*	(= Plutarkhos, *Erotikos*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarch, *Moralia*, with an English translation by. E. L. Minar, F. H. Sandbach and W. C. Helmbold. London: William Heinemann Ltd. 1956.
Pl. *Krat.*	(= Platon, *Kratylos*). Kratylos: Giriş, Metin, Çeviri ve Dizinler. 1. Cilt. Çev. E. Gören. İstanbul: Dergah, 2016.
Plin. Nat.	(= G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri*: Pliny Natural History.* With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
Plut.	(= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*) *Aleks*. (=*Aleksandros*) *Alk.* (= *Alkibiades*) *Arist*. (= *Aristides*) *Nik*. (= *Nikon*) *Num*. (= *Numa*) *Plutarch's Lives*. With an English translation by B. Perrin, vol. I-XI. London, New York 1959.

Ps.-Scymnus	(= Pseudo Scymnus, *Ad Nicomedem Regem*) Kullanılan Metinler: *Sub Titulo Orbis Descriptio*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990.
Soph. *OC.*	(=Sophokles, *Oidipus Coloneus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Sophocles. Sophocles. Vol 1: Oedipus the king. Oedipus at Colonus. Antigone. With an English translation by F. Storr. The Loeb classical library, 20. Francis Storr. London; New York. William Heinemann Ltd.; The Macmillan Company, 1912.
Soph. *OT.*	(= Sophokles, *Oidipus Tyrannus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sophocles. The Oedipus Tyrannus of Sophocles. Edited with introduction and notes by Sir Richard Jebb. Sir Richard Jebb. Cambridge. Cambridge University Press. 1887.*
Steph. Byz.	(= Stephanos Byzantinos, *Ethnika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Stephanus De Urbibus. Ed. J. de Jonge. Amsterdam 1678.
Strab. *Geo*.	(= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Strabo.* (Ed.) H. L. Jones, *The Geography of Strabo.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1924.
Suet. *Dom.*	*Suetonius: The Lives of the Twelve Caesars;* An English Translation, Augmented with the Biographies of Contemporary Statesmen, Orators, Poets, and Other Associates. Suetonius. Publishing Editor. J. Eugene Reed. Alexander Thomson. Philadelphia. Gebbie & Co. 1889.
Thuk.	(= Thukydides, *Historiae*) Stuart Jones H. ve Powell J. E. (Ed.). (1916). *Thucydides Historiae*. Vol. I: Books I-IV. Clarendon Press. Oxford.
Vitr. *de Arch*.	(= Vitruvius, *de Architectura*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931-1934 (The Loeb Classical Library).

Modern Literatür

Adak, M. ve Tüner, N. (2004). Neue Inschriften aus Olympos und seinem Territorium I . *Gephyra,* (*I*), 53-65.

Akar-Tanrıver, D. S. (2009). *Apollon Klarios Kültü, Kehanet Pratikleri ve Adaklar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Akat, S. (2009). *Anatanrıça Larmene Kültü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Akçay, A. (2016). Epigrafi Araştırmalarında Yeni Bir Belgeleme ve Analiz Metodu Olarak *RTI*. *Mediterranean Journal of Humanities* (*6*)2, 1-16.

Akçay, A. (2023). Phaselis Teritoryumundaki Ekizce Ares Kutsal Alanı'na Dair Ön Değerlendirmeler. *Mediterranean Journal of Humanities* (*XIII*), 15-26.

Akın, Y. (2016). Küçük Asya'da Dağ ve Mağara Tanrıları. Meter Oreia Kültü ve İlgili Yazıtlar. N. Eda Akyürek Şahin, M. E. Yıldız ve H. Uzunoğlu (Eds.), *Eskiçağ Yazıları 8* [Akron 10] (ss. 143-203). İstanbul.

Akyürek-Şahin, N. E. (2002). Dodekatheoi. Oiniki Tanrıya Adanmış Adak Stelleri Likya'da Bir Geç Devir Kültü. S. Şahin ve M. Adak (Eds.), *Likya İncelemeleri 1* (ss. 103-114). İstanbul.

Alkan, M. ve Işık, İ. (2021). Savatra Antik Kentinden Yeni Adak Yazıtları. *Olba (29),* 457-473.

Allen, T., Halliday, W. R., and Sikes, E. E. (1936). *The Homeric Hymns*. Oxford.

Alp, A. (1985). Pan Kabatmalı Mezar Steli. *Müze 4*, 20-21.

Anti, C. (1923). Esplorazioni archeologiche nella Licia e nella Pamfilia. *MonAL* 29, 657-786.

Arslan, M. (1992). *Museum of Anatolian Civizations Roman Coins*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

Arslan, M. (2003). İ.Ö. 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları. *Adalya (6),* 91-118.

Arslan, M. (2005). *Arriani Periplus Ponti Euxini=Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. ve Yor.: M. Arslan. 2005. İstanbul: Odin Yayıncılık.

Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı.* İstanbul.

Arslan, M. (2008). Eurymedon Muharebesi'nden Sonra Aspendos ve Genel Olarak Pamphylia'nın Durumuna Bir Bakış. *Adalya (11),* 49-61.

Arslan, M. (2008). Phaselis ve Teritoryumunun Yol ve Savunma Sistemleri: Tekirova-Çamyuva Arası. *Phaselis, (IV),* 15-46. http://dx.doi.org/10.18367/Pha.18002

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2011). Akdeniz'in Korsan Yuvaları: Kilikia, Pamphylia, Lykia ve Ionia Bölgelerindeki Korykoslar. *Adalya, (XIV),* 189-190.

Arslan M., Demirtaş K. ve Önen, N. T. (2013). Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırması 2012. *ANMED, (XI)*. 224-229.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2018). Phaselis, 2017 Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları. *Phaselis (IV),* 295-323. doi: 10.18367/Pha.18018

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2014a). 2012 Yılı Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması. *AST,* (*31)*1, 78-89.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2014b). 2013 Yılı Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması. *AST,* (*32*)2, 289-300.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2014c). Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırması 2013**.** *ANMED, XII,* 189-195.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2015). Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırması 2014**.** *ANMED, XIII,* 198-207.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2016a). **2**014 Yılı Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması". *AST,* (*33*)1, 69-80.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2016b). Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırması 2015. *ANMED,* (*XIV),* 236-246.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2017a). 2015 Yılı Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması. *AST,* (*34*)1, 355-368.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2017b). 2016 Phaselis ve Teritoryumu Yüzey Araştırması. *ANMED,* (*XV),* 211-221.

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2018). Phaselis, 2017 Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları. *Phaselis,* (*IV),* 295-323. Doi: 10.18367/Pha.18018

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2019a). Phaselis Antik Kenti'nde 2018 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları. *Phaselis, (V),* 43-83. Doi: 10.18367/Pha.19003

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2019b). Phaselis Kenti'nde 2019 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları. *Phaselis* (*V),* 425-464. Doi: 10.18367/Pha.19029

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2020). Phaselis 2020 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları. *Phaselis VI,* 251-276. doi: 10.18367/Pha.20017

Arslan, M. ve Tüner-Önen, N. (2021). Phaselis 2021 Yılı Kazı ve Yüzey Araştırmaları**.** *Phaselis VII,* 147-190**.** doi: 10.5281/zenodo.5808466

Artal-Isbrand, P., Klausmeyer, P., and Murray, W. (2011). An evaluation of decorative techniques on a red-figure attic vase from the worcester art museum using reflectance transformation imaging (RTI) and confocal microscopy with a special focus on the "Relief Line". *MRS Online Proceedings Library (OPL), 1319,* mrsf10-1319.

Ashton, R. H. J. (2005). The Coinage of Oinoanda. *The Numismatic Chronicle* (*165*), 65-84.

Atak, E. (1980). *Antik Grek Sikkeler Kataloğu*. İstanbul.

Atilla, D. (2018). *Akdeniz'de Roma Devlet Arazileri'nin* (*Ager Publicus*) *Dağıtım ve Organizasyon Sistemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Averett, E. W. (2007) *Dedications in Clay: Terracotta Figurines in Early Iron Age Greece* (*c. 1100-700 BCE*) (Yayınlammamış Yüksek Lisans Tezi). University of Missouri-Columbia.

Avcu, F. 2014. *Lykia Bölgesi Mezar Yazıtlarında Cezalar ve Ceza Tahsil Kurumları* (Yayınlammamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Aybek, S. (2004). *Metropolis (İonia), Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlık Eserleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Aybek, S, Dreyer B. And Sponsel C. (2018). Der Kultplatz des Zeus Krezimos in Metropolis in Ionien**.** *Gephyra (15),* 71-94.

Badian E. (1979). Two Notes on the Roman Law from Cnidos. *ZPE* (*35),* 153-167.

Ballance, M. and Roueché, Ch. (2001). *Three Inscriptions from Ovacık*. M. Harrison (Ed.) *Mountain and Plain* (pp. 87-112). Ann Arbor.

Bayburtluoğlu, C. (1993). Siedlungen in Lykien. J. Borchhardt and G. Dobesch (Eds.), *Akten des II. Internationalen Lykien Sympsions, Ergânzungbânde zu den Tituli Asiae Minoris* içinde (ss. 43-45). Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Beaufort, F. (1818). *Karamania or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the Remains of Antiquity*. London.

Bean, G. E. (1959). Notes and Inscriptions from Pisidia. Part I, *Anatolian Studies (9),* 67-117.

Bean, G. E. (1962), 'Report on a Journey in Lycia 1960', AnzWien 99, 4–9.

Bean, G. E. ve Mitford T.B. (1965). *Journeys in Rough Cilica in 1962 and 1963.* Wien-Köln: Hermann Böhlaus Nachf. Berlin.

Bean, G. E., (1978). *Lycian Turkey. An Archaeological Guide*. London.

Bean, G.E. and Cook J. (1955). The Halicarnassus Peninsula. *BSA,* 85-171.

Beceren, N. (2018). *Kibyratis ve Çevresi Kaya Kabartmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

Bendicho, V. M., Ortega, Á. M., Vincent, M., Martín-Buitrago, Á. J. C. and Pintado, J. O. (2017). Uso combinado de la fotografía digital nocturna y de la fotogrametría en los procesos de documentación de petroglifos: el caso de Alcázar de San Juan (Ciudad Real, España). *Virtual Archaeology Review*, *8*(17), 64-74.

Benveniste, E. (1969). *Indo-European language and society (*Trans. E. Palmer). Paris

Bessonova, S. S. (1983). *Religioznïe predstavleniia skifov*. Kiev.

Blackman, D. J. (1981). The Inscriptions. J. Schäfer (Ed.), *Phaselis. Beiträge zurTopographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen* (pp. 138-163). Tübingen.

Blinkenberg, Ch. (1941) *Lindos. Fouilles et recherches, 1902-1914. Vol. II, Inscriptions*. Copenhagen – Berlin.

Boisacq, E. (1950). *Dictionnaire etymologique de la langue grecque etudiee dans ses rapports avec les autres langues indo-europeennes*. Heidelberg.

Bosch, E. (1957). *Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler, Antalya Bölgesi'nde Araştırmalar 1* (Çev. S. Atlan). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Brandt, H. (1992). *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum*. Asia Minor Studien, 7. Bonn: Dr. Rudolf Habelt Gmbh.

Brélaz, C. (2005). *La sécurité publique en Asie Mineure sous le Principat*. Bale.

Bricault, L. (2011). Une statuette d'Hermanubis pour Arès. *Bibliotheca Isiaca, II,* 131-135.

Brixhe, C. (1976). *Le Dialecte Grec de Pamphylie: Documents et grammaire*. Paris, Librairie d'Amrique et d'Orient Adrien-Maisonneuve.

Brixhe, C. and Hodot, R. (1988). *L'Asie Mineure du Nord au Sud: Inscriptions Inédites*, Nancy.

Bruneau, P. (1982). *L'Arès Borghèse et l'Arès d'Alcamène, ou de l'opinion et du raisonnement*. L. Hadermann-Misguich and G. Raepsaet, (Eds.) *Rayonnement Grec. Hommages a Charles Delvoye* (pp. 177-199). Brussels.

Bryce, T. R. (1983). Political unity in Lycia during the Dynastic Period. *JNES* (*42*)1, 31-42.

Bryce, T. R. (1986). *The Lycians in Literary and Epigraphic Sources*, Copenhagen 1986.

Bodenstedt, F. (1976). *Phokäisches Elektron-Geld von 600–326 v. Chr.: Studien zur Bedeutung und zu den Wandlungen einer antiken Goldwährung*. Mainz am Rhein: Von Zabern.

Bousquet, J. (1938). Le Temple d'Aphrodite et d'Ares a Sta Lenika. *BCH (62),* 389-406.

Bremmer, J. N. (1994). *Greek Religion*. Great Britain: Oxford University Press.

Bricault, L. (2011). Une statuette d'Heramnubis pour Ares. *Bibliotheca Isiaca, II.*, 131-135

Brixhe, C. (1976). *Le Dialecte Grec de Pamphylie*. Paris.

Brulotte, E. L. (1994). *The Placement of Votive Offerings and Dedications in the Peloponnesian Sanctuaries of Artemis* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Minnesota.

Buck, C. D. (1955). *The Greek Dialects.* Chicago.

Bulut, S. ve Şengül, M. (2014). 2009-2012 Yılları Andriake Kazı Sikkeleri ve Yerleşim Tarihine Katkıları. K. Dörtlük, O. Tekin ve R. Boyraz Seyhan (Eds.), *Birinci Uluslararası*

Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi 22-28 Şubat 2013 Bildiriler (ss. 79-110), AKMED, Antalya.

Buresch, K. (1898). *Aus Lydien, Epigraphisch-Geographische Reisefrüchte*., Leipzig

Burkert, W. (1985). *Greek Religion: Archaic and Classical* (çev. J. Raffan). Oxford: Basil Blackwell.

Burkert, W. (1987). Offerings in Perspective: Surrender, Distribution, Exchange. T. Linders and G. Nordquist (Eds.) *Gifts to the Gods: Proceedings of the Uppsala Symposium*, 43–50. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Büyükkolancı, M. and Engelmann, H. (1988), *Inschriften aus Ephesos*. ZPE 120, 65-82.

Cahn, H. A. (1977). Asiut. Kritische Bemerkungen zu einer Schatzfundpublikation. *SNR 56*, 279-287.

Callatay, F. (2017). Overstrikes on Pamphylia and Cilician Silver Staters (5th-4th c. BC). Akmed İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Nümismatik Kongresi. Yayınlanmamış Kongre Bildirisi. Ocak 2017, Antalya.

Camman, J. B. (1932). *The Symbols on Staters of Corinthian Type. Numismatic Notes and Monographs (54).* New York: American Numismatic Society.

Catling, R. W. V. and Kanavou N. (2007). The Gravestone of Meniketes Son of Menestheus: IPrusa 1028 and 1054. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 163*, 103-117.

Chaniotis, A. (1996). *Die Vertrdge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit.* Stuttgart.

Carrero-Pazos, M., Vilas-Estévez, B., and Vázquez-Martínez, A. (2018). Digital imaging techniques for recording and analysing prehistoric rock art panels in Galicia (NW Iberia). *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, *8*, 35-45.

Carrero-Pazos, M. and Espinosa-Espinosa, D. (2018). Tailoring 3D modelling techniques for epigraphic texts restitution. Case studies in deteriorated roman inscriptions. *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, *10*, e00079.

Carruba, O. (1968). Athena ed Ares Preellenici. In *Atti e Memorie del 1o Congresso Internazionale di Micenologia* (pp. 922–944.). Rome.

Carson, R. A. G. (1990). *Coins of the Roman Empire.* (Ed. P. Grierson), New York.

Chadwick J. ve Ventris M. (1973). *Documents in Mycenaean Greek* (II. edition). London: Cambridge University Press.

Chantraine, P. (1968). *Dictionnaire Etymologique de la Langue Grecque: histoire des Mots* 2. Paris.

CHI (2013). Reflectance Transformation Imaging Guide to RTI Viewer, Cultural Heritage Imaging and Visual Computing Lab. ISTI - Italian National Research Council 2013.

Cronkite, S. M. (1997). *The sanctuary of Demeter at Mytilene: a diachronic and contextual study*. (Doctoral thesis), University of London.

Cole, S. G. (2004). *Landscapes, Gender and Ritual Space: The Ancient Greek Experience.* Canada.

Colin, H. J. (1996). *Die Münzen von Perge in Pamphylien aus hellenistischer Zeit*. Köln.

Cook, A. B. (1903). Greek Votive Offerings. *Folklore* (*14*)3, 260-291.

Cook, A. B. (1925). *Zeus: A Study in Ancient Religion*. *Vol. II*. Cambridge: University Press.

Coulton, J. J. (1983). The buildings of Oinoanda. *Proceedings of the Cambridge Philological Society,* 209 (pp. 1-17).

Coulton, J. J. (1986). Oinoanda: The Agora. *Anatolian Studies 36.*

Coulton, J. J. (2008) Homer and the Solymians. D. Kurtz *et al*. (Eds.), *Essays in Classical Archaeology for Eleni Hatzivassiliou 1977-2007* (pp 17.25). Oxford.

Coulton, J. J. (2012). *The Balboura Survey and Settlement in Highland Southwest Anatolia*. Vol. 1. British Institute at Ankara Monograph 43. London: British Institute at Ankara.

Crawford M. H. (1996). Roman statutes. Institute of Classical Studies School of Advanced Study University of London.

Cronin, H. S. (1902). First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia and Pamphylia II. *JHS (*22*)*, 339-376.

Çelik, A. (2017). *Beycik "Fırıncık Mevkii" Antik Yerleşimi: Topografyası, Şehirciliği, Mimarisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Çevik, N., Varkıvanç, B., Bulut, S., Kızgut, İ., Akyürek, E., Pedarros, I. ve Kunze, M. (2006). Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2004. *AST, (23)*1, 141-154.

Çevik, N. (2008). Northeast Lycia. The New Evidence - Results from the past ten yearsfrom the Bey Mountains Surface Surveys 2008. *Adalya* (*XI)*, 189-233.

Dağlı Dinçer, İ. (2020). *Cults and Religıous Life of Pamphylia from The Archaic to the Late Antique Period* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Koç Üniversitesi, İstanbul.

Davis, N. (1967). *Greek Coins and Cities*. London.

Davison, A. J. (1930). Cicero and the Lex Gabinia. *CR 44.6*. 224–225.

Delemen, İ. (1999). *Anatolian Rider-Gods: A Study on Stone Finds from the Regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period*. Bonn: Rudolf Habelt.

Delorme, J. (1960). *Gymnasion: etude sur les monuments consacres â I'education en Grece* (*des origines â I'Empire Romain*). Paris: De Boccard.

De Polignac, F. (1995). *Cults, Territory and the Origins of the Greek City-State*. Chicago.

De Souza, P. (1997). Romans and Pirates in a Late Hellenistic Oracle from Pamphylia. *The Classical Quarterly (47)*, 477-481.

De Souza, P. (1999). *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge.

De Souza, P. (2002). *Piracy in the Graeco-Roman World*. London: Cambridge University Press.

Uribe, M. D. G. and Wheatley, D. W. (2013). Rock art an digital technologies: the application of reflectance transformation imaging (RTI) and 3D laser scanning to the study of late bronze age iberian stelae. *Menga: Revista de prehistoria de Andalucía*, *(4)*, 187-203.

Díaz-Guardamino, M., Sanjuán, L. G., Wheatley, D., and Zamora, V. R. (2015). RTI and the study of engraved rock art: A re-examination of the Iberian south-western stelae of Setefilla and Almadén de la Plata 2 (Seville, Spain). *Digital Applications in Archaeology and Cultural Heritage*, (*2*)2-3, 41-54.

Dillon, M. (1996). *Religion in the Ancient World: New Themes and Approaches*. Amsterdam.

Doksanaltı E. M. ve Aslan E. (2012). Karadeniz'de Antik Bir Ada Yerleşimi: Aretias-Khalkeritis Adası. B. Söğüt (Ed.), *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı* (ss. 219-239). İstanbul.

Doksanaltı E. M., Karaoğlan İ. ve Erdoğan L. U. (2013). Giresun-Aretias/Khalkeritis Adası 2011-2012 Kazıları Ön Raporu. M. Tekocak (Ed.), *K. Levent Zoroğlu'na Armağan* (ss. 175-190).

Dowden, K. (2007). Olympian Gods, Olympian Pantheon. D. Ogden (Ed.), *A Companion to Greek Religion* (pp. 41-55). Oxford.

Doychinova, M. (2019). *Numismatic Collection of the Regional History Museum of Sofia*. Sofia.

Dökü, F. E. (2018). 2017 Yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yüzey Araştırması Raporu. *ANMED, (16),* 260-267.

Dökü, F. E. (2019). 2017 Yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yüzey Araştırması Raporu. *AST, (36)*1, 513-530.

Dökü, F. E., ve Kileci, Ş. (2022). Ares Reliefs and a New Votive Inscription to Ares in the Rural Highlands of Kabalis / Kabalia. *Adalya, (25),* 105-124.

Dressel, H. and Regling, K. (1927). Ägyptische Funde altgriechischer Münzen. *ZFN 37*, 8.

Dreyer, B. (2008). Le culte civique d'Arès et le panthéon de Métropolis (Ionie). *Revue des Etudes Anciennes (110),* 403-416.

Dreyer, B. and Engelmann, H. (2003). *Die Inschriften von Metropolis, Die Derkete für Apollonios: Städtische Politik unter den Attaliden und im Konßikt zwischen Aristonikos und Rom*. Teil 1, Dr. Rudolf Halbert GMBH, Bonn.

Dreyer, B. and Engelmann H. (2009). Neue Dokumente zum Kult des Ares in Metropolis, *ZPE (168),* 161-176.

Driessen, J. (2000). The Scribes of the Room of the Chariot Tablets at Knossos. *Minos Supplement 15*. Salamanca.

Duffy, S. (2010). Polynomial texture mapping at Roughting Linn rock art site. In *Proceedings of the ISPRS Commission V Mid-Term Symposium: Close Range Image Measurement Techniques* (pp. 213-217).

Earl G., Basford P., Bischoff A., Bowman A., Crowther C., Dahl J., Hodgson M., Isaksen L., Kotoula E., Martinez K., Pagi H., Piquette K. E. (2011). Reflectance Transformation Imaging Systems for Ancient Documentary Artefacts. Electronic Visualisation and the Arts. *EVA* (6 - 8 July 2011). London, UK.

Ekici, M. (2013). *Karia şehir sikkeleri ve Lagina'da bulunan sikkelerin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Engelmann, H. (1993). Der Kult des Ares im ionischen Metropolis. G. Dobesch and G. Rehrenböck (Eds.), *Hundert Jahre kleinasiatische Komission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Akten des Symposiums von 23. bis 25. Oktober 1990* (= Österreichische Akademie der Wissenschaften phil.-hist. Kl. Denkschriften Bd. 236), (pp. 171-176) Wien.

Engelman, H. (1999). Inschriften aus Metropolis. *ZPE (125),* 139-143.

Faraone C. A. (1991). Binding and Burying the Forces of Evil: The Defensive Use of "Voodoo Dolls" in Ancient Greece. *Classical Antiquity (10)*2, 165-220.

Farnell, L. R. (1896). *The Cults of the Greek States* (Vol. I) Oxford: Clarendon Press.

Farnell, L. R. (1909). *The Cults of the Greek States* (Vol. V). Oxford: Clarendon Press.

Fauth, W. (1974). Der Schlund des Orcus: Zu einer Eigentumlichkeit der romisch-etruskischen Unterweltsvorstellung. *Numen (21),* 105–127.

Fellows, C. (1855). *Coins of ancient Lycia before the reign of Alexander: With an essay on the relative dates of the Lycian monuments in the British museum.* London: J. Murray.

Fernoux, H. L. (2009). Frontières civiques et maîtrise du territoire: un enjeu pour la cité grecque sous le Haut-Empire, in: H. Bru *et al*. (Eds.) *L'Asie Mineure dans l'Antiquité: échanges,*

populations et territoires. Regards actuels sur une peninsula. *Actes du colloque international de Tours, 21-22 octobre 2005*, Rennes, 135-164.

Frei, P. (1993). Solymer - Milyer - Termilen - Lykier. Ethnische und politische Einheiten auf der lykischen Halbinsel. *Akten Lykien* (*II*)1, 87-97.

Freyer-Schauenburg, B. (1994). *Die lykischen Zwölfgötter-Reliefs mit Beiträgen zu den Inschriften von Georg Petzl*. Bonn.

Frood, E. and Howley, K. (2014). Applications of Reflectance Transformation Imaging (RTI) in the study of temple graffiti. E. Pischikova, J. Budka and K. Griffin (Eds.) (pp. 625–638). Cambridge.

Gallavotti, C. (1957). Ares e Areios prima di Omero. *Rivista di filologia e distruzione Classica (35),* 225-233.

Gelzer, T. (1987). Bemerkungen zum Homerischen Ares-Hymnus. *Museum Helveticum (44),* 150-167.

Georgiev, V. (1963). *Les deux langues des inscriptions cretoises en lineaire A.* Sofia.

Gershkovych Ya. P. and Romashko O. V. (2013). Scythian Sanctuaries of Ares: Archaeological Data and Herodotus' Testimonie. *Ukrainian Archaeology,* 19-34.

Gindin, L. A. (1999). *Troja, Thrakien und die Völker Altkleinasiens. Versuch einer historisch-philologischen Untersuchung.* Innsbruck.

Girardet, K.M. (2001). Imperia und provincia des Pompeius 82 bis 48 v. Chr. *Chiron 31*, 153-209.

Graindor, P. (1906). Les fouilles de Tenos. *Musee Beige (10),* 311-332.

Grainger, J. D. (2009). *The Cities of Pamphylia*. Oxford: Oxbow Books.

Granier, X., Vergne, R., Pacanowsky, R., Barla, P. and Reuter, P. (2012). Enhancing Surface Features with the Radiance Scaling MeshLab Plugin. E. Graeme, T. Sly, A. Chrysanthi, P. Murrieta-Flores, C. Papadopoulos, I. Romanowska and D. Wheatley (Eds.). *Archaeology in the Digital Era II* (pp. 417-422). Amsterdam.

Gonzales, M. P. (2004). *Cults and Sanctuaries of Ares and Enyalios* (Ph.D. diss.). University of California, Oakland.

Gonzales, M. (2005). The Oracle and Cult of Ares in Asia Minor. *Greek, Roman, and Byzantine Studies, (45)*3, 261-283.

Gören, E. (2021). *Homerosçu İlahiler,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gulizio, J. (2001). *A-re* in the Linear-B Tablets and the Continuity of the Cult of Ares in the Historical Period. *Journal of Prehistoric* Religion *(15),* 32–38.

Gulizio J., Pluta K. and Palaima T. G. (2001). Religion in the Room of the Chariot Tablets. R. Laffineur and R. Hagg (Eds.) *POTNIA: Deities and Religion in the Aegean Bronze Age*. AEGAEUM 22, (pp. 453-460). Liege.

Gülsefa, G. (2022). Myndos Asar Adası Sikke Buluntuları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* (*11*)4, 1821-1849.

Gürel B. (2023). *Phaselis Nekropolisleri ve Teritoryum Mezarları: Yerleşim ve Alan Arkeolojisi Perpektifinden Kent-Kırsal İlişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Güzel S. (2018). *Syedra Tarihi ve Sikkeleri* (Yayınlammamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Habicht C. (1998). *Pausanias' Guide to Ancient Greece*. Berkeley.

Hall, A. S. (1968). Notes and Inscriptions from Eastern Pisidia. *Anatolian Studies, (18),* 57-92.

Hall, A. S. And Coulton J. J. (1990). A Hellenistic Allotment List from Balboura in the Kibyratis. *Chiron* (*20),* 109-158.

Hamilakis, Y. (2008). Time, performance, and the production of a mnemonic record: from feasting to an archaeology of eating and drinking. In, Hitchcock, Louise A, Laffineur, Robert and Crowley, Janice (eds.) *DAIS: The Aegean Feast.* (Aegaeum, 29) Austin, US. University of Liege, and University of Texas at Austin, pp. 3-20.

Harmatta, J. (1968). Zu den kleinasiatischen Beziehungen der griechischen Mythologie. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, (16),* 57-76.

Harrison, J. E. (1922). *Prolegomena to the Study of Greek Religion.* Cambridge: University Press.

Harrison, R. M. (1979). Fouilles en Lycie. *CRAI*, 222–239.

Harrison, R. M. (2001). *Mountain and Plain: From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period.* Michigan.

Hartswick K. J. (1990) The Ares Borghese Reconsidered. *Revue Archeologique (2),* 227-283.

Hassal, M., Crawford, M. and Reynolds J. (1974). Rome and the Eastern Provinces at the end of the Second Century BC. The So-Called 'Piracy Law' and a New Inscription from Cnidos. *JRS 64*, 195-220.

Head, B. V. (1963). *Historia Numorum A Manual of Greek Numismatics (New and Enlarged Edition),* London: Spink and Son Ltd.,

Head, B. V. (1887). *Historia Numorum A Manual of Greek Numismatics*. Oxford: Clarendon Press.

Heberdey, R. and Wilhelm, A. (1896). *Reisen in Kilikien*. Kaiserliche [Österreichische] Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften [DAW], 44, 6. Vienna 1896.

Heberdey, R. and Kalinka, E. (1897). *Bericht über zwei Reisen im südwestlichen Kleinasien, ausgeführt im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: (widmung seiner Durchlaucht des Regierenden Fürsten Johann von und zu Liechtenstein).* Wien: C. Gerold's Sohn.

Heipp-Tamer C. (1993). *Die Münzprägung der lykischen Stadt Phaselis in griechischer Zeit, Saarbrücken.* Saarbrücker Studien zur Archäologie und Alten Geschichte 6.

Hellenkemper, H. (1986). Legionen im Bandenkrieg - Isaurien im 4. Jahrhundert. *UNZ*, 625–634.

Hellenkemper, H. and Hild, F. (2004). *Lykien und Pamphylien.* TIB 8. 3 vols. DenkschrWien 320. Vienna: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Hereward, D. (1958). Inscriptions from Pamphylia and Isauria. *JHS 78*, 57-77.

Hermann, G. (1805). *Orphica*. Leipzig.

Hermann, W. (1895). *Altertümer von Pergamon (Band V, 2): Die Friese des groszen Altars.* Berlin.

Hermann, W. (1910). *Altertümer von Pergamon (Band III, 2): Die Friese des groszen Altars.* Berlin.

Hermary, A. (1994). Les noms de la statue chez Hérodote. M. Cl. Amouretti and P. Villard (Eds.), *EYKPATA Mélanges offerts à Claude Vatin* (pp. 21–29). Aixen-Provence.

Hess, M. and Green, S. (2017). Structure from motion. Digital Techniques for Documenting and Preserving Cultural Heritage; Bentkowska-Kafel, A., MacDonald, L., (Eds), 243-246.

Heubeck, A. (1959). *Lydiaka. Untersuchungen zu Schrift, Sprache und Götternamen der Lyder*. Erlangen.

Higbie C. (2003). *The Lindian Chronicle and the Greek Creation of their Past.* Oxford.

Hild, F. and Hellenkemper, H. (1990). Kilikien und Isaurien. Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 215 (Tabula Imperii Byzantini, 5), Wien.

Hill, G. F. (1964). *Catalogue of the Greek Coins of Lykia, Pamphylia, and Pisidia*. Bolognia.

Hirschfeld, O. (1891). *Die Sichereitspolizei im römischen Kaiserreich*. Berlin

Hooker, T. J. (1978). The Wanax in Linear B Texts. *Kadmos (18)*2, 100-111.

Hoover, O. D. (2000). A Dedication to Aphrodite Epekoos for Demetrius I Soter and his Family. *ZPE, (131),* 106-110.

Houwink C. and Hendrik J. (1965). *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period*. Leiden.

Höfer, O. (1916-1924). Tauropoleites. in: W. H. Roscher (ed.), *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie V*. Leipzig.

Humann, C. and Puchstein O. (1890). *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*. Berlin.

Hunziker-Rodewald, R. and Fornaro, P. (2019). RTI images for documentation in archaeology: The case of the Iron Age female terracotta figurines from Buṣayra, Jordan. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies, 7*(2), 188-204.

Hurter S. and Pásztory E. (1984). *Archaischer Silberfund aus dem Antilibanon*. Festschrift für Leo Mildenberg, Wetteren.

Hutter, M. (2003). Aspects of Luwian Religion. H. C. Melchert (Ed.), *The Luwians* (pp. 211–280). Leiden/Boston.

Imhoof-Blumer, F. (1902). *Kleinasiatische Münzen* (Vol. II), Wien: Hölder.

Ireland and Ateşoğlu, S. (1996). The Ancient Coins in Amasra Museum. R.Ashton (Ed.), *Studies in Ancient Coinage from Turkey* (pp. 132-137). Ankara,

Işık, F., İşkan H. ve Çevik, N. (2001). Miliarium Lyciae: Patara Yol Kılavuz Anıtı - Das Wegweisermonument von Patara (Vorbericht, 1998/1999), *Lykia IV*.

İnan, J. (1975). *Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İplikçioğlu, B. (2000). *Epigraphische Forschungen in Westpamphylien und Ostlykien, Forschungsjahr 2000* (Unpubliziertes Manuskript, ÖAW, Kleinasiatische Kommission).

İplikçioğlu, B. (2001). *Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, *AST* (19)*2*, 127-132.

İplikçioğlu, B. (2002). *Batı Pamphylia ve Doğu Lykia'da Epigrafya Araştırmaları 2001*, *AST* (*20)2*, 71-75.

İplikçioğlu, B. (2010). Doğu Likya – Batı Pamfilya Epigrafik-Tarihi Coğrafi Araştırmalar 2009. *ANMED (VIII),* 157-158.

İplikçioğlu B., Çelgin G. ve Çelgin V (2001). Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 1999 Çalışmaları. *AST, (18)*1, 241-245.

Jacobstahl, P. and Jones, A.H.M (1940). A Silver Find from South-West Asia Minor. *JRS (30),* 16-31.

Jessen, O. (1905). Epekoos. *RE*, *XV*, 2731-2732.

Jim, T. S. F. (2022). *Saviour gods and soteria in ancient Greece*. Oxford University Press.

Jones, C. P. (2001). The Claudian Monument at Patara, *ZPE 137*, 161-168.

Kaygusuz, İ. (1980). Perge Artemisi için bir Adak Yazıtı. *Belleten* (*54*)*174*, 249-256.

Keesling, M. C. (2017). Greek Statue Terms Revisited: What Does Andrias Mean?, *Greek, Roman, and Byzantine Studies (57)*, 837–861.

Keil, J. and von Premerstein, R. (1914). *Bericht über eine dritte Reise in Lydien und den angrenzenden Gebieten Ioniens*. Wien: Hölder.

Keleş, V. (2009). *Erzurum Arkeoloji Müzesi Roma Sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kern, O. (1926). *Religion der Griechen* (Vol. I). Berlin: Weidmann.

Kızgut, İ. ve Akalın, E. (2010). Beydağları Yüzey Araştırmaları 2009: Mnara. *ANMED VIII*, 115-118.

Kızgut, İ. (2011). Beydağları Yüzey Araştırmaları: Mnara 2010. *AST (29)*2, 239-250.

Kızgut. İ. (2017). Antalya Tahtalı Dağ Çevresi Yerleşimlerine İlişkin Yeni Bulgular ve Öneriler. *Cedrus (V)*, 199-215.

Kızgut, İ., Bulut. S. ve Çevik N. (2009) Beydağları 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları. *ANMED* (*VII)*, 108-114.

Kieperti, R. (1909). *Formae Orbis Antiqui VIII*. Berlin.

Kileci, Ş. (2022). *Kibyra Pantheon'u ve Teritoryumundaki Kültler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Kirk, G. S. (1990). *The Iliad: A Commentary*, II. Cambridge.

Kleibl, K. (2006). Die Terrakottavotive des Apollon-Heiligtums Emecik. D. Berges (Ed.), *Knidos. Beiträge zur Archaischen Stadt* (pp. 153-183). Michigan.

Kleiner, G. (1955). Pontische Reichsmünzen. *Istanbuler Mitteilungen 6*, 1-21.

Kleinitz, C. (2012). Reflectance Transformation Imaging (*RTI*) in der Bestandsdokumentation der Sekundärbilder und -inschriften von Musawwarat es Sufra im Rahmen des Musawwarat Graffiti Project. *Der Antike Sudan. Mitteilungen der Sudanarchäologischen Gesellschaft zu Berlin* (*23*), 7-20.

Knibbe, K. (1989). *Die Götter von Metropolis in Ionien* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität, Wien.

Kokkinia, C. (2008). *Boubon. The Inscriptions and Archaeological Remains; A Survey 2004-2006*. Athens: Diffusion de Boccard.

Köker, H. (2007). *Perge Kazı Sikkeleri*: *1999-2004* (Yayınlammamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kraay, C. M. (1976). *Archaic and Classical Greek Coins*. London.

Kraay, C. M. and Moorey P. R. S. (1968). *Two fifth century hoards from the Near East*. RN, 226.

Kretschmer, P. (1921). Ares. *Glotta (11),* 195-198.

Köymen, C. (2006). *Metropolis Ares Tapınağının Buluntular Işığında Mimari Açıdan Değerlendirilmesi* (Yayınlammamış Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kuhrt, A. (2007) *The Persian Empire A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*. Abingdon.

Laminger-Pascher, G. (1992). *Die Kaiserzeitlichen Inschriften Lykaoniens.* I. der Siiden. TAM Supplement 15. D OAW Ph.-Hist. Kl. Bd. 232.

Lanckoronski, K. (1892). *Städte Pamphyliens und Pisidiens*. (II. Band). Wien: F. Tempsky.

Lane, E. (1976). *Corpus monumentorum religionis dei Menis (CMRDM) 3: Interpretations and Testimonia*. Leiden: Brill.

Laroche, E. (1955). Divinités lunaires d'Anatolie. *Revue de l'histoire des religions 148(1),* 1–24.

Laum, B. (1914). Stiftungen in der griechischen und römischen Antike. *Ein Beitrag zur antiken Kulturgeschichte 2*. Leipzig.

Laumonier, A. (1934). Inscriptions de Carie. *BCH (58),* 297-380.

Le Bas, P. and Reinach, S. (1888). *Voyage archeologique en Grece et en Asie Mineure.* Paris.

Le Roy, C. (2000). Pisidiens en Lycie et Lyciens en Pisidie. C. Işık (Ed.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens und des ägäischen Bereiches. Festschrift für Baki Öğün zum 75. Geburtstag* (pp. 255–266*).* Bonn.

Lebrun, R. (1987). Problèmes de religion anatolienne. *Hethitica 8,* 241-262.

Lejeune, M. (1962). Études de philologie mycénienne. *Revue des Études Anciennes*. Tome (64), 5-19.

Leschhorn W. (1993) *Antike Ären.* Stuttgart.

Linders, T. (1987). Gods, Gifts, Society. T. Linders and G. Nordquist (Eds)., *Gifts to the Gods*, 115-122. Uppsala.

Loader, W. R. (1940). Pompey's Command under the Lex Gabinia. *CR 54.3,* 134-136.

Long, C. R. (1987). *The Twelve Gods of Greece and Rome*. Leiden - New York.

Lonis, R. (1979). *Guerre et Religion en Grèce a l'Époque Classique.* Paris:

Love, I. C. (1973). A Preliminary Report of the Excavations at Knidos. *AJA* (*77*) 4, 413-424.

Love, I. C. (1974). Excavations at Knidos 1972. *TAD.* (*XXI*)2, 68-129.

MacDonald, D. (1992). *The Coinage of Aphrodisias.* London: Royal Numismatic Society.

Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor, I–II*. Princeton.

Maltomini, F. (1979). I papiri greci. SCO 29, 125-130.

Malzbender T., Gelb D., Wolters H. and B. Zuckerman (2000). Enhancement of Shape Perception by Surface Reflectance Transformation. *Technical Report, Hewlett-Packard Laboratories* 2000.

Malzbender T., Gelb D. and Wolters, H. (2001). Polynomial Texture Maps. *SIGGRAPH'01: Proceedings of the 28th Annual Conference on Computer Graphics and Interactive Techniques*. Los Angeles, USA.

Mansel, A. M. (1956). 1953 Antalya Bölgesi (Pamphylia) Kazılarına Dair Rapor. *TAD (6)*1, 5-10.

Marinatos, N. and Hagg, R. (1993). *Greek Sanctuaries: New Approaches* (eds.). New York.

Marksteiner, Th. (2004). Der Bonda-Survey: Archäologische Feldforschungen auf dem Territorium der ostlykischen Polis Limyra. F. Kolb (Ed.) *Chora und Polis* (pp. 271-290). Oldenbourg.

Marksteiner Th., Stark, B., Wörrle M. and Yener-Markseteiner B. (2007). Der Yalakbaşı auf dem Bonda Tepesi in Ostlykien, Eine dörfliche Siedlung und ein ländlicher Kultplatz im Umland von Limyra, *Chiron 37*, 243-293.

Martlew, H. and Tzedakis, Y. (1999). *Minoans and mycenaeans flavours of their time*. Athens.

Medici, P. and Rossi, G. (2015). Valcamonica 3.0: A new dimension in rock art recording. From tracing to Structure from Motion and Post-processing. *Research Perspectives on Prehistoric Art. Pre-proceedings of the XXVI Valcamonica Symposium* (pp. 9-12).

Meriç, R. (2004). *Metropolis Ana Tanrıça Kenti.* İstanbul: MESEDER.

Meriç, R. (1982). *Metropolis in Ionien. Ergebnisse einer Survey-Unternehmung in den Jahren 1972-1975*. Königstein: Hain.

Merkelbach, R. ve Şahin, S. (1988)**.** Die publizierten Inschriften von Perge. *EA (11)*, 97-169.

Mclnerney, J. (1999). *The folds of Parnassos : land and ethnicity in ancient Phokis.* Austin: University of Texas Press.

Mclean, B. H. (2002). *Greek and Latin Inscriptions in the Konya Archaeological Museum*. The British Institute of Archaeology at Ankara Monograph 29 (Regional Epigrafic Catalogues of Asia Minor IV). London.

Meiggs, R. and Lewis, D. (1988). *A Selection o f Greek H istorical Inscriptions to the End of the Fifth Century BC.* Oxford.

Merkelbach, R. and Stauber, J. (1996). Die Orakel des Apollon von Klaros. *Epigraphica Anatolica (27)*, 1-54.

Millington, A. T. (2013). *War and the Warrior: Functions of Ares in Literature and Cult* (Ph.D. diss.). University College London, London.

Milner, N. P. (1998). *An Epigraphical Survey in the Kibyra-Olbasa Region conducted by AS Hall*. Regional Epigraphic Catalogues of Asia Minor 3. British Institute of Archaeology at Ankara Monograph 24. London: British Institute of Archaeology at Ankara.

Min, J., Jeong, S., Park, K., Choi, Y., Lee, D., Ahn, J. And Ahn, S. (2021). Reflectance transformation imaging for documenting changes through treatment of Joseon dynasty coins. *Heritage Science*, *9*(1), 1-12.

Mitchell, S. (2005). The Treaty between Rome and Lycia of 46 BC (MS 2070). *PINTAUDI* 165–258.

Mitford, T. B. (1980). Roman Rough Cilicia. *ANRW* (*II*)7.2, 1230–1261.

Morgan, E. E. (2004). *Untersuchungen zu den Ohrenstelen aus Deir el Medine*. Wiesbaden.

Morgan, E. E. (2010). "Ägyptische Ohrenstelen. Fragen und Antworten". *Studien zur Altägyptischen Kultur 39*, 271-280.

Mørkholm O. (1978). The Era of the Pamphylian Alexanders. *ANSMN 23*, 69-75.

Mudge M., Voutaz J. P., Schroer C., Lum M. (2005). Reflection Transformation Imaging and Virtual Representations of Coins from the Hospice of the Grand St. Bernard. *The 6th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Cultural Heritage.* Cyprus.

Mudge M., Malzbender T., Schroer C. and Lum M. (2006). New Reflection Transformation Imaging Methods for Rock Art and Multiple-Viewpoint Display. *The 7th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Cultural Heritage*. Cyprus 2006.

Murray, G. (1955). *Five Stages of Greek Religion*. New York: Dover Publications.

Müller, H. D. (1848) *Ares: Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der griechischen Religion.* Braunschweig.

Naour, C. (1978). "Tyriaion en Cabalide", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 29*, 91-114.

Neumann, G. (1979). Namen und Epiklesen lykischer Götter. E. Masson and C. Brixhe (Eds.), *Florilegium Anatolicum. Mélanges offerts à E. Laroche* (pp. 259-271). Paris.

Neumann, G. and Tischler, J. (2007). *Glossar des Lykischen*. Wiesbaden.

Newell, E. T. (1931). Additions to the Delta-Hoard, NC. 68-71.

Newton, C. T and Pullan, R. P. (1862). *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae.* Day and Son, London.

Nilsson, M. P. (1967). *Geschichte der griechischen Religion: Erster Band: Die Religion Griechenlands bis auf die griechische Weltherrschaft.* München.

Nilsson, M. P. (1955). *Geschichte der griechischen Religion*. Band II. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Nilsson, M. P. (1975). *Griechische Feste von Religidser Bedeutung*. Milan: Cisalpino-Goliardica.

Nock, A. D. (1986). *Oracles théologiques*.

Nollé, J. (1993). *Side im Altertum (*Band 1). IK43, Bonn.

Nollé, J. (1996a). Stiere und Stierkämpfe im Tauros. Anmerkungen zu einem Münztypus mit Apollonkopf, Buckelstier und der Legende ΠΕ. *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte (46),* 189-198.

Nollé, J. (1996b). Kitanaura: Münzen und Geschichte einer kleinen Stadt in den ostlykischen Bergen. *JNG 46,* 7–29.

Ohlemutz, E. (1968). *Die Kulte und Heiligtumer der Götter in Pergamon.* Darmstadt.

Olshausen, E., & Haase, W. H. (1990). Götter, Heroen und ihre Kulte in Pontos - ein erster Bericht. *ANRW* 18(*3*), 1866-1906. Berlin-New York.

Onur, F. (2016). Stadiasmus Patarensis'te Yollar, Yerleşimler ve Teritoryumlar. N. E. Akyürek Şahin, M. Ertan Yıldız, H. Uzunoğlu, (Eds.) *Eskiçağ Yazıları 8* (ss. 73-126). İstanbul.

Onur, F. (2019). Monumentum Patarense Yol Anıtı ve Lykia'nın Tarihi Coğrafyası. H. İşkan-Işık (Ed.), *Patara. Kent, Liman, Kült*. (ss. 382-391). İstanbul.

Onur, F. (2022). Lykia'da Yürütülen Antik Yol Araştırmaları ve Bölgenin Tarihi Coğrafyasına Katkıları. M. Demirel, M Arslan, S. Atalay ve U. Orhan (Eds.), *Antalya Müzesi 100 Yaşında. Antalya'nın Arkeolojik Mirası* (ss. 498-523), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ormerod H. A. (1922). The Campaigns of Servilius Isauricus Against the Pirates. *JRS 12,* 35-56.

Otto, W. F. (1954). *The Homeric Gods: The Spiritual Significance of Greek Religion* (trans. M. Hadas). New York: Thames and Hudson.

Öner, F. (2021). Phaselis Teritoryumu, Üçoluk Köyü Ekizce Yaylası'nda Tespit Edilen Kült Alanı Yapıtaşları ve Çevresinin Jeolojik Özellikleri. Phaselis (*VII*), 47-54.

Özdemir, B. Ş. (2016). *Tlos Tanrıları ve Kültleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Özdemir, B. Ş. ve Taşkıran, M. (2021). Sillyon'da Ares Kültü. *Arkhaia Anatolika (4),* 109-22.

Öztürk, H. S. (2006). *M.Ö. II – M.S. IV. Yüzyıllarda Likya ve Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenlik Problemleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Öztürk, H. S. (2009). M.Ö III. Yüzyıldan M.Ö. I. Yüzyılın Başlarına Kadar Doğu Akdeniz ve Küçük Asya'nın Güney Kıyılarında Korsanlık/Haydutluk. O. Tekin (Ed.), *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur* (ss. 299-308). İstanbul: Ege Yayınları.

Öztürk, H. S. (2011). Lykia ve Pisidia Bölgesi'ndeki Haydut Avcıları. H. Şahin, E. Konyar ve G. Ergin (Eds.), *Özsait Armağanı Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler* (ss. 351-355), İstanbul: Zero.

Özüdoğru, Ş. (2020). *KIBYRA: Kibyra Maior/Caesarea Cibyra.* Kibyra Kazı ve Araştırmaları Monografi Serisi I. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Pace, B. (1921). Iscrizioni di Pednelissos. *Annuario della Scuola Archeologica di Atene (3),* 149-159.

Palma G., Siotto E., Proesmans M., Baldassari M., Baracchini C., Batino S., Scopigno R. (2012). Telling the Story of Ancient Coins by Means of Interactive *RTI* Images Visualization". *CAA 2012 Proceedings of the 40th Conference in Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology* (pp. 26-30). Southampton, United Kingdom.

Palmer, L. (1963). *Interpretation of Mycenaean Greek Texts.* Oxford.

Parke, H. W. (1985). *The Oracles of Apollo in Asia Minor*. Londra.

Parker, R. (2011). *On Greek Religion.* Ithaca: Cornell University Press.

Pedersen, P. (1987). Two Ionic buildings in Halicarnassus. *AST* (*V)*1, Ankara, 359-368.

Pedersen, P. (2019). Ancient Halikarnassos. Theatri Curvaturae Similis and Theatroeideis. *Thiasos Monografie*, (*11*)1.

Peek, W. (1978). Orakel aus Dodona für den Piratenkönig Zeniketes. *ZPE* (*30*), 247-248.

Pekman, A. (1989). Perge Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Petersen E. and von Luschan F. (1889). *Reisen in Lykien Milyas und Kibyratis Reisen im südwestlichen Kleinasien II*, Viyana.

Petzl, G. (1994), *Die Beichtinschriften Westkleinasiens*. *EA 22*.

Petzl, G. (2001). Varia Epigraphica. *EA 33,* 51-56.

Pinch, G. (1993). *Votive Offerings to Hathor*. Oxford.

Piquette, K. E. (2014). Scribal Practice and an Early Dynastic Stone Vessel Inscription. Material and Aesthetic ImplicationsA. Dodson, J. Johnston and W. Monkhouse. (Eds.), *A Good*

Scribe and an Exceedingly Wise Man. Studies in Honour of W.J. Tait (pp. 241–250). London.

Pfaff (1914) PFAFF, "Irenarcha". *RE* 9, 2031-2035.

Plets, G., Gheyle W., Verhoeven G., de Reu J., Bourgeois J., Verhegge J. and B. Stichelbaut. (2012). Three-dimensional Recording of Archaeological Remains in the Altai Mountains. *Antiquity 86.333*, 884-897.

Pont, A.V. (2013). Les groupes de voisinage dans les villes de l'Asie Mineure Occidentale à l'époque impériale, in : P. Fröhlich – P. Hemon (Eds.), *Groupes et associations dans les cités grecques* (IIIe siècle av. J.-C.-IIe siècle ap. J.-C). Actes de la table ronde de Paris, INHA, 19-20 juin 2009. Hautes études du monde gréco-romain 49 (pp. 129-156). Genf.

Pozzi, S. (1966). *Monnaies Grecques Antiques provenant de la collection de fue le Prof. S. Pozzi*. Zurich: Bank Leu.

Price, M. J. and Waggoner, N. (1975). *Archaic Greek Coinage, The Asyut Hoard,* London.

Price, M. J. (1968). Mithradates VI Eupator, Dionysus, and the Coinages of the Black Sea. *The Numismatic Chronicle 8,* 1-12.

Price, M. J. (1991). *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philio Arrhidaeus, Vol. I*. Zürih - Londra.

Price, S. (1984). *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor.* Cambridge.

Pritchett, W. K. (1979). *The Greek State at War: Part III: Religion.* Berkeley: University of California.

Pritchett W. K. 1998. *Pausanias Periegetes* (Vol. I), Amsterdam.

Pritchett, W. K. 1999. *Pausanias Periegetes* (Vol. II) Amsterdam.

Ramsay, W. (1895). *The Cities and Bishoprics of Phrygia, I.* Oxford.

Ramsay, W. (1941). *The social basis of Roman Power in Asia Minor.* Aberdeen University Press.

Ramsay, W. (1961). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Çev. M. Pektaş, İstanbul.

Rauh, N. K. (1997). Who Were the Cilician Pirates? *ASORAR 4*, 263-283.

Ravanelli, R., Lastilla, L., & Ferrara, S. (2022). A high-resolution photogrammetric workflow based on focus stacking for the 3D modeling of small Aegean inscriptions. *Journal of Cultural Heritage*, *54*, 130-145.

Reis, L. (2003) *Die Typologie der kaiserzeitlichen Prägungen aus Syedra*, in: Huber, 166-182.

Remondino, F. (2014). Photogrammetry. Basic Theory. *3D Recording and Modelling in Archaeology and Cultural Heritage,* F. Remondino and S. Campana (Eds.), *BAR-IS* (pp. 63-72). Oxford.

Reynolds, J. (1997). Sculpture in Bronze: An inscription from Aphrodisias. *AClass (49),* 423-428.

Ritter, C. (1859). *Vergleichende Erdkunde des Halbinsellandes Klein Asien II*. Berlin.

Robert, J and Robert L. (1944). Bulletin épigraphique. *Revue des Études Grecques (57),* 269-273.

Robert, J and Robert, L. (1983). *Fouilles d'Amyzon en Carie, I: Exploration histoire, monnaies et inscriptions*. Paris.

Robert, L. (1933*). Inscriptions d'Erythrai. BCH (107)*, 469-484.

Robert, L. (1937*). Études Anatoliennes: Recherches sur les Inscriptions Grecques de l'Asie Mineure*. Paris.

Robert, L. (1940). *Les gladiateurs dans l'orient grec*. Bibliothèque de l'Ecole des hautes études. Sciences historiques et philologiques. Paris.

Robert, L. (1949). *Hellenica.* (Vol. VII). Paris: Adrien-Maisonneuve.

Robert, L. (1954). *La Carie*, 4 vols. Paris.

Robert, L. (1955). *Hellenica.* (Vol. X). Paris: Adrien-Maisonneuve.

Robert, L. (1958). *Hellenica.* (Vol. XIII). Paris: Adrien-Maisonneuve.

Robert, L. (1963). *Noms indigènes dans l'Asie-mineure gréco-romaine I*. Paris: de Boccard.

Robert, L. (1965). *Hellenica.* (Vol. XIII). Paris: Adrien-Maisonneuve.

Robert, L. (1966). *Documents l'Asie Mineure Meridionale.* Paris.

Robert, L. (1969). *Opera Minora Selecta*, 7 vols. (1969-1990). Amsterdam.

Robert, L. (1983). *Documents d'Asie Mineure*. *BCH (107)*, 497-599.

Robert, L. (1987). *Documents d'Asie Mineure.* Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome 239.2. Paris: École française d'Athènes.

Robinson, E.S.G. (1930). *A find of archaic greek coins from the Delta*. NC, 93-106.

Ross, L. D (1852). *Theseion und der Tempel des Ares*. Halle.

Rouse, W. H. D. (1902). *Greek Votive Offerings: An essay in the History of Greek Religion.* Cambridge: J. and C. F. Clay.

Rousset, D. (2010). *De Lycie en Cabalide: la convention entre les Lyciens et Termessos près d'Oinoanda.* Genève.

Rowland, I. and Howe T. (1999). *Vitruvius: Ten Books on Architecture*. Cambridge.

Ruge, W. (1927). "Solymer", RE III/A, 1, 988-989.

Ruge, W. (1934). "Tauropolis" RE V/A, 1, 33-34.

Rusinkiewicz, S., Burns, M. and DeCarlo, D. (2006). Exaggerated shading for depicting shape and detail. *ACM Transactions on Graphics (TOG)*, *25*(3), 1199-1205.

Sancaktar, H., (2016). Arykanda VI. Hamam Tahliye Kanalında Ele Geçen Sikkeler. Kaunos Kbid Toplantıları 3 Anadolu Nümismatik Araştırmaları Çalıştayı – *Anadolu Ek Dizi I*.3 (pp.13-38), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sarre, F. (1896). *Reise in Kleinasien. Forschungen zur seldjukischen Kunst und Geographie des Landes*. Berlin.

Schachter, A. (1981). *Cults of Boiotia* (Vol. 1. *BICS Supplement 38).* London: Institute of Classical Studies.

Schindler, F. (1972). *Die inschriften von Bubon (Nordlykien)*. Wien: Hermann Böhlaus.

Schlichting, R. (1982). Ohrenstelen. *Lexikon der Ägyptologie, IV*, 562-566.

Schönborn J. A. (1842). j. a. schönborn, beiträge zur geographie kleinasiens. poznań 1849.

Schwenn, F. (1924). Ares (Der Krieg in der griechischen Religion, Teil II). *Archiv für Religionswissenschaft (22),* 224-244.

Scullion, S. (1994). Olympian and Chthonian. *Classical Antiquity (13),* 75-119.

Schulthess, O. (1918). Εἰρηνάρχαι. *RE Suppl. 3*, 419–423.

Sear, D. R. (1979). *Greek Coins and Their Values (Volume II: Asia and North Africa)*. London: Sebay Publications Ltd.

Séchan, L. ve Lévêque, P. (1966). *Les Grandes divinités de la Grèce*. Paris: E. de Boccard.

Sève, M. and Feissel, D. (1979). *La Chalcidique vue par Charles Avezou . Notes de voyages et inscriptions. Bulletin de Correspondance Hellénique 103,* 229-326.

Shaw, B. D. (1990). Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia. *JESHO 33*, 199-233; 237-270.

Sherwin-White, A. N. (1984). Rome, Pamphylia and Cilicia, 133–70 B.C. *JRS 66*, 1-14.

Simon, C. G. (1986). *The Archaic Votive Offerings and Cults of Ionia* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ann Arbor.

Simon, E. (1984). Mars. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* (*II)*1, 505-580.

Simon, E. (2021). *The Gods of the Greeks* (trans. J. Zeyl). USA: The University of Wisconsin Press.

Smith, T. J. (1997). Votive Reliefs from Balboura and its Environs. *AS, (47),* 3-49.

Sokolowski F. (1969). *Lois Sacrees des cites Grecques.* Paris.

Söğüt, B. ve Gürsoy, F. (2016). Stratonikeia'dan Geç Kasik Dönem'e Ait Bir İon Başlığı. E. Dündar, Ş. Aktaş, M. Koçak ve S. Erkoç. *Havva İşkan'a Armağan* (ss. 751-768).

Spratt, T. A. B. and Forbes, E. (1847). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis* (Vol. II). London.

Sponsel, C. (2017). *Der Areskult in Metropolis (Ionien)*. Ausgezeichnete Abschlussarbeiten der Erlanger Geschichtswissenschaft 5. FAU University Press.

Stavrianopoulou, E. (2016). From the god who listened to the god who replied: transformations in the concept of epekoos. C. Bonnet, V. Pirenne-Delforge, G. Pironti (eds.), *Dieux des Grecs, dieux des Romains. Panthéons en dialogue à travers l'histoire et l'historiographie* (pp. 79-97). Bruxelles & Rome.

Stoll, H. W. (1886). Ares. Roscher, W. H. (Ed.), *Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie* (pp. 477-487). Leipzig.

Sterret, J. R. S. (1888) *An Epigraphical Journey in Asia Minor.* Boston.

Sumner, G. V. (1978). The 'Piracy Law' from Delphi and the Law of the Cnidos Inscription. *GRBS 19,* 211-225.

Sutherland, C. H. V. (1974). *Roman Coins 1st Edition*. New York.

Swoboda, J., Keil, J. ve Knoll, F. (1935). *Denkmaler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien.* Wien: Rohrer.

Syme, R. (1995). The Rank and Repute of Lycia. A. Birley (Ed.), *Anatolica. Studies in Strabo*. Oxford, 270-285.

Şahin, S. (1994). *Die Inschriften von Arkyanda.* Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 48, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Şahin, S. (1999). *Die Inschriften von Perge I*. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 54, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Şahin, S. (2014). *Stadiasmus Patarensis Itinera Romana Provinciae Lyciae, Likya Eyaleti Roma Yolları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şahin, S. ve Adak, M. (2007). *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae*. İstanbul.

Şenel, M. (1997), *Türkiye Jeoloji Haritaları No: 3*. MTA Jeoloji Etütleri Dairesi Yayınları. Ankara.

Baron Tacla, A. (2018). Visualização Digital para a Numismática Céltica: o potencial do RTI. *Brathair*, *18*(1).

Takmer, B. (2002). *Lykia orografisi (dağ coğrafyası)* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Talloen, P. (2015). *Cult in Pisidia. Religious Practice in Southwestern Asia Minor from Alexander the Great to the Rise of Christianity*. Leuven: Brepols Publishers.

Taşkıran, M. (2020). Pamphylia Ovasında Bir Savunma Kenti: Sillyon. M. Taşkıran (Ed.), *Yüzey Araştırmaları Işığında Sillyon ve Çevresi*. Sillyon Araştırmaları Çalışmaları I (ss. 1-30). İstanbul: Ege Yayınları.

Tek, A. T., (2006). Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Likya'da Basılan Otonom Şehir Sikkeleri. K. Dörtlük, B. Varkıvanç, T. Kahya, J. Des Courtils, M. Doğan Alparslan ve R. Boyraz (Eds.). *III. Likya Sempozyumu: Sempozyum Bildirileri I* (ss. 769-788). AKMED, Antalya.

Tekin, O. (1994). *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Koleksiyonu, Grek ve Roma Sikkeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tekin, O. (2011). *Konuşan Paralar, Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tomaschitz, K. (1998). *Unpublizierte Inschriften Westkilikiens Aus Dem Nachlass Terence B. Mitfords*. Ergänzungsbande Zu Den Tituli Asia Minoris No. 21, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Tomaschitz, K. (2003). *Die epigraphische Evidenz westkilikischer Städte*, in: Huber, 124–147.

Tomaschitz, K. (2004). *Ad Fontes!* Festschrift G. Dobesch. Viyana.

Tozluca, O. (2016). *Knidos'ta Bulunmuş Bir Grup Boğa Figürini* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Trimmis, K. P. (2021). An elegy of stone and light: Applying digital imaging methods for the recording of the Aegean stone kernoi in the context of Akrotiri, Thera. *Journal of Archaeological Science: Reports, 40*, 103249.

Trümpy, H. (1950). *Kriegerische Fachausdrücke im griechischen Epos: Untersuchungen zum Wortschatze Homers.* Basel.

Tümpel, K. (1895). Ares. Wissowa, G. (ed.) *Paulys Real-Encylopädie der Classischen Altertumswissenschaft: Neue Bearbeitung: Vol. 2.1* (pp. 642-661). Stuttgart.

Tüner, N. (2002). Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar. S. Şahin ve M. Adak (Eds.), *Lykia İncelemeleri I* (ss. 63-78). İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.

Tüner Önen, N. (2008). *Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Tüner-Önen, N. and Akçay, A. (2022). Re-Evaluation of Three Milestones from Lycia with Digital Epigraphy Studies. *Olba* (*30*), 327-346.

Tüner Önen, N. ve Yılmaz, F. (2015). A New Athena Polias Votive Inscription from the Phaselis' Acropolis". *Adalya XVIII*, 121-132.

Tüner Önen, N., Gürel, B. ve Akçay, A. (2017). Phaselis Teritoryumunda Tespit Edilen Lahitlerin *RTI* Metodu Işığında Arkeolojik ve Epigrafik İncelemeleri. *Phaselis III*, 343-369. http://dx.doi.org/10.18367/Pha.17021

Usener, H. (1896). *Götternamen: Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung*. F. Cohen.

Van Straten, F. T. (1981). Gifts for the Gods. H. S. Versnel (Ed.), *Faith, Hope, and Worship: Aspects of Religious Mentality in the Ancient World* (pp. 65-151). Brill Leiden Press.

Van Straten, F. T. (1995). *Hiera Kala: Images of Animal Sacrifice in Archaic and Classical Greece.* Leiden – Newyork – Köln: Brill.

Veyne, P. (1986). Une evolution du paganisme gréco-romain: injustice et piété des dieux, leurs ordres ou «oracles». *Latomus* 45 (Fasc. 2), 259-283.

Vergne, R., Pacanowski, R., Barla, P., Granier, X. and Schlick, C. (2010). Radiance scaling for versatile surface enhancement. In *Proceedings of the 2010 ACM SIGGRAPH symposium on Interactive 3D Graphics and Games* (pp. 143-150).

Versnel, H. S. (1981). Religious Mentality in Ancient Prayer. S. H. Versnel (Ed.*), Faith, Hope and Worship: Aspects of Religious Mentality in the Ancient World* (pp.1-64). Leiden.

Vernant, J. P. (2001). *Mito y religión en la Grecia antigua*. Barcelona.

Vernant, J. P. (2016). *Eski Yunan'da Mit ve Din*. (M. Erşen, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Vernet Pons, M. (2016). The Etymology of the PNs Artimas and Arteimas from Asia Minor: a New Explanation. *Faventia 34-36, 99-110*.

Vian, F. (1968). La Fonction Guerriere dans la Mythologie Grecque. J. P. Vernant (Ed.) *Problemes de la guerre en Grèce ancienne* (pp. 53-68). Paris

von Wilamowitz-Moellendorff and Klaffenbach (1931-1932). *Der glaube der Hellenen*. 2 Vols. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Waelkens, M. (1999). Sagalassos. Religious Life in a Pisidian Town During the Hellenistic and Early Imperial Period. C. Bonnet and A. Motte (Eds.), *Les syncrétismes religieux dans le monde méditerranéen antique. Actes du colloque international en l'honneur de Franz Cumont à l'occasion du cinquantième anniversaire de sa mort. Rome, Academia Belgica, 25-27 septembre 1997* (pp. 191-226). Brussels-Rome: Institut historique belge de Rome.

Waelkens, M. (1997). The 1994 and 1995 Surveys on the Territory of Sagalassos. M. Waelkens and J. Poblome (Eds.) *Sagalassos IV. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995 (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 9)*, (pp. 11-102). Leuven.

Waltz, P. (1974). *Anthologie Palatine.* Collection des universites de France.

Ward, A. M. (1969). Cicero's Support of the Lex Gabinia. *ClassW 63.1*, 8–10.

Wathelet, P. (1992). Arès chez Homère ou le Dieu Mal Aimé. *Les Etudes Classiques (60),* 113-128.

Watkins, C. (1985). *The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots.* Boston

Weinreich, O. (1969–1979), Ausgewählte Schriften, 2 vols. Amsterdam.

Weiss, P. (1984). Lebendiger Mythos, Gründerheroen und städtische Gründungstraditionen im griechisch-römischen Oste. *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft (10*), 179-211.

West, M. L. (1970). The Eighth Homeric Hymn and Proclus. *Classical Quarterly* (20), 300-304.

Wilamowitz-Moellendorff, U. von (1932). *Der Glaube der Hellenen* (Vol. II). Berlin.

Willems, G., Verbiest, F., Moreau, W., Hameeuw, H., van Lerberghe, K. and Van Gool L. (2005). M. Mudge, N. Ryan, and R. Scopigno (Eds.). *Short and Project Papers Proceedings of 6th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Cultural Heritage* (VAST2005) (pp. 73-80). Eurographics Association.

Williamson, C. G. (2021). *Urban rituals in sacred landscapes in Hellenistic Asia Minor*. Leiden.

Willms, L. B. (2010). On the IE Etymology of Greek (w)anax. *Glotta* (*86*), 232-271.

Winkes, R. (1969). *Clipeata Imago: Studien Zu Einer Römischen Bildnisform.* Bonn.

Wirth, G. (1984). Pompeius im Osten. *Klio 66,* 574–580.

Wörrle, M. (1975). Antiochos I., Achaios der Altere und die Galater. *Chiron (5),* 59-87.

Wörrle, M. (1979). Epigraphische Forschungen zur Geschichte Lykiens III: Ein hellenistischer Königsbrief aus Telmessos. *Chiron (9),* 83-111.

Wörrle, M. (1988). Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien: Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oinoanda. München.

Marksteiner, Th. and Wörrle, M. (2002). Ein Altar für Kaiser Claudius auf dem Bonda Tepesi Zwischen Myra und Limyra. *Chiron 32*, 545–569.

Yeni, S. (2022). *Panegyris ve Panegyriarkhes: Helenistik ve Roma dönemi Anadolu'sunda tertiplenen panayırların idari, siyasi, dini ve ekonomik boyutları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Zgusta L. (1964). *Kleinasiatische Personennamen*. Prag 1964.

EPİGRAFİ KATALOĞU*

T.ES.1. Apollonios oğlu Prepelaos'un Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.06

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 30.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.75 m; Gen: 0.41-0.48 m; Der: 0.32 m; Harf Yük: 0.04-0.07 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin sol tarafı, üst köşesi hariç korunmuş diğer kısımlarında lokal kırıklar ve yüzey çatlakları görülmektedir. Alandaki diğer adak stelleri ile kıyaslandığında yazıt taşıyıcısının oldukça düzgün tıraşlandığı görülmektedir. Üst kısmı kırık ve eksik durumda olsa da, dübel deliğine dair izler görülebilmektedir. Yazıt karakterleri derin ve büyük ölçekte kazınmıştır. Karakterler bir hiza gözetilmeksizin kazınmıştır. Yazıtın 5 satır olduğu tespit edilmiştir.

	[Πρε]πελά-	Apollonios oğlu
2	ος Ἀ̣πολ-	Prepelaos
	λώνιου	Ares için
4	Ἄρητι	adağı
	εὐχή[ν]	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



* Sayısal Görüntüleme Sonuçları: *Orthomosaic* (sol), *RTI* (orta), *SfM* (sağ)

Str. 1-2. Prepelaos = Πρεπελάος, *gen*. -ου (*m*., *Hell*.): Bölgede Prepelaos ismi ilk kez Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda geçmektedir. Aynı isim alandaki iki adak yazıtında belgelenmiştir (**ES.24, 34)**.

Str. 2-3. Apollonios = Ἀπολλώνιος, *gen*. -ου (*m*., *Hell*.): Tanrı Apollon'dan türetilmiş olan Ἀπολλώνιος *theophorik* ismi, antik Anadolu'da görülen en yaygın eril isimlerinden biridir. Karia – Kilikia arasındaki kıyı bölgelerde toplam 921 yazıtta geçmektedir[650]; iç bölgelerde ise 696 kez belgelenmiştir.[651]

Str. 4. Ἄρητι: Alanda ele geçen yazıtların bütününde Ares, *dativus casus*'u Ἀρῇ formunda beklenirken bu adak yazıtında Ἄρητι olarak karşımızda çıkmaktadır. Aynı kullanım şekli alanda belgelenen diğer bir yazıtta da tespit edilmiştir (**ES.18**). Buradaki örneğe benzer olarak, günümüzde New York'taki Royal-Athena Galerileri'nin XIV numaralı kataloğunda sergilenen eserler arasında alışılmadık türde bronz bir Ares heykelciği yer almaktadır.[652] Heykelciğin kaidesinde üç satırlık bir yazıt görülmektedir.[653] Buradaki yazıtta da Ares'in *dativus* hali Ἄρητι olarak verilmiştir. Söz konusu heykelciğin nerede bulunduğu net olmasa da yazıtta adı geçen Trokondas ismi bize bu civardan bulunmuş olabileceği konusunda ip ucu vermektedir.[654] Bununla birlikte bu *dativus* yapısı Lykia bölgesinin diğer yazıtlarında da görülmektedir. Hermes'in Ἑρμῆτι[655] ve Artemis'in Ἀρτέμιτι[656] *dativus casus*'u veya Μῆνις'in Μήνιτος[657] *genitivus casus*'u bu kullanım hususunda farklı tanrılar özelinde örnek teşkil etmektedir. Ares'in burada geçen *dativus casus*'u bölgeye özgü bir kullanım şekli olabilir.

---

650 *LGPN* V/B, 41-47.

651 *LGPN* V/C, 41-46

652 Royal-Athena Galleries, Art of the Ancient World, XIV, New York-Londres, 2003: no. 45.

653 Bricault, 2011: 131-135.

654 Trokondas ismi için bk. burada ES.10, 23, 35.

655 *TAM* II, 1142.

656 *TAM* II, 1144.

657 *MAMA*, 9, 49 (Phrygia).

T.ES.2. Moles oğlu Kougas'ın Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.22

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Ölçüler: Yük: 0,56 m; Gen: 0,40 m; Der: 0,25 m; Harf Yük: 0,045-0,050 m

Tarih: Bilinmiyor

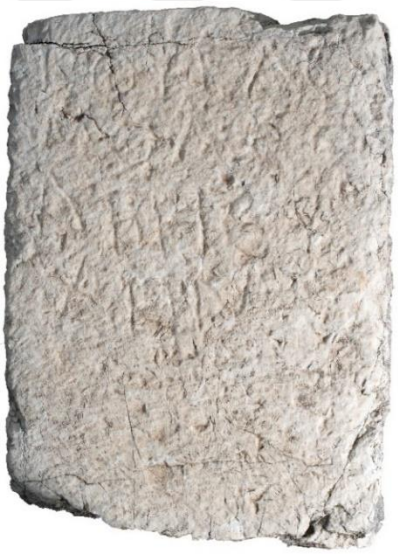
Edisyon: İplikçioğlu, 2002: 129, no 15.

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Tanım: Kireç taşından işlenmiş adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin üst ve alt kısımlarında lokal kırıklar mevcuttur. Ana formu korunmuştur. Üzerinde 4 satır yazıt bulunmaktadır. Stelin üst kısmında yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Κουγας	Moles oğlu
2	Μολέου[ς]	Kougas
	Ἄρῃ εὐ-	Ares için
4	χήν.	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





Str. 1. Kougas = Κουγας, *gen.* -ου (*m.*, *epik*.): Lykia bölgesinde görülen yerel bir isimdir. Olympos'ta ve Trebenna teritoryumunda sadece birer kez görülürken asıl kümelenmenin Phaselis ve teritoryumunda olması dikkat çekicidir. Kougas, Phaselis'te bulunan iki agon yazıtında[658] (MS III. yüzyıl); Phaselis sınırları içindeki Armutçuk'ta, İmparatorluk

[658] *SEG* LV 1474: [Αὐρ.] Κούγας Ὀνιάλλεος; *TAM* II/3 1207: Αὐρήλιον Κούγαν, υἱὸν | Αὐρηλίου Ὀνιάλλεος)

Dönemi'ne ait bir mezar yazıtında[659]; Hisarçandır mevkiinde tespit edilen ve günümüzde Antalya Müzesi'nde sergilenen M. Aurelius Kamoas ve ailesine ait lahdin yazıtında üç kez[660]; Phaselis kuzey-doğu nekropoliste bir mezar yazıtında[661] (MS III. yüzyıl) olmak üzere 7 kez geçmektedir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda da öne çıkan isimler arasında bulunan Kougas isminin geçtiği 3 adak steli belgelenmiştir (**ES.32, 34, 43**).

Str. 2. Μόλης, *gen*. -ους/-εσιος/-εω/-εως/-ητος (*m*., *epikor*.): Yerli bir isim olan Moles Karia'dan Kilikia'ya kadar olan kıyı bölgelerinde 107 yazıtta belgelenmiştir.[662] Bu sayının büyük çoğunluğu Lykia'nın kuzey bölgelerinde –özellikle Trebenna ve *khora*'sında (46)– görülmektedir. İç bölgelerde ise bu isim, Pisidia ağırlıklı olmak üzere 216 kez geçmektedir.[663] Bölgedeki bu kümelenme yoğun olarak Termessos ve teritoryumunda (140) görülmektedir. İsim Luvice'de cesur-yiğit vb. anlamına gelen muwalla- sıfatından gelmektedir.[664]

T.ES.3. Yoldaşların Tanrı Ares'e adağı

Envanter No: PHA.4EY.74

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 24.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,90 m | Gen: 0.44 m | Der: 0,25 m | Harf Yük: 0,060 m

Tarih: MS II/III. yüzyıl

Edisyon: İplikçioğlu, 2002: 129, no. 16; *SEG* LII, 1407.



Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin ana formu korunmuştur. Tıraşlanmış ön yüz yıprandığı için yazıt karakterleri zor seçilmektedir. Buna rağmen yazıtın 8 satırdan oluştuğu tespit edilmiştir. Üst kısmında yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

---

659 *SEG* LII 1412: Κουγας Διδω[νος], krş. Tüner-Önen, 2015: 55.

660 Çelik, v.d. 2018: 191: Μ(άρκος) Αὐρ(ήλιος) Καμοας Μόλητος [Κ]ούγου; Αὐρ(ηλίῳ) Κούγᾳ; Αὐρ(ηλίῳ) Μολητι Κούγου.

661 Tüner-Önen ve Gürel, 2022: 38: Κουγας Ασα δίς.

662 *LGPN* V/B, 300 vd.

663 *LGPN* V/C, 299 vd.

664 Bk. Zgusta § 946–1; Robert, 1963: 353–357; Naour, 1978: 57, no. 125; Hall and Coulton, 1990: 134, no. 88; Le Roy, 2000: 257, no. 21.

	Οἱ σὺν Κο-	Ponoselmos oğlu
2	λάλημιν	Kolalemis,
	Πονοσέλ-	Naevius oğlu
4	μου καὶ Μο-	Moles,
	λην Ναιβίου	ve Gaius oğlu
6	καὶ Ἑρμαίῳ	Hermaios
	Γαίου ἑταῖροι	önderliğindeki yoldaşlar
8	Ἄρῃ εὐχήν	Ares için adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1-2. Kolalemis = Κολάλημις, *gen*. -εος (*m., epikor*.): İlk olarak 2001 yılında yürütülen çalışmalarda belgelenen adak yazıtının bu satırlarındaki isim Krolalemis (Κρολάλημιν) olarak kaydedilmiştir. Ancak sayısal görüntüleme sonuçları dikkatle incelendiğinde bu ismin Kolalemis olduğu anlaşılmıştır. Yerel bir isim olan Kolalemis[665] Anadolu'da yalnızca Phaselis (13) ve teritoryumunda (7) 20 farklı kişiye ait olarak karşımıza çıkmaktadır. Phaselis'te üst sınıfa mensup, önemli görevler üstlenmiş Kolalemis isimli vatandaşa ait bir onurlandırma yazıtındaki ailenin söz konusu ismi altı nesildir taşıdığı bilinmektedir. Phaselis teritoryumunda Kolalemis ismi 7 kez geçmektedir. Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın kuş uçuşu yak. 5 km kuzey-batısında, Termessos teritoryumu sınırlarına yakın bir bölge olan Zindan Yakası mevkiinde MS III. yüzyıla ait, mezar cezası Phaselis'e ödenen bir lahdin yazıtında

[665] Zgusta, 240: § 657-1.

Kolalemis ismi belgelenmiştir.[666] Alanın kuş uçuşu yak. 5 km güney-batısında Üçoluk Yaylası, Uzuntaş mevkiinde tespit edilen MS III. yüzyıl ait bir *khamosorion* yazıtında ise iki kez geçtiği görülmektedir.[667] Ayrıca bu isim Mizir'de, Potamos Meizoares'e sunulan adak yazıtlarında 4 kez geçmektedir.[668] Phaselis'te Kolalemis isminin geçtiği yazıtların tümü MS II. ve III. yüzyıla tarihlenmektedir.[669] Teritoryumda belgelenen yazıtlar da bu tarih aralığına aittir. Dolayısıyla Ares'e sunulan bu adak stelini ve bununla birlikte aynı ismin geçtiği alanda belgelenen **ES.21, 27, 31, 34, 39, 42** no'lu yazıtları Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde MS II. ve III. yüzyıla tarihleyebiliriz.

T.ES.4. Myra'lı Moskh[ion]'un Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.21

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,56 m; Gen: 0,90 m; Der: 0,50 m; Harf Yük: 0,028-0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: İplikçioğlu 2002, *AST* XX/2, 73, 19; *SEG* LIII, 1643.

Tanım: Doğal kaya bloğuna işlenmiş adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık durumda ve eksiktir. Stel doğal kayaç üzerine kabaca

---

666 Anti, 1923: 735 vd: no. 3; *SEG* VI, 735. Αὐρ. Εὐτύχης Μ. Αὖ Κούρου Κολαλήμεως.

667 Gürel vd. 2019: 420: Κολάλημις Μορς[ο]- | λέος ve Κολαλή- | μει.

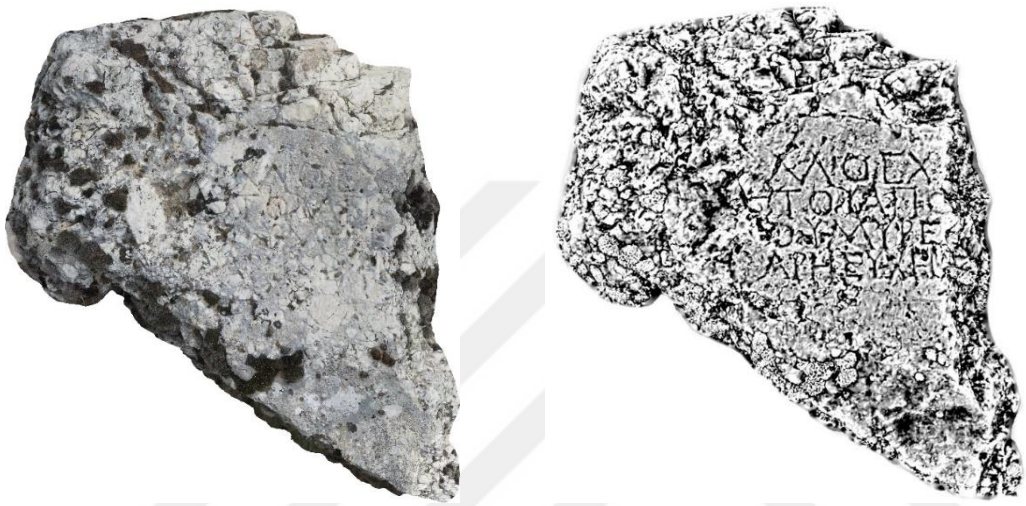
668 *SEG* LII 1440: Αλοαν | Ἑρμαίου καὶ | Κολαλημιν Λυ|σάνδρου; *SEG* LII 1442: Κολαλη|μις γ΄.

669 Phaselis'te Kolalemis'e ilişkin belgelenen yazıtlar için bkz.: Phaselis Ana caddede bulunan MS II. yüzyıla ait bir onurlandırma yazıtında (Beaufort, 1818: 66; *CIG* 4332; IGR III, 764; Laum, 1914: 124, no. 140; *TAM* II 1200; Blackman, 1981: 140, lev. 69, 4; Tüner-Önen, 2008: 324, no. 22; Akçay, 2016: 61, no. 12: [Π]τολεμαῖον δὶς τοῦ Κολαλή[μεος]); Tiyatroda Kolalemis ismiyle 6 farklı kişinin geçtiği -altı nesil- bir MS II. yüzyıla ait bir onurlandırma yazıtında (*TAM* II/3 1202, str. 4 ve 16; Tüner-Önen, 2008: 332, no. 25; Akçay, 2016: 64 vd., no. 14: Κ̣ολάλημ̣ι̣ν ἑξάκις Φασηλεί|τη[ν] ve [Κολάλ]η̣μιν); MS III. yüzyıla ait bir onurlandırma yazıtında iki farklı kişi olarak (baba ve oğul), (*TAM* II/ 3 1204, str. 18; Tüner-Önen, 2008: 337, no. 27; Akçay, 2016: 42 vd., no. 5: Κο[λ]αλή[με]ος δὶς ἡ κ[αὶ] | Μυ[ρ]τ[ι]<λ>ὶς); MS III. yüzyıla ait bir agon yazıtında, baba ve oğul olmak üzere iki farklı kişide, (*TAM* II/3 1206, str. 9-10; Tüner-Önen, 2008: 343 vd., no. 32; Akçay, 2016: 54 vd., no. 10: [Κο]|λαλήμεος δὶς Ἐμ[βρό]μου δὶς); MS III. yüzyıla ait iki agon yazıtında, (*TAM* II/3 1207, str. 4; Adak *et al*. 2006: 9, no 6; Tüner-Önen, 2008: 347, no. 34; Akçay, 2016: 78 vd., no. 19: Ὀνιάλλεος | τοῦ καὶ Πονεσέλμου Κολα- | λήμεος); MS II. yüzyılın yarısına tarihlenen bir mezar steline ait yazıtta, (Rott, Kleinasiatische Denkmäler, s. 365 nr. 63; *TAM* II/3 1210, Tüner-Önen, 2008: 351 vd., no. 40: Κολαλήμεος τοῦ Ἐν|βρόμου) olmak üzere 13 kez geçmektedir. Krş. Tüner-Önen 2015: 54-55, no 126.

işlenmiş olup sadece yazıt yüzeyi tıraşlanmıştır. Üzerinde 4 satır yazıt bulunmaktadır. Stel her tarafından kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	Μοσχ[ίων]	Apollas (?) oğlu
2	τοῦ Ἀπο[λλ]-	Myra'lı Moskhion
	ου Μυρε[ύς]	Ares için
4	Ἄρῃ εὐχὴ[ν]	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1. Μοσχ[ίων]: Yazıtın devamının yer aldığı sağ kısım kırık halde bulunduğundan ilk satırda *nominativ casus*'ta bulunması gereken isim net değildir. Ancak bu alana 3 karakterin sığabileceği göz önünde bulundurulduğunda, Myra ve teritoryumunda Moskh- ile başlayan isimlerden Moskhion = Μοσχίων dikkatimizi çekmektedir. Bununla birlikte yazıtın ilk satırındaki harflerin diğer satırlara kıyasla daha aralıklı yazıldığı dikkate alındığında Myra ve çevresinde 6 kez geçen Moskhos = Μόσχος ismi de söz konusu olabilir.[670]

Str. 2-3. Ἀπο[λλ--]ου: Buradaki baba isminin ne olduğu belirsizdir. En akla yatkın olasılık olan Apollonios için taşın sağ kısmında yeterli alan yoktur. Apollas (Ἀπολλᾶς) olasılığı bulunsa da bu ismin *genetivus casus*'unun Apolla olması nedeniyle bu mümkün görünmemektedir.

Str. 3. Yazıtı adayan kişinin Myra'lı olduğunu anlamaktayız. Bu adak steli kutsal alanın kuş uçuşu yak. 70 km ötedeki merkezi Lykia'nın kıyı kenti Myra'dan ziyaretçi aldığını göstermesi açısından önemlidir. Dağlık Lykia'da bulunan kutsal alana Myra gibi oldukça uzaktaki bir kıyı kentinden insanların gelerek burada Ares'e adakta bulunmaları tanrıya ait kült alanının Antikçağ'da oldukça rağbet görmüş olduğunu göstermektedir. Alanda bulunan

[670] LGPN V/B, 303-304.

bir diğer yazıtta da Kitanauralı bir şahsın belgelenmiş olması da alana gelen ziyaretçilerin çeşitliliğini göstermektedir. (**T.ES.5**) Ayrıca Perge kent sikkesinin alanda ele geçmiş olması da bu durumu desteklemektedir.

T.ES.5. Kitanauralı Osallas'ın Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.20

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,27 m; Gen: 0,26 m; Der: 0,13 m; Harf Yük: 0,025 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: İplikçioğlu, 2002: 73, no. 20.

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık durumdadır ve üst kısmında çatlaklar mevcuttur. Üzerinde 4 satır yazıt bulunmaktadır. Stelin üst kısmında yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Οσαλλας	Loukas oğlu
2	Λουκᾶ Κι-	Kitanauralı Osallas
	ταναυρεὺς	Ares için
4	Ἄρῃ [εὐχὴν]	(*adağı sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1. Osallas = Οσαλλας, *gen*. -ου (*m*., *epik*.): Kitanaura vatandaşına ait bu isim yalnızca Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda ve bu bölgenin kuzeydoğusunda bulunan Typallia'da bir mezar

yazıtında belgelenmiştir.[671] Kutsal alanın hemen güneyindeki Kavak Dağı'na lokalize edilen Mnara yerleşiminde tespit edilen Geç Hellenistik Dönem'e ait bir sunak üzerindeki yazıtta geçen Daliosallas = Δαλιοσαλλας [Δαλιοσαλλου] bileşik isminde Οσαλλας *genetiv casus*'u Οσαλλου olarak geçmektedir.[672]

Str. 2. Λουκᾶς'ın *genetivus casus*'u Λουκᾶτος olarak da belgelense de (krş. MAMA III 250 ve 567) burada Λουκᾶ olarak belgelenmiştir. İsmin bu hali Amphipolis'ten ele geçen ve MÖ II-I. yüzyıla tarihlenen bir terrakota üzerinde de görülmektedir (*Ant. terakoti Bulg*. 108).

Str. 2-3. Kitanaura kentinin ethnikonu Kitanaureus = Κιταναυρεὺς ilk kez bu adak yazıtında belgelenmiştir.[673]

T.ES.6. Kallineikos ve Yoldaşların Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.23

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,62 m; Gen: 0,55 m; Der: 0,35 m; Harf Yük: 0,03-0,035 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: İplikçioğlu 2002, *AST* XX/2, 73, 21; SEG LIII, 1645.

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Yazıtın kazındığı ön yüz altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Eserin üst sağ kısmı kırıktır, korunan sol kısımda ise çatlaklar mevcuttur. Adak steli üzerinde 4 satır yazıt bulunmaktadır. Harf karakterlerinin itinalı bir biçimde kazındığı görülmektedir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	[Οἱ σὺν Καλ]-	Kallineikos
2	λινε̣[ίκῳ]	önderliğindeki

[671] *LGPN* V/B, 332; krş. Zgusta, 384: no. 82.

[672] Yazıt ilk olarak İplikçioğlu (2002, 74) tarafından şu şekilde yayımlanmıştır: Δανναλης δ′ Αλιοσαλλου | Ἐμβρομον τὸν υἱὸν Διὶ καὶ | τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι. Krş. Bull. ep. 2004 no. 345. Şahin ve Adak ise yazıtı; Δαντιδαρις Δαλιοσαλλου | Ἐμβρομον τὸν υἱὸν Διὶ καὶ | τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι. olarak düzeltmişler ve Αλιοσαλλας yerine Δαλιοσαλλας adını önermişlerdir. Krş. Şahin, 2014: 300.

[673] Kentin femininum ethnikonu Kitaneurissa için bk. Adak ve Tüner, 2004: 53 vd. no. 1: Αρτεμεις | Ἀρτέμιδι | Κιτανευ|ρίσσαι | εὐχάν.

	[ε]ṭαῖροι Ἄρ[ῃ]	yoldaşlar Ares için
4	εὐχήν	adağı (*sundular*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Son satırda yer alan εὐχήν adak yazıtının merkezine konumlandırılmış durumdadır, her iki yanında 2-3 karakterlik boşluk bulunmaktadır. İkinci satırda adağı sunan kişinin ismine ait -ΛINE harfleri okunabilmektedir. Bu kısma kutsal alana yakın konumda bulunan Lykia, Pamphylia ve Pisidia kentlerinde görülen Kallineikos = Καλλίνεικος isminin *accusative casus*'u Καλλινείκῳ önerilebilir.[674]

T.ES.7. Oniallis oğlu Narres'in Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.26

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,69 m; Gen: 0,39 m; Der: 0,25 m; Harf Yük: 0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

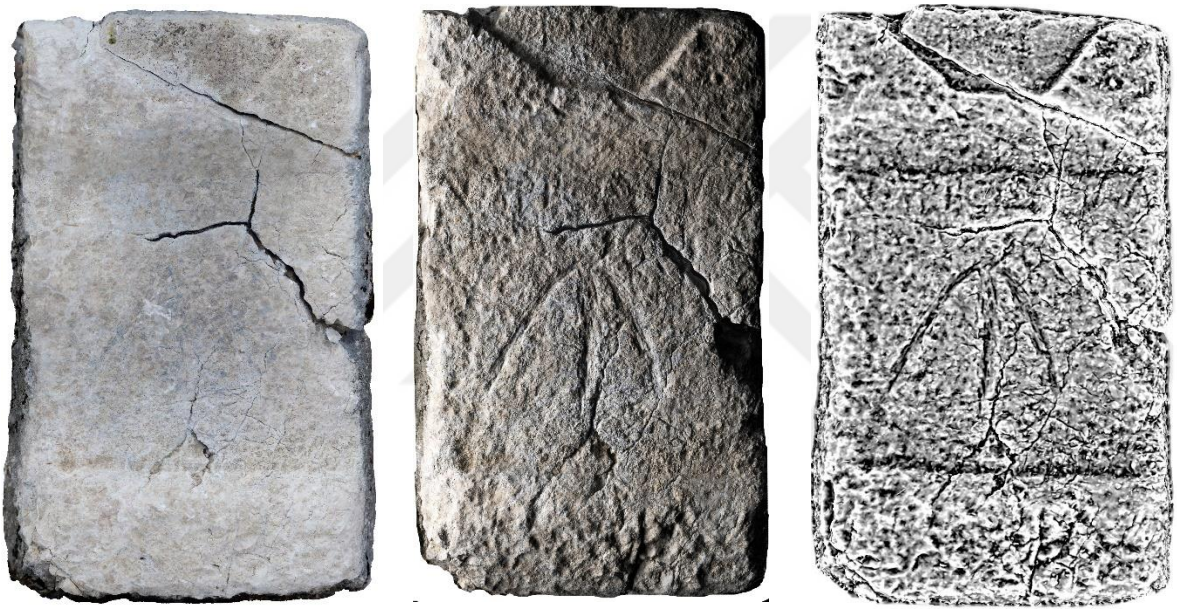
Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser ön yüzünde bulunan derin bir çatlak haricinde tamamen korunmuştur. Alınlık ve yazıtlı yüzey bir silme profil ile birbirinden ayrılmıştır. Alınlık kısmı

[674] Lykia Bölgesi için bk. *LGPN* V/B, 224-225;

köşe akroterlidir. Sağ akroterin üst köşesi kırık ve eksiktir. Üzerinde 3 satır yazıt görülmektedir. Yazıtın bitiminden başlayarak alt profil kısmına kadar büyük bir mızrak ucu motifi kazınmıştır. Stelin üst kısmında yuvarlatılmış dikdörtgen formunda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Ν̣άρρης Ο̣νιαλ-	Oniallis oğlu
2	[λεος - - - -]	Narres
	Ἄ  ρη̣	Ares için
		(adağı sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.8. Ponosalmas'ın Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.29

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,93 m; Gen: 0,59 m; Der: 0,18 m; Harf Yük: 0,05-0,085 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Doğal kaya bloğuna işlenmiş adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin solt kısmı kırık ve eksiktir. Yazıtın büyük çoğunluğu korozyona uğramıştır.

Üzerinde 3 satırlık yazıt görülmektedir. Yazıt karakterlerinin büyük ama özensiz, bir sıra gözetmeksizin kazındığı görülmektedir. Stel gövdesi toprak altında olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	Πονοσα-	Ponosalmas oğlu
2	λμ̣ας β΄	Ponosalmas Ares için
	Ἄρῃ εὐχὴν	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 3-4. Ponosalmas = Πονοσαλμας (*m.*, *epik*.): Kutsal alanda iki kez belgelenen Ponoselmos ile (T.ES.5 ve Tepig 50) form olarak benzeyen Ponosalmas ismi ilk kez burada geçmektedir. Yazıtı kazıyan kişinin adayanın ismini yanlış yazma ihtimali göz önünde bulundurulsa da iki farklı harf söz konusu olduğu için bu olasılık düşüktür.

T.ES.9. Leukios'un Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.34

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,80 m; Gen: 0,47 m; Der: 0,26 m; Harf Yük: 0,038 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Stelin ana formu korunmuş olmasına rağmen yüzeyin sağ kısmı

tamamen deforme olmuştur. Yazıtın kazındığı ön yüz üstte ve altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Adak steli üzerinde ilk satırı alınlıkta olmak üzere 3 satır yazıt bulunmaktadır. Karakterler özenli yazılmış olsa da yüzey aşınması nedeniyle oldukça siliktir. Stelin üst kısmında yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Λεύκι̣[ος]	Falanca oğlu
2	ΧΑΛ[- - -]	Leukios
	Ἄρῃ εὐ[χήν]	Ares için adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 2: ΧΑΛ[- - -]: Bu satırda *lambda*'dan sonra gelen harfin sol dik kısmı korunmuştur. Bu emareye istinaden söz konusu satırda baba adı *genitivus casus*'ta beklenmektedir. Bu kısımda Χαλβεις, Χαλέας veya Χαλκιδεύς etc. isimler yer alabilir.

T.ES.10. Trokondas ve Hermes'in Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.13

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 27.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,27 m; Gen: 0,13 m; Der: 0,15 m; Harf Yük: 0,020-0,025 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Her tarafından kırık kireçtaşından işlenmiş adak steli. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık ve eksik durumdadır. Yüzeyde çatlaklar görülmektedir. Üzerinde 6 satır yazıt korunmuştur. Yazıt karakterleri oldukça aşınmıştır ve düzensiz bir biçimde kazınmıştır. Üst kısmında dikdörtgen bir formda dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Τρο-	Trokondas
2	κόν̣-	ve
	δας	Hermes
4	καὶ Ἑρ-	Ares'e
	μ{ε}<ῆ>ς Ἄ[ρ-	adağı
6	ῃ εὐχήν]	(sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1-3. Trokondas = Τροκονδας, *gen*. -ου (m., *epikor*.): Yerel bir isim olmasının yanı sıra aynı zamanda *theophorik* bir isimdir. Hitit ve Luvi tanrısı Tarhunt[675] (Lykçe = *Trqqas/Trqqñt*[676]) ile özdeşleştirilmektedir. Bu ismin Hellence formu Trokondas'ın

[675] Luvi tanrısı Tarhunt hakkında için bk. Melchert, 2003: 220–224. Tanrının isminin geçtiği epigrafik belgeler için bk. Karia: Adiego, 2007: 332; Lykia: Neumann, 2007: 378.

[676] Tarhunt'tan (*Trqqas/Trqqñt*) türetilen Τροκονδας, Τρακονδας, Τροκουνδης, Ταρκονδιμοτος, Ταρκυαρις\ Τροκοαρβασις, etc. *theophorik* isimler Lykia, Pamphylia ve Pisidia'da karşılaşılan farklı varyasyonlardır. Likya'dan Kilikya'ya kadar Küçük Asya'nın güney kıyısı boyunca bu isimlerin yoğun bir şekilde dağılım gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte, Kilikia ile geri kalan bölgeler arasında çarpıcı bir tezat vardır. Tarhun(nt)- unsurlu bileşik isimler Kilikia dışında istisnai bir durumdur. Trokondas'a Kilikya'da neredeyse hiç

Anadolu'nun güney kesimlerinde kümelendiği görülmektedir.[677] Özellikle Pisidia, Lykia, Pamphylia'da ve Phrygia'nın güney kesimlerinde belgelenen yazıtlardan tanınan isim, Karia'dan Kilikia'ya kadar olan kıyı bölgelerinde toplam 100 yazıtta görülmektedir.[678] İç bölgelerde ise 200'ü Termessos ve teritoryumu olmak üzere 315 kez geçmektedir.[679] Lykia genelinde ise Trokondas ismi 81 kez geçmekte ve bu sayının 58'i (%72) Doğu Lykia'da görülmektedir.[680] Ekizce Ares kutsal alanında da Trokondas adak stellerinde sık görülen isimler arasındadır. Ares Kutsal Alanı'nın dağlık Lykia'nın doğu sınırında Pisidia bölgesi sınırlarına yakın noktada yer alması, özellikle Termessos ve teritoryumunda çok fazla sayıda kullanılan Trokondas isminin kutsal alanda da fazla sayıda görülmesi dikkat çekmektedir.

T.ES.11. Kougas'ın Ares'e adağı



Envanter No: PHA.EY.48
Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı
Kayıt Tarihi: 28.09.2020
Ölçüler: Yük: 0,59 m; Gen: 0,31 m; Der: 0,15 m; Harf Yük: 0,035 m
Tarih: Bilinmiyor
Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Yerel kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser üst kısımlarından kırık ve eksiktir, ana formunu korumuştur. Yazıt yüzeyi aşınmıştır ve çatlaklar bulunmaktadır. Alt kısımda 3 satır yazıt görülebilmektedir. Stelin üst kısmında yuvarlak formda bir dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Κουγας̣	Kougas
2	Ἄρῃ {Λ} ε[ὐ]-	Ares için
	χήν̣	adağı (sundu).

rastlanmazken Doğu Lykia, Kabalis ve Batı Pisidia'da kayda değer bir sıklığa sahiptir. Zgusta, 1964: 113, harita no. 17. Roma Dönemi'nde özellikle Doğu Lykia ve Pisidia'da tapınım gören Zeus Solymeus inancının *Trqqas* tapınımın geç dönemdeki yansımaları olarak yorumlamaktadırlar. Detaylı bilgi için bk. Ten Cate, 1965: 202; Bryce, 1986: 177; krş. Özdemir, 2016: 21.

677 Τροκονδας ismine dair çalışmalar için bk. Goetze, 1954; Houwink ten Cate, 1961: 125–128; Horsley, 1992, 125-128; Laroche, 1980: 3–4; Horsley, 1992: 125.

678 *LGPN* V/B, 413 vd.

679 Zgusta, § 1512-1531; *LGPN* V/C, 424–426.

680 *LGPN* V/B, 413-414.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.12. Ares'e adak



Envanter No: PHA.EY.57

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 12.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,45 m; Gen: 0,27 m; Der: 0,19 m;

Harf Yük: 0,03-0,035 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin büyük oranda korunmuştur, genel olarak lokal kırıklar mevcuttur. Yazıt yüzeyi yıpranmış durumdadır. Üzerinde 5 satır yazıt görülmektedir. Stelin üst kısmında aşınmış durumda yuvarlak bir dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[. A . .]	Molesios
2	Μολέ-	oğlu
	σιοῦ	Falanca
4	Ἄρῃ	Ares
	εὐχήν	için adağı (sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.13. Hermas'ın Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.67

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.07.2018

Ölçüler: Yük: 1,03 m; Gen: 0.48-0.62 m; Der: 0,40 m; Harf Yük: 0,025-0,30 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin sol üst tarafı lokal kırıklar nedeniyle eksiktir. 2 satır okunabilen yazıt kısmı dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. Yazıtlı yüzey oldukça yıpranmış, pürüzlü bir yüzeye dönüşmüştür. Stelin üst kısmında beş adet yuvarlak formda dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

[Ἑ]ρμᾶ[ς]	Hermas
Ἄ̣ρ̣ῃ̣	Ares için adağı (sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1. Hermas kutsal alana yakın bölgede günümüzde Beşiktaş olarak adlandırılan mevkiide bir mezar yazıtı üzerinde belgelenmiştir.[681] Hermas ismi aynı zamanda Phaselis'te ostothek üzerinde Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıtta bir hekim olarak karşımıza çıkmaktadır.[682]

T.ES.14. Hermaios'un Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.76

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 24.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,53 m; Gen: 0.33 m; Der: 0.22 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser 3/4 oranda korunmuştur. Üst ve yan kısımlarda lokal kırıklar mevcuttur, alt kısmı ise kırık ve eksiktir. Yıpranmış durumdaki ön yüze bir düzen

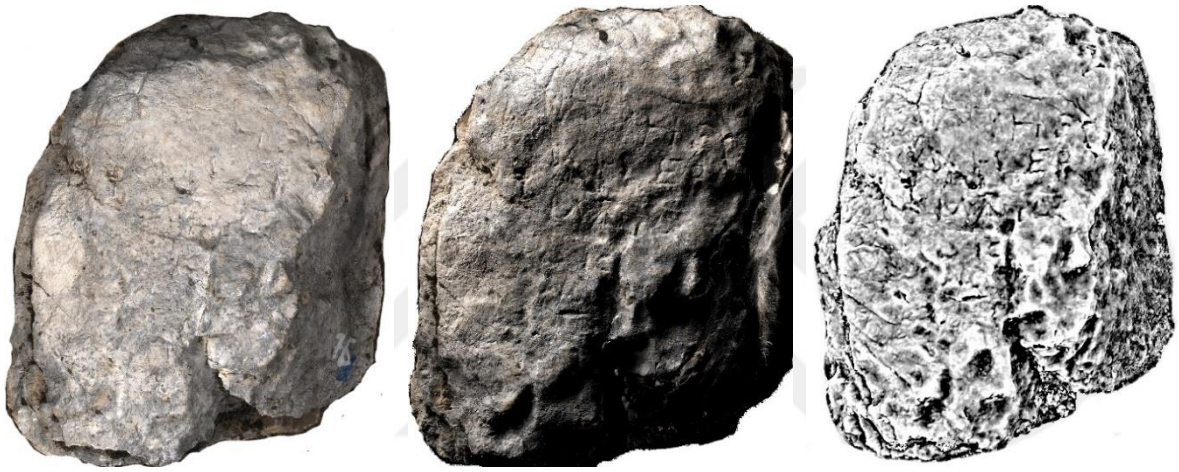
[681] Tüner-Önen vd., 2017: 353-354.

[682] Tüner-Önen ve Gürel, 2022: 33.

gözetmeksizin kazınmış 5 satır yazıt tespit edilmiştir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	Ἄρῃ εὐ̣-	Falanca oğlu
2	χή[ν] Ἑρ-	Hermaios oğlu
	μαῖ̣ος	Hermaios
4	δὶς	Ares için
	... NO ...	adağını (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 6. Bu satırdan itibaren yazıt sol ve sağ kısımdan kırık ve eksik durumdadır. Sadece orta kısımda NO harfleri korunmuştur. Bu kısma kutsal alanda belgelenen ve yakın bölgede geçen isimlerden Ponoselmos, Ponosalmas veya Onobaras isimleri *genetivus casus*'ta olmak üzere düşünülebilir.

T.ES.15. Arteimas oğlu Hermaios'un Tanrı Ares'e adağı

Envanter No: PHA.4EY.05

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 30.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.55 m | Gen: 0.30 m | Der: 0.17 m

Harf Yük: 0.027-0.030 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış



Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Yukarıya doğru hafifçe daralan konik bir form oluşturmaktadır. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık ve eksik durumdadır ancak ana formu korunmuştur. Yazıt yüzeyi aşınmış durumdadır. Üst kısmında yuvarlak formda büyük bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir. Yüzeydeki tahribata rağmen yazıtın 4 satır olduğu tespit edilmiştir.

	Ἑρμαῖος	Arteimas oğlu
2	Ἀρτείμου	Hermaios
	Ἄρῃ θεῷ	Tanrı Ares
4	εὐχήν	için adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1. Hermaios = Ἑρμαῖος, *gen*. -ου (*m., Hell*.): Roma İmparatorluk Dönemi'nde Lykia'nın sevilen isimlerinden Hermaios Lykia'da 166 kez, Pamphylia'da 23 kez, Karia'da 12 kez, Kilikia Trakheia'da ise 1 kez görülmektedir.[683] Hermaios ismi Pisidia Bölgesi'nde 596 kez görülürken, bu sayının çoğunun (383 kez) Ekizce Ares Kutsal alanın kuzey sınırı Termessos ve teritoryumunda belgelenmiştir.[684] İsim Hellence olmasına rağmen, Luvice'de Ay Tanrısı Arma / Erma ismine benzediği için sevilerek kullanılmıştır.[685] Hermaios Doğu Lykia'da öne

[683] *LGPN* V/B, 144–146.

[684] *LGPN* V/C, 141–145.

[685] Bu isim için bkz. Laroche, 1955; Heubeck, 1959: 31 vd.; Hendrik and Cate, 1965: 132; Neumann, 1979; Lebrun, 1987: 241–262; Gindin, 1999: 143 vd.; Hutter, 2003: 227 vd.; Neumann and Tischler, 2007: 70, s.v.

çıkan bir isimdir. Kutsal alanın yakındaki yerleşimlerden ziyaretçi almış olduğu ihtimalini güçlendirir.

Str. 2. Arteimas = Αρτειμας, gen. -ου (*m*., *epikor*.): Αρτείμας ismi Anadolu'da özellikle Lykia (Akalissos, Arykanda, Kadyanda, Limyra, Olympos, Patara, Rhodiapolis, Sidyma, Telmessos, Tlos, Trebenna, Typallia), Pamphylia (Perge, Attaleia) ve Pisidia (Termessos) bölgelerinde çokça kullanılan *theophorik* bir isimdir.[686] Lykia'da 44 kez ve Pamphylia'da 3 kez geçmektedir[687]. İç bölgelerde; Pisidia'da 138 kez, Kibyratis-Kabalis'te 13 kez, Milyas'ta ise 2 kez geçmektedir.[688] Arteimas, Anadolu'daki Hellen *epikhorik* yazıtlarında özellikle Termessos'a özgü bir isim olarak öne çıkmaktadır.

T.ES.16. Hermaios oğlu Moles'in Tanrı Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.02

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 29.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.47 m; Gen: 0.36 m; Der: 0.19m; Harf Yük: 0.025 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından kenarları hafifçe yuvarlatılmış dikdörtgen formda adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Stelin üst kısmı kırık ve eksiktir. Yazıt yüzeyinde çatlaklar mevcuttur ve yıprandığı için harf karakterleri siliktir. Üzerinde 3 satır yazıt bulunmaktadır. Stelin üst kısmında kırık nedeniyle dübel deliği olup olmadığı tespit edilememektedir

	θεῷ Ἄρῃ εὐ-	Hermaios oğlu Moles
2	χήν Μό[λ]ης	Tanrı Ares'e
	Ἑρμαῖου	adağı (*sundu*).

erma-, ermed-, erm̃ ma-; Catling and Kanavou, 2007: 113, n. 71; ayrıca Lykia için bkz. LGPN V/B, 147–151. Bu isimlerin coğrafi dağılımı için bkz. Balzat, 2014: 273 vd.

686 Arteimas ve Artimas isimlerinin etimolojik kökeni üzerine yapılan detaylı bir çalışma için bkz. Vernet, 2016.

687 *LGPN* V/B, 62.

688 *LGPN* V/C, 58 vd.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.17. Moles oğlu Aurelius Hermeias'ın Tanrı Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.91

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 10.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,59 m; Gen: 0.19 m; Der: 0.17 m; Harf Yük: 0,035 m

Tarih: MS 212 sonrası

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Stel ortasından aşağıya ve yukarıya doğru hafifçe daralan oval bir form oluşturmaktadır. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser lokal kırıklar haricinde büyük oranda korunmuştur. Yüzeyi oldukça yıpranmıştır, çatlaklar mevcuttur. Yüzeydeki tahribata rağmen yazıtın 6 satır olduğu tespit edilmiştir. Üst kısmında iki adet dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Αυρ.	Moles oğlu
2	ʽΕρμεί<α>ς	Aurelius
	Μ̣ολέο-	Hermeias
4	[υς] εὐχή[ν]	Tanrı Ares
	θεῷ	için adağı
6	Ἄρῃ	(sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.18. Apollonas'ın Tanrı Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.15

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 26.07.2019

Ölçüler: **Ölçüler**: Yük: 0,60 m; Gen: 0,31 m; Der: 0,21 m; Harf Yük: 0,03-0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Beyaz kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser üst ve alt kısımlarından kırık ve eksiktir, ana formu korunmuştur. Yazıtlı yüzeyde oyuklar ve derin çatlaklar bulunmaktadır. Yüzeydeki tahribata rağmen 6 satır kazındığı tespit edilmiştir. Yazıt karakterlerinin büyük ancak özensiz kazındığı görülmektedir. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı tespit edilememiştir.

	θεῷ̣	Apollonas
2	Ἄρη-	Tanrı
	τι εὐ-	Ares
4	χὴν Ἀ-	için
	πολ<λ>ώ-	adağı
6	νᾶ[ς]	(sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1-2. Ἄρητι *dativus casus*'unun kullanımı hakkında bkz. yukarıda **T.ES.1**.

Str. 3-5. Apollonas = Ἀπολλωνᾶς, *gen*. -ου (m., *theop.*) Tanrı Apollon'dan türetilen bir başka *theophorik* isim Apollonas çok yaygın bir isim değildir. Anadolu'da günümüze değin Karia (1), Miletos (1), Kappadokia Komanası'nda (1) ve Phrygia'da (1) 4 adet belgelenmiştir.[689] Yazıt oldukça özensiz kazınmış ve Apollonas ismi tek lambda (λ) ile hatalı bir biçimde yazılmıştır. Yazıtın alt kısmı kırık olduğu için adayan kişinin baba adının verilip verilmediği bilinmemektedir.

T.ES.19. Moles oğlu Embromos'un Tanrı Ares'e adağı

Envanter No: PHA.4EY.88

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 10.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,47 m; Gen: 0.33 m; Der: 0.15 m; Harf Yük: 0,02 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin sol kısmı korunmuş, diğer kısımlarda kırıklar ve eksiklikler mevcuttur. Adak steli üzerinde 6 satır yazıt bulunmaktadır. Stelin üst kısmında yuvarlak

[689] LGPN V/B, 39; LGPN V/C, 41.

formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[Θ]ε[ῷ]	Moles oğlu
2	Ἄρῃ	Embromos
	Εμβρο-	Tanrı
4	μος Μολ-	Ares için
	έου[ς]	adağı
6	εὐχή[ν]	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 3-4. Embromos = Εμβρομος, *gen.* -ου (*m.*, *epik.*): Lykia'a da 24 kez belgelenen isim özellikle Doğu Lykia kentlerinde yerel bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.[690] Pisidia'da ise 1 kez Termessos'ta belgelenmiştir.[691] Likçe hm̃prãma / hm̰brãma adının Hellence varyasyonu Embromos'a – ve Enbromos'a (= Ενβρομος)[692] – dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Lykia'ya özgü bir isimdir. Çoğunlukla kutsal alana yakın bölgede görülen bu ismin en erken örnekleri, Hellenistik Dönem'e tarihlenen Phaselis'te bulunan bir ostothek üzerinde bir doktor yazıtında[693] ve Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen Mnara'da bulunan

[690] Zgusta, 1964: 161-162, § 332-1; *LGPN* V/B, 135.

[691] *LGPN* V/B, 135.

[692] *LGPN* V/B, 135.

[693] Tüner Önen ve Gürel, 2022: 33: Ἑρμ[ᾶς] υἱὸς | [Ἐμ]βρομίου | ἰατρὸς χαῖρε.

bir sunakta[694] görülmektedir. Bu veriler ismin Hellenistik Dönem itibarıyla Lykia'nın yerlileri tarafından Hellence'ye uyarlandığını desteklemektedir.

T.ES.20. Hermaios oğlu Vegdus'un Yüce Tanrı Ares için adağı



Envanter No: PHA.4EY.68

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,58 m; Gen: 0.28 m; Der: 0,22 m; Harf Yük: 0,025-0,35 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş yukarıya doğru hafifçe daralan konik formda dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin ana formu korunmuştur ancak yazıt yüzeyinde çatlaklar mevcuttur. Üzerinde 8 satır yazıt bulunmaktadır. Harf karakterleri düzensiz ve farklı boylarda kazınmıştır. Üst kısmında yuvarlak formda işlenmiş bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[Θε]ῷ	Hermaios
2	[Με]γά-	oğlu
	λῳ Ἄρῃ	Vegdus
4	Οὐεγ	Yüce
	δου[ς]	Tanrı
6	˙Ερμα[ῖ]-	Ares için
	ου ε[ὐ]-	adağı
8	χήν	(*sundu*).

[694] Şahin 2014, 300: Δαντιδαρις Δαλιοσαλλου | Ἐμβρομον τὸν υἱὸν Διὶ καὶ | τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.21. Kolalemis oğlu Parnauemas'ın Yüce Tanrı Ares için adağı



Envanter No: PHA.4EY.73

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 24.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,45 m; Gen: 0.40 m; Der: 0,16 m; Harf Yük: 0,035 m

Tarih: MS II/III. yüzyıl

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Nitelikli beyaz kireç taşından işlenmiş kare formda dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser alt ve yan kısımlarından kırıktır. Üzerinde 6 satır yazıt görülmektedir. Yazıt yüzeyi iyi traşlanmış olmasına rağmen harfler oldukça zor seçilmektedir. Üst kısmında yuvarlak formda işlenmiş bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Θεῷ Μεγά-	Kolalemis oğlu
2	λῳ Ἄρῃ	Parnauemas
	Παρṿαυη-	Yüce Tanrı
4	μας Κολαλή-	Ares için
	μεος εὐ-	adağı
6	χήν	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 3-4. Parnauemas = Παρναυημας ismi ilk kez Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda geçmektedir.

T.ES.22. Yüce Tanrı Ares için adak



Envanter No: PHA.4EY.54

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,72 m; Gen: 0,31 m; Der: 0,25 m; Harf Yük: 0,022 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Yerel kireçtaşından alttan profillendirilmiş, üst kısma doğru konikleşen dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Yüzeyde çatlaklar bulunmasına rağmen yüzey özenli bir biçimde düzleştirilmiştir. Üzerinde ince harflerle kazınmış 5 satır yazıt görülmektedir. Stelin üst kısmında yuvarlatılmış dikdörtgen formunda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[. .]οκοδα-	--okodamas
2	μα[ς]	Yüce Tanrı
	Με[γάλῳ]	Ares için
4	Ἄ̣[ρῃ] Θεῷ̣	adağı
	εὐχήν	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.23. Trokondas'ın Yüce Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY49

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,60 m; Gen: 0,35 m; Der: 0,19 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Yerel kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser üst ve alt kısımlarından kırık ve eksiktir, ana formu korunmuştur. Yazıt yüzeyi aşınmıştır. Üzerinde 4 satırlık bir yazıt görülmektedir. Harf karakterleri düzensiz yazılmıştır. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir

	Ἄρῃ Μεγά-	Trokondas
2	λῳ Τρο-	Yüce Ares
	κόνδας	için adağı
4	εὐχήν	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.24. Prepelaos oğlu Onialis'in Yüce Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.17

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,77 m; Gen: 0,51 m; Der: 0,26 m; Harf Yük: 0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Yazıtın kazındığı ön yüz üstte ve altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Eserin üst profil kısmı kırıktır. Sol alt köşesinde lokal bir kırık mevcuttur. Stelin ana formu korunmuştur. Adak steli üzerinde 4 satır yazıt bulunmaktadır. Karakterlerin itinalı bir biçimde kazındığı görülmektedir. Stelin üst kısmında yarısı korunmuş dikdörtgen formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[Ἄ]ρῃ Μεγάλῳ	Prepelaos oğlu
2	εὐχήν	Onialis
	Ὀνιαλὶς Πρε-	Yüce Ares
4	πελάου	için adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1-2. Prepelaos = Πρεπελάος; Bu bölgede Prepelaos ismi ilk kez Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda geçmektedir. Aynı isim alandaki diğer bir adak yazıtında da belgelenmiştir. (**T.ES.31)**

Str. 3. Onialis = Όνιαλις, *gen.* -ιος (*m., epik*.): Yerel bir isim olan Onialis yalnızca bir kez Termessos'ta geçmektedir. Lykia Bölgesi'nde ise bu isim bilinmemektedir ve burada belgelenmiştir. Ὄνιαλλις formu ise kutsal alanda **T.ES.7, 32, 37, 48** no'lu adaklarda, Phaselis kentinde ve *khora*'sında karşımıza çıkmaktadır.

T.ES.25. Yüce Ares'e Adak



Envanter No: PHA.4EY.87

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,09 m; Gen: 0.12 m; Der: 0.65 m; Harf Yük: 0,02 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş minyatür adak steli. Eser büyük oranda kırıktır, sadece üst kısmın bir bölümü korunmuştur Üzerinde en az 2 satır yazıt barındırmaktadır. Üst kısmında yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Ἄ̣ρ̣[ῃ]	Yüce
2	Μεγά	Ares
	[λῳ]	için (*adadı*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.26. Yüce Ares'e adak



Envanter No: PHA.4EY.92

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 10.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,51 m; Gen: 0.33 m; Der: 0.24 m; Harf Yük: 0,045 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Beyaz kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser büyük oranda korunmuştur. Yüzeyde lokal kırıklar ve eksikler görülmektedir. Yazıt yüzeyi oldukça yıpranmıştır. Üzerinde 3 satır yazıt bulunmaktadır. Üst kısmında dikdörtgen formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Ἄρ[ῃ]	Yüce Ares'e
2	Μ̣ε[γάλῳ]	adağı
	εὐχ[ήν]	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.27. Kolalemis'in Yüce Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.37

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,38 m; Gen: 0,50 m; Der: 0,28 m; Harf Yük: 0,035 m:

Tarih: MS II/III. yüzyıl

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Stelin sadece üst bölümü korunmuştur. Yazıtın kazındığı ön yüz üstte silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Profilin alınlık bölümüne işlenen köşe akroterlerinden sadece sağ kısımdaki korunmuştur. İki akroter arasına boynuz tasvirleri işlenmiştir. Adak steli üzerinde 2 satır yazıt bulunmaktadır. Stelin üst kısmında dikdörtgen formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

Ἄρῃ Μεγάλ[ῳ]	Kolalemis
Κολ̣[αλημις]	Yüce Ares için (adağı sundu)

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.28. Duaları işiten Yüce Ares'e adak



Envanter No: PHA.4EY.39

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,78 m; Gen: 0,50 m; Der: 0,29 m; Harf Yük: 0,025-0,035 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Doğal kaya bloğuna işlenmiş adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin ana formu korunmuştur ancak yüzeyi oldukça yıpranmıştır, çok sayıda derin çatlak ve oyuk görülmektedir. Yazıtın büyük çoğunluğu korozyona uğramıştır. Üzerinde 6 satırlık yazıt görülmektedir.. Stelde dübel deliği tespit edilmemiştir.

	Μεγά-	Syros oğlu
2	λῳ Ἄρῃ	Falanca
	Ἐπηκόῳ	Duaları işiten
4	. Ạ̣Ỵ̣ . . .	Yüce Ares
	Σὺρου	için adağı
6	εὐχὴν	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.29. Kougas'ın Dualarını İşiten Yüce Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.14

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 26.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,28 m; Gen: 0,26 m; Der: 0,15 m; Harf Yük: 0,035-0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser sağ ve alt kısımlardan kırık ve eksik durumdadır. Tıraşlanmış yazıt yüzeyi yıprandığı için yazıt belirgin değildir. Yazıt en az 5 satır kazınmıştır. Üst kısmında oval formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[Ἄρῃ]	Kougas
2	Μεγ[ά]	Dualarını İşiten
	λῴ Ἐ[πηκό]-	Yüce Ares
4	ῳ θεῷ	için adağı
	Κουγα[ς]	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.30. Duaları İşiten Yüce Ares'e adak



Envanter No: PHA.4EY.58

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 12.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,59 m; Gen: 0,40 m; Der: 0,26 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser üst ve alt kısımlardan kırık ve eksiktir. Yazıt yüzeyi yıpranmış durumdadır. Üzerinde 6 satır olan yazıtın belirli harf karakterleri okunmaktadır. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	[Ἄρ]ῃ Μεγάλῳ	[- - - - - - -]
2	Ἐ̣πηκόῳ	[- - - - - - -]
	TWTE	duaları işiten
4	- - O	Yüce Ares
	AYHA	için adağı
6	εὐχὴν	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.31. Duaları İşiten Yüce Ares'e adak



Envanter No: PHA.4EY.89

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,98 m; Gen: 0.12-0,50 m; Der: 0.35 m; Harf Yük: 0,035 m

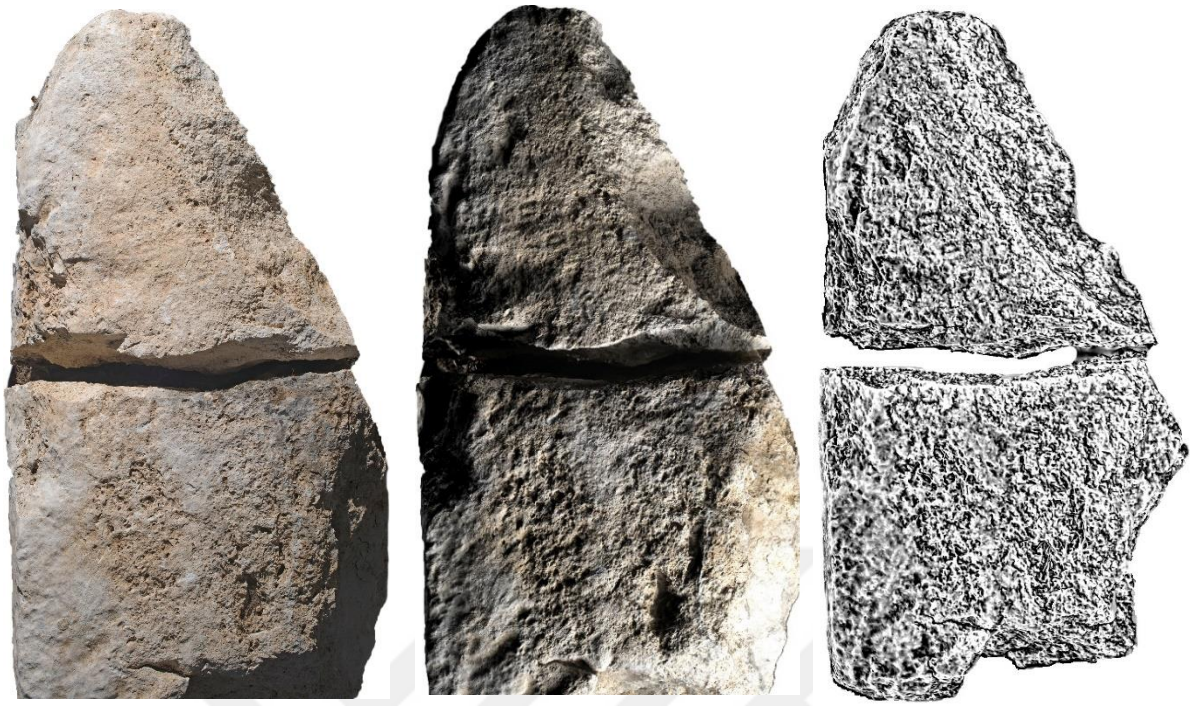
Tarih: MS II/III. yüzyıl

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Eser ortadan kırılmış iki ayrı parça halindedir. Yukarıya doğru hafifçe daralan konik bir form oluşturmaktadır. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Üst parçanın sağ kısmı kırık ve eksiktir. Yazıt yüzeyi aşınmış durumdadır. Üzerinde 5 satır yazıt barındırmaktadır. Üst kısmında yuvarlatılmış dikdörtgen formunda büyük bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[Ἄρῃ]	Falanca oğlu
2	Μεγάλῳ	Kolalemis
	Ἐπηκόῳ Κο-	duaları işiten
4	[λαλη]μις	Yüce Ares'e
	----- [εὐχήν]	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.32. Aurelius Kougas II'nin Duaları İşiten Yüce Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.11

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 26.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.43 m; Gen: 0.23 m; Der: 0.22 m; Harf Yük: 0.025-0.035-0,04 m

Tarih: MS 212 sonrası

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş yukarıya doğru hafifçe daralan konik formda dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser ana formunu korumuştur ancak her yönde lokal kırıklar mevcuttur. Üzerinde 8 satır yazıt bulunmaktadır. İlk satırdaki harf karakterleri diğer satırlara göre daha büyük kazınmıştır. Üst kısmında merkeze işlenmiş yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde yarı oranda kurşun kalıntıları görülmektedir. Yazıt bloğunun arka kısmı diğer kısımlara kıyasla oval bir formda daha uzun bırakılmıştır. Bu kısım dübel deliğinin bitiminden itibaren kavisli bir şekilde yükselerek oval bir arkalık kısmı meydana getirmektedir. Böylelikle gövdeden itibaren daralarak yükselen konik form arkalık kısmıyla birlikte bir bütün olarak tasarlanmıştır.

	εὐχή[ν]	Prepelaos oğlu
	vac.	Oniallis oğlu
2	Ἄρῃ μεγα-	Aurelius
	λῳ ἑπη-	Kougas II
4	κόῳ Αυρ.	Duaları İşiten
	Κουγας	Yüce Ares
6	δίς Ὀνιαλ-	için
	λεος τοῦ	adağı
8	Πρεπελάου	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.33. Duaları İşiten Yüce Ares'e adak



Envanter No: PHA.4EY.18

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,37 m; Gen: 0,40 m; Der: 0,10 m; Harf Yük: 0,025 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: AST XIX/2, 129, no. 14

Tanım: Kireçtaşından işlenmiş yazıtlı ve kabartmalı adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser tüm yönlerden kırık ve eksiktir. Stel şeması tabula ansata içinde

yazıt ve yazıtın üstünde, alınlık kısmında köşelere yerleştirilmiş birer adet kalkan (?) yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Tabula ansata içine kazınmış 4 satır yazıt ve tabula ansata dış kısmına kazınmış 1 satır yazıt görülmektedir. Harf karakterleri sırasına çok özen gösterilmeden yazılmış olan yazıtın 5 satırdır. Tabula ansata dışına taşan son satır tahrip olmuş durumdadır. Stelin alınlık kısmında köşelerde yer alan kalkan motifinin yuvarlak formdaki dış profilleri korunmuştur, stel bu noktadan itibaren kırık olduğu için kalkan motifinin merkezindeki yuvarlak hat izlenememektedir. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı tespit edilememiştir.

	Ἄρῃ Μεγά-	Falanca oğlu
2	λῳ Ἐπηκό[ῳ]	Kornutos
	τῷ εὐχή[ν]	Duaları
4	Κορν<οῦ>τος	İşiten Yüce Ares
	[- - - -]OY	için adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.34. Prepelaos'un Duaları İşiten Yüce Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.55

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 12.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,55 m; Gen: 0,32 m; Der: 0,30 m; Harf Yük: 0,015 m

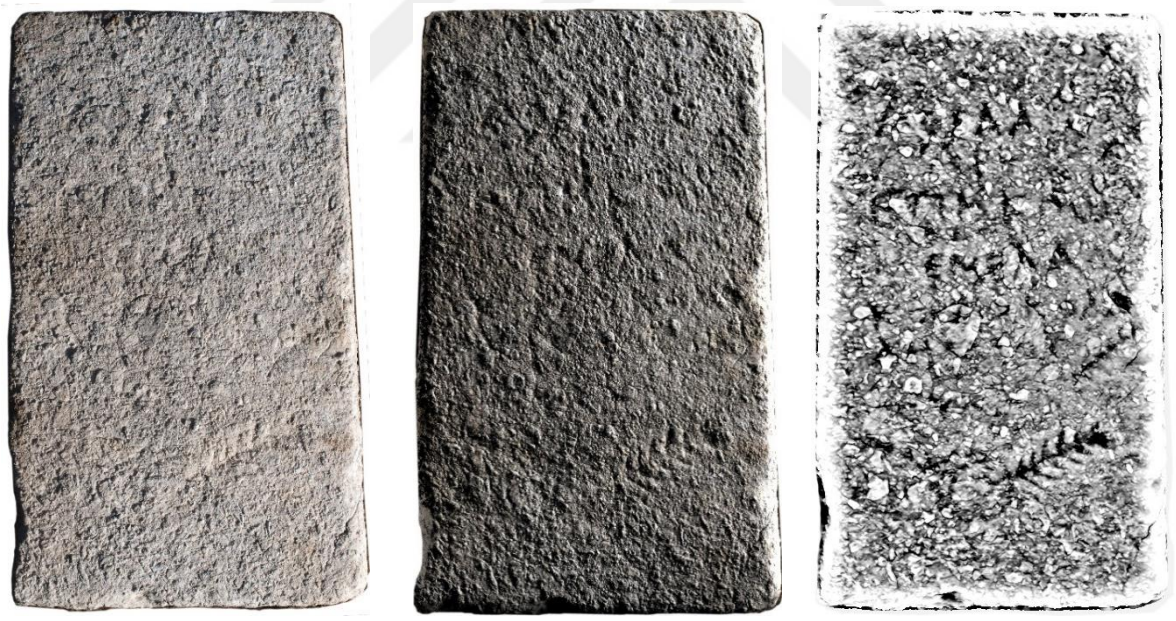
Tarih: MS II/III. yüzyıl

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser oldukça düzgün kesilmiş ve tamamı korunmuştur. Üzerinde 7 satır yazıt görülmektedir. Stelin üst kısmında yuvarlak biçimde bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir. Yazıtın bitiminden itibaren iki sıra halinde buğday başağı betimleri görülmektedir. Alt sıradaki buğday başaklarının arasında O şeklinde bir kazıma görülmektedir.

	[Ἄρῃ]	Duaları işiten
2	[Μεγ]άλ[ῶ]	Yüce
	Ἐπηκόῳ	Ares için
4	[Πρ]ε̣πελά[ος]	Kolalemis oğlu
	Κο[ύγου] Κολα	Kougas oğlu
6	λημιος	Prepelaos adağı
	εὐχ[ήν]	(sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 5-6. Κολαλημιος = Kolalemis'in genitivus casus'unun genellikle Κολαλημεος olarak belgelenmiştir.[695] Buradaki adak yazıtında ismin *genitivus casus*'unun Κολαλημιος olarak da kullanıldığı kesinlik kazanmaktadır.

[695] Bkz. *TAM* II 1204, 1207, 1210.

T.ES.35. Duaları İşiten Yüce Ares'e adak

Envanter No: PHA.4EY.72

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.07.2017

Ölçüler: Yük: 0,34 m; Gen: 0.19 m; Der: 0,16 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser iki ayrı parça halinde ortadan kırık durumdadır. Eserin korunan üst kısmında yazıtlı bölümün iki sıra silme profille ayrıldığı görülmektedir. Üst parça sadece büyük bir omikron harfi ya da kalkan imgelemi barındırmaktadır. Yazıtlı olan alt kısım ise kırık ve eksiktir. Yazıtlı yüzey oldukça yıpranmıştır. Üzerinde 5 satır yazıt görülmektedir.

	O	O
	[Τρ]οκον-	Trokondas
2	[δ]ου	oğlu Falanca
	Ἄρῃ Με-	Duaları İşiten
4	γάλῶ	Yüce Ares
	Ἐπη[κόῳ]	(*için adağı*
6	[εὐχήν]	*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.36. Duaları İşiten Yüce Ares'e adak

Envanter No: PHA.4EY.27

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,29 m; Gen: 0,24 m; Der: 0,09 m; Harf Yük: 0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kayrak taşından işlenmiş adak steli fragmanı. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her yönden kırık ve eksiktir. Yazıt yüzeyi yıpranmış durumdadır. Muhtemel 5 satırlık yazıt aşınmış halde olup 8-9 karakter okunmaktadır. Stelin üst kısmında yuvarlatılmış dikdörtgen formunda bir dübel deliği mevcuttur. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	[Ἄρῃ]	Falanca oğlu
2	Μεγά[λῳ]	Osallas
	[Ἐ]πηκόῳ	Duaları İşiten
4	[Οσ]αλλ[ας]	Yüce Ares için
	[. . . .]	(adağı sundu)

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.37. Duaları İşiten Yüce Ares'e adak

Envanter No: PHA.4EY.56

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 12.07.2018

Ölçüler: Yük: 1,18 m; Gen: (üst) 0,35 m (alt) 0,50; Der: 0,32 m; Harf Yük: 0,03-0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kült alanının tepe noktasında yer alan kireçtaşından işlenmiş adak steli. Stel yukardan aşağı doğru genişlemektedir. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin büyük oranda korunmuştur, sağ tarafında lokal kırıklar mevcuttur. Yazıtın üst kısmına yaklaşık 20x12x12 cm boyutlarında bir üçgen form (mızrak ucu) kazılıdır. Üzerinde 6 satır yazıt görülmektedir. Stelin üst kısmında yuvarlak biçimde bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir

/|\ /|\

	Μεγάλω	Oniallis olarak da bilinen
2	Ἄρῃ Ἐπηκό[ῳ]	Marcus Aurelius
	Μάρ. Αὐρ. [. . .]δά-	Falanca
4	μας ὁ καὶ Ονι-	Duaları İşiten
	αλλις εὐχαρ{η}<ι>ς-	Yüce Ares için
6	τήριον	(adağı sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.38. Sopias'ın Duaları İşiten Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.03

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 29.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.82 m; Gen: 0.43 m; Der: 0.19 m; Harf Yük: 0.035-0.045 m

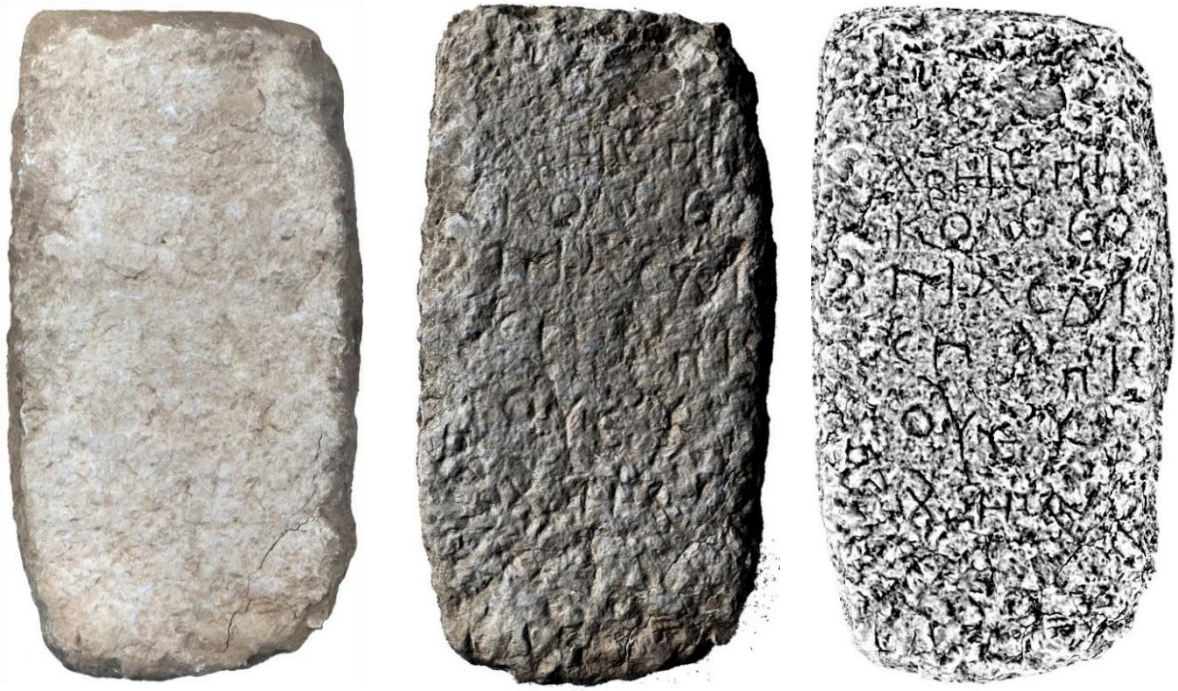
Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser yüzeyinde lokal kırıklar ve çatlaklar vardır fakat ana formu korunmuştur. Yazıt yüzeyi pürüzlü ve aşınmış durumdadır. Yüzeydeki tahribata rağmen yazıtın 6 satırdan oluştuğu tespit edilmiştir. Üst kısmında yuvarlak formda dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Ἄρῃ Ἐπη-	Papias'ın
2	κόῳ Σο-	torunu
	πιας δὶ-	Sopias oğlu Sopias
4	ς Παπί-	Duaları İşiten
	ου εὐ-	Ares için
6	χήν	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.39. Ponoselmos oğlu Kolalemis'in Duaları İşiten Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.31

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0.84 m; Gen: 0.45 m; Der: 0.43 m; Harf Yük: 0.025-0.04 m

Tarih: MS II/III. yüzyıl

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş yukarıya doğru hafifçe daralan konik formda dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Stelin ana formu korunmuştur. Yazıtın kazındığı ön yüz üstte ve altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Adak steli üzerinde ilk satırı alınlıkta olmak üzere 7 satır yazıt bulunmaktadır. Karakterler yüzey aşınması nedeniyle oldukça karmaşık ve siliktir. Stelin üst kısmında yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Ἄρῃ Ἐπη-	Roma'dan
2	κόῳ εὐχὴν ἀ-	Ponoselmos oğlu
	πὸ Ῥώμης Κολά-	Kolalemis, çocuğu ve
4	λημις Πονο-	kuzenleri için
	σελμου [ὑπ]ὲρ	duaları işiten
6	τέκνου καὶ	Ares için
	ἀνεψειῶν	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 2-3. ἀπὸ Ῥώμης. Bir adak yazıtı içerisinde bu ifade son derece tuhaf görünse de okuma kesindir. Genellikle imparator mektuplarında söz konusu mektubun yazıldığı tarihin hemen ardından kullanılmaktaysa da bu kullanımın buradaki içerikle bir ilgisi yoktur.[696] Geriye kalan tek seçenek Kolalemis'in Roma'dan gelerek bu adağı sunmuş olmasıdır, ancak bu kişinin yerel bir isim taşıması, onun Roma'yla ne gibi bir bağlantısı olduğunu anlamamızı mümkün kılmamaktadır.

T.ES.40. Aurelius Ptenis'in Duaları İşiten Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.36

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 30.09.2020

Ölçüler: **Ölçüler**: Yük: 0,80 m; Gen: 0,47 m; Der: 0,22 m; Harf Yük: 0,045-0,06 m

Tarih: MS 212 sonrası

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş yukarıya doğru hafifçe daralan konik formda dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Stelin ana formu korunmuştur. Sol üst ve alt kısımlar lokal kırıklara bağlı olarak eksiktir. Adak steli üzerinde 9 satır yazıt bulunmaktadır. Karakterler yüzey aşınması nedeniyle oldukça siliktir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	Γ	[- - - - - -]
2	. . PE .	[- - - - - -]
	vac.	*vac.*
4	Ἄρῃ Ἐπ-	Aurelius Ptenis
	ηκόῳ	duaları
6	Αυρ. Πτη-	işiten
	νις εὐ-	Yüce Ares
8	χαρισ-	için (adağı
	τήριν	sundu).

[696] Bir örneği için bkz. *TAM* II, 905: πρὸ ζ΄ [κ]αλ(ανδῶν) Δ[ε]κενβ(ρίων) ἀπὸ [Ῥώμης)

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.41. Duaları İşiten Ares için adak



Envanter No: PHA.4EY.59

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,35 m; Gen: 0,53 m; Der: 0,40 m; Harf Yük: 0,045 m

Tarih: Bilinmiyor

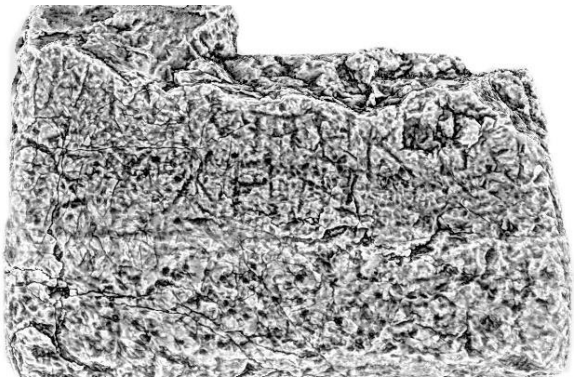
Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Eserin yaklaşık 3/4'ü kırılmıştır, sadece alt bölümü korunmuştur. Yazıtın kazındığı ön yüz altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Adak steli üzerinde 2 satır yazıt bulunmaktadır. Karakterlerin itinalı bir biçimde kazındığı görülmektedir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

Ἄρ[η] Ἐπηκόῳ	Duaları işiten
εὐχὴν	Ares için adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.42. Kolalemis'in Duaları İşiten Tanrı Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.62

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,62 m; Gen: 0,40 m; Der: 0,20 m; Harf Yük: 0,04-0,06 m

Tarih: MS II/III. yüzyıl

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser sol üst kısımdan kırık ve eksiktir. Yazıt yüzeyi yıpranmış durumdadır. Üzerinde 5 satır yazıt görülmektedir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	Ἄρῃ	Kolalemis
2	[Ἐ]πηκό-	Duaları
	ῳ θε[ῶ]	İşiten
	vac.	Tanrı
4	Κολά-	Ares
	λ{ε}<η>μις	için adağı
6	[εὐχὴν]	(sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 4-5. Kolalemis ismi yazıt üzerinde epsilon ile hatalı bir şekilde kazınmıştır.

T.ES.43. Hermaios'un oğlu için Duaları İşiten Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.64

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,67 m; Gen: 0,34 m; Der: 0,55 m;
Harf Yük: 0,033-0,04 m

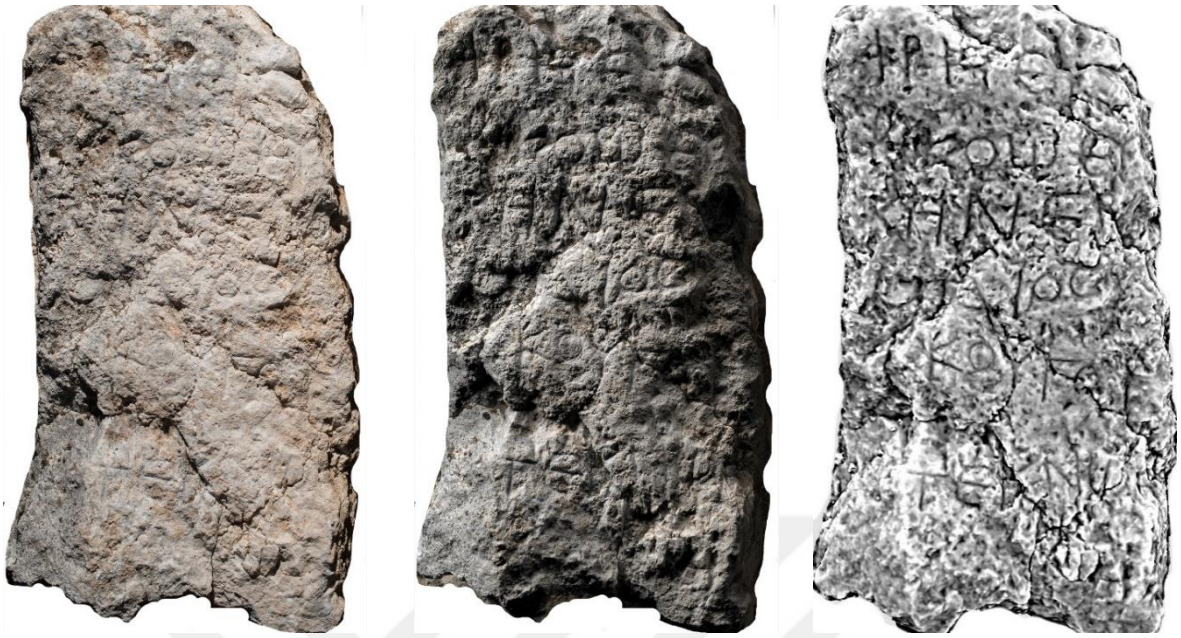
Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş yukarıya doğru daralan konik formda dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin her tarafında lokal kırıklar mevcuttur. Yazıtlı yüzey oldukça yıpranmış, pürüzlü bir yüzeye dönüşmüştür. Buna bağlı olarak yüzeye ince kazınmış olan harf karakterleri oldukça zor seçilmektedir. Üzerinde 6 satır yazıt olduğu görülmektedir. Stelin üst kısmında yuvarlak bir dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Ἄρῃ Ἐπ-	Kougas oğlu
2	ηκόῳ εὐ-	Hermaios
	χὴν Ἑρ-	oğlu için
4	μαῖος	duaları işiten
	Κούγου	Ares için
6	τέκνῳ	adağını (sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.44. Çiftçilerin Ares'e adağı



Envanter No: PHA.4EY.41

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 25.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,49 m; Gen: 0,43 m; Der: 0,27 m; Harf Yük: 0,02 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Her tarafından kırık durumdadır. Adak steli üzerinde 8 satır yazıt bulunmaktadır. Yazıt karakterlerin itinayla kazındığı görülmektedir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	[------]	…….
	Υ. . . . . ΟΙΣ ἀρό	……
2	τους γειοτόμοι̣	tarlalarını biçenler
	[πρ]οσκτησάμενο[ι]	atalarından kalan
		arazileri
		kendilerininkine

4	τῶ̣ν προγονων	kattıktan sonra
	κατευξάμενοι	kutsal yol boyunca
6	ὁδο[ιπόροι?]	elde edilen tarlaları için
	προσκτηθέ[ντας] [το-	Ares'e dua ederek
8	ὺ]ς ἀρ̣ότους Ἄρ[η]	(adadılar).

Str. 2. γειοτόμοι̣ = γεωτόμοι̣. Toprak, yer anlamına gelen γῆ ismi ile sürmek, işlemek anlamına gelen τέμνω fiilinin birleşiminden oluşan bu sözcük Anthologia Graecia'daki iki örnek dışında epigrafik olarak bildiğimiz kadarıyla burada ilk defa belgelenmektedir. Bkz. *Anth. Gr*. 10.101.1: Ἠνίδε καὶ χέρσου τὸ γεωτόμον ὅπλον ἐρέσσει; *Anth. Gr*. 9.741.1: Χάλκεος ἦς, ἐπὶ σοὶ δὲ γεωτόμος εἶλκεν ἄροτρον.

Str. 6. ἀρ̣ότους. Krş. Aesch. *Supp.* 635-636: τὸν ἄκορον βοᾶς κτίσαι μάχλον Ἄρη, τὸν ἀρότοις θερίζοντα βροτοὺς ἐν ἄλλοις.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.45. Moles oğlu Moas'ın Ares'e adağı

Envanter No: PHA.4EY.42

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 25.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,34 m; Gen: 0,31 m; Der: 0,14 m; Harf Yük: 0,04-0,045 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş adak steli. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Her tarafından kırık durumdadır. Adak steli üzerinde 4 satır yazıt bulunmaktadır. Yazıtlı yüzey oldukça kaba bırakılmış ve büyük harflerle itinalı bir biçimde kazınmıştır. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	Μ̣οας Μ[ό]-	Moles oğlu
2	λητος ἀ-	Moas
	νήνεν̣[κε]-	(*Ares için*)
4	ν ΕΥ . . .	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1. Moas = Μοας, *gen*. Μοαντος/Μοατος/Μοου (m., *epik*.): Lykia Bölgesi'nde yalnızca Ekizce'de belgelenen yerel bir isimdir. Ayrıca Μοου *genetivus casus* formuyla Pamphylia'da 3 kez, Isauria Bölgesinde iki kez[697]; Pisidia Bölgesi'nde Μοατας ve Μοαντας *genetivus casus* formuyla 5 kez geçmektedir.[698]

T.ES.46. Doratheros oğlu Onobaras'ın adağı

Envanter No: PHA.4EY.44

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 31.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,48 m; Gen: 0,16 m; Der: 0,10 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

[697] LGPN V/B, 299.

[698] LGPN V/C, 298.

Tanım: Kireç taşından işlenmiş adak steli. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser form olarak tamamen korunmuş durumdadır ancak yazıt yüzeyi aşınmıştır. Adak steli üzerinde 4 satır yazıt bulunmaktadır. Stelin üst kısmında oval biçimde bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir

	Ὀνοβάρ	Doratheros
2	ας Δω	oğlu
	ραθε	Onobaras
4	ρου	(Ares için
	------	adağı sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1-2. Onobaras = Ὀνοβάρας, *gen.* -ου (m., *epik*.): Kibyra ve Oinoanda teritoryumunda görülen bir isimdir.[699] Kitanaura'da ve Typallia teritoryumunda belgelenmiştir.[700] Ονοβαρας, Ayrıca Balboura'daki Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıttaki bağış listesinde bu isme benzer olarak Ομοβάρας ismi geçmektedir.[701]

Str. 2-4. Doratheros = Δωραθερος, *gen.* -ου (m., *Hell*.): Doratheros ismi ilk kez Ekizce Ares Kutsal Alanı'nda belgelenmiştir.

---

[699] Heberdey and Kalinka, 1897: 7; no. 20, no. 21; s. 54, no. 79.

[700] LGPN V/B, 329.

[701] Hall and Coulton 1990, 132.

FRAGMENTLER

T.ES.47



Envanter No: PHA.4EY.19

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,83 m; Gen: 0,38 m; Der: 0,21 m; Harf Yük: 0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: İplikçioğlu 2002, *AST* XIX/2, 129, 19.

Tanım: Beyaz kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin sağ üst kısmı kırık ve eksiktir, ana formu korunmuştur. Üzerinde 5 satır yazıt bulunmaktadır. Yazıt karakterlerinin büyük ve itinalı kazındığı görülmektedir. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	Υ[- - - -]	[Falanca]
2	ΠΑ[- - -]	Ares
	ΚΟϒ̣[- -]	için
4	Ἄρῃ ε[ὐ]-	adağı
	χήν	(*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.48

Envanter No: PHA.4EY.04

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 30.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.23 m; Gen: 0.23 m; Der: 0.09 m; Harf Yük: 0.036 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kayrak taşından işlenmiş adak stel fragmanı. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık ve eksik durumdadır. Yazıt yüzeyi aşınmış durumdadır. Üzerinde 3 satır yazıt bulunmaktadır. Bir kelime bütünlüğü oluşturmamaktadır. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı izlenememektedir.

	[Ὄνια]λ̣λις	Falanca oğlu
2	[---]Y Ἄρη̣	Oniallis Ares için
	[- - -]Ọ	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1. Oniallis = Ὄνιαλλις, *gen*. -eos (*m*., *epik*.): İlk satırın korunan kısmında -ΛΛΙΣ harflerine uygun *nominativ casus*'ta steli adayan kişinin ismi Oniallis olmalıdır. Adayan kişinin baba adını belirleyebilmek için yeteri kadar karakter korunamamıştır. Oniallis ismi yalnızca Phaselis'te MS III. yüzyıla tarihlenen iki agon yazıtında[702], kentin teritoryumunda

[702] Zgusta 1964, § 1091-2; *SEG* LV 1474: [Αὐρ.] Κούγας Ὀνιάλλεος; *TAM* II/3 1207: Αὐρήλιον Κούγαν, υἱὸν | Αὐρηλίου Ὀνιάλλεος. Krş. Tüner-Önen, 2015: 59.

bir mezar yazıtında[703] ve Ekizce Ares Kutsal alanında belgelenen diğer adak yazıtlarında geçmektedir (**T.ES.7, 32, 37**) Ονιαλις formuyla da görülen bu isim alandaki adak yazıtında da geçmektedir. (**T.ES.24**)

Str. 2. [- - - -]Y. Burada büyük olasılıkla bir *patronym* beklenmektedir.

T.ES.49

Envanter No: PHA.4EY.79

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 26.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,31 m; Gen: 0.15 m; Der: 0.16 m; Harf Yük: 0,02 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin sağ tarafı kısmen korunmuştur ancak üst, alt ve sol tarafından kırık ve eksiktir. En az beş satırlık yazıt taşıdığı düşünülen stelin iki yanı düzleştirilmiştir. Yazıtın muhtemel dördüncü satırında Ares adı rahatlıkla okunabilmektedir.

	----------	[- - - - - -]
2	---]ΜΕ[-	... Ares için
	---]Ν Ἄρῃ	Adağı
4	[εὐχ]ήν	*(sundu)*

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



[703] Gürel vd., 2019: 420; ΤΥΑΛΛΕΙ καὶ Κολαλή- | μει καὶ Ἐν[βρ]όμῳ καὶ | Ὀνιά[λ]λει vac.

T.ES.50

Envanter No: PHA.4EY.84

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,16 m; Gen: 0.12 m; Der: 0.10 m; Harf Yük: 0,012 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda minyatür adak steli. Eser yarı oranda korunmuştur, üst kısmı kırık ve eksiktir. Alt kısımda profil bulunmaktadır ve alt kenarları dalgalı olarak işlenmiştir. Üzerinde 2 satır yazıt mevcuttur.

[- - - -]	
ΟΥ Ἄρῃ	Ares için
εὐχήν	adağı (sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.51

Envanter No: PHA.4EY.86

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,20 m; Gen: 0.12 m; Der: 0.14 m; Harf Yük: 0,035 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda minyatür adak steli. Eser yarı oranda korunmuştur, alt kısmı kırık ve eksiktir. Üzerinde 2 satır yazıt barındırmaktadır. Üst kısmında

yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

Ἄρῃ	Ares
....	için (sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.52



Envanter No: PHA.4EY.10

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.64 m; Gen: 0.28 m; Der: 0.25 m; Harf Yük: 0.04 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser tüm yönlerden kırık ve eksiktir ancak ana formunu korumuştur. Yazıtın kazındığı ön yüz üstte ve altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Yüzeydeki tahribata rağmen yazıtın 5 satırdan oluştuğu tespit edilmiştir. Fakat yazıtlı yüzeydeki derin çatlaklar ve tahribat nedeniyle birkaç harf görülebilmektedir. Üst kısmında yuvarlak formda dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

-----	... Ares
Ἄρῃ	(*için adağı*
------	*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.53

Envanter No: PHA.4EY.08

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 27.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.11 m; Gen: 0.16 m; Der: 0.14 m; Harf Yük: 0.02 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından minyatür adak steli. Eser tüm kısımlarından kırık ve eksiktir. Yazıtın ilk satırı korunmuş olup ikinci satır yarısından itibaren kırıktır. Adak stelinde 2 satır yazıt bulunmaktadır. P ile H ligatür oluşturmaktadır. Yazıtın üst kısmı akrotere doğru iki sıra silme profil ile bölünmüştür. Üstte kalan silme profilden yukarı doğru taşın yüzeyi traşlanmış ve herhangi bir kabartma işlenmeden kabaca bırakılmıştır. Stelin korunmuş olan bir dar yüzünde silme profilin yana doğru devam ettiği görülmektedir. Sol ve arka kısım eksik olduğu için profil izlenememektedir. Stelin üst kısmında yarısı oranında kırık yuvarlak formda bir dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

[Ἄ]ρῃ Με-	Yüce Ares’e
[γάλῳ]	adadı.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.54

Envanter No: PHA.4EY.75

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 24.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,18 m; Gen: 0.14-0.16 m; Der: 0.12-0.13 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Mermere işlenmiş dikdörtgen formda minyatür adak steli. Eser 1/2 oranda korunmuştur, alt kısmı kırık ve eksiktir. Yazıtın en az 4 satır olduğu düşünülmektedir, ilk 2 satırı korunmuştur. Stelin üst kısmında yuvarlatılmış dikdörtgen formunda bir dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	Κου-	Kougas
2	γας	(*adağı sundu*).
	. ΠΟ	
4	. . Ο .	

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.55



Envanter No: PHA.4EY.01

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,36 m; Gen: 0.23 m; Der: 0.20 m; Harf Yük: 0,031-0,034 m

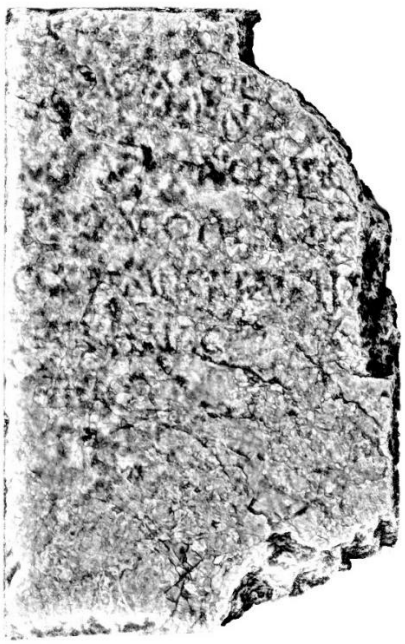
Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen adak steli. Eserin ana formu genel olarak korunmuştur. Sağ kısımlarında lokal kırık ve eksikler mevcuttur. Yazıt yüzeyi fazla yıpranmıştır. En az 6 satır yazıt kazındığı görülmektedir. Yıpranma nedeniyle anlamlı bir kelime bütünü oluşturulamamıştır.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.56

Envanter No: PHA.4EY.45

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 01.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,20 m; Gen: 0.13-0.15 m; Der: 0.16 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Mermere işlenmiş dikdörtgen formda minyatür adak steli. Eser 1/2 oranda korunmuştur, alt kısmı kırık ve eksiktir. Yazıtın en az 3 satır olduğu düşünülmektedir. Stelin üst kısmında yuvarlatılmış dikdörtgen formunda bir dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

	[Μεγ]-	Yüce
2	ἀλῳ	Ares için
	---	(adağı sundu)

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.57



Envanter No: PHA.4EY.24

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,80 m; Gen: 0,50 m; Der: 0,25 m; Harf Yük: 0,045 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin üst kısmı korunmuştur, alt kısmı ise kırık ve eksiktir. Alınlık ve yazıtlı yüzey bir silme profil ile birbirinden ayrılmıştır. Alınlık kısmı köşe akroterlidir. Sağ akroter yarı oranda kırık ve eksiktir. Akroterler arasında iki adet boynuz kabartması bulunmaktadır. Yazıt yüzeyi yıpranmış durumdadır. Üzerinde 3 satır yazıt görülmektedir. Stelin üst kısmında yuvarlatılmış dikdörtgen formunda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

Οπ
2 ΓΑ[- -]ΟΧ[- -]
ΛΟ [- - -] Ν
4 [- - - - - -]
[- - - - - - -]

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.58

Envanter No: PHA.4EY.83

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,14 m; Gen: 0.11 m; Der: 0.10 m; Harf Yük: 0,028 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen formda minyatür adak steli fragmanı. Sadece sol tarafının bir kısmı korunmuş, diğer tarafları tamamen kırık ve eksik durumdadır. Üzerinde 2 satır yazıt barındırmaktadır

	[Ἄρῃ]	Falanca duaları işiten
2	Ἐ̣π[εκόῳ]	Ares için
	ΔΟΧ ...	adağı *(sundu).*

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.59

Envanter No: PHA.4EY.07

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 30.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.31 m; Gen: 0.40 m; Der: 0.21 m; Harf Yük: 0.035 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık ve eksik durumdadır. Üst kısmı kırık ve eksik durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı bilinmemektedir. Üzerinde korunan 2 satır yazıt oldukça itinalı kazınmasına rağmen herhangi bir kelime bütünü oluşturmamaktadır.

[- - - - - -- -]
OIN[- - - - -]
AOYN[- - -]

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.60

Envanter No: PHA.4EY.12

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 26.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,21 m; Gen: 0,27 m; Der: 0,12 m; Harf Yük: 0,035 m

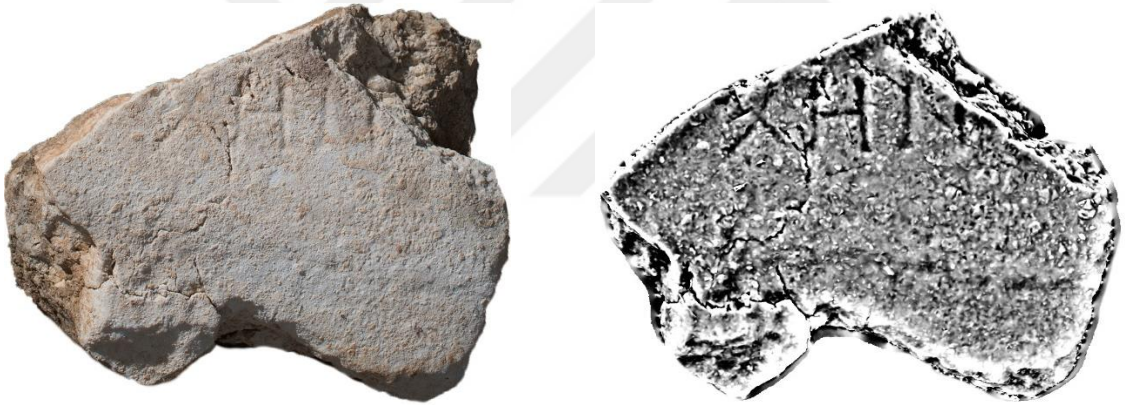
Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Her tarafından kırık kireçtaşından adak steline ait fragman. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık ve eksik durumdadır. Yazıt yüzeyi düzlenmiş, altta hafif bir profil işlenmiştir. Sadece son satırın 3 harfi korunmuştur. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı tespit edilememiştir.

[εὐ]χήν (Falanca Ares'e) adadı.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.61



Envanter No: PHA.4EY.16

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 25.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,41 m; Gen: 0,41 m; Der: 0,26 m; Harf Yük: 0,035 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Beyaz kireç taşından işlenmiş adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser sol kenar hariç tüm kısımlarından büyük oranda kırık ve eksiktir. Yazıtlı yüzeyde çok sayıda irili ufaklı oyuk bulunmaktadır. Tek satır yazıt korunmuştur. Üst kısımda ise

kırılmış durumdaki yarı oranda harf izleri takip edilebilmektedir. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı tespit edilememiştir.

. . Δ . . . . . .
. . . . Ω[ὑπὲρ τῆς]
γιτνίας Ι . . .

Str. 3: γιτνίας = γειτνίας. γειτονία, γειτοσύνη ya da γειτ(ο)νίασις gibi sözcüklerle eş anlamlı olan bu sözcük aynı mahalle sakinlerinin kurdukları bir tür gönüllü dernek anlamına gelmektedir. Bu sözcük hakkında detaylı bilgi için bkz. Pont, 2013: 129-156. Kendi mahalleleri için adak adama, Anazarbos'ta ele geçen bir yazıttan daha bilinmektedir, bkz. IK Anazarbos, 49: Διὶ Σωτῆρι | Ποσιδῶνος | Ἀσφαλείῳ | Γῆς Ἑδραίας| Μηνόφιλος | ὑπὲρ τῆς | γιτνίας.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.62



Envanter No: PHA.4EY.25

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,20 m; Gen: 0,38 m; Der: 0,19 m; Harf Yük: 0,02-0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Beyaz kireç taşından işlenmiş adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser sağ kenar hariç tüm kısımlarından büyük oranda kırık ve eksiktir. Üç satır yazıt

korunmuştur. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı tespit edilememiştir.

ΟΙΣΙ θύη
2 Ι ζεύγλαις
ΤΩΤΕ

Metin eksik olduğu için anlamlı bir çevirisi yapılamamaktadır.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Str. 1. ΟΙΣΙ. Buradaki harf kalıntıları bir ihtimal [πράκτ]ορσι şeklinde tamamlanabilir. Hemen sonrasında gelen θύη'nin de Dor/Aiol lehçesinde θύος (yakılmış kurban) sözcüğünün acc. formu olma ihtimalini göz önünde bulundurduğumuzda, metinde bu durumda kurban işini gerçekleştiren kişiler için yapılan bir eylemden bahsediliyor olabilir.

Str. 2. ζεύγλαις. ζεύγλη hayvanların kafalarının içinden geçirildiği boyunduruğa (ζυγόν) bağlı halkaya verilen bir tanımlamadır. Sözcük epigrafik olarak Herakleia Latmos'tan bilinen bir mezar şiirinde daha tespit edilmiştir ve Athena Tritogenes onuruna yapılan bir festivaldeki kurban ritüeliyle alakalı olarak kullanılmıştır: Dain, ILouvre no. 60; Robert, 1978: 483-489; 1981:499. Söz konusu sözcük edebi olarak ise Homeros'un *Illias*'ında (17.440: χαίτη ζεύγλης ἐξεριποῦσα παρὰ ζυγόν) geçmektedir. Yazıt eksik olsa da kutsal alanda Ares onuruna kurban sunularının gerçekleştirildiğini ve bu ritüelin nasıl yapıldığına ilişkin bilgi vermesi açısından alanda belgelenen tek yazıttır.

T.ES.63

Envanter No: PHA.4EY.28

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 25.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,11 m; Gen: 0,19 m; Der: 0,19 m; Harf Yük: 0,35-0,40 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş adak steli fragmanı. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her yönden kırık ve eksiktir. Üzerinde 3 satırlık yazıt görülmektedir, son iki satırı kısmen korunmuş durumda iken ilk satır okunamamaktadır. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

[- - - - -]
[-]AIAN[-]
ENOC

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.64

Envanter No: PHA.4EY.30

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,60 m; Gen: 0,25 m; Der: 0,16 m; Harf Yük: 0,025 m

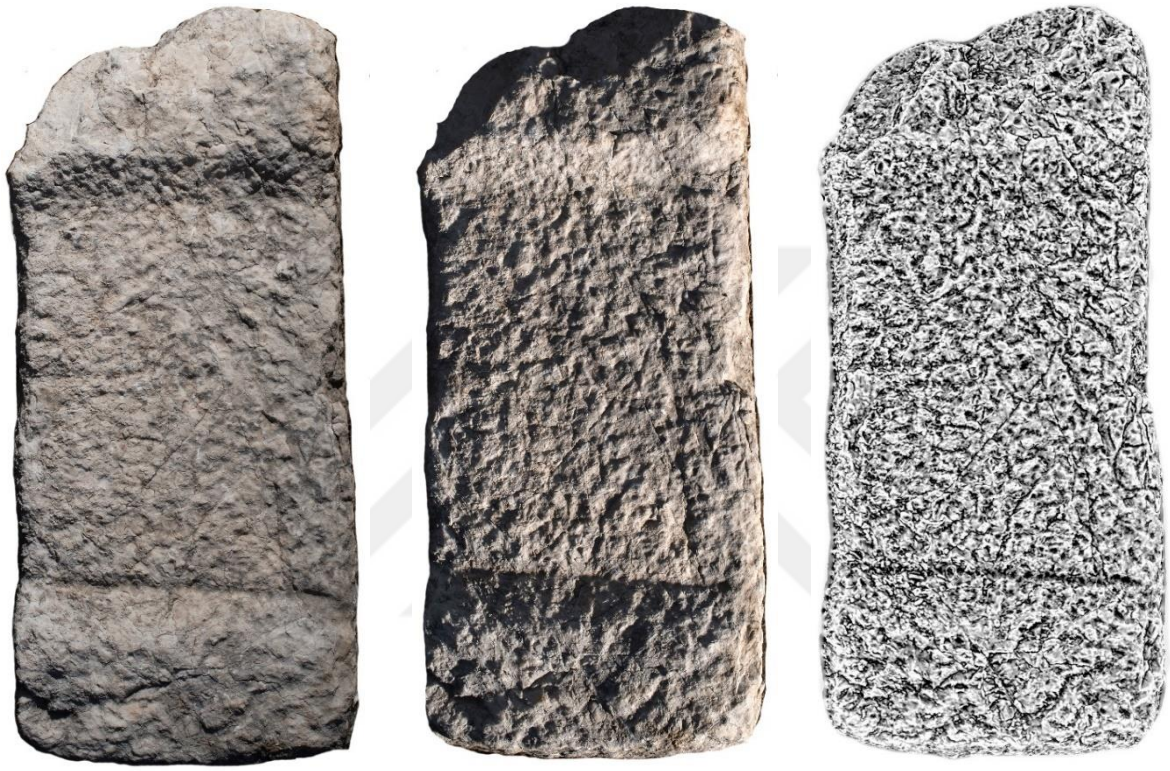
Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Yazıtın kazındığı ön yüz üstte ve altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği görülmektedir. Eserin üst profil kısmı soldan kırık ve eksiktir. Stelin ana formu korunmuştur. Adak steli üzerinde 5 satır yazıt bulunmaktadır. Karakterler yüzey aşınması nedeniyle oldukça siliktir. Stelin üst kısmında yarı oranda korunmuş yuvarlak formda bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

Λ[- - - -]O
2 [- -]M[- - -]
[- - - - - -]
4 [- - - -]ΛO
IO. .Ω. .

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Yazıt üzerinde 5 satır yazıt bulunduğuna işaret eden harf izleri görülmektedir. Ancak yüzeydeki aşınma nedeniyle karakterler anlamlı bir kelime öbeği oluşturmaya izin vermemektedir.

T.ES.65

Envanter No: PHA.4EY.35

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,20 m; Gen: 0,16 m; Der: 0,18 m; Harf Yük: 0,02-0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım:

[- - - - -]
ΚΟΛ[-]
2 ΚΟΜ [-]
[..]W

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.66

Envanter No: PHA.4EY.47

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 01.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,24 m; Gen: 0,22 m; Der: 0,16 m; Harf Yük: 0,016 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kumtaşından işlenmiş dikdörtgen formda minyatür adak steli. Eserin üst kısmı kırık ve eksiktir. Yazıtın son satırı yarı oranda korunmuştur. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

NEP

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.67

Envanter No: PHA.4EY.65

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 25.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,28 m; Gen: 0,21 m; Der: 0,08 m; Harf Yük: 0,05 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Her tarafından kırık kireçtaşından adak steline ait fragman. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık ve eksik durumdadır. Sadece son satırın 2 harfi korunmuştur. Üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği olup olmadığı tespit edilememiştir.

[Ἄρῃ]	(*Ares için*)
εὐ[χὴν]	adağını (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.68



Envanter No: PHA.4EY.69

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,40 m; Gen: 0.33 m; Der: 0,23 m; Harf Yük: 0,035-0,38 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Mermere işlenmiş dikdörtgen adak steli. Eser yarı oranda üstten kırık durumdadır. Yazıtın kazındığı ön yüz altta birer silme profil ile ayrılarak yazıt bölümünün belirlendiği

görülmektedir. 4 satır olduğu düşünülen adak steli üzerinde 3 satır yazıt görülmektedir. Sadece son satır karakterleri korunmuş diğerleri yarıdan kırık ve eksik durumdadır. Karakterlerin itinalı bir biçimde kazındığı görülmektedir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

[- - -]Π̣ΟC

[- -]Δ̣ΛΑΗC

NEICEIC

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.69



Envanter No: PHA.4EY.71

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,20 m; Gen: 0.15 m; Der: 0,75 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

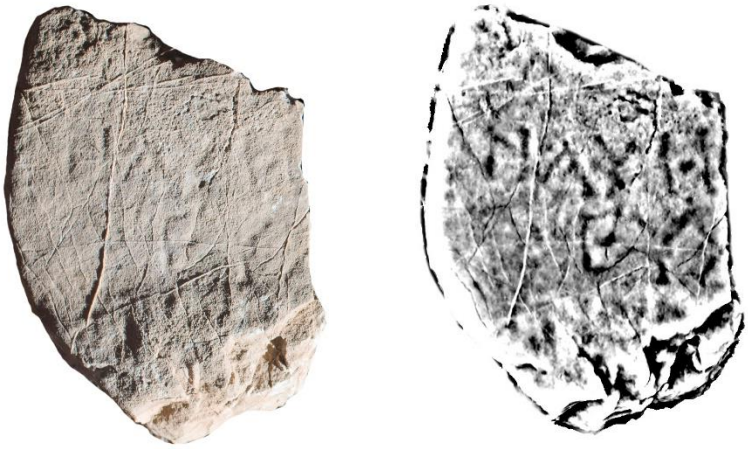
Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kayrak taşından işlenmiş minyatür adak steli. Eserin sol tarafı kısmen korunmuş olup diğer kısımları tamamen kırık ve eksiktir. Üzerinde 2 satır yazıt görülmektedir.

NAYH

εὐχ[ὴν]

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.70

Envanter No: PHA.4EY.77

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,25 m; Gen: 0.28 m; Der: 0.28 m; Harf Yük: 0,03 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser yarı oranda korunmuştur ve alt kısmı kırık ve eksiktir. Tıraşlanmış ön yüz yıprandığı için yazıt karakterleri zor seçilmektedir. Ön yüzde 2 satır yazıt görülmektedir. Üst kısmında oval formda büyük bir dübel deliği mevcuttur. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

N

ONOIN

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.71

Envanter No: PHA.4EY.80

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,48 m; Gen: 0.42 m; Der: 0.19 m; Harf Yük: 0,05-0,06 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser her tarafından kırık durumdadır ve oldukça kaba bir yüzeye sahiptir. Üzerinde 2 satır yazıt barındırmaktadır.

. . . ΕΣ Ἑρμ-	Hermaios oğlu
έου	Falanca
	(*Ares için*
	adağı sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.72

Envanter No: PHA.4EY.85

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,23 m; Gen: 0.13 m; Der: 0.10 m; Harf Yük: 0,023-0,035 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Beyaz kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki orta ölçekli stel örneklerinden biridir. Eser sol kenarı hariç her tarafından kırık durumdadır. Üzerinde 3 satır yazıt barındırmaktadır.

. Π .
ΚΟΥ
ΛΑΛ

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.73

Envanter No: PHA.4EY.94

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,36 m; Gen: 0.23 m; Der: 0.20 m; Harf Yük: 0,031-0,034 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Her tarafından kırık durumda. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır. Yüzeyi oldukça yıpranmıştır, derin çatlaklar mevcuttur. Üzerinde 3 satır yazıt görülebilmektedir.

MA . C
2 ANOI
ΛΦΟ

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.74

Envanter No: PHA.4EY.97

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,62 m; Gen: 0.31 m; Der: 0.24 m; Harf Yük: 0,030-0,035 m

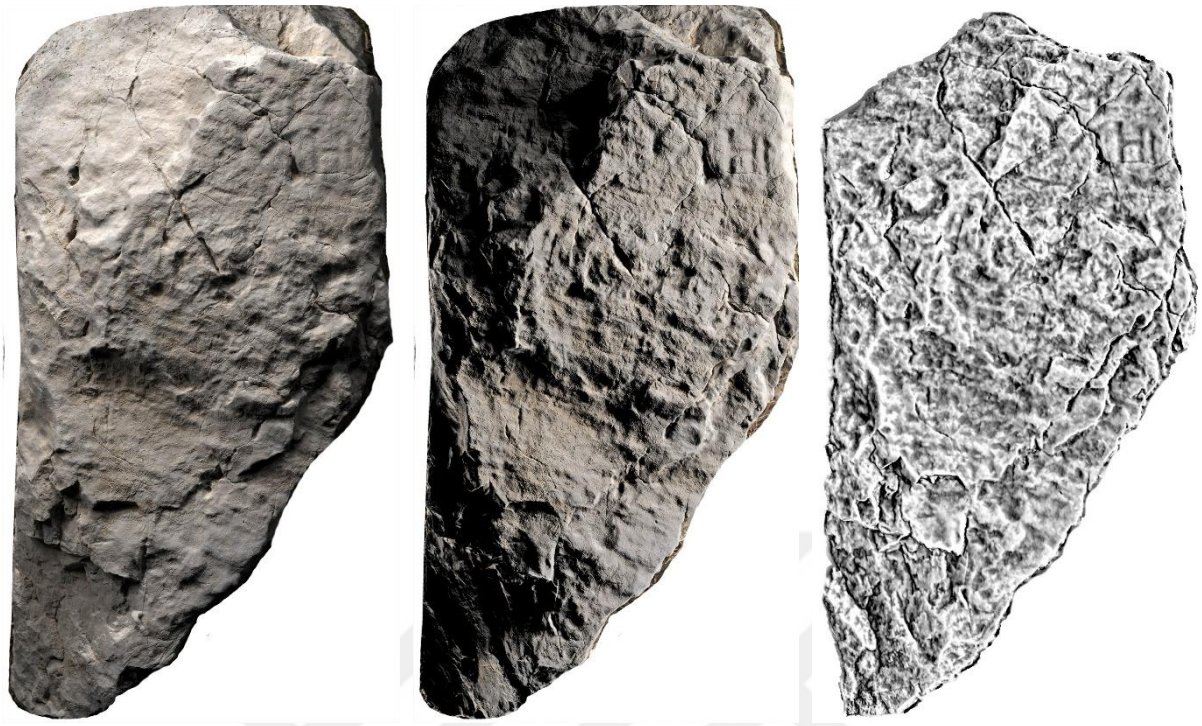
Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Beyaz kireç taşından işlenmiş dikdörtgen adak steli. Alandaki büyük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin yarıdan itibaren sağ alt kısmı kırık ve eksiktir. Yüzeyde lokal kırıklar, eksikler ve derin çatlaklar görülmektedir. Yazıt yüzeyi oldukça yıpranmıştır. Üzerinde 2 satır yazıt görülmektedir.

	[...]	Falanca oğlu
2	[...]OY	(Ares için)
	[Ἄρῃ] ε̣ὐχὴν̣	adağı (sundu).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



T.ES.75

Envanter No: PHA.4EY.32

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,17 m; Gen: 0,17 m; Der: 0,11 m; Harf Yük: 0,02 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireçtaşından işlenmiş adak steline ait fragman. Alandaki küçük ölçekli stel örneklerinden biridir. Eserin sol tarafı kısmen korunmuştur haricinde her tarafından kırık ve eksik durumdadır. Üzerinde 1 satır yazıt görülmektedir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

Τρωΐ[λος]	Τρωΐλος
[- - - - - -]	(*Ares için adağı sundu*)

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



Yazıtın ilk satırında görülen ismin devamı kırık ve eksik durumdadır. Buradaki isim Pisidia ve Lykia'da yoğun olarak görülen Troilos = Τρωΐλος olmalıdır. Lykia'da yalnızca Kitanaura'da ve Ksanthos'ta Troilos birer kez görülürken[704], Kibyratis-Kabalis (84) ve Pisidia (47) bölgelerinde yoğun olarak kümelendiği görülmektedir.[705]

[704] LGPN V/B, 188. 416.

[705] LGPN V/C, 188. 430-431.

BETİMLİ ADAK STELLERİ

T.ES.76

Envanter No: PHA.4EY.33

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,22 m; Gen: 0,24 m; Der: 0,12 m; Harf Yük: 0,04 m

Tarih: Bilinmiyor

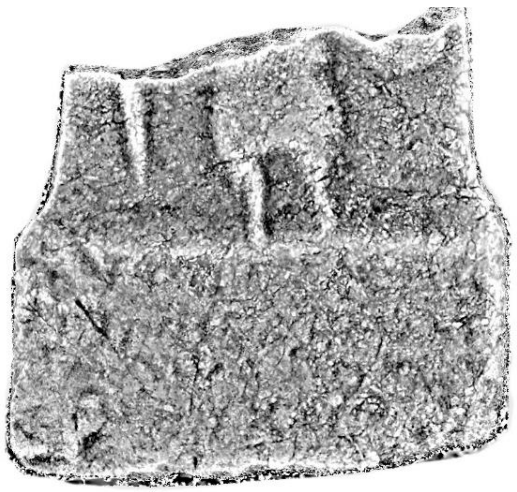
Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Nitelikli kireçtaşından kabartmalı adak steli. Üst kısmı kırık ve eksiktir. Korunan kısımda heykel kabartması ve alt kısımda profil ile bölünmüş alanda yazıt bulunmaktadır. Yazıt çok fazla aşınmıştır ve en az 4 satır olmalıdır. Stelin ön yüzünde, üst kısmı eksik ayakta duran bir figür görülmektedir. Ares betimi olduğu düşünülen figürün sağ elinde dikey durumda yarı oranda korunmuş bir mızrak ve sol elinde yine yarı oranda korunmuş bir kalkan tasviri görülmektedir. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir.

	[- - - - - -]	Falanca
2	[- - - Μεγ]-	Yüce
	άλῳ [Ἄρῃ]	Ares için
4	εὐχήν	adağı (*sundu*).

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.77

Envanter No: PHA.4EY.9

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 27.07.2019

Ölçüler: Yük: 0.17 m; Gen: 0.11 m; Der: 0.14 m; Harf Yük: 0.018 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından minyatür adak steli. Eser sol üst köşesinden kısmen, alt kısmından ise kırık ve eksiktir. Yazıtın ilk satırı korunmuş olup ikinci satırdan itibaren kırıktır. Yazıtın üstünden akroter bölümüne doğru iki sıra silme profil görülmektedir. Profilin üstünde yer alan alınlık kısmında iki adet köşe akroteri bulunmaktadır. Stelin korunmuş olan sağ yan yüzü dışbükey bir çıkıntı ile akroter kısmına bağlanmaktadır. Diğer yan yüz kırıktır, profil görülememektedir. Adak steli tümlendiğinde hafif T formlu bir şema oluşturmaktadır. Stelin korunmuş sağ yan kısmında, yazıtın ilk sırası ile aynı hizada tasvir edilen bir mızrak ucu kabartması yer almaktadır. Mızrak ucu kabartması profilden verilmiş, yassı üçgen formda iki kanattan oluşmaktadır. Mızrağa bağlandığı noktadan itibaren kırık ve eksiktir. Stelin arka kısmı traşlanarak kabaca bırakılmıştır. Stelin üst kısmında kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen formda merkeze yerleştirilen ikiz dübel deliği bulunmaktadır. Dübel yuvası içinde herhangi bir kurşun veya metal izi görülmemektedir.

[--]KPA

[----]

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.78

Envanter No: PHA.4EY.66

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,19 m; Gen: 0,13 m; Der: 0,20 m; Harf Yük: 0,01 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Mermerden işlenmiş kabartmalı adak steli. Kabartmanın bulunduğu üst kısım kırık ve eksiktir. Korunan alt kısımda ise oldukça küçük harflerle kazınmış 4 satır yazıt bulunmaktadır. Yazıt alt kısımda bir sıra silme profil ile bölünmüş alan kazınmıştır. Stelin üst kısmı kırık durumda olduğu için dübel deliği tespit edilememiştir. Üzerindeki kabartma ayakta durur Ares figürü ya da mızrak olmalıdır.

	῾Ηρώδη[ς]	Nanes oğlu
2	Ναν̣η (?)	Herodes
	θεῷ Δ	Tanrı (Ares)
4	ΕΟΠΛ	için adağı sundu).





Str. 1. Herodes = Ἡρώδης, *gen*. -ου (*m*., *Hell*.): Hellence ῾Ηρωΐδης isminin çoğunlukla Anadolu'da görülen bir varyantıdır. Anadolu'nun iç bölgelerinde çoğunluğu Phrygia (10) olmak üzere 15 kez geçmektedir.[706] Ayrıca Mysia Bölgesi'nde Pergamon'da (9) sevilen bir isim olduğu görülmektedir.[707] Karia'dan Kilikia'ya kadar olan kıyı bölgelerinde ise 46 kez

[706] LGPN V/C, 178.

[707] IvP II, no. 256, 309; IvP III, no. 1, 97, 123; MDAI(A) 33 (1908) 407,37; MDAI(A) 35 (1910) 422,11.

belgelenmiştir.[708] Bunun çoğunluğunu Karia kentleri oluştururken (36); Lykia'da Ekizce Ares Kutsal Alanı'na yakın lokasyonlarda; Limyra (1), Olympos (2), Patara (1), Pınara'da (1); Pamphylia'da Perge *khora*'sında (1) ve son olarak Pisidia'da Termessos'ta (1)[709] kullanıldığı görülmektedir.

T.ES.79.

Envanter No: PHA.4EY.33

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 29.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,36 m; Gen: 0,27 m; Der: 0,15 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

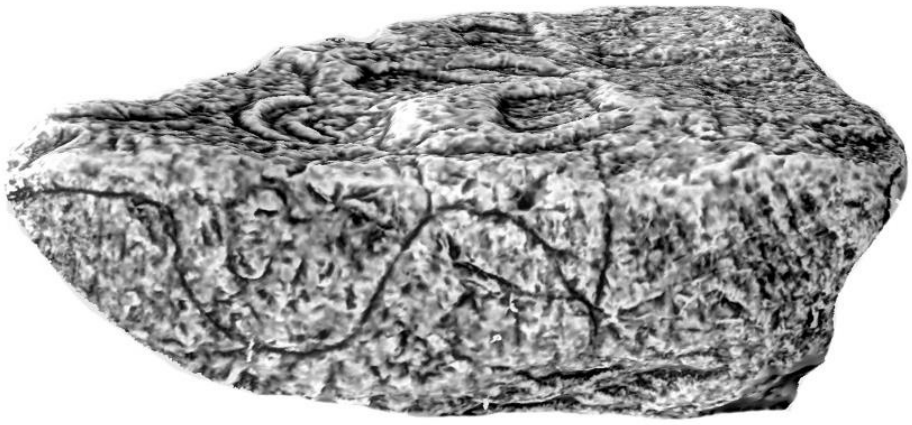
Tanım: Karşılıklı iki dağ keçisinin mücadelesine ait bir sahne görülmektedir. Nitelikli kireç taşına, kabartma halinde işlenen keçiler bir podyum olarak kullanılan alt silme profil üzerine yerleştirilmiştir. Sahnenin hemen altında yer alan bu profilde ise adağı adayan kişinin Hermaios olduğunu anladığımız yüzeyi oldukça aşınmış bir yazıt bulunmaktadır. Stelin sol yan kısmında ise kıvrımlı bir asma dalı ve yaprakların işlendiği motifi bulunmaktadır





[708] LGPN V/B, 188.

[709] *TAM* III/1, no. 123



T.ES.80.

Envanter No: PHA.4EY.46

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 25.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,29 m; Gen: 0,30 m; Der: 0,14 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kireç taşından sol alt kısmı kırık, eksik durumda betimli adak steli. Stelin üzerindeki betimler kaba bir biçimde, çizgisel bir hat formunda kazınmıştır. Stelin sol kısmına ayakta duran bir insan figürü, sağ kısmına ise üst üste gelecek şekilde sola dönük (tanrıya) iki dağ keçisi yerleştirilmiştir. Üstteki keçinin boynuzu kıvrımlı olarak işlenirken, alttaki keçinin boynuzları ise dikey ve hafif kavisli şekilde kazınmıştır. Sahnedeki frontal poziyondaki figür Ares olmalıdır. Sağ elinde mızrak tutmaktadır. Figürün ve mızrağın diğer yarısı izlenememektedir. Alanda bulunan diğer adak stelleri kabartmalı biçimde işlenirken, yalnızca bu stel insize edilerek hazırlanmıştır.





T.ES.81. Tanımlamayan Kabartmalı Stel

Envanter No: PHA.

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 26.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,55 m; Gen: 0,30 m; Der: 0,28 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Sol üst köşesi kırık durumda, yüzeyinde kabartma bulunan kireçtaşından adak steli. Üst kısmında iki adet dübel deliği görülmektedir.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:





T.ES.82. Asma Dalı Betimli Stel Fragmenti

Envanter No: PHA.

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

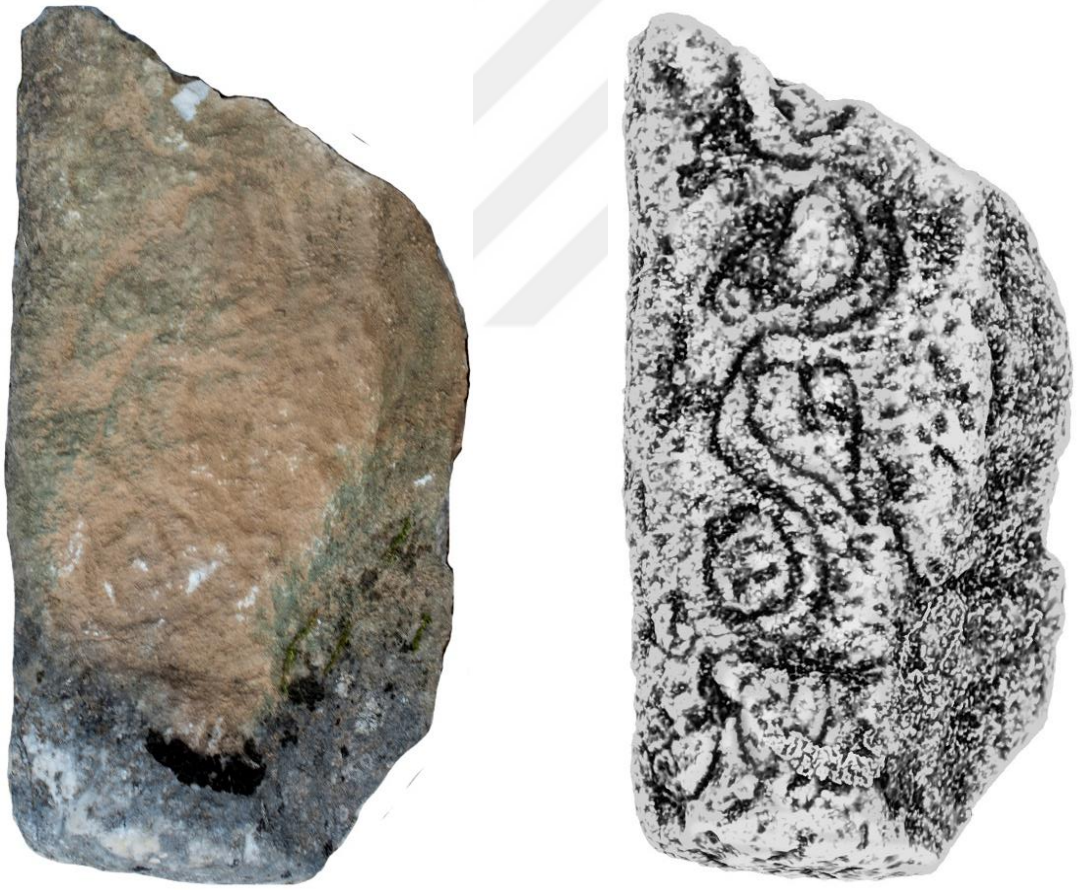
Ölçüler: Yük: 0,31 m; Gen: 0,17 m; Der: 0,5 m

Tarih: Bilinmiyor

Edisyon: Yayımlanmamış

Tanım: Kıvrımlı asma dalı ve yaprakların işlendiği kireç taşından işlenmiş stel parçası. Üstten ve sağdan kırık durumda, Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.

Sayısal Görüntüleme Sonuçları:



YALIN / AŞINMIŞ ADAK STELLERİ

T.ES.83

Envanter No: PHA.4EY.81

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,97 m; Gen: 0,37 m

Tanım: Mızrak formunda kazınmış adak steli. Yüzeyinde 3 adet dübel deliği ve içlerinde kurşun kalıntıları görülmektedir.



T.ES.84

Envanter No: PHA.4EY.40

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 18.08.2017

Ölçüler: Yük: 0,24 m; Gen: 0,23 m; Der: 0,16 m

Tanım: Her tarafından kırık adak steline ait fragment.



T.ES.85

Envanter No: PHA.4EY.43

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 31.07.2019

Ölçüler: Yük: 1,18 m; Gen: 0,27 m; Der: 0,33 m

Tanım: Nitelikli kireçtaşından uzun dikdörtgen formunda adak steli. Mevcut boyutlarıyla alanda tespit edilen en büyük adak stellerinden birisidir. Yüzeyi traşlanmış durumda olmasına rağmen fazla yıpranmadan dolayı yazıt görülememektedir. Üst kısmında bir adet dübel deliği bulunmaktadır.





T.ES.86.

Envanter No: PHA.4EY.50

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 31.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,52 m; Gen: 0,38 m; Der: 0,21 m

Tanım: Yerel kireç taşından adak steli. Her tarafından kırık durumdadır. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır. Yüzeyi oldukça yıpranmıştır, derin çatlaklar mevcuttur. Üzerinde muhtemelen 3 satırdan oluşan yazıta dair harfler görülebilmektedir. Yıpranma fazla olduğu için karakterler seçilememektedir.



T.ES.87

Envanter No: PHA.4EY.51

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 31.07.2019

Ölçüler: Yük: 0,67 m; Gen: 0,44 m; Der: 0,28 m

Tanım: Yerel kireç taşından, üst kısmı oval formda kesilmiş adak steli. Genel formu iyi korunmuştur. Yüzeyinde görülen fazla tahribat nedeniyle yazıt görülmemektedir. Üst kısmında yarısı kırık durumda dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.88

Envanter No: PHA.4EY.52

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Ölçüler: Yük: 0,83 m; Gen: 0,50 m; Der: 0,28 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Genel formu iyi korunmuştur. Üstte akroterli bir alınlığa sahiptir. Sağ alt köşesi lokal kırık nedeniyle eksiktir. Yüzeyinde görülen fazla tahribat nedeniyle yazıt görülmemektedir. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.89

Envanter No: PHA.4EY.60

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,51 m; Gen: 0,33 m; Der: 0,15 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Genel formu korunmuştur. Yüzeyinde görülen fazla tahribat nedeniyle yazıt görülmemektedir. Üst kısmında büyük bir dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.90

Envanter No: PHA.4EY.61

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,33 m; Gen: 0,15 m; Der: 0,12 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Genel formu korunmuştur. Yüzeyinde görülen fazla tahribat nedeniyle yazıt görülmemektedir. Üst sağ kısmı kırık durumdadır, dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.91

Envanter No: PHA.4EY.63

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 16.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,60 m; Gen: 0,35-45 m; Der: 0,35 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Genel formu korunmuştur. Üst kısma doğru daralmaktadır. Yüzeyi düzgün traşlanmış olmasına rağmen fazla tahribat nedeniyle yazıt görülmemektedir. Lokal kırıklar mevcuttur. Dübel deliği bulunmamaktadır.



T.ES.92

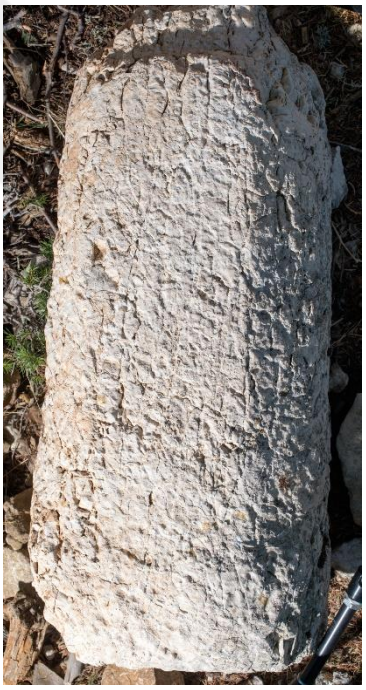
Envanter No: PHA.4EY.78

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 26.07.2018

Ölçüler: Yük: 0,86 m; Gen: 0,40 m; Der: 0,28 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Genel formu korunmuştur. Kenarları yuvarlatılmış durumdadır. Yüzeyi düzgün traşlanmış olmasına rağmen fazla tahribat ve çatlaklar nedeniyle yazıt görülmemektedir. Üst kısmı aşınmış durumda olmasına rağmen dübel deliği seçilebilmektedir.



T.ES.93

Envanter No: PHA.4EY.93

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,80 m; Gen: 0,37 m; Der: 0,28 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Genel formu korunmuştur. Üst ve alt kısımlardan kırık ve eksiktir. Yüzeyi düzgün traşlanmış olmasına rağmen fazla tahribat nedeniyle yazıt görülmemektedir. Üst kısmı eksik durumda olduğu için dübel deliği görülememektedir.



T.ES.94

Envanter No: PHA.4EY.96

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,31 m; Gen: 0,37 m; Der: 0,25 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Yalnızca üst kısmı korunmuştur. Yüzeyi düzgün traşlanmış olmasına rağmen kalan yüzeyde yazıt görülmemektedir. Alınlık ve yazıtlı yüzey bir silme profil ile birbirinden ayrılmıştır. Alınlık kısmı köşe akroterlidir. Sol akroter kırık ve eksiktir. Akroterler arasında iki adet boynuz kabartması bulunmaktadır. Üst kısmında büyük bir dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.95

Envanter No: PHA.4EY.98

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,30 m; Gen: 0,23 m; Der: 0,19 m

Tanım: Yerel kireç taşından adak steli. Her tarafından kırık durumdadır. Yüzeyi düzgün traşlanmış olmasına rağmen kalan yüzeyde yazıt görülmemektedir.



T.ES.96

Envanter No: PHA.4EY.99

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,53 m; Gen: 0,23 m; Der: 0,22 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen adak steli. Üst ve alt kısımlarda lokal kırık ve eksikler görülmektedir. Bir yan yüzünde yazıt karakterlerine ilişkin emareler görülse de, tam olarak harf kalıntıları anlaşılamamaktadır. Ayrıca yan yüzünde büyük bir O harfi kazınmıştır. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.97

Envanter No: PHA.4EY.100

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,33 m; Gen: 0,27 m; Der: 0,18 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Sağ üst kısmı kırık ve eksiktir. Yüzeyi tahrip olmuştur ve yazıt görülmemektedir. Üst kısmı eksik durumda olduğu için dübel deliği görülememektedir.



T.ES.98

Envanter No: PHA.4EY.101

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,31 m; Gen: 0,08-0,17 m; Der: 0,10 m

Tanım: Yerel kireç taşından konik formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.99

Envanter No: PHA.4EY.102

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,36 m; Gen: 0,09-0,16 m; Der: 0,85 m

Tanım: Yerel kireç taşından konik formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.100

Envanter No: PHA.4EY.103

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,29 m; Gen: 0,09-0,14 m; Der: 0,10 m

Tanım: Yerel kireç taşından konik formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.101

Envanter No: PHA.4EY.104

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,34 m; Gen: 0,01-0,16 m; Der: 0,1 m

Tanım: Yerel kireç taşından konik formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.102

Envanter No: PHA.4EY.105

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,45 m; Gen: 0,15-0,17 m; Der: 0,11 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.103

Envanter No: PHA.4EY.106

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,18 m; Gen: 0,10-0,16 m;
Der: 0,08 m

Tanım: Yerel kireç taşından konik formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.104

Envanter No: PHA.4EY.107

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,41 m; Gen: 0,07-0,18 m;
Der: 0,08 m

Tanım: Yerel kireç taşından konik formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.105

Envanter No: PHA.4EY.108

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,36 m; Gen: 0,08-0,17 m;
Der: 0,08 m

Tanım: Yerel kireç taşından konik formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



T.ES.106

Envanter No: PHA.4EY.109

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Ölçüler: Yük: 0,41 m; Gen: 0,15 m; Der: 0,16 m

Tanım: Yerel kireç taşından dikdörtgen formda adak steli. Üst kısmında dübel deliği bulunmaktadır.



MİZİR MEVKİİ YAZITLARI

T.MY.1.

Yayın: İplikçioğlu 2001, no. 20; SEG 52, 2006, no. 1440; Efendioğlu 2010, no. 22; Avcu 2016, 226, no. 16.

	Οἱ περὶ Αλοαν	Hermaios oğlu Aloas
2	Ἑρμαίου καὶ Κολαλημιν Λυ-	ve Lysandros oğlu
	σάνδρου ἑταῖ-	Kolalemis ve arkadaşları
4	ροι θεῷ ποτα-	Nehir Tanrısı
	μῷ Μιζοαρῇ	Meizoares'e
6	εὐχήν.	adağı (*sundular*).

T.MY.2.

Yayın: İplikçioğlu 2001, no. 21; SEG 52, 2006, no. 1441; Efendioğlu 2010, no. 23; Avcu 2016, 227, no. 17.

	Ἐμβρομ-	Valerius oğlu
2	ος τρὶς Κρίσ-	Crispus'un oğlu
	που Οὐαλαι-	III. Embromos
4	ρίου εὐχὴ πο-	Nehir Tanrısı
	ταμῷ Μειζο-	Meizoares için
6	άρῃ.	adağı (*sundu*).

T.MY.3.

Yayın: İplikçioğlu 2001, no. 22; SEG 52, 2006, no. 1442; Efendioğlu 2010, no. 24; Avcu 2016, 227, no. 18.

	Κολαλη-	Kolalemis III
2	μις γ´	Nehir Tanrısı
	ποτα-	Meizoares
4	μῷ Μι-	için adağı
	ζοάρῃ	(*sundu*).
6	εὐχήν	

T.MY.4.

Yayın: İplikçioğlu 2001, no. 23; SEG 52, 2006, no. 1443; Efendioğlu 2010, no. 25; Avcu 2016, 228, no. 19.

	Ποταμῷ	Menandros,
2	Σώζοντι	Nehir Tanrısı
	Μιζάρῃ {σ} εὐ-	Sozon Meizoares
4	χήν Μέναν-	için adağı
	δρος.	(*sundu*).

T.MY.5.

Yayın: İplikçioğlu 2001, no. 24; Efendioğlu 2010, no. T26; SEG 52, 2006, no. 1444; Avcu 2016, 228, no. 20.

	Ἀπολών[ιος]	Hermaios oğlu
2	Ἑρμαίου·	Apolonios.
	Τροκόνδας [Μ]-	Masas oğlu Trokondas
4	ασατος	Nehir Tanrısı
	ποταμῷ Μ[ει]-	Meizoares için
6	ζοάρῃ εὐ-	adağı
	χήν·	(sundu).
8	ΕΡΜ[..]	- - - - - - -

NUMİSMATİK BULUNTULAR KATALOĞU

Kat. No. T.ESK.1

Envanter No: PHA.4ES.01

Kayıt Tarihi: 23.09.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: 7 mm – 1.2 gr.

Malzeme: Bronz

Ön Yüz: Gemi pruvası, üzerinde bereket boynuzu

Arka Yüz: Gemi pupası, üzerinde ΦΑΣΗ lejantı

Tarih: Hellenistik Dönem (MÖ III. yüzyıl)



Kat. No. T.ESK.2

Envanter No: PHA.4ES.02

Kayıt Tarihi: 24.09.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: 13 mm – 2.4 gr.

Malzeme: Bronz

Ön Yüz: Yüzeyi aşınmış, oturan bir Sfenks

Arka Yüz: Artemis sola dönük, ayakta, kısa khiton giyimli, çelenk ve asa tutmakta; Lejant: [ИΑΝ]ΑΨΣΑ[Σ] ΠΡΕΙΙ[ΑΣ]

Tarih: Hellenistik Dönem (MÖ III. yüzyıl)



Kat. No. T.ESK.3

Envanter No: PHA.4ES.03

Kayıt Tarihi: 05.10.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: 13 mm – 2 gr.

Malzeme: Bronz

Ön Yüz: [V]RBS-RO[MA], Sola dönük Miğferli Tanrıça Roma büstü

Arka Yüz: Ayakta dişi kurt, Remus ve Romulus ikizlerinin kurt tarafından emzirildiği *lupus* sahnesi, üstte yıldızlardadan biri korunmuş durumdadır.

Tarih: I. Constantinus (MS 330-337)



Kat. No. T.ESK.4

Envanter No: PHA.4ES.04

Kayıt Tarihi: 24.09.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: 11 mm – 1.3 gr.

Malzeme: Bronz

Ön Yüz: Sağa dönük II. Constantinus portresi, lejant silik.

Arka Yüz:; Ayakta iki asker, sol ellerinde mızrak, sağ ellerinde kalkan, ortada tek standart, GLORIA EXERCITVS

Tarih: II. Constantinus (MS 337-340)



Kat. No. T.ESK.5

Envanter No: PHA.4ES.05

Kayıt Tarihi: 18.09.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: 14 mm – 2.2 gr.

Malzeme: Bronz

Ön Yüz: CONSTANTINVS IVN NOB C; Sağa dönük II. Constantinus portresi

Arka Yüz: Ayakta iki asker, sol ellerinde mızrak, sağ ellerinde kalkan, ortada çift standart. GLORIA EXERCITVS lejantı, Kesimde SMALAB.

Tarih: II. Constantinus (MS 337-340)



METAL BULUNTULAR KATALOĞU

Kat. No. EM.1



Envanter No: PHA.4EM.01

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 24.07.2018

Seviye: Yüzey

Ölçüler: Uz.: 7.1 cm Gen: 2.2 cm

Malzeme: Demir

Tanım: Korozyona uğramış durumda, dip kısmında bağlama/oturtma deliği bulunan bir alet ucu.

Kat. No. EM.2



Envanter No: PHA.4EM.02

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 05.10.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: Uzn: 10.8 cm Gen: 2 cm

Malzeme: Demir

Tanım: Korozyona uğramış durumda demirden, uca doğru sivrilen, keskin ve yassı formda işlenmiş bıçak ya da silah aletine ait uç.

Kat. No. EM.3



Envanter No: PHA.4EM.03

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 27.07.2019

Seviye: Yüzey

Ölçüler: Uzn: 7.8 cm Gen: 2 cm

Malzeme: Demir

Tanım: Korozyona uğramış durumda demir uç. Dip kısmında bağlama/oturtma deliği bulunmaktadır.

Kat. No. EM.4

Envanter No: PHA.4EM.04

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 30.07.2019

Seviye: Yüzey

Ölçüler: Uzn: 5 cm Gen: 3.2 cm

Malzeme: Demir

Tanım: Kemer tokasına ait parça ?



Kat. No. EM.5

Envanter No: PHA.4EM.05

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: Yük.: 2.2 cm Gen: 1.8 cm

Malzeme: Bronz

Tanım: Fibula



Kat. No. EM.6

Envanter No: PHA.4EM.06

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 17.07.2018

Seviye: Yüzey

Ölçüler: Yük.: 2.6 cm Gen: 1.8 cm

Malzeme: Bronz

Tanım: Fibula



Kat. No. EM-7

Envanter No: PHA.4EM.07

Buluntu Yeri: Ekizce Ares Kutsal Alanı

Kayıt Tarihi: 10.10.2020

Seviye: Yüzey

Ölçüler: Çap: 1.6 cm

Malzeme: Bronz

Tanım: Halka



TERRAKOTA BULUNTULAR KATALOĞU

Kat. No. ETK.1

Envanter No: PHA.4ET.09

Kayıt Tarihi: 24.09.2021

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 2.6 cm Boy: 6.4 cm

Tarih: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?



Tanım: Küçük boyutlarda, tüme yakın boğa figürini, üç köşeli konikal bir baş kısmına sahiptir. Baş ve gözler öne bakar pozisyondadır. Silindirik forma sahip ağız kısmı, düz bir çizgi şeklindedir. Gözler çıkıntılı bir şekilde verilmiş, aplike edilmiş kil oyularak göz bebeği betimlenmiştir. Burun delikleri de oyularak yapılmış küçük noktalar halindedir. Boynuzları aplike edildiği noktalardan kırılmış durumdadır. Mevcut korunma durumundan anlaşıldığı kadarıyla boynuzları hafifçe yukarı doğru kalkık betimlenmiş olmalıdır. Boynuzların hemen altında çentik şekilde dışa eğimli kulakları verilmiştir. Figürinin üst gövdesi üzerinde çıkıntılı hörgücü görülmektedir. Çıkık gerdanı ve gövdeye doğru uzanan sarkık deri detayları ön bacaklarda sonlanır. Ön bacaklar dış bükey bir açıdadır. Gövdesinin arka kısmı ve arka bacakları kırık durumdadır.

Kat. No. ETK.2

Envanter No: PHA.4ET.02

Kayıt Tarihi: 26.07.2019

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 6.1 cm Boy: 5.4 cm

Tarih: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?



Tanım: Mevcut korunma durumunda sadece baş kısmı bulunan boğa/sığır figürini konikal bir başa sahiptir. Baş ve gözler öne bakar şekildedir. Aplike edilmiş gözlere sahiptir. Ağız hafif yuvarlatılmış, burun delikleri oyularak noktalar halinde betimlenmiştir. Boynuzlar olasılıkla aplike edildiği yerden kırılmıştır. Figürinin boynuzları başına kıyasla daha büyük verilmiştir. Boynuzların mevcut korunma durumunda iç bükey bir şekilde hafifçe yukarı kalkık olduğu anlaşılmaktadır. Başın hemen üzerinden gözlerine kadar kazıma tekniğiyle yapılmış çizgilerle hayvan post detayı verilmeye çalışılmıştır. Tutamaç şeklinde vazo apliği olma ihtimali bulunmaktadır.

Kat. No. ETK.3



Envanter No: PHA.4ET.05

Kayıt Tarihi: 10.10.2020

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 3.2 cm Boy: 4.1 cm

Tarih: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?

Tanım: Mevcut korunma durumunda sadece baş kısmı bulunan boğa/sığır figürini konikal bir başa sahiptir. Baş öne bakar şekildedir. Gözleri olasılıkla aplike edilmiş olduğundan korunamamış ve günümüze ulaşamamıştır. Burun kısmen kırıktır, tek bir burun deliğinin ise oyularak verildiği görülmektedir. Sağ kulağı çentikli şekilde bastırılarak verilmiştir fakat aplike edilen yerlerden boynuzları kırıktır. Farklı hamur ile figürin yaşken yapılmış ve başın her iki yanından birbirini kesecek şekilde çapraz çizgiler ile süsleme oluşturulmuştur.

Kat. No. ETK.4



Envanter No: PHA.4ET.03

Kayıt Tarihi: 05.10.2020

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 4.7 cm Boy: 3.5 cm

Tarih: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?

Tanım: Mevcut korunma durumunda sadece baş kısmı bulunan kırık boğa/sığır figürini. Alnındaki boynuzları arası ve başın ön yüzün üçgen şekli kil apliği ile plastik bir şekilde verilmiştir. Burun delikleri derin bir oyuk şeklindedir. Ağız kısmı hafif yuvarlatılarak verilmiştir.

Kat. No. ETK.5



Envanter No: PHA.4ET.04

Kayıt Tarihi: 28.09.2020

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 1.7 cm Boy: 1.9 cm

Tarih: Roma Dönemi MS II. yüzyıl

Tanım: Mevcut korunma durumunda sadece burun ve ağzı olan kırık, olasılıkla boğa/sığır figürini. Hayvanın burun delikleri çentik şeklinde baskı tekniğiyle plastikleştirilmiştir ve geniş burun deliklerine sahip olduğu görülmektedir. Ağız kısmı ise yine bastırılarak çizgi halinde verilmiştir.

Kat. No. ETK.6



Envanter No: PHA.4ET.06

Kayıt Tarihi: 30.07.2019

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 6.9 cm Boy: 4.4 cm

Tarih: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?

Tanım: Figürinin sadece silindirik gövdesi günümüze kadar ulaşmıştır. Hayvanın bacakları gövde ile birleşim yerlerinden, baş ise gövdeyle birleşim yerinden kırılmış durumdadır. Kuyruğu görülmemektedir. Gövdesinin üstünde, başın gövdeye birleşim yerine yakın çıkık bir hörgücünün olduğu görülmektedir.

Kat. No. ETK.7



Envanter No: PHA.4ET.07

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 4 cm Boy: 5.9 cm

Hamur Rengi: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?

Tanım: **Tarih:** Mevcut korunma durumunda yalnız arka gövdesi ve arka bacakları günümüze kadar ulaşmış kırık figürin parçası.

Kat. No. ETK.8



Envanter No: PHA.4ET.01

Kayıt Tarihi: 25.07.2019

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 4.8 cm Boy: 4 cm

Tarih: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?

Tanım: Mevcut korunma durumunda yalnız arka gövdesi ve arka bacakları günümüze kadar ulaşmış kırık figürin parçası.

Kat. No. ETK.9

Envanter No: PHA.4ET.08

Kayıt Tarihi: 09.10.2020

Seviye: Yüzey (akıntı)

Ölçüler: En: 1.4 cm Boy: 4.8 cm

Tarih: MÖ VII.-VI. yüzyıl ?



Tanım: Mevcut korunma durumunda boğa/sığır figürinlerine aplike edilen kırık boynuz parçası hafifçe içeri doğru eğim yapar şekildedir. Hayvanın başına birleştirildiği noktadan ayrılmış durumdadır.

SERAMİK BULUNTULAR KATALOĞU

ESR.1

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 17.09.2020

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 2.3 cm

Kaide Çapı: 6 cm

Cidar: 0.5 cm

Form: Kase

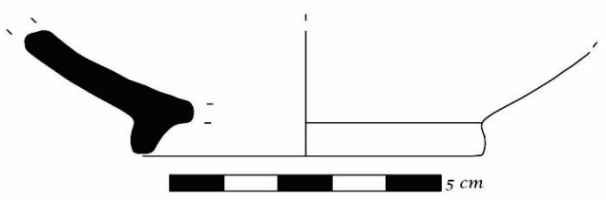
Hamur Rengi: 10R 6/8 (Light Red)

Hamur Özellikleri: İyi pişmiş, kireç ve kum katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı seyrek.

Yüzey İşlemi: Astar tamamen dökülmüş.

Eserin Tanımı: Kaide-gövde parçası.

Dönem: Roma Dönemi







ESR.2

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce– 28.09.2020

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 1.8 cm

Kaide Çapı: 6 cm

Cidar: 0.4 cm

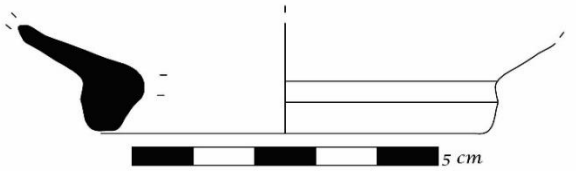
Form: Kase - Tabak

Hamur Rengi: 10R 6/6 (Light Red)

Hamur Özellikleri: İyi pişmiş, kireç ve kum katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: İç yüzeyde 10 R 6/8 (Light Red) astarlı, dış yüzeyde astar dökülmüş.

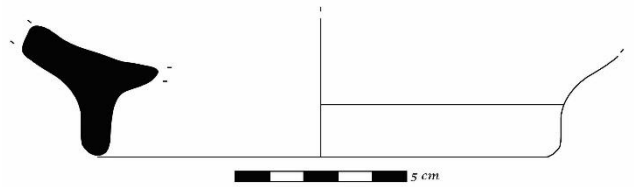
Eserin Tanımı: Kaide-gövde parçası.







ESR.3

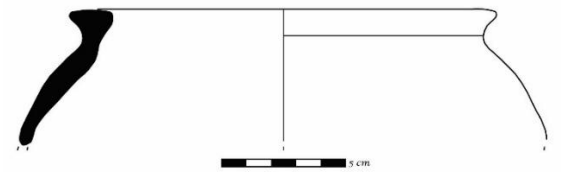


Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 18.09.2020
Eserin Ölçüleri
Korunmuş Yükseklik: 4 cm
Kaide Çapı: 13 cm
Cidar: 1 cm
Form: Kase - Tabak



Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 (Light Red)
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kireç ve kum katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.
Yüzey İşlemi: Astar tamamen dökülmüş.
Eserin Tanımı: Kaide-gövde parçası.

ESR.4

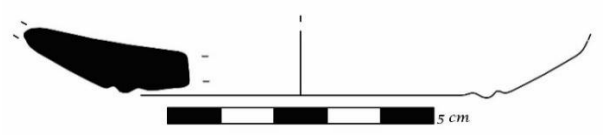


Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 09.10.2020
Eserin Ölçüleri
Korunmuş Yükseklik: 5.3 cm
Ağız Çapı: 15 cm
Cidar: 0.7 cm
Form: Pişirme Kabı



Hamur Rengi: 2.5 YR 4/8 (Red)
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, taş ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu orta, katkı oranı yoğun.
Yüzey İşlemi: Pürüzlü yüzey. Astar dökülmüş.
Eserin Tanımı: Ağız-gövde parçası.

ESR.5



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 29.07.2019

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 1.2 cm

Kaide Çapı: 6 cm

Cidar: 0.5 cm

Form: Tabak



Hamur Rengi: 5 YR 7/8 (Reddish Yellow)

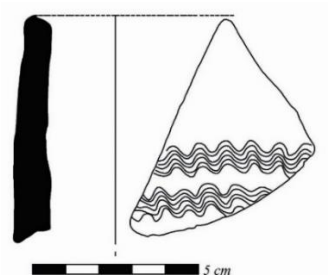
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: İç yüzey 2.5 YR 5/8 (Red) astarlı, dış yüzey dökülmüş.

Eserin Tanımı: Kaide-gövde parçası.

Dönem: Roma Dönemi

ESR.6



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce - 29.07.2020

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 6.8 cm

Cidar: 0.8 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 (Light Red)



Hamur Özellikleri: Çok iyi pişmiş, kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu ince, katkı oranı çok seyrek.

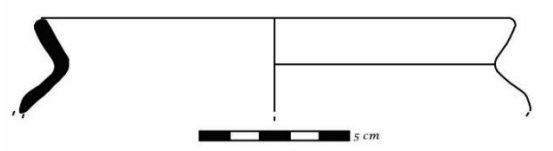
Yüzey İşlemi: İç yüzey 5 YR 4/1 (Dark Grey), dış yüzey 5 YR 6/6 (Reddish Yellow) astarlı. Dalga/ zikzak kazıma bezeme.

Eserin Tanımı: Kapalı bir kaseye ait, kazıma dalga bezemeli gövde parçası.

Dönem: Geç Roma Dönemi

ESR.7

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 24.07.2018



Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 3.1 cm

Ağız Çapı: 15.5 cm

Cidar: 0.4 cm



Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

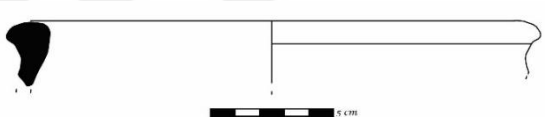
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kireç ve taşçık katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı orta yoğunlukta.

Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.

Eserin Tanımı: Güveçe ait dudak ve gövde parçası.

ESR.8

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 16.07.2018



Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 2.5 cm

Ağız Çapı: 19.5 cm



Cidar: 0.7 cm

Form: -

Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 (Light Red)

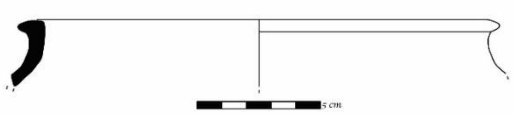
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kireç ve taşçık katkılıdır. Katkı boyutu orta, katkı oranı orta yoğunlukta.

Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.

Eserin Tanımı: Kapalı bir kaba ait dudak ve boyun parçası

Dönem: Geç Roma Dönemi

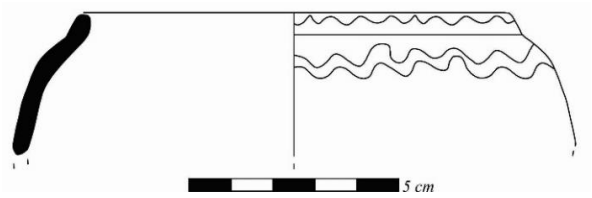
ESR.9





Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 31.07.2019
Eserin Ölçüleri
Korunmuş Yükseklik: 2.5 cm
Ağız Çapı: 18 cm
Cidar: 0.6 cm
Form: Chytra?
Hamur Rengi: 10 YR 6/3 (Pale Brown)
Hamur Özellikleri: İyi pişmiş, kireç ve taşçık katkılıdır. Katkı boyutu ince, katkı oranı seyrek.
Yüzey İşlemi: 10 YR 4/2 (Dark Grayish Brown) astarlı.
Eserin Tanımı: Kapalı bir kaba ait dudak ve boyun parçası
Dönem: Geç Roma Dönemi

ESR.10





Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 18.08.2017
Eserin Ölçüleri
Korunmuş Yükseklik: 3.4 cm
Ağız Çapı: 10 cm
Cidar: 0.4 cm
Form: ?
Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.
Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.
Eserin Tanımı: Saklama kabına ait dudak ve gövde parçası
Dönem: Roma Dönemi

ESR.11

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 16.07.2018

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 2.7 cm

Ağız Çapı: 11.5 cm

Cidar: 0.4 cm

Hamur Rengi: 2.5 YR 5/8 (Red)

Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kireç ve taşçık katkılıdır. Katkı boyutu ince, katkı oranı orta yoğunlukta.

Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.

Eserin Tanımı: Chytra Ağız-gövde parçası.



ESR.12

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 16.07.2018

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 2.4 cm

Ağız Çapı: 16.4 cm

Cidar: 0.5 cm

Hamur Rengi: 7.5 YR 6/4 (Light Brown)

Hamur Özellikleri: İyi pişmiş, kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: 2.5 YR 6/6 (Light Red) astarlı.

Eserin Tanımı: Kapalı bir kaba ait dudak ve gövde parçası.

Dönem: Roma Dönemi



ESR.13

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:

Ekizce – 24.07.2018

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 2.5 cm

Ağız Çapı: 14 cm

Cidar: 0.5 cm

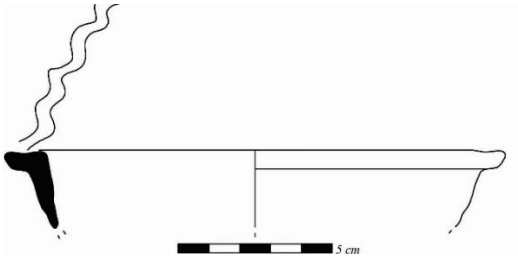
Form: ?

Hamur Rengi: 7.5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

Hamur Özellikleri: İyi pişmiş, taşçık ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu ince, katkı oranı seyrek.

Yüzey İşlemi: Gövde ve ağız kenarında dalga motifi. Astar çoğu yerde dökülmüş sadece ağız kenarında görülmekte. 2.5 YR 5/8 (Red) renk astar.

Eserin Tanımı: Derin, açık bir kaba ait dudak ve gövde parçası.





ESR.14

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:

Ekizce – 09.10.2020

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 3.3 cm

Ağız Çapı: 10.8 cm

Cidar: 0.3 cm

Form: -

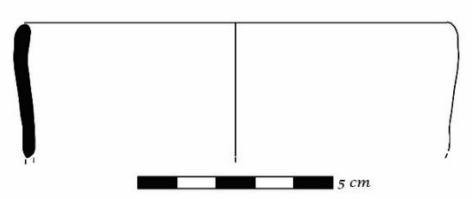
Hamur Rengi: 2.5 YR 6/6 (Light Red)

Hamur Özellikleri: İyi pişmiş, kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: 2.5 Y 8/2 (Pale Brown) astar. 10 YR 4/1 (Dark Grey) boya.

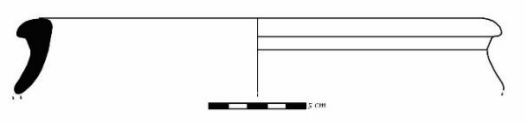
Eserin Tanımı: İçme kabına ait dudak parçası

Dönem: Roma Dönemi





ESR.15



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi: Ekizce – 09.10.2020

Eserin Ölçüleri



Korunmuş Yükseklik: 3.8 cm

Ağız Çapı: 22.5 cm

Cidar: 0.6 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/8 (Reddish Yellow)

Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kireç, mika ve taşçık katkılıdır. Katkı boyutu ince, katkı oranı seyrek.

Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.

Eserin Tanımı: Ağız-gövde parçası.

ESR.16



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:

Ekizce Oluklu Mevkii – 28.09.2020

Eserin Ölçüleri



Korunmuş Yükseklik: 3.6 cm

Ağız Çapı: 22 cm

Cidar: 0.5 cm

Hamur Rengi: 7.5 YR 7/4 (Pink)

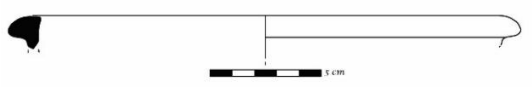
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kum ve taşçık katkılıdır. Katkı boyutu ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.

Eserin Tanımı: *Echinus* kaseye ait dudak ve gövde parçası.

Dönem: Hellenistik Dönem

ESR.17



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:

Ekizce Oluklu Mevkii – 30.09.2020

Eserin Ölçüleri



Korunmuş Yükseklik: 1.9 cm

Ağız Çapı: 21 cm

Cidar: 0.5 cm

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

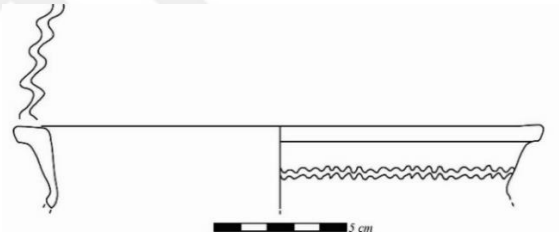
Hamur Özellikleri: Çok iyi pişmiş, kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: 5 YR 3/1 (Very Dark Grey) astar.

Eserin Tanımı: Siyah astarlı kratere ait dudak

Dönem: MÖ VI - MÖ IV

ESR.18



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:

Ekizce – 30.09.2020

Eserin Ölçüleri



Korunmuş Yükseklik: 3.1 cm

Ağız Çapı: 18 cm

Cidar: 0.5 cm

Hamur Rengi: 5 YR 6/4 (Light Reddish Brown)

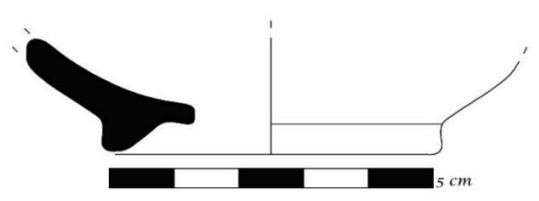
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu ince, katkı oranı seyrek.

Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş. Gövde ve ağız üstünde dalga motifi işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Kapalı bir kaba ait dudak ve gövde parçası. Dudak ve boyun üzerinde dalga bezemelidir.

Dönem: Roma Dönemi

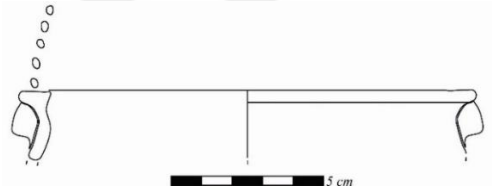
ESR.19



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 06.10.2020
Eserin Ölçüleri
Korunmuş Yükseklik: 1.8 cm
Kaide Çapı: 4.8 cm
Cidar: 0.4 cm
Form: Kase
Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)
Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kireç, kum ve mika katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.
Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.
Eserin Tanımı: Kapalı bir kaseye ait, kaide-gövde parçası.



ESR.20



Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:
Ekizce – 06.10.2020
Eserin Ölçüleri
Korunmuş Yükseklik: 2.2 cm
Ağız Çapı: 13 cm
Cidar: 0.4 cm
Hamur Rengi: 5 YR 6/4 (Light Reddish Brown)



Hamur Özellikleri: İyi pişmiş, mika ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.
Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş. Ağız üstünde sıralı baskı nokta motifleri işlenmiştir.
Eserin Tanımı: Kapalı bir kaba ait dudak ve kulp parçası. Dudak üzerinde damga ile işlenmiş çember motifleri bulunmaktadır.

ESR.21

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:

Ekizce – 04.10.2020

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 4.9 cm

Çap: ?

Cidar: 0.5 cm

Hamur Rengi: 5 YR 7/8 (Red)

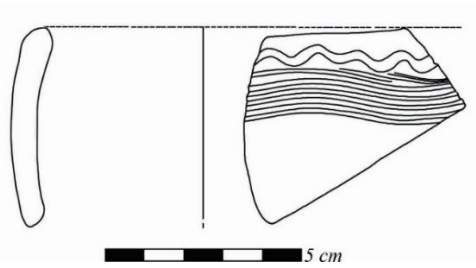
Hamur Özellikleri: İyi pişmiş kum ve kireç katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: 2.5 YR 5/8 (Red) astar.

Gövde de kazıma ile şerit ve dalga motifi yapılmış.

Eserin Tanımı: Kapalı bir kaba ait gövde parçası. Üzerinde kazıma dalga bezemesi yer almaktadır.

Dönem: Roma Dönemi





ESR.22

Buluntu Yeri – Buluntu Tarihi:

Ekizce – 04.10.2020

Eserin Ölçüleri

Korunmuş Yükseklik: 3.2 cm

Kaide Çapı: 9.5 cm

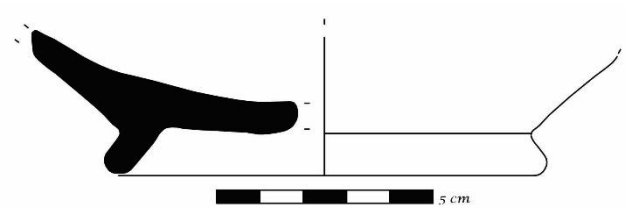
Cidar: 0.6 cm

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 (Reddish Yellow)

Hamur Özellikleri: Orta derecede pişmiş, kum ve mika katkılıdır. Katkı boyutu çok ince, katkı oranı çok seyrek.

Yüzey İşlemi: Astar dökülmüş.

Eserin Tanımı: Kapalı bir kaba ait kaide parçası





LEVHALAR

Lev. 1



Ekizce Ares Kutsal Alanı, kuzey yamaçta kümelenen yazıtlı ve yazıtsız (env. no. ile birlikte) adak stellerine ait hava *orthofoto* görüntüsü

Lev. 2

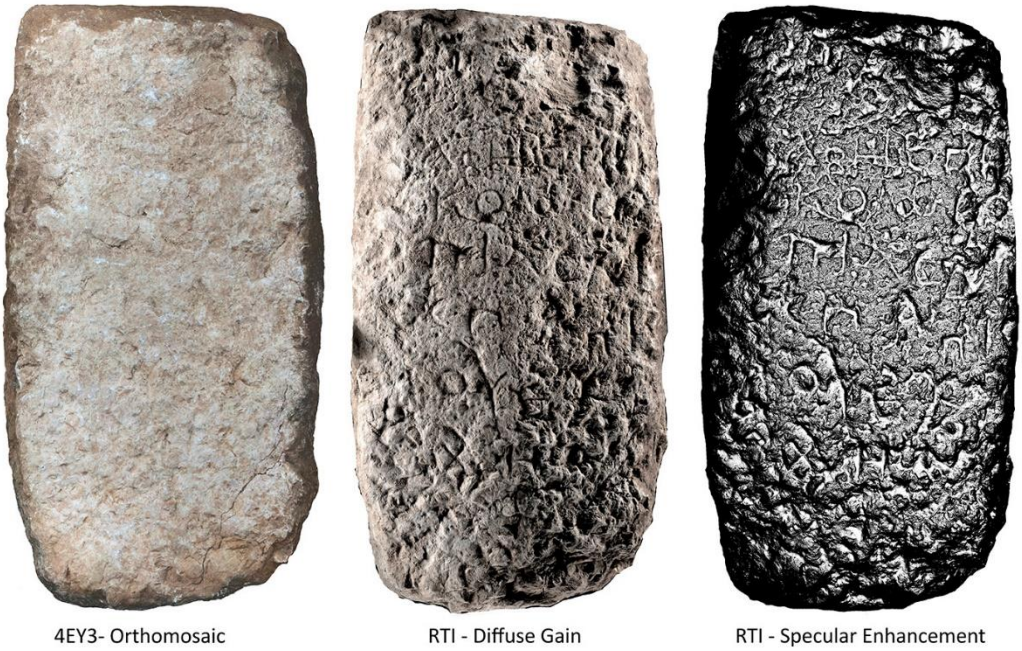


(a) Ekizce Ares Kutsal Alanı'da bulunan T.ES.7, 23, 17, 15 no'lu adak yazıtlarının mevcut korunma durumları

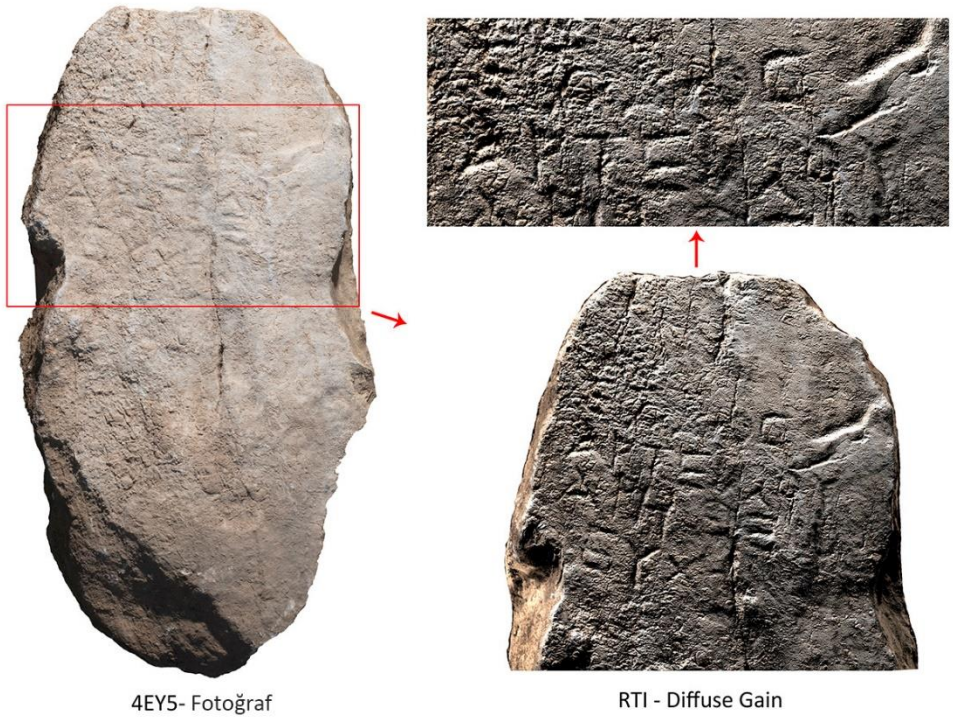


(b) Ekizce Ares Kutsal Alanı adak stellerinin *RTI* metodu ile kayıt aşaması

Lev. 3



(a) Ekizce Ares Kutsal Alanı T.ES.38 no'lu adak yazıtının *RTI* analiz görüntüleri



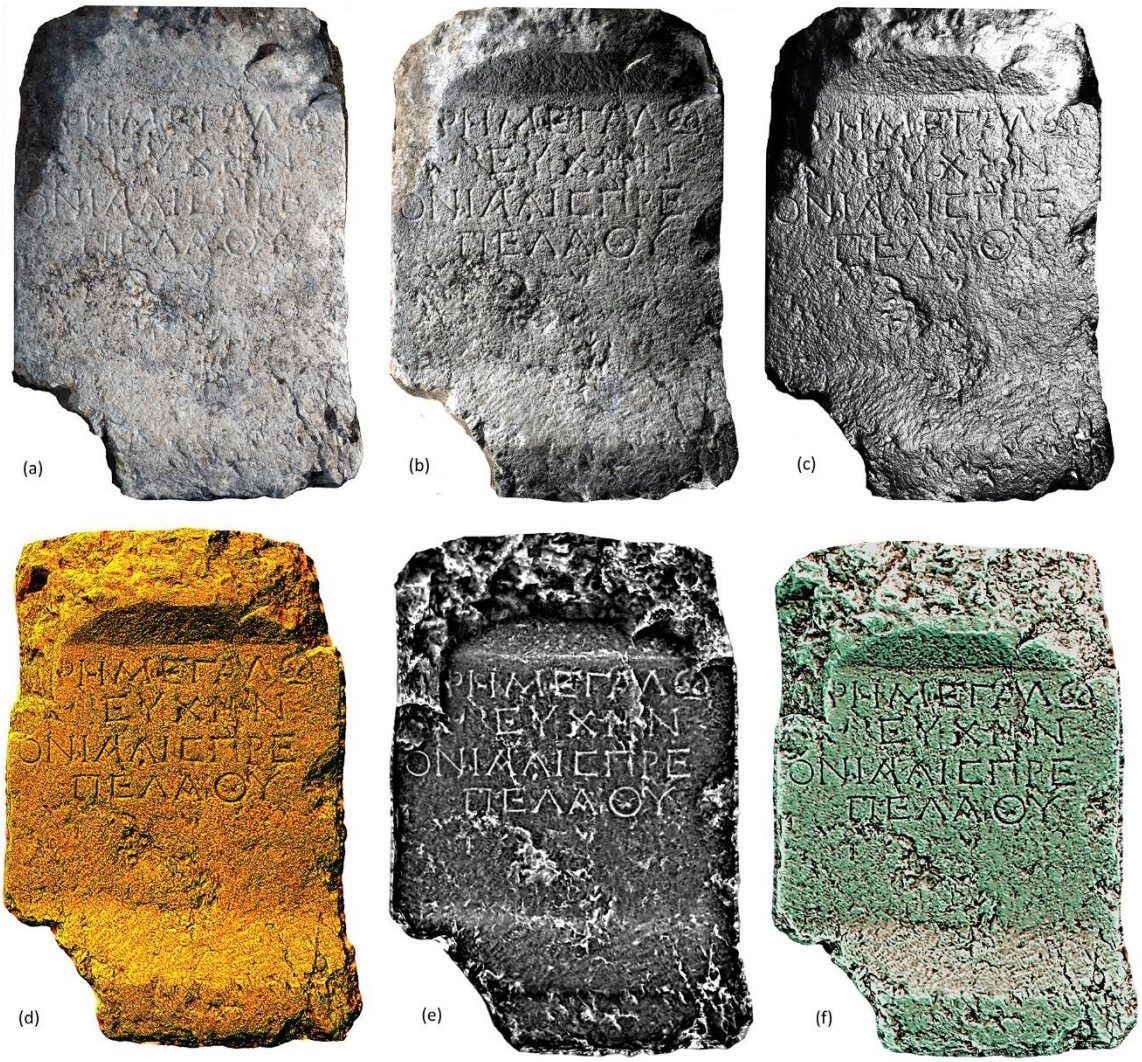
(b) T.ES.15 no'lu adak stelinin *RTI* analiz detayları

Lev. 4



T.ES38 no'lu adak yazıtının fotogrametrik kayıt ve üretim aşamaları; (1) Arazide fotoğraf kaydı alımı (2) Yazılımda otomatik hizalanmış kamera konumları (3) Üst üste binen görüntülerden hesaplanan bağlantı noktaları (4) Yoğun nokta bulutu (5) 3B model (*Yüzey Dokusuz*) (6) 3B model (*Yüzey Dokulu*)

Lev. 5



Ekizce Ares Kutsal Alanı T.ES.24 no'lu adak yazıtının *RTI* ve *SfM* modelleri aracılığıyla uygulanan farklı görsel analizleri; (a) Orijinal fotoğraf (b) *RTI* - Diffuse Gain (c) RTI - Specular Enhancement (d) 3B - Radiance Scaling (*MeshLab*) (e) 3B - Exaggerated Shading, kontrast renk (*Xshade*) (f) 3B - Exaggerated Shading (*Xshade*)

Lev. 6



(a) Kale Mevkii'nde bulunan tahkimatlı yerleşime ait duvarlar



(b) Kuzey ve Batı duvarları

Lev. 7



(a) Oluklu Tepe, yamaç noktasındaki duvar kalıntıları

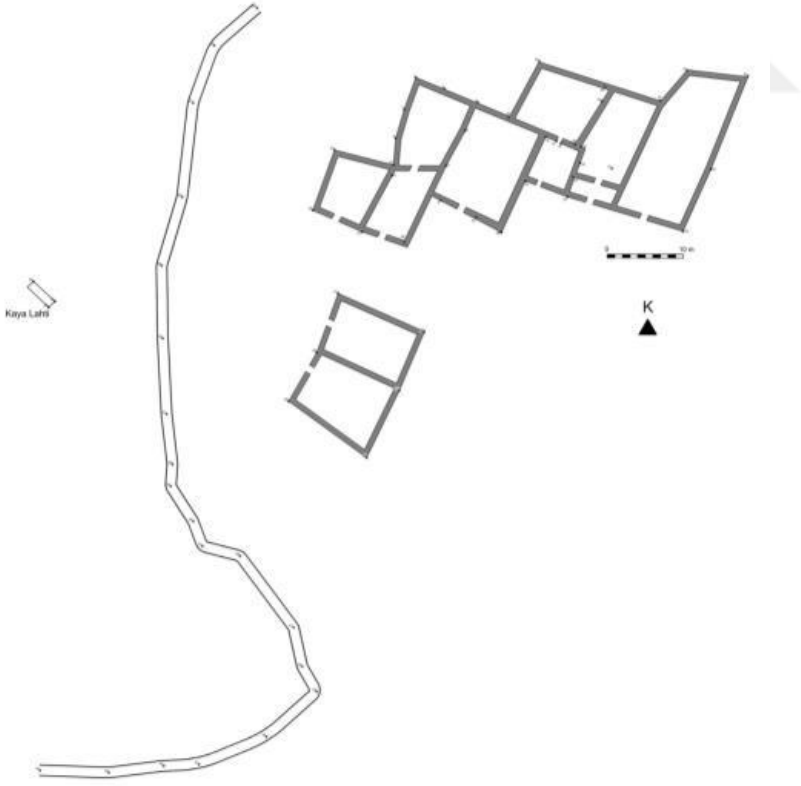


(b) Oluklu Tepe, doğu-batı yönünde devam eden duvar örgüsü

Lev. 8



(a) Hisarçandır Örencik Damı Mevkii çiftlik yerleşimi hava fotoğrafı



(b) Çiftlik yerleşimi plan çizimi (B. Gürel – M. Şimşek)

Lev. 9



(a) Dikenli Mevkii kayalık alan



(b) Ekizce Ares Kutsal Alanı'nın doğusunda yükselen kayalık alan

Lev. 10



(a) Ekizce Ares Kutsal Alanı, adak stelleri ve diğer buluntuların dağılım bölgesi



(b) Ekizce yaylasının en yüksek seviyelerini oluşturan sivri kaya kütleleri

Lev. 11





(a-b) Kült Alanı'nın Kuzey bölgesinde bulunan tıraşlanmış kireçtaşı bloklar (Öner, 2021: 52)



(c) Kült Alanı'nın güney-doğu kesimindeki kireçtaşı bloklar (Öner, 2021: 51)

Lev. 12



(a) Kutsal alanın güneyinde izlenebilen patika yol.



(b) Kutsal alana bağlanan patika yollar

Lev. 13



(a) Anlıca Tepe, OΔ harflerinin kazındığı anakaya



(b) Anakayaya kazınan ok/mızrak motifi

Lev. 14



(a) Feslikanlı Çukur (Δ)



(b) Feslikanlı Çukur (O)



(c) Ay Tabanı/Sulu Çukur (O)



(d) Kaynak suyunun çıkış noktası

Lev. 15



(a) Kutsal alanda fazlaca bulunan hayvan kemiklerine bir örnek





(b) Kutsal alandan kuzeye bakış

Lev. 16



(a) Kutsal alan tepeliğinden güneye bakış





(b) Bazı dübel deliklerinde görülen kurşun kalıntıları



(c) Mızrak formunda işlenmiş, yüzeyinde üç adet kurşun kalıntısı bulunan adak steli

Lev. 17

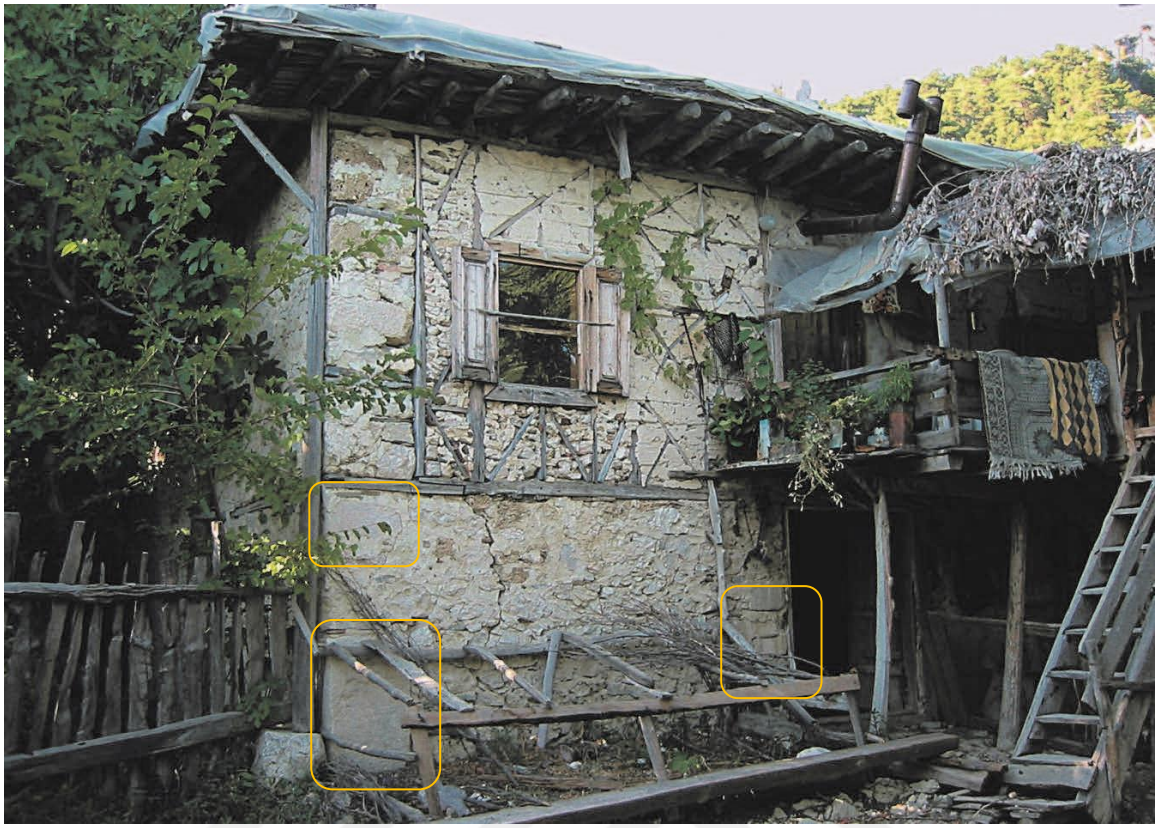


(a) Hermanubis heykelciği (Bricault, 2011: 131).



(b) Dübel deliği bulunan yalın steller

Lev. 18



(a) Mizir Mevkii'ndeki ev duvarında kullanılan Potamos Meizoares'e adanan steller (Şahin, 2014: 309)



(b) Mizir Mevkii'nde kayalığın arasından çıkan kaynak suyu



(c) Mizir'deki diğer kaynak suyu: Akça Pınar (Şahin, 2014: 309)